

॥ હરિ:ૐ ॥

લગ્ને હજો મંગલમ્

પૂજ્ય શ્રીમોટા

સંપાદક
રમેશ ભટ્ટ

હરિ: ૐ આશ્રમ પ્રકાશન, સુરત

- ❑ પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪

- ❑ © હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ

❑ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૮૫	૧૦૦૦	છઠ્ઠી	૨૦૦૧	૩૦૦૦
બીજી	૧૯૯૩	૧૦૦૦	સાતમી	૨૦૦૬	૧૦૦૦
ત્રીજી	૧૯૯૬	૨૦૦૦	આઠમી	૨૦૦૯	૨૦૦૦
ચોથી	૧૯૯૮	૨૦૦૦	નવમી	૨૦૧૦	૩૦૦૦
પાંચમી	૨૦૦૦	૩૦૦૦			

- ❑ પૃષ્ઠ : ૨૨+૨૦૬=૨૨૮

- ❑ કિંમત : રૂ. ૨૦/-

- ❑ પ્રાપ્તિસ્થાન :

હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧

- ❑ મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની
ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮

- ❑ ડિઝાઈનર : મયૂર જાની
(મો.) ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩

- ❑ ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી.યુ.શાહ કોલેજ પાસે, ઈન્કમટેક્સ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪. ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯

- ❑ મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૨૨, ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

(નવમી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાના હરિ:ૐ આશ્રમની
રોજબરોજની અને વહીવટી કામગીરીમાં
તત્પરતાથી ઉપયોગમાં આવનાર
અને

આશ્રમના આર્થિક સહયોગથી થતાં સંસ્થાકીય
કામોની પ્રગતિના અહેવાલ માટે સદ્ભાવથી પ્રવાસ
કરનાર એવા સેવાભાવી નિવૃત્ત ડેપ્યુટી કલેક્ટર

શ્રી દિનકરરાય દોલતરામ પાઠકને

અને તેમનાં ધર્મપત્ની

શ્રીમતી પદ્માબહેન દિનકરરાય પાઠકને
'લગ્ને હજો મંગલમ્'ની આ નવમી આવૃત્તિ
આદર સાથે અર્પણ કરતાં અમો આનંદની
લાગણી અનુભવીએ છીએ.

તા. ૭-૧૧-૨૦૧૦

નૂતનવર્ષ

- ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(નવમી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમનાં સ્વજનોના જીવનપ્રશ્નોમાં રસ લઈને એનો કેવી રીતે ઉકેલ કરવો એ અંગેનું માર્ગદર્શન આપતાં પત્રો લખેલા. એ અપ્રગટ પત્રોમાંથી સંપાદન કરીને શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે પ્રશ્નોત્તરરૂપે સને ૧૯૮૮માં ‘લગ્ને હજો મંગલમ્’ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિમાં પ્રગટ કરેલા. આ પુસ્તક સર્વોપયોગી બન્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ ‘લગ્ને હજો મંગલમ્’ પુસ્તક લગ્નપ્રસંગે નવદંપતીને ભેટ આપવા માટે સમાજમાં મોટા પાયે ઉપયોગમાં લેવાય છે. સ્વજનોના આવા સુંદર ઉત્સાહને અને નવદંપતીને આ પુસ્તક થકી જે માર્ગદર્શન મળે છે, તેને ધ્યાનમાં લેતાં એક ફરજ સ્વરૂપે અમો આ પુસ્તકની નવમી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરીએ છીએ. દાંપત્યજીવન વહેણના દરેક પ્રસંગને અનુરૂપ માર્ગદર્શન પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ પુસ્તકમાં સૂચવ્યું છે.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય પૂરા સદ્ભાવથી અને ચોકસાઈપૂર્વક શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ કરી આપ્યું છે. આ પુસ્તકને સદ્ભાવથી છાપી આપવાનું કાર્ય સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુભાઈ પંડ્યાએ કરી આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પરત્વેના ભક્તિભાવથી પ્રેરાઈને આ સર્વેએ આ પ્રકાશનમાં આપેલા સહકાર બદલ, તેઓના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

આશા છે કે અગાઉની આવૃત્તિની જેમ આ આવૃત્તિના પ્રકાશનને પણ સ્વજનોનો સહકાર મળી રહેશે.

તા. ૭-૧૧-૨૦૧૦

નૂતનવર્ષ

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ કુર્યાત્ સદા મંગલમ્ ॥

(સંપાદકીય)

પૂજ્ય શ્રીમોટા, આપણા જમાનાની એક વિશિષ્ટ હસ્તી છે. ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૭૬માં ‘પોતાની મેળે આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ’ કર્યા પછી તેઓશ્રી ચેતનરૂપે છે. જે કોઈ તેઓશ્રીને કોઈ ને કોઈ નિમિત્તે સ્મરે છે, એના હૃદયમાં એ સક્રિય બને છે અને એના જીવનને ઊર્ધ્વગતિમાં પ્રેરે છે. આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની આ હકીકત માત્ર અનુભવમૂલક હોવાથી શબ્દો દ્વારા એને સંપૂર્ણ વ્યક્ત કરવી મુશ્કેલ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનો પરમાત્માનુભવ અપૂર્વ છે અને એની સક્રિયતા વિલક્ષણ અને ગૂઢ છે. એટલે જે તે વ્યક્તિની જાગૃતિપૂર્વકની જીવનવિકાસ પરત્વેની ઉન્નત ભાવનાને ચરિતાર્થ કરવાની સંકલ્પવૃત્તિ હોય અને એ ભાવનાથી સંકલ્પની દિશામાં ગતિ કરવાનો પુરુષાર્થ હોય તો તે તેઓશ્રીના ચેતનરૂપના સ્પર્શનાં પરિણામો પામી શકાય છે.

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના કરતાં આટલા શબ્દો એટલા માટે જરૂરી બન્યા છે કે હવે પછીનાં પાનાંઓમાં તેઓશ્રીએ નિમિત્તયોગે થતી સહજ સક્રિયતા તથા એની પ્રક્રિયા સૂચવી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પોતે જ ‘સ્થૂળ મોટા’ અને ‘ચેતન મોટા’ એ બે રૂપોનો ભેદ પાડ્યો છે. જે આકૃતિગત રૂપ છે એ પ્રગટ થયેલા ચેતનનું દેહરૂપ છે. એ દેહરૂપ સ્થૂળ છે; એ નશ્વર છે. જ્યારે હૃદયમાં ‘પરમાત્મા’ પ્રગટ થયા છે એ ‘ચેતન મોટા’ છે. એ શાશ્વત છે, સર્વવ્યાપક છે અને આપણા સર્વનાં હૃદય સાથે એ સંકળાયેલ છે. આ હકીકત પરત્વેની આપણી

સભાનતાયુક્ત જાગૃતિપૂર્વકની સ્મૃતિ અને તેઓશ્રીએ પ્રેરેલા માર્ગે પ્રયાણ કરવાની તમન્નાયુક્ત તત્પરતા આપણા જીવનના વિકાસ માટે સમય ટૂંકાવે છે. આ અનુભવ વ્યક્તિનિષ્ઠ છે અને સાપેક્ષ છે. આથી, કેવળ આટલી સ્પષ્ટતાને પણ સર્વસંમતિ ના મળે એવ સ્વાભાવિક છે.

આવી જ બીજી એક હકીકતનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ કર્યો છે. તેઓશ્રીને કદી નહિ મળેલા એવા ઘણા જીવો પ્રત્યે તેઓશ્રીનું નિમિત્ત છે. આથી, તેઓશ્રીને એવા ઘણા જીવો માટે ‘લાગણી’ છે. (અહીં આપણે અનુભવીએ છીએ એવી માગણીવાળી લાગણી સમજવાની નથી, પણ પરમાત્માના સહજ સૂક્ષ્મ આકર્ષણનો અર્થભાવ ગ્રહણ કરવાનો છે.) આ હકીકત કોઈ નહિ સ્વીકારે, પણ તેઓશ્રીના અનુભવની એ હકીકત છે, એમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લખ્યું છે. આ રીતનું લખાણ એમ સૂચવે છે કે પૂજ્ય શ્રીમોટાના અક્ષરસ્વરૂપનું માધ્યમ પણ જો તેઓશ્રીના હૃદય પ્રત્યે આકર્ષણનો અનુભવ કરાવે તોપણ એ નિમિત્તે એ જીવમાં કલ્યાણકારી ભાવનાઓ ઉદય પામે અને એવી ભાવના સેવીને જીવવા એ જીવો ઉત્સાહી બને. આ અર્થમાં જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટા આ પુસ્તકના પત્રોમાં તેમ જ એમનાં અન્ય લખાણોમાં એમ કહે છે કે ‘મોટા હંમેશાં તમારી સાથે છે’, ત્યારે એ પત્ર પામનાર એકલી જ વ્યક્તિ પૂરતું આ કથન નથી, પણ તેઓશ્રીના આ શબ્દો જે વાંચે છે એને માટે પણ એટલું જ સાચું છે.

‘લગ્ને હજો મંગલમ્’ દાંપત્યભાવનાને સ્પષ્ટ કરતું અને એ ભાવના પ્રમાણે જીવન જીવવા પ્રેરતું ખાસ દૃષ્ટિથી સંપાદિત થયેલું પુસ્તક છે. આ અગાઉ ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાની દાંપત્યભાવના’ એ પુસ્તક પ્રગટ થયેલું છે. આ જ વિષયને કેંદ્રમાં રાખીને પ્રગટ

થતું આ બીજું પુસ્તક છે. એનો મોટો ભાગ પૂજ્ય શ્રીમોટાના અપ્રગટ પત્રોનો છે. અગાઉ પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી પતિપત્ની વચ્ચેના વહેવાર અંગે જે છપાયેલું એમાંથી કેટલુંક આ પુસ્તકમાં ફરીથી લેવાયું છે. આમ છતાં ‘પૂજ્ય શ્રીમોટાની દાંપત્યભાવના’થી નોખું પડતું આ પુસ્તક છે. એ પુસ્તકમાં સ્થૂળ વહેવારની કેટલીક સમસ્યાઓ ન હતી, જ્યારે આ પુસ્તકમાં દાંપત્યભાવનાનું મૂળ તથા એ ભાવનાની વૈચારિક સ્પષ્ટતા, એ ભાવનાને પ્રતિષ્ઠિત કરવાની રીતો, એ માટે અનુભવાતા સંઘર્ષો અને એમાંથી પાર ઊતરવાની શક્યતાઓ આ પુસ્તકમાં સમજાવવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત, પતિપત્ની વચ્ચે ભાવનાના વિરોધમાંથી પ્રગટતી અથડામણોને ટાળવાની રીત, પરસ્પરને સાચા અર્થમાં ચાહવાની અને એકરૂપ થવા માટે આવતા અંતરાયોની સ્પષ્ટતાઓ, પરિસ્થિતિ, સંજોગ કે સમયના અકળ બળથી જીવનમાં થતી ભૂલોમાંથી ઊગરવાનું વહેવારુ માર્ગદર્શન તેમ જ સંતતિનિયમન, દાંપત્યમાં કોઈ ‘ત્રીજી’ વ્યક્તિનો પ્રવેશ, એમાંથી પેદા થતાં સંતાપ, ક્લેશ, અથડામણને નિવારવા માટેના ઉપાયો, વૃત્તિના વેગમાં તણાઈને થતી ભૂલો તથા એનાં પરિણામો પ્રત્યે કેળવવાની દૃષ્ટિ વગેરે બાબતો આ પુસ્તકમાં પ્રથમ વાર જ પ્રગટ થાય છે. આ બાબતો આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણને ઉજાળનારી છે અને સમાજને તંદુરસ્ત બનાવનારી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લગ્નને માત્ર સામાજિક વ્યવસ્થારૂપે જોયું નથી. આથી, તેઓશ્રીના આ લખાણને કેવળ સમાજશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જ મૂલવવાનું ના હોય. અલબત્ત, લગ્ન સમાજ-વ્યવસ્થારૂપે કે સામાજિક સંસ્થારૂપે આપણા સામૂહિક વહેવાર-જીવનમાં વ્યક્ત થયું છે, પરંતુ લગ્નનું પ્રયોજન અને એનો

હેતુ તદ્દન જુદાં છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ વૃત્તિ પ્રેરિત અજ્ઞાનમૂલક અનેક જન્મોની 'આ' કે 'તે' પ્રકારની અથડામણમાંથી પરિણામરૂપે બે જીવોના મિલનને 'લગ્ન' કહ્યું છે. આથી, સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે નિર્માતો આ સંબંધ અનેક જન્મોનાં ગૂઢ કર્મોનાં પરિણામરૂપે જોવાનો હોવાથી તેઓશ્રી કહે છે એમ એવો સંબંધ ટાળ્યો ટળે એમ નથી. પતિપત્ની વચ્ચેનાં સ્થૂળ આકર્ષણ, પ્રગટ વિરોધો, વૈચારિક તેમ જ ઊર્મિજન્ય સંઘર્ષો વગેરેના મૂળમાં શું રહેલું છે, એ જાણવું અને એમાંથી જીવનની ઉન્નત ભાવનાને લક્ષમાં રાખીને જ્ઞાનયુક્ત વલણથી એ બધું ટાળીને એકરૂપ થવું એ આ લગ્નસંબંધનો હેતુ છે.

જો જીવનમાં સનાતન સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો લગ્નજીવનના હેતુને સમજવો જ પડે. પતિપત્નીના સંબંધરૂપે સ્ત્રીપુરુષ સંસારમાં ભલે સ્થૂળ ભૂમિકાએ વિહરે, કેમ કે એ વહેવાર પ્રારબ્ધકર્મનાં પરિણામરૂપે છે, પરંતુ એ અવસ્થાને કાયમી માની લેવાથી લગ્નનો હેતુ સિદ્ધ ન થાય. માટે, આ જન્મમાં પતિપત્નીનો જે સંબંધ રચાયો છે એ દ્વારા હૃદયના વિવિધ ભાવોને ઓળખવા, સમજવા અને એના રૂપાંતર દ્વારા હૃદયસ્થ ચેતનની એકતાને અનુભવી સ્ત્રીપુરુષનું હૃદયસ્થ ઐક્ય આ રીતની જીવનરીતિથી સિદ્ધ થાય તો જ લગ્નનો હેતુ ફળે.

આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જીવનમાં મૌલિકતા આણવા કહ્યું છે.

(શાર્દૂલવિકીરિત)

‘સૌ સામાન્ય પથે બધાં જગજનો ચાલ્યા કરે તે મહી-
શો પુરુષાર્થ રહ્યો તહીં રસ કશો તે જીવને શો વળી ?
જેમાં મૌલિકતા નથી જીવન તે મિથ્યા જીવ્યું જાણવું,
જેમાં છે બલિદાન, યજ્ઞ, તપ છે, તે જીવ્યું જીવ્યું ભલું.’

સામાન્ય પ્રવાહમાં તણાયા કરવામાં નરી ‘નિર્બળતા’ છે. આથી જ ઘરેડયુક્ત સામાન્ય જીવન વારંવાર નીરસતા, કંટાળો, ચીડ વગેરે જન્માવે છે અને અવારનવાર ભાગેડુવૃત્તિ જન્માવીને માણસને ભીરુ બનાવે છે. આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટા ‘મૌલિકતા’ વિનાના જીવનને મિથ્યા ગણાવે છે અને યજ્ઞ, તપ, બલિદાન જેવી ભાવનાવાળા જીવનને પુરસ્કારે છે, કેમ કે એ રીતે જીવવા માટે જે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે, એમાંથી જ જીવનને માટે નવાનવા રસનો અનુભવ થાય છે. દરેક વ્યક્તિ આવું જીવન ઈચ્છે છે, પણ એ માટેનો પુરુષાર્થ આચરવા તે તત્પર નથી, કેમ કે લગ્નજીવનનો જે હેતુ છે એ હૃદયમાં સ્પષ્ટ થયો નથી. લગ્નજીવન દ્વારા હૃદયભાવોને ખીલવીને, એને કેળવીને જે ઐક્ય અનુભવવાનું છે એ ધ્યેય ધ્યાનમાં રહેતું નથી. આથી, જીવન રોળાઈ જાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ રસભર્યા જીવન માટે ‘પુરુષાર્થ’ની વાત કરી છે એ માર્મિક છે. આત્મા-પુરુષને અર્થે જે આચરણ કરવું એ પુરુષાર્થ છે. આપણા હૃદયના ઊંડાણમાં રહેલા આત્માને-ચેતનને-એના ગુણધર્મોને અનુભવવા એ આપણા સૌના જીવનનું ધ્યેય છે. આત્માનું અર્કર્તાપણું અનુભવવા માટે ‘હું કરું છું’ એવો અહંકારી ભાવ ન રાખવા જાગૃત રહ્યા કરવું એ મોટું ‘બલિદાન’ છે. એ માટે જે કાંઈ વેઠવાનું આવે એ ‘તપ’ છે. જીવનના આવા ધ્યેય પ્રત્યે નિરંતર જાગ્રત રહીને આવી રીતે વર્તાય એ જ્ઞાનયજ્ઞ છે. આપણા સૌમાં રહેલા સર્વોચ્ચ જીવનભાવને પ્રગટ કરવા પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી પ્રેરી રહી છે. આ માટે આપણી પ્રકૃતિને સમજવી, વૃત્તિઓને ઓળખવી, એનો ઉપયોગ કરતી વખતે ધ્યેય પ્રત્યેની જાગૃતિ ધારણ કરવી એ જરૂરી છે. પતિપત્ની વચ્ચેના શારીરિક-જાતીય સંબંધો,

સંસારવહેવાર વેળા જાગતાં વલણો, સંસ્કારો વગેરે પ્રત્યે તિરસ્કાર કરવાનું કે એની ઉપેક્ષા કરવાનું પૂજ્ય શ્રીમોટા ક્યારેય કહેતા નથી. તેઓશ્રીએ જીવનમાં મૌલિકતા આણવા એ બધાંનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો એ દર્શાવ્યું છે. પત્નીનાં અંગ-ઉપાંગોનું આકર્ષણ અનુભવતા અને માણતા કેવા પ્રકારની જાગૃતિ રાખવી, પતિપત્નીએ પરસ્પરના જાતીય આવેગો કેવી રીતે ભોગવવા વગેરે બાબતો પ્રત્યે ઘણાં સૂક્ષ્મ ઈંગિતો કર્યા છે. આથી, આ પુસ્તકનું મૂલ્ય ઘણું વધી જાય છે.

આ સાથે તેઓશ્રીએ સ્ત્રીપુરુષોએ પોતાની અવસ્થા પ્રત્યે કેવી રીતની સાવધાની રાખવી એ દર્શાવ્યું છે. એમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૃદયનો સમભાવ કોઈ પણ વાચક અનુભવી શકશે. સ્ત્રીએ પોતાનું ગૌરવ કેવી રીતે જાળવવું. પતિના અવસાન પછી વહેવાર કરતાં કેવી સાવધાની રાખવી, સંસારવહેવાર માટે જરૂરી સાધન-સંપત્તિ તથા શક્તિ કેવી રીતે વધારવાં અને એનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ સમજાવ્યું છે. આ દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટા વહેવારનો કેવો સમુચિત આદર કરે છે એ સમજી શકાશે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા પરમ પદ પામ્યા અને ઊર્ધ્વ જીવનની સમગ્રતાનો વ્યાપકતાનો તેઓશ્રીનો નિરંતર વિસ્તરતો ગહન અનુભવ પત્રો દ્વારા આપણા સુધી અવતર્યો છે એ ઘટના અપૂર્વ છે. સંસારમાં રહીને તેઓ સંસાર તર્યા. તેઓશ્રીએ સંસારનું હાર્દ આપણા સૌના કલ્યાણ માટે વ્યક્ત કર્યું છે. તેઓશ્રીએ લગ્ન કરેલું પણ એ ઘટના સાધનામય જીવનના પડકારરૂપે હતી એ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે. જીવદશાના બધા જ તબક્કાઓ તેમ જ એની તીવ્રતા તેઓશ્રીએ અનુભવ્યાં છે, પણ ભોગવ્યાં નથી, પણ પ્રભુમય જીવન ખાતર એ બધી

વૃત્તિ શક્તિને જોગવી છે. પરિણામે સંસારી ભાવોની ગલીકૂચી-ભુલભુલામણીને એ જાણે છે. આથી, દંપતીના સર્વ વહેવારોનાં તમામ પરિમાણોને તેઓશ્રી અજવાળે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લગ્નજીવનને જે રીતે પ્રમાણ્યું છે અને એની ભાવનાનો વિનિયોગ કરવા જે રીતે અવતરણ કર્યું છે એવું કદાચ ભાગ્યે કોઈ મુક્તાત્માએ કર્યું હોય. ‘ચેતન મોટા’નું વહેવારની ભૂમિકા ઉપર અવતરણ અને જીવમાત્રની પ્રકૃતિ દ્વારા એમનો પ્રવેશ અને ગૂઢ સક્રિયતા એ તો વળી અજબ બાબત છે ! પણ તેમ છતાં કોઈનાય માન્યામાં ના આવે એવી આ એક ઘણી જ મહાન હકીકત છે.

એક હરિજન યુવાન (શ્રી મુકુલ કલાર્થી) અને વણિક યુવતીનાં (નિરંજનાબહેન) પ્રેમલગ્ન કરાવી આપવા માટે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પુરોહિતનું સ્થાન શોભાવેલું. એ નિમિત્તે તેઓશ્રીએ લગ્નની ભાવનાને વહેવારમાં કેવી રીતે અવતારવી એની વિધિ-ક્રિયા ગુજરાતી ભાષામાં રચી. પૂજ્ય શ્રીમોટા રચિત ‘લગ્નવિધિ’ એ ‘ઉત્કાંત જીવન માટેની વ્યાવહારિકા’ છે. લગ્નજીવન અંગેનું પુસ્તક પ્રકાશિત થાય છે એ નિમિત્તે એ વિધિ વિશે લખવું મને પ્રસ્તુત લાગે છે. આ પુસ્તકનાં પાછલાં પૃષ્ઠોમાં આ વિધિ પરિશિષ્ટરૂપે મૂકી છે. હરિ:ૐ આશ્રમમાં તેઓશ્રીએ ઘણાંને આ વિધિપૂર્વક લગ્નજીવનમાં પ્રવેશ અપાવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ પછી પણ આ વિધિ પ્રમાણે હરિ:ૐ આશ્રમમાં તથા અન્ય સ્થળોએ કુટુંબગત તેમ જ સામૂહિક લગ્નો પણ કરાવાય છે.

આ વિધિની વ્યવસ્થા દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપણા સમાજવહેવારનાં મૂલ્યોને ઊંચે આણ્યાં છે. આ વિધિમાં વર તથા કન્યાનાં માતાપિતા સામેલ થાય છે. આ રીતે સંસારનો

આ વહેવારસંબંધ સમાનતાની ભૂમિકા ઉપર આવે છે. વર કે કન્યાનાં માતાપિતા પૈકી કોઈ એકની હયાતી ન હોય તોપણ વિધુર પિતા કે વિધવા માતા આ વિધિમાં સામેલ હોય છે અને વિધિ પ્રસંગે માતાપિતા તથા વરકન્યા સાથે જ યજ્ઞમાં આહુતિ આપે છે. કુટુંબની એકતા-સંપ માટે આવા સહકાર્યની ભૂમિકા ઘણું કામ કરે છે.

આ ઉપરાંત, બંને પક્ષના સંબંધીઓ પણ આ લગ્નપ્રસંગ પૂરા ગૌરવ અને આનંદથી ઊજવે એટલા માટે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ બધાંયને એકસાથે આ વિધિનું ગાન કરવાની પદ્ધતિ અપનાવી છે. આપણી શાસ્ત્રીય વિધિમાં નિમંત્રિતો તથા અન્યના આવાગમનથી તેમ જ લૌકિક વહેવારને મહત્ત્વ અપાતું હોવાથી લગ્નવિધિની પવિત્ર ભાવના ઉપર કોઈનાં મનબુદ્ધિ કેંદ્રિત થતાં નથી. આથી, આપણા લગ્નોત્સવો થકવનારા તથા કંટાળો પ્રેરનારા બની રહ્યા છે. જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રેરિત આ વિધિમાં બધાં જ સામેલ થતાં હોવાથી સૌ કોઈને લગ્નોત્સવમાં ભાગ લીધાનો આનંદ થાય છે અને ગુજરાતી ભાષામાં આ વિધિ થતી હોવાથી સૌ કોઈ લગ્નજીવનનું મહત્ત્વ, એની ભાવના અને વહેવારનું માર્ગદર્શન પામી શકે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ અપનાવેલો આ ઉત્કાંત રિવાજ છે.

લગ્નવિધિ પ્રસંગની સામગ્રી તો ભાવનાને સમજવા માટેનાં પ્રતીકરૂપે છે. આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એ પ્રતીકો પાછળ રહેલી ભાવના સમજાવી છે. યજ્ઞકુંડ એ ચાર દિશા તથા ચાર ખૂણા સૂચવે છે. એની બહાર દેખાતાં પગથિયાં ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિનાં સૂચક છે અને યજ્ઞકુંડની ઊંડાઈ એ જીવનની ગૂઢતા અને ગહનતા દર્શાવે છે. એમાં પ્રગટાવેલો અગ્નિ એ જ્ઞાન(પ્રકાશ) અને ગરમી (શક્તિ)નો ઘોતક છે. એ પ્રગટ

દેવ છે. જ્ઞાન અને શક્તિ વિનાનું જીવન એ જીવન નથી. આથી, એ અગ્નિની જ્વાળાઓને ઊંચે ને ઊંચે લઈ જવા માટે એમાં જે દ્રવ્યોની આહુતિ અપાય છે એ જીવદશાનાં વિચાર, વૃત્તિ, વલણોની હોય છે. તલ, જવ અને ઘી એ એનાં પ્રતીક છે.

કંકુ અને ચોખાનું તો અદ્ભુત મહત્ત્વ છે. ચૂનો અને હળદરના મિશ્રણથી કંકુ બને છે. ચૂનાના ગુણધર્મો જાણીતા છે. એ દઝાડે એટલો તેજ છે, એટલો જ દાઝેલાને શાતા આપનારો પણ છે. હાડકાંને મજબૂત કરવાનું કામ કરી શકે છે. હળદર, લોહીની શુદ્ધિ કરવાનું કામ કરે છે. આ બંનેના મિશ્રણથી લાલરંગનું કંકુ થાય છે. એનો રંગ લોહીના રંગને મળતો રંગ છે. લોહીનું ભ્રમણ આપણા ખોરાકમાંની અશુદ્ધિઓને બહાર ફેંકી દે છે. એટલે ઉત્તમના સ્વીકાર માટે ત્યાગ કરવાનો સહજ ગુણ લોહીમાં છે. કંકુ દ્વારા આવો ત્યાગ સૂચવાયો છે. એના ઉપર ચોંટાડાતા ચોખા એ પુરુષાર્થનું પ્રતીક છે. ચોખા, શરીરને પુષ્ટ અને બળવાન બનાવનાર અનાજ છે. એનાથી મળતી શક્તિથી પુરુષાર્થ પ્રેરવાનો છે. ત્યાગની ભૂમિકા ઉપર પુરુષાર્થ હોય તો જ એકબીજા દીપે. આથી, આપણી સંસ્કૃતિમાં પ્રત્યેક શુભકાર્યમાં કુમકુમ-તિલકને મહત્ત્વ અપાયું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નાડાછડી પાછળની ભાવના સમજાવતાં કહ્યું છે : - એ સ્નેહનું પ્રતીક છે. એની કોમળતા એટલી બધી છે કે તૂટે નહિ એ માટે ખૂબ સાવધ રહેવાનું છે. જીવનમાં વિઘ્ન, મુશ્કેલી, ગૂંચ, કોયડા આવવાના. એ વખતે મુલાયમ રહેવાથી ફ્લેશ કંકાસ વધતાં અટકી જશે. આવા કાચા સૂતરને તાંતણે પતિપત્ની ગંઠાય છે. આ નાડાછડી વરકન્યા તથા

માતાપિતા પરસ્પરને બાંધે છે. આથી, બધાં જ સ્નેહમાં પરસ્પર દઢ રહે એમ સૂચવાયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા કહેતા હતા કે સંસારમાં ક્લેશ કંકાસથી જીવવું એ તો ભયંકર કહેવાય. આને નિવારવા એકબીજા ઉપર વિશ્વાસ હોવો જ જોઈએ. એવું ન બને તો જીવનમાં મજા નથી.

પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રણિત આ લગ્નવિધિ પૂર્વે ‘ઘ્રહશાંતિ’ની વિધિ છે. આપણા શાસ્ત્રીય કર્મકાંડમાં ‘ઘ્રહો’ની શાંતિ માટે આ વિધિ રખાઈ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા આત્માનુભવી પુરુષ એથી એમનાં દર્શનમાં ઘ્રહદશા તો જીવદશાની ભૂમિકા ઉપર છે, પણ જીવાત્મા આત્મશક્તિ, દઢ સંકલ્પ અને ઉત્કટ પુરુષાર્થ દ્વારા આત્મદશા અનુભવવા માટે આવ્યો છે. આથી, લગ્ન-જીવનનો આરંભ કરતાં પૂર્વે ‘ઘ્રહશાંતિ’નો સંકલ્પવિધિ તેઓશ્રીએ પ્રેર્યો છે. ઘરમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા કેવી રીતે જળવાય એની વહેવારુ રીતો તેઓશ્રીએ દર્શાવી છે. નારિયેળ જીવદશાનું પ્રતીક હોવાથી એનું સમર્પણ યજ્ઞકુંડના જ્ઞાનાગ્નિમાં કરવાનો વિધિ છે.

લગ્નવિધિમાં કન્યાદાનની પરંપરિત ભાવનાને પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ગૌરવરૂપ આપ્યું છે. કન્યા એ માતાપિતાની મિલકત નથી. એમની માલિકી નથી. આથી, કન્યાનું દાન કરવાની ભાવના આ યુગમાં સ્વીકાર્ય બનતી નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કન્યાનાં માતાપિતાના ઉદ્બોધનમાં કહેવરાવ્યું છે :-

પોતાનું અંગ જાણીને જેને ઉછેરી છે સદા,
તે પુત્રી ભાવથી આજે લગ્નયજ્ઞે સમર્પિતા.

આમાં કન્યાનાં માતાપિતા ‘પોતાની’ પુત્રી એવો શબ્દ નથી ઉચ્ચારતાં એ સૂચક છે. છતાં પોતાનું ‘અંગ’ એ શબ્દ દ્વારા

ભાવ પણ સૂચવાય છે. પુત્રીનું પોતે સમર્પણ કરે છે એવી રચના આ શ્લોકમાં નથી, પણ પુત્રી ‘સમર્પિતા’ છે, સનાતન યજ્ઞ ચાલે છે, એમાં દીકરી સ્વેચ્છાએ ‘સમર્પિતા’ છે. એના પ્રત્યે પોતાનો ભાવ માતાપિતા વ્યક્ત કરે છે. ‘જીવનકેરી ઉત્કાંતિ થવા આ લગ્ન છે’ એમ તેઓશ્રીએ માતાપિતા પાસે કહેવરાવ્યું છે.

આ વિધિ પછી પૂજ્ય શ્રીમોટાની હાજરીમાં વરકન્યા એકબીજાને ફૂલના હાર પહેરાવે છે. એ દ્વારા લગ્નજીવનને પુષ્પો જેવું કોમળ, સ્વીકારાત્મક અને સુગંધિત બનાવવાના એકબીજાના સંકલ્પને બંને ઉમળકાથી ફળાવવા મથશે એવો સંકેત સ્પષ્ટ કરાયો છે. એ પછી અગ્નિને સાક્ષી રાખીને, પ્રેમભાવથી વર્તવા, દિલથી એક બની રહેવા ચૌદ આહુતિ અપાય છે. આ પ્રત્યેક આહુતિ દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઉત્કાંત જીવનની ચૌદ ભૂમિકાઓ જણાવી છે. એની દસમી કડીમાં સમતાના અનુભવ માટેનું ગાન છે :-

‘સુખ ને દુઃખ ને શોક હર્ષાદિકેરી વૃત્તિઓ,
વેદાવા સમભાવે તે, મળીએ આજ જીવને.’

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દર્શાવેલી ચૌદ ભૂમિકાનું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ ઘણું મહત્ત્વ છે. જ્યારે આવી જીવનભાવના સ્પષ્ટ બને એ પછી એ ભાવના ચરિતાર્થ કરવા, એ પ્રમાણે આચાર કરવા વ્રત લેવાનું હોય છે. એ માટે વરકન્યાનો હસ્તમેળાપ થાય છે. બંને એકબીજાનો જમણો હાથ પકડીને જીવનનું વ્રત લે છે. એમાં અગાઉ ભાવના પ્રમાણે કેવી રીતે વહેવાર કરીશું એ દર્શાવાયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની ઊંડી વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ આમાં પ્રગટ થઈ છે.

એમાં બીજાત્રીજી કડીમાંનો મર્મ ધ્યાન ઉપર લેવા જેવો છે.

‘વિચારોનો બળાત્કાર અમે એકબીજા પરે,
કરી ના શકીએ એવી જાગૃતિ રાખીશું હૃદે.
વૃત્તિ જે માલિકીકેરી અમે એકબીજા પરે,
ભોગવી શકીએ એવી થજો ના કદીયે ખરે.’

પતિપત્ની બંનેની પ્રકૃતિ મુજબ કાર્યક્ષેત્ર તથા કાર્યપદ્ધતિ ભિન્ન ભિન્ન છે. આથી, કુટુંબની વૃદ્ધિ, એનું ભરણપોષણ, લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ વગેરે કેવી રીતે કરાય એનું માર્ગદર્શન તેઓશ્રીએ આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સપ્તપદીની ભાવના આ રીતે સમજાવી છે. પતિપત્ની જીવનમાં પરસ્પર સખ્ય-મૈત્રી કેવી રીતે કેળવે એની આ આચારસંહિતા છે.

આવી મૈત્રી દૃઢ કરવા મંગળફેરા છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ સૂચવતા ચાર ફેરામાં ધર્મ, અર્થ, કામ સાધવા માટે પ્રકૃતિને આગળ રાખવી પડે છે. મોક્ષ માટે પુરુષ એટલે આત્મા મોખરે આવે છે. પ્રકૃતિ પાછળ રહે છે. આથી, ચોથા ફેરા વખતે વરરૂપે પુરુષ અને સ્ત્રીરૂપે પ્રકૃતિ આગળ પાછળ આવી જાય છે.

આમ, લગ્નવિધિ પૂર્ણ થતાં વડીલો આ નવ વરવધૂનું મંગલ્ય ઈચ્છતું અષ્ટક ગાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા રચિત એ મંગલાષ્ટક તો જીવ, જગત અને ઈશ્વરની રહસ્યમયતાને પ્રગટ કરનારું છે. આ મંગલાષ્ટક તો મનનીય-ચિંતનીય છે. તેઓશ્રીએ રચેલા બીજા આવા એક મંગલાષ્ટકના ચરણ ઉપરથી ‘લગ્ને હજો મંગલમ્’ પુસ્તકનું નામ રખાયું છે.

લગ્ન પૂરાં થતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રણામ કરવા જતાં નવ દંપતીને તેઓશ્રી કહેતા કે સ્ત્રીને ગુલામડી ના ગણશો અને

વધૂને કહેતા કે પતિને જીવનમાં પ્રેરણા, ઉત્સાહ, ખંત વધે એવી રીતે વર્તજે. જીદ અને ઈર્ષ્યાથી એની પ્રગતિ રૂંધાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના આવા ઉદ્ગારોથી ત્યાં હાજર રહેનાર સૌ કોઈનાં હૈયાં ભીંજાતાં.

જીવન માંગલ્ય-ભાવનાપૂર્વક જીવવાના પુરુષાર્થમાં રહેલું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ ‘લગ્ને હજો મંગલમ્’ કેવળ નવ દંપતીને જ નહિ પણ સર્વ દંપતીને જીવનમાં પ્રકાશ પ્રેરનારું છે. એમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પરમ આદર્શને પામવાના વહેવારની દીક્ષા આપી છે.

આ પુસ્તકમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લખેલા પત્રોનું પ્રશ્નોત્તરરૂપે સંપાદન કર્યું છે. આમ છતાં કેટલાક વિશિષ્ટ પ્રસંગ સંદર્ભમાં પત્રોને એ જ રૂપે રાખ્યા છે.

‘પૂજ્ય શ્રીમોટાની દાંપત્યભાવના’ (૧૯૮૦) તથા ‘લગ્ને હજો મંગલમ્’નું સંપાદન કરતાં મારા દિલમાં ખૂબ ઉત્સાહ અને આનંદ મેં અનુભવ્યો છે એનું કારણ તો ‘ચેતન મોટા’ની વાણી છે. સર્વ વાચકો જીવનનો પ્રસાદ પામશે એવી શ્રદ્ધા છે.

આ કાર્ય દ્વારા પૂજ્ય શ્રીમોટાના સત્સંગની તક આપવા માટે હરિ:ૐ આશ્રમના સર્વ કાર્યકરોનો હું હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

તા. ૨-૧૦-૧૯૮૫

રમેશ મ. ભટ્ટ

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
લગ્ન	૧	‘મોટા’ વિશ અન્યથા વિચાર	૪૯
સ્ત્રીઓમાં ભાવના	૧૧	સાચી રક્ષા	૫૧
પ્રેમ એટલે ગુલામી	૧૨	મૌનએકાંતવેળાએ	૫૪
માતૃમહિમા	૧૫	સભાનતાનો ઝબકાર	૫૫
વિરહ	૧૭	રસ ન જાગવાનું કારણ	૫૬
સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનું વલણ	૧૯	‘વર’ એટલે શું?	૫૭
પરણેલા સાધકોને	૨૪	નામસ્મરણથી પ્રેમ	૫૭
કૃપા સ્વીકારવાની રીત	૨૯	વાસનાના હુમલા	૫૯
ભૂમિકાનું મહત્ત્વ	૩૦	યોગ્ય ઉપયોગ	૬૦
પૈસાનો ઉપયોગ	૩૨	વૃત્તિઓ પ્રત્યે સાવધાની	૬૦
‘મોટા પ્રેરિત સુમેળ		સંયમ કે સંતતિનિયમન	૭૮
સાધના’	૩૩	પતિ સાથે પ્રેમ	૮૧
મૂળ પોતાનામાં	૩૪	સુમેળ સાધના	૮૩
બાળકના સંસ્કાર	૩૪	મુક્તાત્માનો સ્પર્શ	૮૩
ગાયત્રીમંત્ર	૩૫	સુમેળ ન જાગે તો ?	૮૬
જન્મમરણમાં સાથી-‘મોટા’	૩૫	જ્ઞાનપૂર્વક દુઃખ	૮૭
અનુષ્ઠાન	૩૭	સાચો સંબંધ	૮૭
સંસાર એ જ તપોભૂમિ	૩૮	પરસ્પરનો અંતરાય	૮૯
મુક્તાત્માનો અકળ પ્રવેશ	૪૨	પતિપત્ની વહેવાર	૯૦
આચારવિચાર	૪૩	પતિપત્ની વચ્ચે અંતરાય	૯૧
ભાવનાભર્યું જીવન	૪૪	પતિપત્ની વચ્ચે પૂર્વગ્રહ	૯૧
‘જીવ’ની લાચારી	૪૫	પ્રણય ત્રિકોણ	૯૫
પોતાનો જ ખ્યાલ	૪૫	સાચો પતિ	૧૦૭
નોખા રહેવું	૪૬	મૌનએકાંતની વિશિષ્ટ વિધિ	૧૦૯
સાચી માનવતા	૪૮	કૃપાનું કાર્ય	૧૧૧

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
‘ગુરુ’ની ચેતના	૧૧૨	અનંત જીવન	૧૩૨
પત્ની અને નોકરી	૧૧૩	અપાર કૃપા	૧૩૩
વિષયભોગની સાપેક્ષતા	૧૧૪	સ્વજનના મૃત્યુટાણે	
વિષયભોગનો હેતુ	૧૧૬	પ્રાર્થના	૧૩૩
બાળકોને સંસ્કાર	૧૧૮	પુનર્જીવનની પળનું	
બાળકોને રમાડતાં :		આગમન	૧૩૪
‘સાવધાન’	૧૧૯	શિક્ષિકાનો વહેવાર	૧૩૪
ભાવનાયુક્ત કર્મ	૧૧૯	હરિ: ઝૂં આશ્રમમાં	
દુ:ખમાંથી મુક્તિ	૧૨૦	પ્રભુભાવ	૧૩૫
મુક્તાત્મા જીવાત્મા સાથે	૧૨૧	નવી અવસ્થાનો ધર્મ	૧૩૫
‘મોટા’નું વ્યાપક રૂપ	૧૨૨	મુક્તની શરીરદશા	૧૩૬
પત્રો		વર્તનકલા	૧૩૬
મૃત્યુને આવકાર	૧૨૫	પરાર્થે ભોગ	૧૩૬
અનંત જીવન	૧૨૫	વર્તનથી શોભા	૧૩૮
મૂંઝવણમાં શું કરવું ?	૧૨૬	નક્કર વહેવારદૃષ્ટિ	૧૩૮
નિરાશામાં આધાર	૧૨૬	કાયરતાને ફિટકાર	૧૩૯
‘મોટા’ની ગૂઢ શક્તિ	૧૨૭	શરીરની સંભાળ	૧૩૯
શરીરની ગંભીર સ્થિતિ	૧૨૮	પુનર્જન્મ	૧૪૦
જિજ્ઞવિધાનું રહસ્ય	૧૨૮	મુક્તના સ્પર્શનું દૃષ્ટાંત	૧૪૦
કૃતજ્ઞતાનું શિક્ષણ	૧૨૯	‘મોટા’માં વિભુત્વ	૧૪૦
બીમારની ખબર		સદાનો સાથી	૧૪૧
પૂછવાનો રિવાજ	૧૩૦	પ્રેમથી પ્રતિકાર	૧૪૨
સંબંધનો હેતુ	૧૩૦	ઔષધની આવશ્યકતા	૧૪૩
છેવટની ઘડી	૧૩૧	સ્મરણનો સહારો	૧૪૩
કલ્યાણકારક રીત	૧૩૧	‘મોટા’નો પ્રેમ	૧૪૪
મન થાય ત્યારે	૧૩૨	હરિ ઉપર ભરોસો	૧૪૪
કેન્સરની પીડામાં સ્વસ્થતા	૧૩૨	સ્વજનના સ્મરણનો ઉપયોગ	૧૪૪

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
પોતાનો દાખલો	૧૪૫
ચેતનનિષ્ઠમાં ચેતના	૧૪૫
ગુરુના અખંડ સ્મરણની રીત	૧૪૭
‘જીવ’ના કલ્યાણ માટે	૧૪૭
જન્મોજન્મનો સાથ	૧૪૮
રજાનો સદુપયોગ	૧૪૮
સાકારનિરાકાર	૧૪૯
મુક્તના મિલનનો હેતુ	૧૫૦
ભણવાનો ફાયદો	૧૫૦
દુઃખનું ગાણું ન હોય !	૧૫૧
નુકસાનકારક ઈચ્છા	૧૫૨
વૃત્તિનો ઉપયોગ	૧૫૩
શરીર ખાતર પૈસા	૧૫૩
શરીરની મર્યાદા	૧૫૪
જનમજનમના સાથી	૧૫૪
મનની લાક્ષણિકતા	૧૫૫
વિધવાનો વહેવાર	૧૫૬

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
વિધવાની સ્થિતિ	૧૫૮
ભૂલેલાને પ્રેમ	૧૫૯
બળાત્કાર થયો તોય શું ?	૧૬૯
ઐક્ય-અભેદ	૧૭૧
અભેદરૂપ	૧૭૧
મુક્તાત્માનું દર્શન	૧૭૧
પ્રભુભાવમાં વળવા	૧૭૨
મૌનમાં હાજર	૧૭૩
આપણાં સુખદુઃખ	૧૭૪
પ્રભુસ્મરણ સાથે સત્માનતા	૧૭૬
ગુરુમંત્ર	૧૭૮
ખરો આશ્રમ	૧૭૯
રૂપાંતરની ગૂઢ કળા	૧૮૧
ગુરુમંત્રનો ઉપયોગ	૧૮૨
નામસ્મરણ અને હૃદયસ્થ ગુરુ	૧૮૫
પરિશિષ્ટ	૧૮૭
	થી ૨૦૭

નવવરવધૂને

(શાર્દૂલવિકીરિત)

બંને એકબીજાને કાજ જીવને હોમાવું ચાહીને ભલું,
બંને એકબીજાને સાથ રહીને પંથે ધપો વેગીલું,
બંને એકબીજા વિશે હૃદયમાં એકાત્મભાવે ચહી,
એવી સર્વ કમાણી જે કંઈ કરો અર્પો પ્રભુપાદશ્રી.

લગ્ને દ્વંદ્વ મિટાવજો જીવનમાં એકત્વ ભાવો થકી,
વહેજો પ્રેમતણી વિશુદ્ધ હૃદયે ધારા કરુણાભરી,
અન્યોન્ય જ તણી સદા જીવનમાં હોજો શીળી છાંયડી,
અર્પો હે પ્રભુ, યુગ્મને હૃદયમાં આશિષ ભાવોભરી.

—શ્રીમોટા

લગ્ને હજો મંગલમ્

પૂજ્ય શ્રીમોટા

‘હું સર્વત્ર વિઘમાન છું.’

‘જીવનદર્શન’, ૧૦મી આ., પૃ. ૩૮૨

– શ્રીમોટા

લગ્ન

સ્વજન : મોટા, મનુષ્યના જીવનમાં અનેક ઘટનાઓ બન્યા જ કરે છે. એમાં લગ્ન એ જીવનના પ્રવાહની વચ્ચે બનતી એક મહાન ઘટના છે. આપણા હિંદુધર્મે એનું ભારે ગૌરવ કર્યું છે. લગ્નના હાર્દ વિશે ભિન્ન ભિન્ન વિચારકોએ લખ્યું પણ છે, પણ ઉચ્ચ અને સુખી જીવન જીવવામાં લગ્ન પાછળની કઈ ભાવના સૌથી વધુ ઉપકારક છે ?

શ્રીમોટા : હિંદુધર્મમાં રહેલી યુગ્મભાવનાનો શુદ્ધ અર્થ, એના હેતુ, એનું મહત્ત્વ, એના યથાર્થ દષ્ટિબિંદુથી આપણો હિંદુ સમાજ ભાગ્યે જ સમજી શક્યો હશે. બે જુદા જુદા જણાતા જીવોના યુગ્મની ભાવના-અવિચ્છિન્ન જીવોનું જોડાણ અહેતુક થાય એ કદી પણ શક્ય નથી. એ બે જીવોનો સંબંધ અનેક જન્મજન્માંતરોમાં કોઈ ને કોઈ રીતે ચાલુ રહ્યા કરેલો જ હોય છે. તેથી, આવા સંબંધોમાં હૃદયની નિકટતા જેટલી શુદ્ધ ભાવનાથી કેળવાતી જાય તેટલા પ્રમાણમાં બંનેનો સંબંધ પણ વિશુદ્ધ થતો જવાનો. આ જે કંઈ બધું નીપજતું દેખાયા કરે છે તે સંબંધને લીધે જ છે. સંબંધ વિના કાંઈ પણ થાય એ શક્ય નથી. એટલે એક વખત લગ્નથી જોડાયેલા બે જીવોનો સંબંધ કદી પણ છૂટી શકતો હોતો નથી. તે સંબંધ કોઈ ને કોઈ રૂપે એકબીજા સાથે રહ્યા જ કરે છે અને તે લગ્નસંબંધ પણ તે તે જીવ સાથેની તેટલા પ્રમાણની કોઈ ને કોઈ-આમ કે તેમ અથડામણનું જ પરિણામ હોય છે.

સ્વજન : મોટા, આપ તો આટલા ઉત્તરમાં ઘણી જ ગહન વાત સૂચવો છો. ‘લગ્ન’ પોતે જ જીવન માટેની એક આવશ્યક અને

અનિવાર્ય ઘટના બને છે. લગ્ન એ જો કોઈ અકળ અથડામણનું પરિણામ હોય તો એવું જીવન પણ અથડામણભર્યું જ બનેને ?

શ્રીમોટા : આ સ્થળે જ વધારે સાવધાની રાખીને યુગ્મની ભાવનાને સમજવાની છે, કેમ કે સૌથી મહત્ત્વનું જીવન છે. જગતમાં મુશ્કેલી વિના કશું પામી શકાતું હોય છે ? વ્યાપારમાં કહો, રાજ્યક્ષેત્રમાં કહો કે પછી જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં મુશ્કેલી વિના કશું પણ પમાયું હોય એવું જણાતું જ નથી. તો પછી જીવનનું તત્ત્વ પામવાને માટે મુશ્કેલી વેઠવાનું માનવીને આકરું કેમ લાગતું હશે ? જીવનો જીવસ્વભાવ તો નીચાણમાં જવાનું સમજ્યા કરવાનો છે. જીવસ્વભાવને જેટલી દોરીની ઢીલ આપ્યા કરીશું તેટલી દોરી એ ખેંચે જ જવાનો. જીવનના જોશમાં જેમ પતંગ દોરી ખાધા કરે છે તેમ જીવસ્વભાવનું જાણવું જોઈએ. તેમ છતાં માનવીને જીવદશા પ્રાપ્ત થઈ છે તેથી અનેક અથડામણોમાંથી પસાર થઈને આખરે તો જીવનને ઉચ્ચ જ બનાવવાનું ધ્યેય રહેલું છે. આવા જીવનઆદર્શની સિદ્ધિ માટે યુગ્મની ભાવના એ જરૂરી ભાવના છે.

સ્વજન : મોટા, જીવનની વાસ્તવિક અથડામણોનો પણ આપે તો ઉચ્ચ હેતુ દર્શાવ્યો. જીવનની જે સ્વાભાવિક ગતિ છે એને આવા આદર્શમાં ફેરવવા જીવનની અથડામણોનેય તપશ્ચર્યારૂપે સ્વીકારવી પડે અને એ તપશ્ચર્યા, આપે દર્શાવી એ યુગ્મભાવનાને ટકાવી રાખવા કરવી પડે એમ જને ?

શ્રીમોટા : હા, કેમ કે એ ભાવનામાં વ્યક્તિનો તથા સમાજનો બંનેનો વિકાસ થવાનું સર્જાયું છે. ખરી વાત જ આ છે કે લગ્નભાવના એકલા ભોગવિલાસ માટે નથી. એ તો તપશ્ચર્યા

માટે જ છે. સમાજનું, દેશનું, પિતૃઓનું, ઋષિઓનું અને દેવનું ઋણ અદા કરવા માટે જ એ ભવ્ય-દિવ્ય સાધન છે. સમાજની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવા માનવી યુગ્મ દ્વારા જ સાધી શકે છે. હૃદયથી શુદ્ધ સાત્ત્વિક ભાવના કેળવીને આત્માના સ્વરૂપમાં એકબીજાને ઓળખીને જે યુગ્મ જગતને ચરણે એકાદ બુદ્ધ ભગવાન, એકાદ ઈશુ ભગવાન, એકાદ શંકરાચાર્ય પ્રભુ, એકાદ રમણ મહર્ષિ, એકાદ પૂર્ણયોગી શ્રીઅરવિંદ, એકાદ સ્વામી રામદાસ કે એકાદ ભવ્ય દિવ્ય આત્મા કે એકાદ મહાત્મા ગાંધીજી ભેટ ધરશે, તે જગતની ભારેમાં ભારે સેવા કરી શકવાનું છે. આવી પ્રજોત્પત્તિ માટે લગ્ન છે.

સ્વજન : લગ્નનો આ ભવ્ય આદર્શ સમજી તો શકાય પણ....

શ્રીમોટા : તમારું કહેવાનું હું સમજી શકું છું, પણ આપણાથી જીવનમાં આવું ન બની શકે. માટે, આપણે જીવસ્વભાવમાં તણાયા કરવું એ તો આપણી પોતાની નબળાઈ છે. એવી એ નબળાઈને નબળાઈ તરીકે જાણીને, એમાંથી આપણાથી શક્ય હોય એટલી મથામણ ઊંચે જવા માટે કરવી એ આપણો ધર્મ છે. તમે જ હમણાં કહ્યું કે ‘આ આદર્શ તો સમજાય છે.’ માટે જ કહું છું કે ભગવાને આપણને સમજ અને શક્તિ આપી હોવા છતાં, વળી એ બંને આપણી પાસે છે એવું આપણને સમજાતું હોય છે. છતાં આપણે એમ કહીએ કે ‘ના ભાઈ, આપણાથી આવું બધું થવું શક્ય નથી.’ એ આપણને શોભતું નથી. માનવીએ તો પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં મથતાં જ રહ્યા કરવું જોઈએ. પછી ભલેને દરેક જીવ પોતાની શક્તિ અનુસાર મંથન

કરે. આવા પ્રકારનું મંથન કરવાની વૃત્તિમાં સૌ કોઈને પ્રોત્સાહન, પ્રેરણા, બળ, હિંમત, સહાનુભૂતિ, સાથ અને હુંફ આપ્યાં કરવાં એ સમજી અને જ્ઞાનવાન માણસનો ધર્મ પણ છે.

કોઈ પણ સમજી માણસ કોઈ પણ વ્યક્તિને જીવ-સ્વભાવમાં દોરવીને લઈ જાય તો તો તે વિવેક ચૂકે છે એમ જ માનવું જોઈએ, કેમ કે એમ કરવામાં આપણે માત્ર તાત્કાલિક લાભની જ ગણતરી કરતા હોઈએ છીએ.

સ્વજન : તો મોટા, આવું આદર્શ લગ્નજીવન જીવવા માટે ચીલાચાલુ જીવનરીતિનો ભોગ આપવો પડે ?

શ્રીમોટા : હાસ્તો, લગ્નસંબંધથી આપણે સમાજના જીવન સાથે ભાગ લેતા હોઈએ છીએ. માનવીનાં સંબંધો અને ભાવના એ લગ્ન જીવનમાંથી કેળવાતી જતી સ્થિતિ ઉપરથી બંધાતાં જતાં હોય છે.

જુઓ ભાઈ ! આપણે આ જગતમાં જે તે કાંઈ મેળવીએ છીએ, એ જીવન આપીને જ મેળવીએ છીએ. ધન-દોલત, માન, મોભો, કીર્તિ, માલ-મિલકત, ગમે તે હોય પણ તે મેળવવા માટે જીવન આપવું પડતું જ હોય છે, પણ આપણા જીવસ્વભાવને ગમતું હોવાથી આપણે કશો પણ ભોગ આપી રહ્યા છીએ એનું જાગૃત ભાન આપણને રહેતું નથી, પણ સાચું અને ઉન્નત જીવન મેળવવા માટે આપણને ભોગ આપવાની સભાનતા જાગે છે, કારણ કે તેમાં આપણે જીવસ્વભાવથી ઊલટી ગંગાએ વહેવાનું હોય છે, પરંતુ સાચો પુરુષાર્થ તો તેમાં જ રહેલો છે.

સ્વજન : પણ મોટા, નિર્બળતાનો પૂરેપૂરો સ્વીકાર કરીને એમ કહેવાય કે આવો પુરુષાર્થ ન થઈ શકે તો.... ?

શ્રીમોટા : જો આપણાથી જીવસ્વભાવથી ઊંચી દિશામાં ગતિ કરવાનો પુરુષાર્થ ન થઈ શકે તો જે કોઈ એવો પુરુષાર્થ કરતો હોય તો એને સહાનુભૂતિ દેવી, હૂંફ આપવી, પ્રેરણા આપવી, તે જીવ પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમભાવના રાખ્યા કરવી. આટલું પણ જો રાખી શકાય તો સદ્ભાવના કેળવાતી જવાની. આમ કરવાથી આપણને દિનપ્રતિદિન આપણી પોતાની નબળાઈનું ભાન વધારે ને વધારે થતું જવાનું અને એવા તીવ્રતર ભાનમાંથી આપણામાં રહેલી શક્તિ એક દિવસ પ્રગટવાની છે, પણ જે જીવ આટલું પણ કરી શકતો નથી અને પોતાના જીવસ્વભાવમાં જ રાચ્યા કરે છે અને જીવસ્વભાવની પ્રવૃત્તિમાં મશગૂલ રહ્યા કરે છે, એવો જીવ કદી પણ પોતાના મનથી નિરાંતવાળી શાંતિ અનુભવી શકવાનો નથી જ. એવાના કરમે તો અશાંતિ જ લખાયેલી છે. એને અશાંતિ જ રહેવાની. જગતમાંનાં બધાં જ સુખસાધનો પાસે હોવા છતાં એ સાધનો એને માટે સુખનાં સાધનો થઈ શકવાનાં નથી. પરિણામે સુખ અને શાંતિ મેળવવા એવો માનવી જીવનમાં આમથી તેમ અથડાયા જ કરવાનો છે.

સ્વજન : મોટા, આપે તો એક નક્કર હકીકતવાળી વાત કરી. જીવનમાં સુખશાંતિ ખાતર પણ લગ્નની ભાવનાને ચરિતાર્થ કરવા મથવું જ રહ્યું. આપની દૃષ્ટિએ યુગ્મભાવનાનો ઉચ્ચતમ આદર્શ કયો છે ?

શ્રીમોટા : પ્રકૃતિની પાછળ સત્તાધીશ કે પ્રકૃતિના સર્વ કર્મ પાછળ મહોર મારનાર પરમ પુરુષને જાણવા, સમજવા અને અનુભવવા અને તેનાથી પર પણ જે કંઈ હકીકતરૂપે સત્ય રહેલું છે એનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે યુગ્મની ભાવના છે.

સ્વજન : એટલે કે આપણા જીવસ્વભાવને સંચાલિત કરનાર પરમ તત્ત્વને સૌથી પહેલાં તો જાણવું જોઈએ. પછી એનું મનનચિંતવન કરીને એની શક્તિ અને સત્તાને સમજવી જોઈએ. પછી એ જાણેલું અને સમજેલું શક્તિતત્ત્વ અનુભવવું જોઈએ અને પછી પણ એ બધાંથીય પર હકીકતરૂપે જે સત્ય એકરૂપે છે એનો સાક્ષાત્કાર થવો જોઈએ. માટે, યુગ્મની આ ભાવના રહેલી છે.

શ્રીમોટા : મેં તમને યુગ્મની ભાવનાનું અંતિમ લક્ષ્ય શું છે એ કહ્યું. એ તમને સ્પષ્ટ સમજાયું છે એ હેતુથી પુનરાવર્તન કર્યું એ ઠીક કર્યું. પુનરાવર્તનથી સમજ દઢ થાય ખરી. હું તમને હજી આગળ વાત કહું. બે જીવો એક બને-એક થાય-એવી પ્રક્રિયાને લીધે જ સૃષ્ટિ ઉપરનો આ સમાજ છે. એવા આ સમાજને ઉચ્ચતર ભૂમિકાએ લઈ જવા માટે લગ્નની ભાવના છે. પોતાની સાથે જોડાયેલા જીવની જે કોઈ જીવ અવગણના કરે છે, તે સમાજની પણ અવગણના કરે છે. એવા જીવોનાં લાખ્ખોનાં દાન-ધર્માદા વૃથા છે. એ બધી એક પ્રકારની આળપંપાળ છે, એમાં કશો દમ નથી. એવાં દાનથી સમાજની ભાવના કદી ખીલી શકવાની નથી. કદાચ સ્થૂળ દૃષ્ટિએ સમાજનું કંઈક ચાલતું રહે ખરું, પણ લગ્નની જે ઉચ્ચ ભાવના છે એમાંથી જ દાનનો ખરો ભાવ કેળવાતો જાય છે. એવી ઉચ્ચ ભાવનાથી જીવન જીવ્યાથી ઊંચી સંસ્કૃતિ કે સંસ્કાર મળ્યાં કરવાનાં છે.

જમીનમાં વૃક્ષનાં બીજનું લગ્ન (જોડાણ) થાય છે અને કૃપારૂપી જળ એના ઉપર પડતાં તેમાંથી જીવન સાંપડે છે. તેમ લગ્ન થયા પછી ભાવનાત્મક રીતે જીવવાથી મતલબ કે એકરાગ-

એક-ભાવમય બની રહેવાથી ઉચ્ચ જીવનસ્થિતિ-એકમય થવાની સ્થિતિ-ખીલી ઊઠે છે.

સ્વજન : લગ્ન પછીના આદર્શ-સંવાદી જીવન માટે બંનેનાં જીવન સમાન કક્ષાનાં તો હોવાં જ જોઈએને ?

શ્રીમોટા : અહીં જ તમારી ભૂલ થાય છે. કોઈક ગૂઢ કર્મબળથી બે જીવો લગ્નસંબંધથી જોડાય છે. તેમણે ઉચ્ચ જીવન માટે લગ્નભાવનાને ધ્યાનમાં રાખી જીવવાનો પુરુષાર્થ કરવાનો છે.

ભલેને એ બે જીવ એકસરખી કક્ષાના ન હોય તો તેથી શું ? શું એણે પોતાની હાર કબૂલ કરવી ? એમ કરવા જતાં તો તે વધારે નબળાઈ વહોરી લેવાનો છે. નબળાઈનો સામનો નબળાઈ વધારીને થઈ શકવાનો નથી, પણ વધારે સબળા થઈને થઈ શકવાનો છે. માનવીએ જો જીવનનો વિકાસ સાધવો હોય તો તેણે પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ ઉપર જીત મેળવવી જ ઘટે અને એમાંથી જ જીવંત શક્તિ પ્રગટાવવી ઘટે.

શક્તિ પણ એના સંબંધ વિના પ્રગટી જાણી નથી. એવી શક્તિ માનવી એકલે હાથે પણ મેળવી તો શકે છે. તેમ છતાં એણે એવી શક્તિ પેદા કરવા માટે કશાકની સાથે જોડાણ-લગ્ન તો કરવું જ પડે છે. આ એક ઘણી જ મહત્ત્વની ગૂઢ વાત છે. માટે, ‘લગ્ન વિના કશું જ શક્ય નથી’ - આ સમગ્ર કથનને ભાવનાત્મક રીતે સમજવાનું છે. માટે જ લગ્નની ઉત્તમ ભાવનાનો વિચ્છેદ થવો કદી પણ શક્ય નથી, કેમ કે એની પાછળ તો કર્મસંબંધ રહેલો છે.

જગતમાં જે કોઈ શક્તિ જ્યાં જ્યાં વ્યક્તરૂપે જણાય છે તે તે શક્તિ લગ્નથી જન્મેલી હોય છે. એટલે જીવ સાથેનો

લગ્નસંબંધવાળો ભાવ કોઈ ને કોઈ રૂપે મળ્યા જ કરવાનો છે. માટે, જીવસ્વભાવથી દોરવાઈ જઈને તેવી ભાવનાને અયોગ્યપણે વહી જવા દેવી એ જેનામાં બુદ્ધિ છે, સમજ છે, ધર્મની કંઈક ભાવના છે એવા માનવીનું કામ નથી. એવી રીતે દોરવાઈ જવાથી દેખીતી રીતે પહેલાં તો સુખરસ મળ્યો છે એમ મનાશે, પણ અંતે તો એ એને વિષ જેવું જ લાગવાનું છે.

સ્વજન : આ ઉપરથી તો એમ સમજાય છે કે લગ્નજીવનના ચિરંજીવ સુખાનંદના અનુભવ માટે પ્રત્યેકે ભાવનાત્મક જીવન જીવવા મથવું જોઈએ, પણ મથનારા બધા જ જીવો શું આ જીવનમાં એવો ઉચ્ચ જીવનનો અખંડ આનંદ પામી શકે ખરા ?

શ્રીમોટા : પ્રત્યેક જીવમાં શિવ થવાની શક્તિ રહેલી જ છે. પ્રત્યેક જીવ શિવ થઈ શકે છે. એવો આત્મવિશ્વાસ આપણામાં જાગવા દો. એવું શિવપણું જો પ્રત્યેક જીવમાં ન હોય તો આપણો જીવ કોટિમાં અવતાર થઈ શક્યો ન હોત. પ્રકૃતિની આ શક્તિ સાથે આપણે કલ્યાણમય-શિવ થવા જ પૃથ્વી ઉપર જન્મ્યા છીએ, પણ કોઈ જીવ ક્યારે શિવ થઈ શકશે એ માટેની સમયમર્યાદા ન આંકી શકાય. તેથી કરીને તે જીવ પોતાનો જીવસ્વભાવ બદલી શકવાનો જ નથી, એમ માની લેવું તે પણ યથાર્થ નથી. એની અવધિની કોને ખબર છે ? કાલે પણ બદલાય ! અજ્ઞમિલ, ગીધ, વ્યાધ, સુરદાસ (બિલ્વમંગળ) વગેરેની દેખીતી પ્રકૃતિની પાછળ કોઈ ગૂઢ અગમ્ય દૈવી સંસ્કારો રહેલા હતા જ. એવા સંસ્કાર કોઈ જીવમાં ક્યારે ઊગી નીકળશે, ઓચિંતા ક્યારે ફૂટી નીકળશે એમ એની મુદત કોણ બાંધી શકે ? એથી જ કોઈ પણ જીવની પ્રકૃતિને આપણે ખ્યાલમાં આણવી તે નિરર્થક છે. એટલું જ નહિ પણ આપણે માટે ભાવનાના

વિકાસમાં બાધકરૂપ પણ છે. પ્રત્યેક જીવનાં સૂક્ષ્મ વલણોને કોણ સમજી શકે ?

આથી, એવા કોઈ જીવના સંબંધમાં આપણે હોઈએ અને આપણો એની સાથે વહેવાર કરવાનો પ્રસંગ પડ્યો તો આપણે પોતે જીવસ્વભાવથી તણાઈ જવાની દિલમાં વૃત્તિ ન રાખવી અને જીવસ્વભાવથી પ્રેરાઈને આપણે તો ન જ જોવું. આટલી સાવધાની બીજાઓ પ્રત્યેના આપણા વહેવારમાં રહે તોપણ ઘણું કામ થયું ગણાશે.

સ્વજન : મનુષ્યજીવનમાં સ્ત્રીપુરુષનું યુગ્મ છે. એમાંથી એકબીજાને કોણ દોરતું-પ્રેરતું હોય છે ?

શ્રીમોટા : જાણેઅજાણે સ્ત્રી, પુરુષને દોરે છે, પણ એનું જીવતુંજાગતું ભાન પુરુષને નથી. પુરુષ તો એમ માને છે કે પોતે જ બધું ચલાવી રહ્યો છે, પણ એ યથાર્થ નથી. પુરુષ, મા, બહેન, પત્ની કે ઉપપત્ની કે એવી અન્ય સ્ત્રીની દોરવણીથી ચાલતો હોય છે. પુરુષના જીવનમાં સ્ત્રી મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. આમાં પુરુષ અને સ્ત્રી એવા બંનેના સંબંધથી જ સમગ્ર જીવન ઘડાતું હોય છે. તેવી જ રીતે પ્રત્યેક સ્ત્રીના જીવનમાં કોઈક ને કોઈક પુરુષની પ્રતિભા કે છાયા કામ કરી રહેલી હોય છે જ. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે આપણને જીવનમાં થતો પ્રત્યેક જીવનો સંબંધ હેતુ વિનાનો હોતો નથી. માત્ર, આપણને તેનો હકીકતપણે જીવતો ખ્યાલ હોતો નથી.

જો આ વિચારસરણીમાં આપણે ઊંડા ઊતરીએ તો એમ પણ કહેવાય કે પ્રત્યેક જીવનો સંબંધ જો કર્મના હેતુરૂપ હોય અને જો એ કર્મને આપણે બંધનરૂપે નવાં થવા દેવાં ન હોય તો તે સર્વ સંબંધમાં આપણે ભગવાનની ભાવનાનો અથવા તો

આપણા જીવનવિકાસની ભાવનાનો જીવંત ખ્યાલ અને હેતુ રાખીશું તો તે જીવોના સંબંધ આપણને કર્મબંધનરૂપે થવાના નથી. એવાં લગ્નથી (અહીં માત્ર પરણેતરના અર્થમાં નહિ પણ આત્મસંબંધના અર્થમાં) આપણો વિકાસ જ થતો રહેવાનો છે.

સ્વજન : મોટા, આ બધું સમજવું-આચરવું આકરું તો લાગે એવું છે હોં કે !

શ્રીમોટા : આ બધું જીવસ્વભાવને આકરું લાગે છે, પણ નદી, પહાડોને કોતરી કોતરીને બહાર મેદાનમાં આવે છે ત્યારે જ એનું વહેવું સરળ બને છે. એક વખત સ્વભાવને જીતી લેવાની સીમા સુધી આવી ગયા પછીથી આ બધું કશું જ અઘરું નથી. આપણાથી માત્ર જીવસ્વભાવથી ન વર્તાય પણ જીવન-આદર્શની ભાવનાના હેતુમાપથી દરેક પ્રસંગે વર્તાય એટલું જ આપણે ખ્યાલમાં રાખવાનું છે.

માનવીનું ખરું સત્ત્વ અથડામણમાંથી જ પ્રગટે છે ત્યારે જ ઝનૂન કે ધૂન પ્રગટે છે. આંતરદૃષ્ટિની જ્યોત તે વેળા જલતી રાખી શકાય તો એવી અથડામણમાંથી જ સાચું જ્ઞાન મળતું જાય છે. આમ તો એવી લગ્નની ભાવનામાંથી જ પ્રવૃત્તિ જન્મે છે, પણ જીવ મૂળ ભાવનાને ભૂલી જઈને માત્ર એમાંથી જન્મેલી પ્રવૃત્તિમાં રમ્યા કરે છે. એમ કરતાં કરતાં એ લગ્નના હેતુનું ભાન જ ભૂલી જાય છે. માટે, ફરીથી કહું છું કે લગ્ન-એટલે કે સંબંધ-એક પવિત્ર ભાવના છે. એ ભાવના એટલે પુરુષ પ્રકૃતિનો હૃદયથી સુમેળ સાધીને પરમ ચેતનને જાણવું, સમજવું અને અનુભવવું.

સ્ત્રીઓમાં ભાવના

સ્વજન-બહેન : મોટા, આપણને જેના માટે પ્રેમ હોય એને માટે બધું જ કરી છૂટવાનું મન થાય છે અને એમ કરીએ છીએ પણ ખરા, પણ આપણા કર્યા તરફ ધ્યાન જ ન અપાય ત્યારે મનમાં ઓછું આવે છે. આપ તો કહો છો કે જેને માટે પ્રેમ હોય એનો વાંક ન જોવો, પણ આવું બનતું નથી.

શ્રીમોટા : પ્રેમ હક્ક માગતો નથી. પ્રેમ તો ફના થવામાં ફતેહ સમજે છે. પ્રેમનું સામ્રાજ્ય તો હૃદય ઉપર છે. પ્રેમને ઉપરચોટિયા ભાવ સાથે કશી નિસ્ખત નથી. એવા પ્રેમના નશાથી મસ્ત રહી એક પ્રેમી બીજા પ્રેમીના જીવનમાં સંકળાયે જાય તો જીવનમાં જે મસ્તી, રસ અને આનંદ ઝરે છે, એ મસ્તી, રસ અને એ આનંદ આખા સંસારને નવાં ચશ્માં આપે છે અને હજારો સૈકા સુધી જીવંત એવું એક પ્રેરણાદાયી તત્ત્વ મૂકતાં જાય છે. આપણે તો એવા પ્રેમી યુગલ થવાનું છે. કોઈ બીજું એવું થાય કે ના થાય, હોય કે ના હોય, એ સાથે આપણે કશી નિસ્ખત નથી. આપણે એવા થવાનો નિશ્ચય કરીએ અને એ પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રેમભક્તિપૂર્વક પ્રામાણિકપણે પ્રયત્ન કરીએ એટલું જ બસ છે. એ રીતે જો વર્તીએ તો કોઈને સંતોષ આપવાપણું રહેતું નથી, પણ આપોઆપ આપણાથી એને સંતોષ મળી રહે છે. ઊલટો આપણે માટે સતત ઝંખતો રહે છે.

પ્રેમીને શું ગમશે, શાથી એની પ્રસન્નતા જળવાશે, શાથી એને સરળપણું રહ્યા કરશે, શાથી સ્નિગ્ધ હૃદયમાં વિશેષ રસ ઝર્યા કરશે, તે તે બધું સૂઝી જવું અને તે પ્રમાણે જ વર્તવું એ પ્રેમની ફિલસૂફીમાં સમાઈ જાય છે. પ્રેમી એ પ્રમાણે જ વર્તે.

પ્રેમમાં પોતાને ભૂલી જઈને જેના ઉપર પ્રેમ છે એના મય બની જવાનું રહે છે. પોતાનો ખ્યાલ ઓછામાં ઓછો હોય છે.

આપણે આપણી વર્તણૂક આદર્શ રાખ્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો બીજાનો વાંક જોવાની દૃષ્ટિ આપણામાં રહેશે જ નહિ. આપણને આપણો છેડો કે માથાવટી જોવાની કે ધોવાની ટેવ પડી નથી હોતી તેથી જ આપણને મનમાં ઓછું આવે છે. બાકી, પ્રેમની વાત તો ઉપર કહી તેવી છે.

જ્યાં આનંદ છે, જ્યાં ભેદાભેદ નથી, જ્યાં નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ છે, જ્યાં રાગ નથી, જ્યાં ભાવના, ઊર્મિ પ્રગટે છે, હૃદયમાંથી સારા વિચારો સૂઝે છે. દિલમાં કોઈ અવર્ણનીય રીતે ઉમંગ થયા કરતો હોય છે, ત્યાં ત્યાં ભગવાનનો ભાવ જ વ્યક્ત થાય છે એમ અનુભવવાનું છે. વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, તથા સર્વસમર્પણની શક્તિ, સહનશીલતા, ધીરજ વગેરે ગુણો સ્ત્રીઓમાં હોય છે, તેના કરતાં પુરુષોમાં ઓછા હોય છે. ધર્મની ભાવના જો જીવતી રાખી હોય તો તે સ્ત્રીઓએ જ રાખી છે અને તેથી તો ભગવાન આપણને માના પેટમાંથી જન્માવે છે. એવી રચના એણે કરેલી છે.

પ્રેમ એટલે ગુલામી

સ્વજન-બહેન : મોટા, ગમે તેમ અમે તો સ્ત્રીઓ રહી. આપ કહો છો એવી શક્તિ અમારામાં ક્યાંથી આવે ? જેને પ્રેમ કરતાં હોઈએ-એની જ ખાતર આપણે બધું જ કર્યાં કરીએ-એના કર્યાં સામે જોઈએ નહિ-એનું આડુંઅવળું કર્યું લક્ષમાં પણ ન લઈએ તો એ એક પ્રકારની ગુલામ વૃત્તિ જ થઈ ગણાયને ?

શ્રીમોટા : આપણે આપણી જાતને બળ નહિ આપી શકીએ તો બીજો કોણ આપી શકવાનો હતો ? આપણે આપણા માટે

જેટલા ઉત્સુક રહીશું તેટલું બળ આપણને મળી રહેવાનું છે. બળ તો આપણા હૃદયમાંથી કરેલા નિશ્ચયમાંથી અવતરવાનું છે અને એકલા ખાલી નિશ્ચયથી પણ કશું વળવાનું નથી. આપણા દોષ જેમ જેમ આપણને સૂઝતા જાય તેમ તેમ જ્યારે આપણે તે હઠાવીને નિર્મૂળ કરી શકીએ ત્યારે જ આપણા બળનું સાચું ભાન થાય છે. એવી શક્તિ બધામાં હોય છે. માત્ર, આપણે એનો ઉપયોગ કરતા નથી. એટલે એ જડ થઈ ગયેલી હોય છે.

પડેલો માનવી પોતે ઊઠવાનો પરિશ્રમ નહિ કરે ત્યાં સુધી એને કોઈ ઉઠાડી શકવાનું નથી. માટે, જે નિશ્ચય કરીએ એને મરણ સુધી વળગી રહીએ. મરણ ભલે આવે પણ નિશ્ચય દઢ રહે એવું કરીએ ત્યારે જ દિલમાંનો ભાવ જાગૃત થવાનો છે.

સ્ત્રીઓમાં જે સર્જનાત્મક શક્તિ છે, એ શક્તિ અજબ છે. અમારા કરતાં તમે લોકો તો ઘણું કરી શકો, પણ એ સાથેની નબળાઈઓ પણ તમારા લોકોમાં એટલી જ પડેલી છે. એટલે આપણે તો ઊંડા ભાવને માત્ર પ્રદીપ્ત કરવાનો રહે છે.

જેને આપણે આપણું દિલ સોંપ્યું, જેને આપણે જિગર ગણીએ, જેને સર્વસ્વ ગણીએ, એવા પ્રેમીને ખાતર તો શું ન કરીએ ? એને જેમાં સુખ મળે તેમાં આપણને આનંદ પડવો જોઈએ. એની રહેણીકરણી અનુસાર આપણું જીવન હોવું જોઈએ. આપણે આપણા પ્રેમીમાં ભળી જવાનું છે. એટલે આપણે આપણું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ પણ મિટાવી દેવાનું છે. એને કોઈ ગુલામી કહે તો એ પણ મારે તો કબૂલ છે. એવું ગુલામીખત પ્રેમની ખાતર કરી આપવું પડે તો એ પણ હું તો કરી આપું. તેથી, તમને પણ એવી જ સલાહ આપું કે પ્રેમીને ખાતર ગમે તે કરવામાં આપણને

લહેર થવી જોઈએ. એમાં ગમતા ન ગમતાનો પ્રશ્ન જ ન ઊઠવો જોઈએ અને એમાં અણગમો પણ ન થવો જોઈએ. આપણા પ્રેમી ઉપર જો આપણો સાચો પ્રેમ જાગ્યો હશે તો, આ જીવન તો શું, પણ એવાં કેટલાંયે જીવનો આપણે એના ઉપર અને એને માટે ન્યોછાવર કરી દઈશું.

સ્વજન : મોટા, બીજી વચ્ચે એક આડવાત કરું. પ્રેમની ભાવનાને ઈશ્વરની ભાવના સાથે સરખાવી છે તો પ્રેમ તો એક-બીજાના હૃદયમાં ભારે ઉત્પાત મચાવે છે. ક્યારેક મોટી હિંસા પણ કરાવે છે. પ્રેમને લીધે એવું બધું કેમ થતું હશે ?

શ્રીમોટા : ન જોયેલું, ન સાંભળેલું અને ન સમજમાં આવે એવું જગતમાં ઘણું બધું બનતું હોય છે. ઘણી વાર તો આપણા પોતાના જ જીવનમાં અને આપણી નજર સમક્ષ એવું ઘણું બન્યા કરતું હોય છે કે જેનું મહત્ત્વ આપણને સમજાતું હોતું નથી. જગતમાં જો કોઈ ભારેમાં ભારે મોટો ચમત્કાર હોય તો તે પ્રેમની શક્તિનો છે. પ્રેમ કંઈ, ઈશ્વર વિશેની સમજણની જેમ, અધરપણે લટકતો અને કલ્પનામાં અને બુદ્ધિમાં ન આવે તેવો નથી. પ્રેમ તો કંઈ કંઈ સૃષ્ટિ રચાવે છે, ચલાવે છે અને નાશ પણ કરાવે છે અને એકબીજાના હૃદયમાં કંઈ કંઈ ઉત્પાતો મચાવે છે ! આ બધું લોકોની સમજણમાં નથી ઊતરતું, પરંતુ આપણા નિત્યના જીવનવહેવારમાં પણ જો આપણે જોઈશું તો પ્રેમ આવું જ કરતો હોય છે એમ જણાશે. ‘પ્રેમની ભાવના એ જ ઈશ્વરી તત્ત્વ છે,’ એમ કહ્યું છે તેનું કારણ એ કે ઈશ્વરમાં આરોપેલા કે સમજાયેલા ગુણો, શક્તિ અને અસર પ્રેમના જેટલાં જ છે.

માતૃમહિમા

સ્વજન-બહેન : એમ છતાં આપ પાછા એમ કહો છો કે પ્રેમનું ઉત્કૃષ્ટરૂપ માતાના હૃદયમાં રહેલું છે-એ સમજાતું નથી.

શ્રીમોટા : એવા પ્રેમનું જગતમાં જીવતુંજાગતું ઉત્કૃષ્ટ દર્શન માના હૃદયમાં ભગવાને મૂકેલું છે. એટલે જ મા જગજગનની છે. એટલે જ મા કલ્યાણમયી છે અને એટલે જ જગતના આદિથી તે અંત સુધી મા પતિતપાવની રહી છે અને રહેવાની છે. માના પ્રેમને લીધે જ એના ખોળામાં આપણે બાળકરૂપે નિશ્ચિંત રહી શકીએ છીએ. મા ભયંકર કાળીસ્વરૂપ હોવા છતાં એનો ડર આપણને લાગતો નથી. મા મારે છે છતાં પણ બાળક વળીવળીને ફરી પાછો એના જ ખોળામાં માથું મૂકવા જાય છે અને મા એને માથે પ્રેમભર્યો હાથ ફેરવે છે. માના પ્રેમની હૂંફ જગતમાં બીજી કોઈ શક્તિ પાસે નથી. માના એવા પ્રેમથી બાળકને શું નથી મળતું ? મા જો એવા એના રચનાત્મક પ્રેમનો ભાવ જાણતી હોય અને એના ખ્યાલમાં ઊઠી આવતો હોય તો એ બાળકને શું ના આપી શકે ? એટલે જ આપણા શાસ્ત્રકારોએ માતૃદેવો ભવ એમ પહેલું ગાયું છે. માના હૃદયમાં બાળકને વિકાસ કરવાની જેટલી શક્તિ છે, એટલી શક્તિ પુરુષના હૃદયમાં નથી જ. મા પોતાના બાળકને ધારે તો પરમ પુરુષોત્તમ બનાવી શકે છે અને ધારે તો જગતનો એક પામરમાં પામર માણસ પણ બનાવી શકે છે. બાળક એ માતાનો વારસો છે. માની એક જ ભાવના બાળકમાં જબરજસ્ત પ્રેરણા મૂકે છે. માનું દૂધ એ માત્ર સ્થૂળ દૂધ નથી, પણ ચેતનાનું અમૃત છે. પ્રાણની સ્ફૂર્તિ છે. દેવ અને દાનવોએ અનેક મુસીબતોએ, મહાકષ્ટોએ કરેલા સમુદ્રમંથનમાંથી

ઉદ્ભવેલું અમૃત છે. એને કામદ્રુધા કહીએ તોપણ અતિશયોક્તિ નથી. આ બધું કંઈ કવિની કલ્પના એટલે મિથ્યા નથી, પરંતુ જગતે જાણેલી અને અનુભવેલી હકીકતોનું આબેહૂબ વર્ણન છે. જ્યારે કોઈ પણ ભાવના ઉત્કટપણે આપણામાં જાગૃત થયેલી હોય છે ત્યારે એમાં સ્ફૂર્તિ, ચેતનશક્તિ, વેગ, રસ અને સ્થળ-કાળની સીમા ઓળંગવાની શક્તિ વગેરે બધું આવે છે. એવી ભાવના હૃદયમાં પ્રગટી શકે છે.

સ્વજન : પણ મા સાથે બનતું ન હોય તો ?

શ્રીમોટા : જ્યાં સુધી આપણને આપણી જનેતા પ્રત્યે ખૂબ ખૂબ પ્રેમ અને પૂજ્યભાવ હૃદયમાં પ્રગટેલો નહિ હોય ત્યાં સુધી એ ભાવનાને આપણે વધારે વિસ્તૃત કરી શકીશું નહિ. આપણી માના મત સાથે કે વિચારો સાથે ભલે મળતા ન થઈએ, પરંતુ તેની સાથેનો ભાવ ઘણો જ ઉત્કટ હોવો જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ એ ભાવ પત્ની પ્રત્યે પણ થવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણી પત્નીમાં માના અંશનો અને તેના કોમળપણાનો અને તેની સ્નેહાર્દ્રતાભરી સંભાળનો પૂરો પરિચય આપણને નહિ થાય, એ નજરે આપણે એને જોતા નહિ થઈએ ત્યાં સુધી આપણામાં એ ભાવ જાગી શકવાનો નથી. વળી, આપણી ધગશ, આપણી તમન્ના અને આપણા જીવનનું ધ્યેય જો આપણે સહચરીમાં ઉતારવાં હશે તો પત્ની માટે પ્રેમ અને પૂજ્યભાવ એ બંને ભાવનાને ખૂબ વિશેષ પ્રમાણમાં ખીલવવાં પડશે. એવું થશે તો જ આપણા એક જ વખત કહેલા વચનનું પણ હાઈ તે સમજી શકશે અને જીવનમાં ઉતારી શકશે. જીવનમાં આપણે જેને સાથે લેવાં છે અને સાથે રહીને પરિવર્તન કરવું છે, તેની સાથે આવી

ભાવના રાખ્યા સિવાય બનવાનું નથી. સ્ત્રીમાત્રમાં માતૃત્વ સહજપણે રહેલું જ છે. એમ તો પુરુષમાં પણ છે, પણ સ્ત્રીની અંદર માતૃત્વની ભાવના મોટા પ્રમાણમાં વિકસેલી છે અને પુરુષની અંદર એ માત્ર નહિ જેવી જ છે. એટલે એ માતૃત્વની ભાવનાને લક્ષમાં રાખીને આપણે એની પ્રત્યે વર્તીશું તો આપણો પણ વિકાસ થશે અને બીજાનો પણ થશે.

વિરહ

સ્વજન-બહેન : જેના પ્રત્યે પ્રેમ-લાગણી હોય છે એ આપણાથી દૂર હોય છે ત્યારે દિલમાં વિરહની વ્યથા થાય એ શું? એને આસક્તિ-મોહ ગણાય? એવું થતું હોય છે એનો શો મર્મ હશે?

શ્રીમોટા : વ્રજની ગોપીઓને પ્રેમનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ અનુભવવા માટે જ ભગવાને વિરહ કરાવ્યો હશે અને તે વિના તેવો ઉઠાવ હૃદયમાં ઊઠવો શક્ય જ ન હતો. પ્રત્યેક મળેલી સ્થિતિ તેવા કંઈ ને કંઈ લાભાર્થે જ આપણને મળતી હોય છે, પણ જો આપણે તટસ્થતાપૂર્વક એના ભણી દષ્ટિ, વૃત્તિ અને લગની રાખીને સમજીએ તો તમે પુત્રમાં ખાસ કરીને-તે દૂર હોવાથી જે જીવ રાખો છો તે દરેક મા રાખે એ સ્વાભાવિક છે. માનો સ્વભાવ જ ભગવાને એવો કરેલો છે, નહિ તો આપણી અંદર જે કોમળ લાગણી અને બીજી પ્રેમની ભાવનાઓ છે, તે આપણામાં ઊગી શકી ન હોત. વળી, ‘મા’નામાં તેવી શક્તિ ભગવાને ન મૂકી હોત તો માણસ જાતની વૃદ્ધિ થઈ શકત જ નહિ. માનામાં રહેલો એ તો નૈસર્ગિક ગુણ છે. એ ગુણ વડે કરીને અનેક સાધ્વી સ્ત્રીઓએ પોતાનાં બાળકોને મહાન બનાવ્યાં

છે. ઘણાખરા આવા મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોમાંથી આપણને માલૂમ પડશે કે તેમને તેમની મા તરફથી જ આવી શક્તિ સંપાદન થઈ હતી. પ્રેમના વિરહ વિના આપણામાં કોમળ લાગણીઓ તીવ્રપણે જાગી શકતી નથી અને એમાં સૂક્ષ્મતા પણ આવતી નથી તો પછી વેગ તો હોય જ ક્યાંથી ? વિરહથી જ કોમળતા, સૂક્ષ્મતા અને વેગ પ્રેમમાં આવે છે. આ કંઈ ગપ્પાંની વાત નથી, અક્કલમાં ઊતરી શકે એવી છે. વળી, પ્રેમના અત્યંત વિરહ વડે કરીને જેનો આપણને વિરહ થયો હોય, તે આપણી વધારે નજદીક આવે છે. પ્રેમનો વિરહ તો નવી દૃષ્ટિ આપે છે અને નવું જીવન પ્રગટાવે છે. બીજાને વધારે મહત્ત્વ આપીને આપણે પોતે નીચે રહેવું, તો જ આપણું બધું સરળ અને સુલભ ચાલ્યા કરશે. પ્રેમ એ કળા આપણને શીખવે છે.

પ્રિયજનોનો વિરહ આપણને એટલો બધો સાલવો જોઈએ કે વિરહની લાગણીથી આપણું હૃદય વધારે ને વધારે કોમળ બને. એક ભક્ત કવિએ લખ્યું છે કે :-

‘ક્રિયા હૈ મેરે હૃદય કો કોમલ
વિરહ અગન મેં જલા જલા કર.’

એટલે જેને આપણે મેળવવા માગીએ છીએ, તેની સાથે તે તેની ભાવનાનું સંપૂર્ણ તાદાત્મ્યપણું થાય, તે માટે જોઈતી ખૂબ ખૂબ તમન્ના અને જાગૃતિ જ્યાં સુધી આપણે જન્માવી ન શકીએ ત્યાં સુધી એવું બનવા સંભવ છે કે જે નવું દૃષ્ટિબિંદુ આપણી સમજમાં આવ્યું છે તે દૃષ્ટિબિંદુ આપણી પ્રકૃતિ ભુલાવી દે અથવા એમાં ભ્રમ પેદા કરે.

આપણામાં તીર્થસ્થળોનું માહાત્મ્ય ઘણું જ ગણવામાં આવ્યું છે અને જે જે મહાપુરુષોની જગાઓ હોય તેને પણ તીર્થસ્થળમાં

જ ગણવામાં આવી છે, તેનું કારણ પણ કંઈક આવું જ હશે, કારણ કે તે તે જગાઓ આપણા મનમાં જે નવી સમજણ ઊગેલી છે તેને વધારે ઊંડી ઠસાવવામાં કે ગાઢ કરવામાં ઘણી મદદરૂપ થઈ પડે છે. સ્વામી વિવેકાનંદ જ્યારે જ્યારે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસના મૃત્યુની અસલ જગાએ જતા ત્યારે એમને શ્રીરામકૃષ્ણની તાદૃશ્ય ઝાંખી થતી અને તેઓ જે જે કરતા હતા તે બધું સ્વામીને સ્પષ્ટપણે જણાતું. એમના ભાવની અંદર જે ઉત્કટપણું અને ભગવાન શ્રીરામકૃષ્ણ ઉપર જે ખૂબ ખૂબ આદરભાવ હતો તેને અંગે કરીને પણ આમ તેમને થતું હોય, પરંતુ એવા પણ દાખલા બન્યા છે કે જ્યારે તેમના એવા કોઈ મહાન વિટમણાના પ્રસંગે શ્રીરામકૃષ્ણે પ્રત્યક્ષ રીતે એમને દોરવણી આપી છે. એટલે આપણે જ્યાં સુધી ભગવાનના અમૂર્ત-Abstract-ભાવને અનુભવી શક્યા નથી ત્યાં સુધી સ્થૂળરૂપે આપણા એકબીજાના સંબંધમાં આપણે એવી વિરહની લાગણી વધાર્યા કરીએ તો મને એમ લાગે છે કે આપણી સમજણને ટકાવી રાખવાને માટે તથા તેને વધારે ને વધારે ઊંડી જવામાં એ મદદરૂપ થઈ પડશે.

સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનું વલણ

સ્વજન : એક ખૂબ જ અંગત વલણ આપની સમક્ષ વ્યક્ત કરું છું. મારામાં રહેલી સ્ત્રીમાત્ર પ્રત્યેની વાસનાવૃત્તિ ક્યારે નિર્મૂળ થઈ શકે ? સ્ત્રીઓ પ્રત્યે સન્માન, આદર હોવાં જોઈએ એવું મનથી મનાય છે, પણ વહેવારમાં સ્ત્રીઓમાં સંકુચિતપણું વધારે નથી હોતું ?

શ્રીમોટા : પુરુષોએ પોતાની જાતને સર્વોપરી માની લઈને જગતભરમાં વાસનાને વધારે પોષી છે અને સ્ત્રીઓને પણ તેવી

બનાવી મૂકી છે. એટલે જ્યાં સુધી પૂજ્યભાવ, આદર અને માનની લાગણી એના પ્રત્યે નહિ વધે ત્યાં સુધી આપણો શુકરવાર વળવાનો નથી. આનો અર્થ એવો નથી કે આપણી પત્ની કે સગી બહેનને કંઈ કશું કહી ન શકીએ. તેઓ અનેક સદીઓના વહેવારથી અને વર્તનથી દબાયેલાં છે. એટલે આપણું માનવામાં તેઓની સ્વતંત્ર શક્તિ રહેલી હોતી નથી. જોકે એક રીતે તો પુરુષ ઉપર સ્ત્રીઓનું ચાલતું હોય છે તોપણ પુરુષનું વર્ચસ્વ તેમના ઉપર હોય છે એ તો ખરું જ. એટલે જે દબાયેલું હોય તેને ઉપર આવવાને માટે આપણે ખૂબ જ તક આપ્યા કરવી પડશે. ખૂબ જ કોમળ બનવું પડશે. ખૂબ જ ધીરજ રાખવી પડશે. તેનાં અપમાન પણ કદાચ સહેવાં પડશે. એવાં અપમાન સહેવામાં આપણું પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ રહ્યું છે, એવું જ્ઞાન, વિવેકપૂર્વક આપણે ખ્યાલમાં રાખવું પડશે. એટલી હદ સુધીની જાગૃતિ રાખવા માટે આપણી જાતને કેળવણી આપવાની રહેશે, પણ વહેવારની બાબત પૂરતાં જ્યાં ફાયદો-નુકસાન થતાં હોય ત્યાં ત્યાં સૂક્ષ્મ રીતે એમને ટકોરવાનું આપણા ખ્યાલમાં આવે તો તેમાં આપણે ચૂકવાનું નથી, પણ તેની પાછળનો ભાવ એક મિત્રના જેવો હશે.

આપણે લોકો ઘણીયે વાર બહેનોનાં વર્તનને અન્યાય કરતા રહીએ છીએ. એમને સંકુચિત ગણીએ છીએ, પણ તે લોકો એક જ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં (બહારની દૃષ્ટિ અને બહારનું કામ તેમને કંઈ પણ ન હોવાને લીધે) કામ કરતાં હોવાથી તેમની દૃષ્ટિ તેવી થઈ જાય છે તેમાં નવાઈ નથી. સંકુચિત ક્ષેત્રમાં કામ કરવાનું હોય ત્યારે જો જીવનનું ધ્યેય કોઈ ઉચ્ચગામી આદર્શ ઉપર ન

હોય, તે બાબતમાં વૃત્તિ અને દષ્ટિબિંદુ ખીલ્યાં ન હોય, જીવનના સંસ્કારનો કંઈ પણ ખ્યાલ ન હોય, જીવનનાં સાચાં મૂલ્યાંકનની કશી ખબર ન હોય, એવાને સંકુચિત વાતાવરણની અસર મન ઉપર થયા વગર રહેતી નથી. એનું જીવન ચાર દીવાલોની અંદર ગોંધાયેલું હોય છે. એની બહાર દષ્ટિ નથી. એને મન પોતે, પતિ, છોકરાં, પૈસા અને તે અંગેનો વહેવાર એ જ અને એટલામાં જ એનું જીવન સમાઈ જાય છે. આથી, દિવસે ને દિવસે તે વધારે સાંકડું થતું જાય છે. એકમાત્ર ઓઢવા-પહેરવામાં, સારા દેખાવામાં, ઘરેણાં-લૂગડાં પહેરવામાં, ટાપટીપ કરવામાં, પૈસો સંઘરવામાં અને એ રીતે ગધ્ધાવૈતરું કર્યા કરવામાં જ જીવનની ઈતિશ્રી તે માને છે. જીવનનો પારમાર્થિક કે પારલૌકિક અર્થ તેને સ્વપ્નમાંય સૂઝતો નથી. તેના મનમાં જીવનની મજાની કલ્પના કોઈ બીજા જ રંગની હોય છે અને તે માત્ર પાર્થિવ હોય છે. પાર્થિવમાં પણ ભેદ છે. પાર્થિવ મજામાં પણ કંઈક આશય રહેલો હોય છે. આવા જીવોના જીવનની પાછળ તો કંઈ આશય પણ હોતો નથી. ‘છાણમાં જન્મ્યા અને છાણમાં મર્યા’ એના કરતાં કંઈ પણ વધારે એમનું જીવન હોતું નથી. અહીં એમનું એટલે લોકોનું-સામાન્ય લોકોનું. આવા લોકોમાં જો બહાર દષ્ટિ રાખતા અને બહારના વાતાવરણમાં ફરતા પુરુષો પણ ઘણી મોટી સંખ્યામાં હોય તો બહેનોનું તો પૂછવું જ શું !

એટલે જ્યારે આપણને એવી બહેનોનો પરિચય થાય ત્યારે એમની પ્રત્યે આપણને ખૂબ હાર્દિક ભાવના અને સહાનુભૂતિની લાગણી ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. એ લાગણીથી

પ્રેરાઈને એમને માટે જે કંઈ બની શકે તે કરવા આપણા વર્તુળમાં આપણે મથીએ.

સમાજની અંદર કોઈ એક બહેનની ભૂલ થતાં બધાં જ એના ઉપર તૂટી પડે છે. એની તરફ સહાનુભૂતિ રાખનારને પણ જગત કાળા ડોળાએ જોવાનું. એવા જગતનાં ચશમાં છે. એટલે તે બાબતની આપણી દૃષ્ટિ આપણે પૂરેપૂરી સમજી લેવી જોઈએ. વળી, મારે બહેનો સાથે વર્તવાનું થાય છે ત્યારે હું તો ફૂલ જેવો કોમળ બનું છું અને કઠણમાં કઠણ પણ બનું છું, પણ તેનો આધાર સંજોગો ઉપર રહે છે. એટલે અમુક જ જાતનું વર્તન કે વલણ રખાય એવા કશા જડ નિયમ આ બાબતમાં રાખી શકાય નહિ, પણ આપણા મનની વૃત્તિ ઉપર પ્રમાણેની હોવી જોઈશે અને આપણા તેમની પ્રત્યેના દરેક વર્તનમાં આપણી તે ભાવનાની અને કોમળતાની છાપ પડેલી હોવી જોઈશે. તો આપણી તે કઠણાઈ તેમને હૃદયમાં સાલશે નહિ.

સ્વજન : મોટા, આપ તદ્દન સાચી વાત કહો છો. એક બહેન છે એ અમારી સાથે જ રહે છે. પોતાનો પતિ ગમે તેવા માર્ગે હતો છતાં એને જ વળગી રહ્યાં અને વફાદાર રહ્યાં છે. સ્ત્રીઓમાં આવી ભાવના વધુ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે એમાં સમાજવ્યવસ્થા જ જવાબદાર ગણાયને ? મને તો મારા વર્તન અંગે માર્ગદર્શન જોઈએ છે.

શ્રીમોટા : જ્યારે આપણો પ્રેમીજન યાદ આવે છે ત્યારે આપણું ચિત્ત પણ પ્રેમમય બની જાય છે. તેની જ ઢબે આપણે જાણે કરતાં-કરાવતાં હોઈએ એમ લાગ્યા કરે. આપણા સમાજે કેટલાક સંબંધો આપણા જીવનમાં એવી રીતે સંકળાવ્યા છે કે

જેનો આપણે જો આલંબન તરીકે ઉપયોગ કરીએ તો આપણામાં રહેલી ભાવનાને આપણે જરૂર વિકસાવી શકીએ. પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ સમાજમાં ઘણું સહન કરે છે અને ઘણો ત્યાગ કરે છે, એ હજી આપણા હૃદયમાં ઊતર્યું નથી. પેલાં બહેને જે સહિષ્ણુતા વાપરી અને અખંડપણે અને અવિરતપણે પતિને વળગી રહ્યાં અને જે પ્રેમભાવ રાખ્યા કર્યો, તેને ઠેકાણે આપણે હોત તો આપણે એવો પ્રેમભાવ રાખી શકત કે કેમ તેની મને શંકા છે. પત્ની પ્રત્યે જીવનમાં એક સાથી તરીકે જે પ્રેમ હોવો ઘટે એટલું જ નહિ પણ જે માનવૃત્તિ અને આદરવૃત્તિ હોવી ઘટે તે આપણામાંના ઘણા રાખતા નથી. આપણે આપણા મિત્રોને કેટલું ચાહીએ છીએ ! તેમની સાથે કેટલી એકદિલીથી વાત કરીએ છીએ ! પરંતુ આમાંનું કેટલું આપણે પત્ની સાથે કરીએ છીએ ? પતિપત્નીનાં દિલ સંપૂર્ણપણે એક થઈ ગયેલાં હોય અને ત્યાં સંપૂર્ણ સુમેળ જામ્યો હોય તો આપણને સાધનામાં ઘણી મદદ મળી રહેવાની છે. આ માત્ર કલ્પનાની વાત નથી.

જે સમાજે વશે કે કવશે રૂઢિને તાબે થઈને સ્ત્રીઓને તેમનું સ્થાન સમાજમાં વિકાસની દૃષ્ટિએ રહેવા દીધું નથી અને જે સમાજે ભીલ, વાઘરી, ધારાળા, કોળી, બારૈયા આદિ કોમોને આગળ વધવાને માટે તક જ રહે નહિ એવી વ્યવસ્થા કરી છે, તે સમાજને તેમનાં કર્મનો બદલો આજે નહિ તો કાલે મળવાનો જ છે. જેમને ભગવાનને રસ્તે જવું છે તેવા આપણે સમાજના આ ચીલામાંથી નીકળી જઈએ.

આપણી સાથે જ રહેવા છતાં એ બહેનને આપણે સમજી શક્યાં નથી, તેના દિલનું દર્દ અને છૂપી મથામણ તથા તેના

અંતરની વ્યથા અને એને પરિણામે એનું વિકૃત થયેલું માનસ વગેરે આપણે પારખી શક્યાં નથી. તેથી, એ પોતાનું એવું માનસ વગેરેને ક્યાંયે પટપટાંતરમાં રાખીને આપણી સાથે કેવું વર્તન રાખે છે ! જાણે કે પેલી બીજી બધી હકીકતો અસ્તિત્વમાં હોય જ નહિ ! આપણાથી તો એવા સંજોગોમાં ભડભડ બોલી ઊઠ્યા વિના રહેવાય જ નહિ. કાં તો બોલીને, ગુસ્સો કરીને કે બીજી રીતે ક્રોધ બતાવીને આપણે તો બધું ઊથલપાથલ કરી નાખીએ. બહેનોની સહનશક્તિને લીધે અથવા એમ કહો કે એમની લાચારીને લીધે તે બધું સહન કરી લે છે.

આપણા જીવનની કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં તેમને (સ્ત્રીઓને) જીવનના સાથી તરીકે આપણે મનહૃદયથી સતત રાખ્યા કરીએ. તેમના જીવનમાં રસ લઈને તેમના હૃદય સાથે હૃદય મિલાવીને તેમની સાથે સંપૂર્ણપણે એકતા કેળવીએ. માથે ગમે તેવા ઝંઝાવાતો ઝૂઝતા હોય, તોયે તેમના પરત્વે કડવાશ ઊભી થવા દેશો નહિ. મારું એટલું ઋણ જો તમે અદા કરશો તો હું તમારો જિંદગીભરનો સેવક થઈ રહીશ. એ બહેનોની જેટલી આશિષ મળશે એ મારે ભગવાનની દુઆ બરાબર છે. તે સાથે જ નવું જીવન જો આપણે એકભાવે થઈને જીવતા થઈ જઈશું તો તેના આનંદની મજા પણ કોઈ ઓર જ આપણે અનુભવીશું, તે પણ સાથે સાથે દીવા જેવું ચોખ્ખું છે અને તે લાભ કંઈ નાનોસૂનો નથી.

પરણેલા સાધકોને

સ્વજન : મોટા, કોઈ વ્યક્તિ પરણેલી હોય અને એ પોતાના જીવનના ઊર્ધ્વગમન માટે સાધના કરવા ઝંખતો હોય તો એણે એની પત્નીને કેવા ભાવથી સ્વીકારવી ? જોકે આમાં

એથી ઊલટું પણ શક્ય છે. કોઈ સ્ત્રી જીવનસાધના ઝંખતી હોય તો એના પતિ પ્રત્યે એણે કેવી રીતે વર્તવું ?

શ્રીમોટા : પ્રકૃતિનાં સુરમ્ય, સૌંદર્યભર્યા દૃશ્યો નિહાળીને આપણને કેટલો બધો આનંદ થાય છે ! તેવી રીતે જ આપણે આપણી પત્નીના સ્વરૂપને(અને પત્નીએ પતિના સ્વરૂપને) નિહાળીને તેમાંથી એવી સમજ અને દૃષ્ટિ વિકસે એમ આપણે પત્નીને સાધન તરીકે, બલકે સાધના તરીકે સમજવાની છે. એનો પ્રત્યેક ભાગ આપણામાં દિવ્ય ભાવના પ્રેરવાને માટે ભગવાને સરજાવેલો છે, એ આપણી સમજમાં ઊતરવું જોઈશે. એની સાથે બીજી કોઈ ભાવનાથી આપણાથી રમત રમી શકાશે નહિ. પરણેલા સાધકોએ આ વાત ખાસ ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. અને આને પણ આપણી સાધનાના એક મહત્વના ભાગ તરીકે અને અત્યંત જરૂરી ભાગ તરીકે સ્વીકારીને આપણે તેને વર્તનમાં મૂકવાને જાગૃતિપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો પડશે. આવી સાધના જો આપણે કરીશું તો આપોઆપ આપણને તેના ઉપર પ્રેમ પ્રગટવાનો જ છે. આપોઆપ એની પ્રત્યે આપણે કોમળ થઈશું જ, પરંતુ એની સાથે આપણે એટલું પણ યાદ રાખવાનું છે કે વહેવારના ક્ષેત્રમાં અને બીજી રીતે તેનું એટલી ઊંચી કક્ષા ઉપર રહેવાપણું જ્યાં જ્યાં ન થતું હોય ત્યાં ત્યાં બેમાંથી કોઈ વધારે આ બાબતમાં સમજેલું હોય, તેણે બીજાને (પોતાના જીવનસાથીને) સતત (તે કક્ષા ઉપર આવે એવી રીતે તેનું જીવન વહ્યા કરે એ માટે) તેનાં સ્ખલનો બતાવવાં જ પડશે. જ્યાં જ્યાં તેની દક્ષતા ન હોય, જ્યાં જ્યાં તેના વિચારોમાં જડતા હોય, જ્યાં જ્યાં તેનું વર્તન યોગ્ય ન હોય, જ્યાં જ્યાં નિત્યના વહેવારનાં કાર્યોમાં જે

કાળે જે થવું ઘટે તેમ થયા ન કરતું હોય ત્યાં ત્યાં તેણે તેને ચેતાવીને યોગ્ય કરવામાં કે કરાવવામાં પૂરેપૂરો ભાગ આપવો જ પડશે. તે પ્રત્યે દુર્લભ રાખ્યે આપણને પાલવવાનું નથી, કારણ કે આપણી સાધનાનું સાધન (જીવનસાથી)તો પછી એટલું ખામીવાળું રહે અને જેટલું વધારે ખામીવાળું તે રહે તેટલો ઓછો લાભ આપણને મળે.

જોકે આપણી ભાવના એટલી બળવત્તર હોય તો કદાચ આપણને મળતા લાભમાં ખાસ ઓછાપણું ન આવે તોપણ જે સાધનનો આપણે ઉપયોગ કરતા હોઈએ તે સાધન એમ ને એમ કોરું રહે, કારણ કે તે (સાધન) તે ભાવનાને સમજવા માટે અને સ્વીકાર કરવા માટે તત્પર થયેલું હોતું નથી. એટલે આપણી સાધનાનું સાધન જો સમજવાળું કે સાધનાના ભાવને સ્વીકારવાની તૈયારીવાળું હોય, અને સાધનાના રહસ્યને પૂરેપૂરી રીતે તેની ભૂમિકાને રચવાને માટે અનુકૂળતા આપનારું હોય કે બને તો આપણને ઘણો લાભ થાય અને આપણી પ્રગતિ અને વિકાસ ધારીએ છીએ તે કરતાં ઘણો જલદી થાય. આપણા જીવનનો આ એક મહત્ત્વનો ભાગ છે. એ તમે કૃપા કરીને ખૂબ સમજજો. તમે બંને એક જીવનવાળાં થાવ એવા હેતુથી આ કહ્યું. એટલે તમે એવા જીવન જીવનારાં થાવ અને એવું અસરપરસનું દિવ્ય સાધન બની રહો, એવી મારી તો તમારી પાસે માગણી છે. આમાં જો તમને ક્યાંયે સમજણ ના પડે તો વિના સંકોચે મને જરૂર પૂછજો.

સ્વજન : સંસારમાં ઘણી વાર રાયવાનું ખૂબ મન હોય છે, પણ એમાં કેવી રીતે રાયવું એ આવડતું નથી, કેમ કે ઘણી વાર

મારા ભોળપણને લીધે લોકો મને બનાવી જાય છે. આપ જે ‘આપ્યા કરવાનું’ કહો છો-એ પ્રભુને નિવેદવું એ જ છેને ? સંસારમાં શું આપવાનું હોય ?

શ્રીમોટા : આપણે સંસારમાં રાચવાનું છે ખરું, પરંતુ તે રચનાત્મક રીતે. જે રાચવાથી કરીને આપણી વૃત્તિ ઉદાર થાય, ભગવાનને શરણે જતાં શીખે, એનામાં જ રહેવાને મથ્યા કરે તથા એની સમજ આપણા દિલમાં ઊઠે એવી રીતે આપણે સંસાર માણવાનો છે. આનાથી બીજી રીત આપણા માર્ગની નથી. જ્યાં ત્યાં મોટાભા થઈને ફરવું, બે સારા માણસો આપણી સારી સારી વાતો કરે, બધાંમાં આબરૂદાર તરીકે ગણાવું, આપણને પૈસાદાર તરીકે ચાર માણસ ઓળખે તથા માન આપે, એવી અનેક અભિલાષાઓ આપણે ભગવાનનાં ચરણકમળમાં સમર્પણ કરવી જ પડશે. તો જ આપણે જીવનપ્રિયના જીવનના સહભાગી અને સહભોગી થઈ શકીશું અને તેના યોગ્ય સાધન તરીકે વપરાયા કરીશું. આપણું જીવન જો એના જીવનમાં ઊર્મિ, ઉષ્મા કે ભાવના વધારે સચોટપણે ઉપજાવી ન શકે તો આપણું જીવ્યું તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં ન જીવ્યું ગણી શકાય. આપણે તો જીવનપ્રિયને સર્વસ્વ ગણવાનો છે. જે રીતે એમાં ચેતનાત્મક ભાવનામાં વધારો થાય એ રીતે આપણે જીવ્યા કરવાનું છે. કૃપા કરીને એવી જાતની દૃષ્ટિ વધાર્યા કરશો, એવી વિનંતી છે.

આપણા ભોળપણનો લાભ બીજો કોઈ ન લઈ જાય કે આપણા ભોળપણથી આપણે પોતે છેતરાઈએ નહિ, એવી સમજ આપણામાં ઊગી જવી જોઈશે. ભૂતકાળમાં આપણે આપણા

ભોળપણથી બની ગયેલા છીએ અને તેનું થોડુંઘણું ભાન પણ આપણને થયેલું છે.

ભોળપણ એક સદ્ગુણ છે ખરો, પરંતુ તે સદ્ગુણની ભાવનાથી આપણને જીવન વિશે વધારે સમજવાનું મળે, બીજાની સરળતા અને નિખાલસપણું જોવામાં તે આપણને મદદરૂપ થાય તો એ સદ્ગુણ છે. તે સાથે સાથે આપણી તેવી વૃત્તિથી આપણે અજાણ રહીએ તે પણ યોગ્ય નથી. આપણામાં શું છે અને શું નથી તે સાધકે જાણવું જોઈશે અને જે જે કંઈ જણાયા કરે તે બધું ભગવાનને ચરણે સોંપ્યા કરવાનું છે.

આપણે જ્યારે કંઈ ને કંઈ લેવાનું હોય છે ત્યારે કંઈ ને કંઈ આપવું પડે છે. આપ્યા વગર જગતમાં કશું મળતું નથી. એવું કશુંક તો મને બતાવો કે જે આપ્યા વગર મળ્યું હોય ? એવું આપ્યા કરવાથી જ આ જગત નભી રહ્યું છે, પરંતુ તેનું આપણને ભાન નથી હોતું, કેમ કે તેટલી ચેતનાજાગૃતિ આપણામાં નથી. એટલે હવે આપણે ભાન રાખીને આપ્યા કરવાનું છે. અને તે શા માટે આપીએ છીએ, તેનો ખ્યાલ આપણા હૃદયમાં દૃઢપણે રાખ્યા કરવાનો છે, તો તે આપ્યાનો અર્થ જરૂર સરશે. આપ્યાનો મહિમા એવો અનંત છે, આપ્યાથી શું શું નથી થતું તથા શું બન્યું નથી એમ કહી શકાય એમ નથી. આપ્યા કરવાથી જ આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થયા કરે છે. તમે જ્યારે બહુશ્રુત થશો ત્યારે તમને તેના ઉપર એક નિબંધ લખવાનો કહીશું. ઘરમાં પણ જે તે બધું આપણા ઉપયોગમાં આવ્યા કરે છે. એટલે જ તેને આપણે સાચવીએ છીએ. ‘બાબો’ પણ તમને આપે છે. તેથી, વહાલો લાગે છે અને તમે પણ તેને વહાલા

લાગો છો, કારણ કે તમે એને આપો છો. જગતમાં નિરંતર એવો આપ્યાનો વહેવાર ચાલ્યા કરે છે. એવા યજ્ઞમાં તો જેટલી આહુતિઓ હોમાય તેટલું આપણે માટે ઉત્તમ છે. કોઈ કંઈ કશું ન આપતું હોય તો તેને એક ઘડીભર પણ આપણે નિભાવી લઈએ નહિ.

કૃપા સ્વીકારવાની રીત

સ્વજન-બહેન : મને સાસરામાં ખૂબ એકલવાયાપણું લાગે છે અને ગમતું નથી. આપે તો મારા ઉપર અપાર કરુણા કરીને મારો સ્વીકાર કર્યો છે, પણ મારું કરમ એવું છે કે હું આપની કૃપા સ્વીકારી શકતી નથી. મોટા, આપનો સૂક્ષ્મભાવ સ્વીકારી શકું એવી મારી બુદ્ધિને ખુલ્લી કરો.

શ્રીમોટા : તને એકલું ના ગમે તે સમજી શકું છું, પણ એ જ આપણું તો તપોવન છે. આપણને ઢેડ જેવા ગણી સમાજ આપણને અળગાં કરે તોયે એની સેવા પ્રેમભાવે પ્રભુધારણાથી કર્યા કરીએ અને મનમાં તેમને કાજે એકમાત્ર પ્રેમભાવ વિના કશું જ ન ઊઠવા દઈએ ત્યારે જ પ્રભુ રાજી થાય.

માત્ર, તારે લીધે જ-તને અમારી રાખવાને કાજે-ઊલટી ગંગા અમે તો વહેવરાવી છે. હવે, જો તું અમારા હૃદયની એકમાત્ર ભાવનારૂપે ન ટકી શકે-ન જીવી શકે તો અમારા તો બારે વાંસ ડૂબેને ?

તારા મનમાં હજુ તું ઘણું ઘણું ભરી રાખે છે અને મનમાં કંઈ ને કંઈ જે વિચારે છે તેને વધારે છે. તેથી, હૃદયે કદીક જે ધક્કા વાગે છે તે તો જે કોઈ એકભાવે એકબીજાના હૃદયમાં પ્રેમરસથી ઓતપ્રોત થઈ શક્યું હોય તે જ જાણે. માટે, કૃપા

કરીને એવા ગમારવેડા મૂકી દેવાય તેટલું સારું. માટે, કૃપા કરીને ભગવાનનું ભજન કરવાનું કરીને બાલાનંદ સ્વામીરૂપે જે હરિદત્ત પ્રભુ મળેલા છે એનામાં એવી પ્રેમભાવના જાગે એવા સંસ્કાર જો આપણા જીવનમાં નહિ હોય તો એનામાં ક્યાંથી આવવાના છે ? કૂવામાં નહિ હોય તો હવાડામાં ક્યાંથી આવશે ? તે કૃપા કરીને બંને જણાં ખ્યાલમાં રાખશો.

હવે તો મનના છંદોનો સુમેળ પ્રગટાવવાનું જ કરીને જીવનને સંગીતના સૂરોથી ભરપૂર કરીને પ્રભુનાં ચરણારવિંદે એને જ રીઝવવાની એકમાત્ર ભાવનાથી જીવવાનું કરીશું તો જ જીવનમાં આનંદ પામી શકવાનાં છીએ.

આ જીવના પ્રત્યેક જીવ સાથેના વર્તનને તે જીવ સ્થૂળ ભાવનામાં જ લીધા કરે છે. તેથી, તેવો જીવ ભ્રમણામાં જ પડે છે અને સાચી વસ્તુને તે ગ્રહણ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. માટે, અંતરમાં જોજે.

ભૂમિકાનું મહત્ત્વ

સ્વજન : આ કાળમાં વેદમંત્રોનું પારાયણ થાય અને એનો પ્રચાર થાય એ જરૂરી નથી લાગતું ? અથવા તો એવું થાય એ પાછળ આપણે કેવા પ્રકારની ભાવનાથી ભૂમિકા ધારવી જોઈએ ?

શ્રીમોટા : વેદનું પારાયણ એટલે માત્ર મંત્ર ભણી જવા એવો એનો રૂઢ અર્થ થયો ગણાય છે, પરંતુ વેદનું પારાયણ એટલે તો એની ભાવનાને જીવનમાં ઉતારવી તે સાચો સૂક્ષ્મ અર્થ છે. વેદ એટલે તો ભગવાનની વાણી-ભગવાનની ભાવના-એનો પ્રચાર એટલે જે સર્વત્ર અને સર્વમાં રમી રહેલો છે અને

જે સર્વમાં સુષુપ્ત ગૂઢ સૂતેલો છે એને જગાડવો અને એની સેવા સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે કરવી. એનું જ નામ સાચો પ્રચાર છે. વેદનો પ્રચાર એટલે દરિદ્રનારાયણની સેવા.

જે રાજ્ય કે રાજ વેદનો પ્રચાર કરવા ઈચ્છે છે તે માત્ર એની મર્યાદા યજ્ઞ કરવામાં કે પંડિત વિદ્વાનો એના મંત્રો ભણી જાય એટલામાં જો તે સમાવી દે તો એના રહસ્યને તેઓ પૂરું સમજી શક્યા નથી. એના મંત્રોનું રહસ્ય અને એનું મહત્વ અને માહાત્મ્ય સમજવાને માટે પણ એવું શુદ્ધ ભૂમિકાવાળું માનસ જોઈએ છે. વળી, મંત્રોનું પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારણ શુદ્ધ ભાવનાથી થવાનું જરૂરી એટલા કાજે મનાતું કે એથી કરી માનવનું મન જીવનના ઉદ્દેશ્ય પરત્વે આકર્ષાયેલું રહે. ભગવાનના ભાવની રમ્ય-ભવ્ય અને પારાવાર દિગંતવ્યાપી અર્થગાંભીર્ય અને અનેક અર્થી રહસ્યમયતા આજે કોણ જાણીસમજીને હૃદયમાં-જીવનમાં ઉતારી શકે એવું છે ? પ્રજા ઉપરના કરભારણનું જોર ઘટે અને એને અનેક સગવડ, સ્વાસ્થ્ય સુમેળ થાય એવી તંત્રવ્યવસ્થા જે ગોઠવે કે કરે તે પણ વેદપ્રચાર જ છે.

ખેડૂત પાસેથી નકામા નકામા યોગ્ય જાહેર કરેલા કર ઉપરાંત પોતાના જ નિભાવ અર્થે જે વધારે બીજા કર લે તેવા રાજા આવા યજ્ઞ કરીને પ્રજામાંથી રાજાની ભાવનાનો નાશ થતો અટકાવવાનો એક મૂર્ખતાભર્યો અજ્ઞાન પ્રયાસમાત્ર છે.

માનવીમાત્રને સારું દેખાવું અને જણાવવું ગમે છે. સર્વ કોઈ એને સારો ગુણ માને-ઈચ્છે છે, પણ દરેકના રસ્તા ન્યારા ન્યારા જ રહેવાના. આપણે એવા ચોકઠામાં ગોઠવાયેલા હોવા છતાં એ ચોકઠું વર્તે કે માને તેની પકડમાં જકડાયા વિના તેમાં

વર્તવાનું બની શકે તો જ કંઈક કરી શકવાનું બને. જે કંઈ કરી શકીએ એની ભૂમિકા આપણી ભાવવિકાસક અને તત્ત્વવિકાસક હોવી ઘટે. પ્રત્યેક ગુણનો હેતુ અને અર્થ તેની તેની તેવી તેવી ભૂમિકા ઉપર આધાર ધરાવે છે. પ્રામાણિકતાનો ગુણ પ્રવર્તતો હોય પણ જો એની ભૂમિકા ભીરુતાની હોય તો તે પ્રામાણિક હોવા છતાં તે ગુણનું માહાત્મ્ય જરા પણ નથી. જે માનવી બીકને લીધે પ્રામાણિકપણું દાખવે અથવા પ્રપંચભાવને લઈને તેવો દેખાવા યોગ્યપણે વર્તતો દેખાય, પણ તેથી એવા ગુણનો લાભ એને મળી શકતો નથી. ઊલટું એની જેવી ભૂમિકા તેવો જ આકાર તે તે લેતો રહે છે. દેખાતો યોગ્ય ગુણવાળો હોય પણ જો ભૂમિકા જુદી હોય તો યોગ્ય ગુણનો હેતુ તો માર્યો જશે અને ઊલટું ભૂમિકાને યોગ્ય એનું પ્રાબલ્ય વધતું જવાનું એવી એવી એની સમજણ છે. એટલે આપણે કર્મ ગમે તે કરતાં હોઈએ પણ ભૂમિકા આપણી અંતરની-ભગવાનની ધારણામાં અને એની ભાવનામાં જ તે સતત એકધારી કેંદ્રિતપણે સંકળાયેલી રહે તો સર્વ કોઈ કર્મ યજ્ઞરૂપે જ છે તે જાણશો અને માનશો. એવો જીવાત્મા એમ કરતાં કરતાં પોતે જ યજ્ઞનારાયણ બની જતો હોય છે.

પૈસાનો ઉપયોગ

સ્વજન : મોટા, હમણાં મારો પગાર વધ્યો.

શ્રીમોટા : પૈસાની બાબતમાં તમે મારી સલાહ સ્વીકારેલી નથી. આપણે સંસારવહેવાર લઈને બેઠેલા છીએ. એટલે ક્યારે માંદા-સાજા થઈએ તેની કશી ખબર નથી. અને તે વખતે પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે તે વિના હેરાન થવું પડે તે જરાકે યોગ્ય નથી. એટલે દર મહિને અમુક રકમ મને મોકલી આપવાનું તમને

કહેલું તે પ્રમાણે હજુ સુધી બની શક્યું નથી. જો ત્યાં પણ જુદા રાખી શક્યા હો તો તે પણ આનંદની વાત છે.

કંઈ પણ કશું નવું કર્મ કે તેનો વિચાર સૂઝે તો કાં તો મને કહેવું અથવા તો તે કર્મથી અથવા તો તે કર્મનો પાકો નિશ્ચય થતાં પહેલાં બીજાને જણાવવાનું થતાં તેનો આઘાત પ્રત્યાઘાત શો થશે તે સમજવાનું ઘણું જરૂરનું છે.

પ્રત્યેક કર્મમાં આપણે એકલા સંકળાયેલા નથી. એટલે કર્મની સમગ્રતાનો જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ આપણે ખ્યાલ કરવાનો છે. કર્મને એ રીતે જ આપણે વિચારવું. પ્રત્યેક કર્મ જ્યાં સુધી અહમ્ની ભૂમિકા ઉપર બને છે ત્યાં સુધી તે જરૂર સંસ્કાર પેદા કરવાનું જ અને સંસ્કાર મિટાવવા હોય તો તેમાં જેટલી ભગવાનની ધારણા રહે તેટલું વધારે ઉત્તમ.

‘મોટા પ્રેરિત સુમેળ સાધના’

સ્વજન દંપતી : મોટા, આ વખતે અમે બંને સાથે અઠવાડિયું મૌન પાળવા ઈચ્છીએ છીએ, એ અંગે આપ ખાસ કહેવા જેવું કહો તો વધુ સારું. ઘીનો દીવો પ્રગટેલો રાખીએ ?

શ્રીમોટા : તમારાથી રાખી શકાય તેટલું મૌન પાળશો. ન છૂટકે જ બોલવું પડે તેટલું બોલવું. આ દિવસોમાં નામસ્મરણ તથા ભજનકીર્તન થાય તેટલું હૃદયે લક્ષ રાખીને કર્યા કરવું. વાતાવરણ તદ્દન પ્રસન્નચિત્તવાળું રાખવું. પતિપત્નીનાં ઘર્ષણ ક્ષાં થવા દેશો નહિ. બંને જણાં ખૂબ પ્રેમભાવે રહેશોજી અને ખૂબ ખૂબ ભાવનાથી નામસ્મરણ કરશોજી. જેટલું સાતત્ય જળવાઈ રહે એટલું ઉત્તમ. બને તેટલી જાગૃતિ રાખવા પ્રાર્થના છે. આ દિવસોમાં પૂરેપૂરું સ્મરણ-ધ્યાન-ધારણા-ભજનકીર્તન કરતાં

રહેશો. હૃદયથી ચેતના સાંકળે જોડાઈ રહેવાને ભાવનાનો ધોધ વહેવરાવશો. જીવનનિર્માતા જેને માન્યો છે એની ધારણા જાગે એવો પ્રેમભાવ વહેતો મૂકવા વિનંતી છે. આ દિવસોમાં તમારું સ્મરણ આ જીવ કરતો રહેશે તે હકીકતની વાત છે. જો ભાવ, ધારણા હૃદયસ્થ રહેશે તો એની પ્રતીતિ તમને થવાની જ છે એની ખાતરી છે તે જાણશો. દીવો રાખવાની જરૂર નથી.

મૂળ પોતાનામાં

સ્વજન : કોઈ પણ વ્યક્તિ કોઈ પણ કારણ વિના આપણી સાથે આડી રીતે વર્તે તો ‘એનો એવો સ્વભાવ છે’-એમ માનીને આપણે એ બધું સહી લેવું જોઈએ ?

શ્રીમોટા : કોઈ પણ જીવાત્મા આપણી સાથે જે કંઈ વર્તવા કરે છે તે તેની પ્રકૃતિ કે સ્વભાવરૂપે ભલે હોય, કિંતુ એની સ્પર્શભૂમિકા આપણામાં જ રહેલી છે તે વાત નક્કી. પ્રત્યેક જે કંઈ બને છે તેનું મૂળ પોતે છે. જેમ પિંડે તે બ્રહ્માંડે તે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાં સાચું છે તો તેવું વહેવારશાસ્ત્રમાં પણ છે. પ્રત્યેક જીવ જે જે રીતે આપણી સાથે વર્તે છે કે જેમને આપણે જે રીતે વર્તવાનું કશું કારણ આપેલું જ નથી તો તેવું વર્તવા કોણ એને પ્રેરાવતું હશે ભલા ? માનવીમાત્રે જો પોતાનામાં જ દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ કેંદ્રિત એકાગ્ર કરવાં હશે તો એણે માત્ર જેમાં તેમાં પોતાને જ જોવાનું રાખવું પડશે અને એ રીતે સતત પોતાનામાં જ રહેવાનું શીખવું પડશે.

બાળકના સંસ્કાર

સ્વજન : હવે તો અમારો બાબો પણ મોટો થયો છે.

શ્રીમોટા : બાળકોનો ૫ થી ૮ વર્ષનો ગાળો માનવજીવનમાં એટલો ઉત્તમ કાળ છે કે એનો-બાળકનો વખત

એળે વેડફાઈ ન જાય તે આપણે જોવું જોઈએ. માટે, તમે પણ બાબાને સંસ્કારની ભાવના મળે એવું સુમેળમાં વર્તશો. અને પરસ્પર સદ્ભાવમાં પ્રવર્તશો તો જ બાળકને તેવા વાતાવરણમાંથી ઉત્તમ સંસ્કાર પામવાનું બની શકશે. મારી આબરૂ તો તમારા બધાના હાથમાં છે. જેટલી સાચવશો તેટલી સચવાવાની છે.

ગાયત્રીમંત્ર

સ્વજન : ગાયત્રીમંત્ર ગમે ત્યાં, ગમે ત્યારે કરી શકાય ?

શ્રીમોટા : ગાયત્રીમંત્ર શુદ્ધ ચિત્તે, એકાંતમાં અને શુદ્ધ રીતિએ લેવાનો હોય. બાકીના સમયમાં તે પ્રાર્થનાભાવે જ્ઞાન-ભક્તિયોગભાવે જરૂર કરી શકાય. રોજ રાત્રે પ્રાર્થના બંને જણાંએ કરવી જ. ધૂન, ભજન વગેરે રોજ સાથે કરવાં. બંનેએ ધાર્મિક વાંચન પણ વાંચવું.

જન્મમરણમાં સાથી 'મોટા'

સ્વજન : મોટા, મારા નાનકડા એકના એક દીકરાનું થોડાક દિવસ ઉપર મરણ થયું, ખૂબ આઘાત લાગ્યો છે. આપની કૃપાથી જ એ મળેલો અને આ શું થઈ ગયું ?

શ્રીમોટા : મને માથે અને આખા શરીરમાં બધું જ ફરતું અને સર્વ વાતાવરણમાં સ્થૂળ પણ બધું ફર્યા કરતું લગભગ તે જ સમયે લાગ્યા કરતું હતું. હેમંતભાઈ હાજર હતા અને એમને ઉપર પ્રમાણેનું કહ્યું હતું. માત્ર, તેવી બનતી હકીકત કહી શકાતી નથી. એવો ભગવાનનો કાયદો છે. એના જન્મ વખતે અને એના મરણ વખતે આ શરીરે એના આઘાત સેવ્યા છે. એટલી ખાતરી જો તમારા બંનેના ગળે ઊતરી શકતી હોય તો તમે આ

જીવ ઉપર શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ જીવતાં થવા દેવામાં મદદ કરજો. તમે ઘણી રાહ જોવરાવી છે. હવે તો જીવનમાં જાગો, જુઓ અને ચેતનદશા અનુભવો એટલી જ પ્રાર્થના છે.

મારું કહેવું એવું નથી કે ‘હું ત્યાં હોત તો તે જીવ કાયમ તે ખોળિયામાં રહી શક્યો હોત.’ મારું કહેવું તો તે હતું કે જો હું ત્યાં હોત તો એના ખાટલામાંથી પડી જવાનું જે કારમું નિમિત્ત બન્યું તે નિમિત્તે જ તેનો જીવ લીધો, તેવું પડવાપણું કદાચ ન બન્યું હોત.

પહેલાં તો તને તથા બળિયાવાળા છોકરાને ખુલ્લામાં હું સૂવા જ ન દેત. બળિયાવાળા શરીરને એવું સુવડાવાય જ નહિ. એમાં તો નર્ચું મનસ્વીપણું હતું એમ માનવું છે. કદાચ તે ખોટું પણ હોય તોપણ તને એની સાથે ખુલ્લામાં સૂવા દેત જ નહિ, પણ એનો અર્થ એવો નથી કે તે બચી જ જાત.

એની ખરી અણીની કટોકટી તો તા. ૨૬-૪-૧૯૪૬ની સાંજથી થયેલી. એણે પાણી પીવાનું અને ધાવવાનું બંધ કર્યું અને તે કારણે તારું કોરાતું કાળજું ન જોવાયું, કારણ કે એવી કરુણતાનું દૃશ્ય જોવાનું કે અનુભવવાનું કોઈનું પણ ભાગ્ય ન હોજો. એટલે મોડી રાત્રે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી, તારી પાસે ધૂન કરાવરાવી અને ભજન ગવરાવ્યું, તે પછી સાડા છ કલાકે એ ધાવ્યો અને પાણી પણ પીધું. એટલું મારા મનને તો ઘણું જ આશ્વાસનરૂપે હતું. પ્રભુએ એટલું પણ સાંભળ્યું એ એની અપાર કૃપા, બાકી, મારે મન એ જીવ કંઈ ખોવાયેલો નથી. કર્મની રચનામાં કે ભગવાનના હેતુમાં કોઈ પણ હસ્તક્ષેપ કરી શકે તેમ નથી. તેથી, એનો અફસોસ કરવાની જરૂર નથી. કિંતુ

પ્રત્યેક કર્મ કે પરિસ્થિતિ જીવના વિકાસ અર્થે છે. એટલે આપણને ચેતાવવા તથા તારું કલંક દૂર કરવા જ પ્રભુએ તને એને ભેટ તરીકે આપેલો અને એણે લઈ લીધો.

તને છોકરાં થાય એવું નથી, એમ એક માન્યતા હતી અને માન્યતા ભલે પછી ડૉક્ટરોના કહેવાથી બની હોય. કોઈએ જાણી જોઈને તે ઉપજાવી કાઢ્યું હતું એવું મારું કહેવું જ નથી અને આપણે એવું કદી માનવું પણ નહિ.

અનુષ્ઠાન

સ્વજન : અનુષ્ઠાન એટલે શું ? શું કરવાથી જીવન ઉચ્ચ ગતિમાં રહે ?

શ્રીમોટા : અનુષ્ઠાન એટલે જીવનને સંપૂર્ણ રીતે અને સર્વ ભાવે સમર્પણ કર્યા કરવાની વિધિમાં પગલાં માંડવાં. સર્વ આગ્રહમાત્ર ચૂકવાની હૃદયના ઉલ્લાસભેરની તૈયારી જીવની જોઈશે. કશા વિશેની કોઈ ટેવ ન રહેવી જોઈશે. અમુક આમ જ કરવું જોઈશે કે તેમ જ કરવું જોઈએ તેવું વલણ પણ છોડવું જ પડશે.

જીવમાં એકમાત્ર સુમેળની સદ્ભાવભરી ભાવનાથી જે તે મળેલા સાથે વર્તવાની તમન્ના રાખવી પડશે. અને તે બધામાં જાતે દબાવાનું, સહેવાનું આવે તે તપશ્ચર્યાભાવે ધારીને જીવને તેમાં ત્રાસ કે કંટાળાની વૃત્તિ ઊગ્યા દીધા વિના અથવા ઊગે તો એને જ્ઞાનભક્તિભાવે સમજાવીને એને રચનાત્મક સ્વરૂપ આપવાનું ભાન-જાગૃતિ રાખવાનું આપણે કરવું પડશે. વળી, આ જીવ સાથેનાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ જીવતાં કરવા કાજે એનામાં એકભાવે મળી ગયા વિના ઉદ્ધાર કદી પણ શક્ય નથી. એવા જીવમાં કે જેને પોતે ગુરુ માને તેનામાં હૃદય, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ

અને અહંકાર આદિ વૃત્તિથી એકમાત્ર શુદ્ધ ચૈતન્યની ભાવનાનો સતત એકધારો ભાવ સહજ નૈસર્ગિકપણે પ્રગટવા વિના જીવનો વિકાસ થવો કદી શક્ય નથી.

હજી તારા મનમાં આ જીવ વિશે ઘણું ભર્યું પડ્યું છે. કંઈ કંઈ તરંગો મેં જોયા, જાણ્યા છે અને અનુભવ્યા છે, પણ જેને પોતાનાં માન્યાં છે તે ગમે તેવું કરે કે માને તોયે તે મારાં જ પોતાનાં છે. આ તો કંઈ નથી અને એવું કોઈ જગતમાં તને તદ્દન છેક છેલ્લે પાટલે બેસીને ધૂળમાં રગદોળે તોયે હું તો એનો જ છું અને એના હાથમાં જ છું, તેવી રીતે તું મારી છે. કેટલીયે વાર તને યાદ કરી કરી નિરાંત વાળવા અને જંપવા કરું પણ તેમ હજી બની શકતું નથી, પણ તને અનુષ્ઠાનનું મન થયું છે, તે તો મને ખૂબ ખૂબ ગમ્યું છે.

સંસાર એ જ તપોભૂમિ

સ્વજન : મોટા, મારું અનુષ્ઠાન પૂરું થાય પછી મારે કેવી રીતે વર્તવું ?

શ્રીમોટા : તારું અનુષ્ઠાન થાય તે પહેલાં મારે તને જણાવી દેવું જોઈએ કે એ થયા પછી કપરું થઈ પડશે. જે કહેવામાં આવશે તે કરવાનું આવતાં દિલમાં આકરું પડશે. કોઈક વાર ભગવાન લોઢાના ચણા પણ ચવડાવશે.

જે જે મળેલા છે એ ભગવાનની પ્રસાદી છે અને એમની સેવા એ જ પ્રભુની ભક્તિ એવી માત્ર વિચારસરણી જ નહિ, પણ હૃદય, મન, ચિત્ત, પ્રાણની એવી ભૂમિકા કેળવવાની રહેશે. તે ઉપરાંત, મન-સ્વભાવની સકળમાત્ર પકડ, આગ્રહ, ટેવ, માન્યતા, ધારણા આદિ બધું પલટાઈ જવાનું થયા કરશે. તે તે

બધું તૂટવા કાજે સંસારમાં કૃપાપ્રસંગો પ્રભુ આપ્યા જ કરશે. તે તે વેળા મનની ચેતનાભરી જાગ્રતિ સાધકે રાખવાની રહેશે. એણે નમ્રમાં નમ્ર રહેવું પડશે.

સંસાર એ તપશ્ચર્યાની ભૂમિ છે. ભગવાનની વ્રજભૂમિ છે. પ્રભુના ભાવપરાયણની અંતર ભૂમિકા છે. એ ભાવ આપણે સંસારમાં રાખવો પડશે.

તારું અનુષ્ઠાન થઈ જતાં તારો અધિકાર તારા ઉપર રહી શકશે નહિ. એના ઉપરનો અધિકાર માત્ર ‘કોઈક’નો થઈ જશે અને જાણેઅજાણે એવા એવા પ્રસંગો ઊપજશે કે તારે એને તે સોંપ્યા જ કરવું પડશે. તારા શરીરનો અધિકાર તારા ઘરનો નહિ પણ એ વહાલા પ્રભુનો રહેશે અને એ પ્રભુનું મંદિર છે એ ભાવનાથી અને એ રીતિએ-એને રોજ રોજ ભાવનાભક્તિ, પ્રેમધારણારૂપી શૃંગારથી સજાવવું પડશે. એ વહાલાને રીઝવવા સર્વ પ્રયત્નો મન-હૃદય-ચિત્ત, પ્રાણથી સ્વભાવતઃ કર્યા જ કરવા પડશે. જે જે મનને-સ્વભાવને નહિ ગમતું હોય તે તે કરવાના પ્રસંગો ઊભા થશે. તે તે વેળા ભગવાન સાક્ષાત્ કૃપા કરવા પધાર્યા છે એવો જીવતો ભાવ જેના હૃદયમાં જાગતો રહ્યા કરશે તે જીવ તરી જવાની શક્યતામાં આવી શકવાનો છે.

અનુષ્ઠાન એટલે જીવનને રૂપાંતર કરાવવાનો પ્રભુકૃપાનો સૂક્ષ્મ પ્રયત્ન. તારો જે આ જીવ સાથેનો સંબંધ છે તે આજે તું ધારે તો હજી છોડી શકે છે, પણ પછી તેમ થવું શક્ય નથી. તું મન, ચિત્ત, હૃદય, પ્રાણથી તેમ કરે તોપણ તે થઈ શકવાનું નથી. સાવ પરતંત્રતાની ભૂમિકામાં તે વેળાથી પગલાં મંડાયાં છે એમ સાચેસાચ ગણવાનું છે. ગણવાનું છે એ વિધાનમાત્ર નથી. એવું

જ બની જવાનું થયા કરશે. જીવ ઈચ્છશે કે નહિ ઈચ્છશે તોપણ તેવી જ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થયા કરશે. આપણું જાણે કંઈ કશું ચાલી જ શકતું નથી. આપણો જાણે કંઈ જ હિસાબ નથી.

સ્વજન-બહેન : આવું માત્ર સ્ત્રીને જ વર્તવાનું આવે અને પુરુષને કશું જ નહિ ?

શ્રીમોટા : મરદની વાત મરદ જાણે. મરદના જીવનમાં પણ એવું જ બન્યા કરતું હોય છે. જીવમાત્ર તે તે વેળા એવા ભાનમાં રહી શકતા નથી એટલે એને એવો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો અનુભવ થતો નથી. બાકી, તને જેમ કહું છું તે જ પ્રમાણે મરદ જીવનું પણ થયા કરતું હોય છે. જીવનની સાધનામાં મરદ-સ્ત્રી-જીવનો કશો તફાવત નથી, પણ જે જીવને જે પરિસ્થિતિ મળેલી હોય છે તે પ્રમાણે એનો ધર્મ રહ્યા કરતો હોય છે અને તે તે ધર્મને અનુસરીને પ્રત્યેક જીવને ચાલવું પડે છે.

જે જીવ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક એવા વળાંકોમાં પોતાનું ભાન રાખે છે તે જરૂર તરી જાય છે અને જે જીવ તેમાં બેળે બેળે, ત્રાસથી, કંટાળાથી, ફ્લેશથી, દુઃખથી કે એવી વૃત્તિમાં 'હાય હાય' કરતાં તે તે કર્મમાં પ્રવેશતા હોય છે તેવા જીવ પોતાના જીવનને કચડી નાખે છે અને જીવનના સત્યને હણી નાખે છે; જીવનહીરને નમાલા સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખે છે. પોતે જાતે કરી જીવને વધારે અજ્ઞાન દશામાં ધકેલ્યા કરતું હોય છે. એવું બેળે બેળે કશું કરવામાં જીવ કંઈ કશા પરત્વેની વફાદારી, પ્રામાણિકતા બતાવતો હોતો નથી. ઊલટું વફાદારી-પ્રામાણિકતા-પ્રેમ વગેરે ભાવનાનો તેમાં તો તદ્દન અભાવ હોય છે. તે પ્રત્યેક જીવને માથે આવેલું કર્મ કરવું તો પડે જ છે. એમાંથી કોઈ જીવ

છટકી શક્તો જ નથી. તો જે કરવું જ પડવાનું છે, જેમાંથી ઈચ્છા કર્યે પણ છૂટી શકાવાનું નથી તે કર્મને પ્રેમભાવે કરવામાં આપણે શા માટે ઉદ્યત થવું ન જોઈએ ? એમાં જ જીવનું કલ્યાણ-મંગળ છે. એવું જો મનને ઊગી શકે તો જ અનુષ્ઠાનનો કંઈક અર્થ સરી શકે.

આ પ્રમાણે બધા જીવો કરે છે જ એવું મારું કહેવું નથી. હજી મારા ધારવા પ્રમાણે મને સંતોષ થાય તે પ્રમાણે કોઈ પણ કરી શક્યું નથી. એ અંગે મારી ફરિયાદ તો એકમાત્ર પ્રભુ પાસે છે, પણ તને અનુષ્ઠાનમાં બેસવાની ઈચ્છા થઈ છે તે મારે મન આનંદની વાત છે.

ત્યાં તારાં સાસુજી આવ્યાં હોય તો એમના આશીર્વાદ માગજે. રજા માગી લેજે. એમનું કામકાજ પ્રેમભાવે કર્યા કરવું. કોઈ આપણા વિશે શું ધારે છે, વિચારે છે એનો વિચાર મનને લેશમાત્ર કરવા ન દેવો. એવું થતાં જાગ્રત થઈ જવું. કોઈનું પણ કામ પ્રભુભાવે, પ્રેમભાવે કરવાથી આપણું દિલ હળવું રહે છે અને સામા જીવનું પણ કલ્યાણ થશે. તે ગમે તેવું હશે તે સાથે આપણે કશી નિસ્બત નથી. આપણો જે ધર્મ તે સાથે જેવો હોય તે પ્રભુભાવે કરવામાં પાછી પાની ન રહે એટલું થઈ શકે તો આપણને ઊની આંચ પણ આવી શકવાની નથી.

જગત જ્યાં પ્રભુનું છે અને આપણે જો એનાં થઈ શક્યાં તો જગત તો બાપડું છે. એના શા ભાર છે ? પણ જગતમાં રહેલા અને જીવમાત્રમાં રહેલા પ્રભુને પિછાણવા એ કામ જેવું તેવું નથી. એવું થતાં પહેલાં તો કપરી-આકરામાં આકરી અગ્નિ-પરીક્ષામાંથી પસાર થયા કરવું પડશે.

મુક્તાત્માનો અકળ પ્રવેશ

સ્વજન-બહેન : પણ મોટા, ખરું કહું છું. હજી પણ આપના વિશે કંઈ કંઈ વિચારો આવ્યા કરે છે.

શ્રીમોટા : મારા વિશે કંઈ કંઈ વિચાર્યા કરવાનું જ્યાં સુધી નહિ મટી જાય ત્યાં લગી કશો શુકરવાર વળવાનો નથી. રોજનાં થતાં સકળ કર્મમાત્રમાં, વિચારમાં, વૃત્તિમાં, સંબંધમાં-જેને જીવનનો નિર્માતા માનવાનો છે એનામાં ચૈતન્યશક્તિનો જાગતો ભાવ જો રાખી શકાશે તો આખા આધારની શુદ્ધિ થતી જશે અને તો જ આત્માની ગતિના કંઈક અનુભવ જરૂર થતા જશે.

આ જીવ તો પામર છે. જંતુથી પણ નપાવટ છે, પણ એ જે કંઈ કરે તેમાં જો ભાગવતી જીવનનો હેતુ ધારણ કરીકરીને એમાં ચેતનાનો સંપર્ક, સ્પર્શ આપણા આધારમાં પ્રવેશી શકે એવી જીવતી ધારણા રાખી શકવાનું હૃદયથી બને તોપણ ઘણો જ મોટો ફેર પડી જવાનો છે. આ જીવના સંસર્ગથી કરીને દુઃખ તો લખાયેલું જ છે એમ જાણજે. તપાયા વિના કે તપાવ્યા વિના કશાનો આકાર ઘડી શકાતો નથી. જો આકાર ઘડાવાનો હોય તો તપવું એ તો જરૂરનું જ રહે છે. એટલે જો તને એ માર્ગે જવાનું મન હોય તો તપવું-દુઃખ, ક્લેશ, સંતાપ, અથડામણ, મુઝારો, મૂઝવણ, વિઘ્ન, મુશ્કેલીઓ-અનેક સગાંઓના ફિટકાર, એમના તરફની સંપૂર્ણ અવગણના-એ બધી પ્રસાદી મળશે, પણ એમાં જે જીવ ભગવાનની જીવતી કૃપાને અનુભવવાની દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ રાખી શક્યો તો તે જીવ ભગવાનનો ભક્ત જરૂર બની જ ગયો સમજવાનું છે.

આ જીવમાં કંઈક એની કૃપાથી દૈવત છે એવું પ્રત્યક્ષ પુરવાર થયેલું છે. કેટલીક વાર એનાં સ્વજનોને પ્રભુએ કૃપા કરીને બતાવેલું છે. એ કેટલું એમનામાં ઊતર્યું છે તે તો તે જીવ જાણે, પણ તને પ્રસવવેળાએ આ જીવને કેટલું દુઃખ હતું તે મારા મોઢાની વાત નથી, પણ બીજાઓએ જાતે જોયેલું છે અને તમને એ અંગે લખેલ પણ છે અને ભઈલાના શરીરમાંથી જીવની વિદાયવેળાએ આ જીવના શરીરની પણ કેવી સ્થિતિ થયા કરેલી એ પણ કોઈકે જાતે જોયેલું છે. એ બધાં કંઈ ગપ્પાં નથી. તે ઉપરાંત, એવું તો કેટલુંય બન્યું હશે. ગણાવવા મારે મોઢે બોલવું એ તો નરી અધમતા જ ગણાય, પણ કોણ જાણે કેમ જીવન-સંસર્ગમાં આવેલા જીવને એવી એવી રમતોમાંથી ઊઠવો જોઈતો ભાવ એમના જીવનમાં પ્રવેશી શક્યો નથી. જોકે એનું મને દુઃખ નથી. આજ કે કાલ મારે માટે પ્રશ્ન નથી. એ તો થવાનું જ છે. સ્વજનોના હાથથી-મનથી અવગણના પામવી એ તો આ જગત ઉપર થઈ ગયેલા અનેક સંતભક્ત જ્ઞાનીપુરુષોના જીવનનો જાગતો, વાગતા ઘંટ જેવો અનુભવ છે અને એ જરૂરનો પણ છે.

આચારવિચાર

સ્વજન-બહેન : ઘણી વાર મને ઉચ્ચ કક્ષાના વિચારો આવે છે, પણ એ પ્રમાણે આચરી શકાતું નથી-એ મોટી મૂંઝવણ છે.

શ્રીમોટા : વિચારનો આચાર સાથે સુમેળ જામતાં જ વિચારનો ભાવ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ યુગમાં, આ કાળમાં વિચાર ઘણા આગળ પડતા થઈ ગયેલા છે. કિંતુ એનો અમલ તલભાર પણ થતો નથી. તેથી, આજે જગતમાં રંડાપો પ્રવર્તે છે.

તું ભગવાનનું નામ લીધા કરે છે અને એની પ્રાર્થના કરે છે તેથી તો આનંદ થાય છે, પણ એના ભણકારા અહીં બેઠાં બેઠાં હૃદયમાં સોંસરા ઊતરી જાય ત્યારે તને ખરી ગણું અથવા તને એવો અનુભવ થાય ત્યારે સાચું. માનવીએ પોતાના જીવનના એકમાત્ર હૃદયના અનુભવ ઉપરથી પોતાનું માપ-લક્ષણ સમજતાં થઈ જવું ઘટે. પોતે પોતાને જ યોગ્ય રીતે પિછાણતાં થઈ જાય તો એ જગતને પણ ઓળખી શકે અને માયાને પણ ઓળખી શકે. જીવના નકારાત્મક વલણમાં તે કદી પડ્યું ના રહે. એવું વલણ ઊપજતાં એને વીંછીના ડંખ જેવી વેદના થાય ત્યારે પોતે પોતાનામાં નિષ્ઠા પામતું જાય છે એમ ગણવું અને જાણવું.

ભાવનાભર્યું જીવન

સ્વજન-બહેન : ભાવનાભર્યું જીવવું ઘણું કઠણ લાગે છે. એનું શું કારણ હશે ?

શ્રીમોટા : તમારા બધાના જીવન ઉપર જ મારા સાચા-પણાનો આધાર રહેલો છે. તમે દીપાવો તો તે દીપી શકે. તમે મારો તો એને મારી પણ શકો છો. ભાવનાથી જીવવું એ દોહ્યવું છે, પણ ખરું જીવન તો એ જ છે. એવું જીવન જીવવું એમાં કઠણાઈ ભલે લાગે. એવી કઠણાઈ લાગે ત્યાં લગી તો જીવસ્વભાવ છે એમ જાણવું. તેથી, દુઃખથી કદી હારી ના જવું. ‘હાશ ! હે ભગવાન !’ એવા શબ્દો સાંભળવા ગમતા નથી. માટે, જે તે બધું ભગવાન કાજે જ કરીએ છીએ એવી ભાવના કર્મ કરતી વખતે જીવતી રાખ્યા કરવાની છે અને તે તે બધું એને જ્ઞાનભક્તિ-યોગ ભાવપૂર્વક સમર્પ્યા કરવાનું છે.

‘જીવ’ની લાચારી

સ્વજન : આપની સાથે હૃદયનો ભાવ અખંડ રહેતો નથી. એ જ અમારી ખોડ છેને ?

શ્રીમોટા : તમારા હૃદયનો પ્રેમભાવભર્યો સદ્ભાવ જીવતો થાય તો ‘ગૌરવ’ આવે જ. જે જીવ પરત્વેની હૃદયની ધારણાથી જીવનનું ધ્યેય ફળવવાનું વિચારેલું છે, તે જીવ પરત્વેની હૃદયની ધારણામાં જેમ જેમ સજીવપણું પ્રગટતું અનુભવે લાગે તો જ તેમાંથી રસનિષ્પત્તિ થઈ શકે. જ્યાં જ્યાં રસ ત્યાં ત્યાં જીવન. આપણો સંબંધ એવો સહજભાવે ઊગી શકે ત્યારે જ જીવનની મજા, જીવનની મસ્તી, જીવનનો આનંદ માણી શકાય.

સંક્રાંતિકાળમાં મથામણ, સંકળામણ, ગૂંગળામણ, મૂઝવણ, અથડામણ, ગભરામણ આદિ પ્રગટે જ. કિંતુ જીવનની તેવી તેવી પળે જે જીવનું દૃષ્ટિબિંદુ જીવનના ધ્યેય પરત્વે એકધારું મીટ માંડતું રહી શકે છે તે પળે એના મનની દશા એને કદી પણ જકડી લઈ શકવાની નથી. એની એવી ફાટેલી પાંખના ફફડાટ એને બંધિયાર દશામાં પુરાઈ રહેવાનું કરી શકવાના પણ નથી. સારુંનરસું એ પ્રત્યેકમાં જે જે એકમાત્ર એને જ અનુભવવાની કેંદ્રિત, એકાગ્ર, પ્રેમભક્તિભર્યા દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ રાખ્યા જ કરે છે, એને કશામાં પણ ધ્યેયના પ્રત્યક્ષ ભાવ વિના કશું સૂઝવાનું કે લાગવાનું જ નથી. એવું મનનું વલણ જે જીવનું થાય એને તો પછી કશું બીજું રહેતું નથી.

પોતાનો જ ખ્યાલ

સ્વજન-બહેન : હું તો મારાથી બનતી સેવા કરું છું, પણ બધામાં મને જ જવાબદારી આપો છો. એમને તો કશું જ કહેતા નથી!

શ્રીમોટા : તારે તો વધારે પ્રેમભક્તિભાવે સેવા કરવાનું દિલ કરવું અને ખૂબ નમ્રતા દાખવવી. જે નમ્યું તે પ્રભુને ગમ્યું. ભલે કોઈ નમ્રતાનો શુભ આશય ન સ્વીકારે. તેથી આપણે શું ? આપણે તો પ્રેમભાવે આપણા જ કલ્યાણ અર્થે જે તે કરવાનું છે. સામાનું જ વિચારવામાં જે પડે છે તે પોતાને ખોઈ બેસે છે. તારે હાથે મારી લાજ-આબરૂ રહેલી છે. તું ધારે તો તારવી શકે. તારા વર્તન વડે જ મારી કિંમત જગતમાં અંકાવાની છે. તો તું કહેશે કે ‘મારા પતિને અંગે નહિ ?’ તો હું કહીશ ‘ના.’ મોટી ‘ના.’ એના હૃદયમાં ચેતના, પ્રાણ, શક્તિ પણ પ્રગટેલી થવાની હશે તો તે પણ તારા હૃદયના ભક્તિભાવથી તે થશે. એનામાં તું પ્રેમભક્તિભાવે એકદિલે થઈ જાય અને એનામાં એકરસ થઈ જાય એમ ઈચ્છું છું. એનું પ્રત્યેક સૂચન તું પ્રેમભક્તિભાવે સ્વીકારી લે એમ માગું છું. એમાં આપણું-તારું અને મારું કલ્યાણ થઈ જવાનું છે. મારું એટલા કાજે કે તમારું જીવન પરસ્પર એવું ગાઢ-મિલનસાર અને એકરસ ભાવવાળું થતાં, તમારા જીવનનો ભાવ ઊર્ધ્વગામી થતાં મારું મસ્તપણું કોઈ ઓર પ્રકારનું વ્યક્ત થયા કરવાનું છે.

નોખા રહેવું

સ્વજન : ક્યારેક કોઈ વ્યક્તિ મારી પાસે પોતાની વાત કરે છે ત્યારે એમાં મારું મન લાગતું નથી. એ યોગ્ય તો ન ગણાયને ?

શ્રીમોટા : આપણી આગળ જો કોઈ પોતાનું દિલ ખોલવાનું કરે તો આપણે સહાનુભૂતિપૂર્વક સાંભળવું ખરું કે જેથી સામેનાનો ભાર હળવો થાય, પણ તેની સાથે આપણે

ભળી જવાનું રાખવું નહિ અને નિસ્ખત ન હોય તો એના વિચારોની સાંકળો આપણે જોડ્યા કરવી ના ઘટે.

મન તો લઈ જવા પ્રયત્ન કર્યા જ કરવાનું, પણ આપણે આત્માની શક્તિ પ્રગટાવવાની છે. તો જો મનના વળાંકોને તાબે થયા કરીએ તો તે કેમ બની શકવાનું છે ? જેટલું મન સાથે જુદા રહેતાં-નોખા થવાતાં શીખી શકાય તેટલી આત્માની શક્તિ ખીલતી જવાની છે. આ બધું બોલવું સહેલું છે. ઉપદેશ તો ગમે તે માણસ આપી શકે છે, પણ જીવનમાં અને વર્તનમાં ઉતારવું એની જ મોટી પંચાત છે અને જીવનમાં ઉતારી શક્યું તે જ આત્મવાન્ થઈ શકે છે. આપણા જીવનસંબંધનો પણ જો કંઈ અર્થ હોય તો તે એટલા જ માટે છે.

વિરોધી પ્રસંગો સિવાય જીવન ઘડી શકાતું જ નથી. એટલે વિરોધી પ્રવાહો (પડેલી ઘરેડથી વિરોધી પ્રવાહો)માં જીવનને લઈ જવાથી જ જીવનની ઉન્નતિ થઈ શકવાની છે, તે વિના નહિ. એવી જીવનરૂપી યમુનાની ગતિ ઊંધા વહેણે લઈ જવાની શક્તિ સાધના વડે કરીને જ પ્રાપ્ત થઈ શકવાની છે. તે પણ ખચીત જ. ભગવાનની કૃપા તો પ્રત્યક્ષપણે એ જીવનને એનામાં ભેળવવા માગે છે. એની સાથે છે જ, પણ માનવી પોતાના જીવંત અનુભવોમાં એનું દર્શન કરવાનું રાખતો નથી. એવી આપણી કમનસીબી છે. માટે, આપણે તો એની કૃપા આપણી સાથે આગળ અને પાછળ ઊભેલી જ છે એમ માનીને એના આધારમાં મરણિયો પ્રયાસ કર્યે જવાનો છે. એ વિના આરો નથી. જાતે મૂઆ વિના કદી પણ સ્વર્ગે જઈ શકાવાનું નથી.

ભગવાનનું નામ સતત લેવાયા કરાય એટલો પ્રાણ રાખશો. બીજી તો શી વિનંતી કરું ? તમારી પત્નીના શરીરની, પ્રેમભાવે ભગવાન-ધારણા સેવ્યા કરીને, પૂરતી સંભાળ-કાળજી રાખ્યા કરવા વિનંતી છે. કોઈ પણ કર્મપ્રારબ્ધ વિના તેવો સંબંધ મળતો નથી. તો એવા કર્મપ્રારબ્ધના પ્રવાહની આ જીવનમાંથી અસર નીકળી જાય એમ આપણે વર્તવાનું છે.

સાચી માનવતા

સ્વજન : મોટા, હું ઘરમાં બધાની સાથે સમાનભાવે વર્તન કરું છું. તોયે મારી પત્નીને એમ લાગે છે કે હું એને અન્યાય કરું છું. મને ઘણી વાર એમ લાગે છે કે મને મારા કાર્યમાં-વિકાસમાં મારી પત્ની અડચણરૂપ છે.

શ્રીમોટા : સમાનભાવનું વર્તન જે કરે કે કરતો હોય તેનો કોઈ દુરુપયોગ કરશે તો એનું અકલ્યાણ થશે. સમાનભાવ રાખનારો પોતાનું જ કલ્યાણ વિચારીને જે તે કંઈ કરતો હોય છે. જગતમાં મળેલી પરિસ્થિતિની જવાબદારી તરફ જે માનવી આંખમિંચામણાં કરે છે તે બહાદુર નથી, કાયર છે. એનામાં સાહસ અને હિંમત નથી એમ ગણાય. સંપૂર્ણપણે જવાબદારી અદા કરતાં જે આવે તે પ્રેમની પ્રસાદી તરીકે ભોગવી લેવું એનું જ નામ સાચી માનવતા છે. આવું જીવન ભોગવવું છે ? તેવું જીવન જીવવાની તાકાત ન હોય તો ભગવાનનો માર્ગ સહેલો પડ્યો નથી.

આપણે આપણી પત્ની-માતાપિતા બીજા સંબંધોને નકારીને ભગવાનને મેળવી શકવાના નથી.

તમારામાં નર્ચુ બેદરકારપણું છે, તે કંઈ સારી નિશાની

નથી. એને તમે અત્યાર સુધી કોઈ સારી ભૂમિકા માની બેઠા હશો, પણ તે ભૂલ છે. તમે તમારી પત્નીને ઓછા અન્યાય કર્યા નથી. પત્નીને પણ પ્રેમભાવે કરીને સમજાવી સમજાવીને કામ લેવાનું છે. એને તુચ્છકારે કામ આવવાનું નથી. એને એક તો શરીરે દુઃખ, મનમાં ભૂખ એમ બંને બાજુનો મરો છે. એટલે શાંતિ રાખવી. વળી, એ આપણને અડચણરૂપ બને છે તેવું ધારવામાં પણ ભૂલ છે. આપણામાંની પ્રકૃતિ જ આપણને અનેક મુશ્કેલીઓમાં મૂકવા એના દ્વારા ભાગ ભજવતી હોય છે એમ પણ બનવા સંભવ છે. એ તો બિચારી એક નિમિત્તમાત્ર છે. આપણે જે કરતા હોઈએ તે કર્યા કરવું. મચક ના આપવી અને એને સમજાવવું.

નામસ્મરણ સિવાય બીજું કોઈ સહેલું સાધન જગતમાં ક્યાંયે નથી. જેનાથી એટલું ન થઈ શકે તેણે ભગવાનની આશા છોડવી રહી. એમાં જે પ્રેમપૂર્વક મંડ્યા કરે છે તેને હઠવાવારો ક્યાંયે નથી આવતો. માટે સતત વળગી રહેજો.

જગતમાં આપણે એકલાં નથી. તેથી, મળેલા સંસારજન્મથી મળેલો સંબંધ એ જ આપણો ભગવાન છે. એમાં ભગવાન જાગે એવું જે કંઈ કર્મ બને તેનું જ નામ સાચી ભક્તિ છે. તે ભક્તિ જ્ઞાનભાવે તમે બંને કર્યા કરો એવી પ્રાર્થના છે.

‘મોટા’ વિશે અન્યથા વિચારો

સ્વજન : મારી પત્ની મૌનએકાંતમાં જાય તો એનામાં કંઈક સમજણ પેદા થાય કે નહિ ? અમે આપનામાં પ્રગટ થયેલા ચેતનને અનુભવ્યું છે. છતાં આપના વિશે અન્યથા વિચારો શા માટે આવતા હશે ?

શ્રીમોટા : જીવનની સમજણ બાબતમાં અને પતિપત્નીના જીવનવહેવારની બાબતમાં સમજી લેવાની જરૂર રહેશે. મૌનએકાંતમાં રહેવાથી અને નામ લીધા કરવાથી જ માત્ર જીવનમાં સમજણ પેદા થવાની છે તે હકીકત હોવા છતાં જીવન પરસ્પર જીવવાની સુમેળની ભાવનાપૂર્વકની સમજણ જો જાગી શકી ન હોય તો તો મૌનએકાંત અને નામસ્મરણ કશો અર્થ સધાવી ના શકે.

મારાં તો તમે બંને અંગ અને હૃદય છો, પણ તમે બંને મારો માર્ગ સરળ કરી આપતાં નથી. મને મદદ કરવી તો ક્યાંય રહી, પણ ઊલટું નકારાત્મકપણું મનમાં રહ્યા કરે છે અને મેં કંઈ પણ બગાડ્યું નથી. છતાં હજી આ જીવ વિશેની અન્યથાવૃત્તિ કેમ કરી તમારા બંનેના મનમાંથી જતી રહેતી નહિ હોય ? મેં પૂર્વજન્મે તમારા જીવનને બહુ રંજાડ્યું હશે એમ માનું ? મને તેમ પણ લાગતું નથી. ઊલટું તમે બંને મારાં ભારેમાં ભારે દુશ્મન હતાં. અનેક વાર તમને બચાવેલાં. છતાં તમોએ દુશ્મનાઈ છોડી ન હતી. બંને વરવહુ હતાં એવું કશું જ નથી. તે જન્મમાં પણ તમારી શત્રુતાનો પાર ન હતો. એનો અંશ તમારામાં રહેલો છે, તે મારી પરત્વે તમને આમ કરાવે છે. જોકે આ હકીકતને બુદ્ધિની ભૂમિકામાં કેટલી માનવી તે બુદ્ધિનું કામ છે. જોકે આના ઉપર આધાર જરાકે આપણે રાખવો નહિ, પણ એટલું તો ખરું કે તમારા બંનેનો ભાવ હજી આ જીવ પરત્વેનો પૂરેપૂરો જીવતો બની શકેલો નથી. તમારા મનમાં કંઈ હોય કે તમારું બગાડ્યું છે તો તે મને ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દેવામાં કશો પણ સંકોચ ના રાખવો.

સાચી રક્ષા

સ્વજન-બહેન : મોટા, આજે મારે તમને રાખડી બાંધવી છે.

શ્રીમોટા : રાખડી તો મારે તને બાંધવી છે. તું વળી મને ક્યાં બાંધે ? મારે બંધાવું તો છે જ, પણ તે ભાવના સાથે જો સકળ કર્મ, વહેવાર, વર્તન અને રોજબરોજનાં થતાં સકળ કર્મમાં જો ભાવના અને ચેતનાની ધારણા જીવતી રહ્યા કરે તો જ તેવું બંધાવું ગમે છે. બાકી, મડદા સાથે બંધાવું તો કષ્ટદાયી બન્યા કરેલું છે. મારે તો કેટલાક જીવના શરીર સાથે પણ બંધાઈ જવા કાજે જરૂરનું ભગવાને કરેલું છે, કારણ કે જીવ રાગદ્વેષની ભૂમિકાવાળો હોવાથી એની સાથે પ્રભુની ભક્તિ, એનામાં રાગ જન્માવવા પણ એ ભૂમિકા ઉપર ઊતરી તે રીતે પ્રભુના કૃપાબળના આશ્રય વડે વર્તે છે અને તેવો ભાવ તે જીવનો મેળવવાને જે ઉપાય કે સાધન એને ઊગે તે સાધનનો આશ્રય તે ભગવાનની પ્રેમભાવકૃપા ધારણાએ લેતો હોય છે, પણ જો જીવ એટલો અને એવો ઉત્કટ રાગ પણ પેલાનામાં જન્માવી ના શકે તો તે જીવનું ઊંચું આવવાપણું બની શકતું નથી. જીવનમાં જે મળેલો છે. એનામાં પણ જો પ્રેમ, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, ભક્તિ જ્ઞાનપૂર્વકનાં આપણે ન પ્રગટાવી શક્યાં તો જીવન મિથ્યાપણે વહી જવાનું છે.

સ્વજન : આ ભવમાં પતિપત્ની તરીકે મળ્યાં હોઈએ છતાં અન્ય પ્રત્યે આકર્ષણ કે રાગ જાગે એ પૂર્વજન્મનાં કર્મ-પ્રારબ્ધનું જ તે પરિણામ હશેને ? એ વેળાએ કેવી રીતે વર્તવું ?

શ્રીમોટા : પતિપત્ની એ બે જુદા દેહ છે. આ ભવમાં મળવાનું થયું છે તેની પાછળ કર્મનો હેતુ છે. તેવી રીતે મળેલા જીવો જો પોતાની ભાવના પરસ્પરમાં એકરાગપણે, એકભાવે

અને એક સંસ્કારે ન બની શક્યાં તો કર્મનાં તેવાં લેણદેણ ઊભાં જ રહેવાનાં છે.

એક માનવીને જો તેના આ ભવમાં કોઈ ઈતર પરત્વે રાગાદિક વૃત્તિ જન્મી તો તે પણ કર્મનું જ પ્રારબ્ધ હોઈ શકે, પણ માનવીએ ત્યાં જીવની પ્રાકૃતિક વૃત્તિને જો વાળવાનું કર્યું તો તેમાં તે પતનશીલ બનવાનો, કારણ કે જે કાજે યોગ્ય સાધન કર્મના નિયમ હેતુએ મળ્યું ત્યાં જ તે હેતુ અર્થે જીવવાનું હોય, અને બીજે એવી વૃત્તિ જન્મતાં તે તો પૂર્વકર્મના સંસ્કારના ઉદયનું પરિણામ છે એમ સમજી જીવે ત્યાંથી વૃત્તિ પ્રયત્નપૂર્વક ખસેડવાની રહે છે. જે જે કર્મના ફળે કરીને જેવી જેવી રીતનો સંબંધ આ ભવમાં માનવીને મળ્યો હોય તેવી ભાવનાથી જ તેવા સાથે તે રીતે જ્ઞાનપૂર્વક વર્તવાનું છે.

સ્વજન : તો શું કોઈ જીવ સાથે પ્રેમભાવ વધારવાનું ના કરવું ?

શ્રીમોટા : કરવું. પણ ત્યાં એટલું જોવાનું રહે છે કે જે કર્મ હેતુના નિયમે મળેલા છે તેમની જોડે જે ભાવયુક્તયોગ્ય કે વહેવારયોગ્ય છે તેને જ યુક્ત તે છે કે કેમ તે એક તટસ્થતાપૂર્વક તપાસવું અને બીજું જે કંઈ બીજા જીવો જોડે બને ત્યાં ક્યાંય જીવને કે મનને ચોંટી રહેવાપણું ના લાગે તે તો જીવે લક્ષ્યમાં રાખ્યા જ કરવાનું છે. માનવી કર્મમાં બંધાતો જ રહે છે. કર્મના હેતુ અર્થે જે જે સંબંધ જેવી રીતના જે ભોગવવા મળેલા છે તે રીતે ત્યાં વર્તવાનું હોવા છતાં ત્યાં પણ જો માત્ર પ્રાકૃતિક વૃત્તિથી તે તે બધું ભોગવવા જશે તો તે પણ અજુગતું જ છે. સંસાર જ ભોગવવા અર્થે છે તે ખરું, કિંતુ તેવી ભોગવવાની સ્થિતિ ક્યારે

પાકે છે તે કોઈ વિચારતું નથી. સકળ વિશ્વ યજ્ઞરૂપે છે, તેવી રીતે જીવનને યજ્ઞરૂપે બનાવી દઈને, જીવનને ફના કરી દઈને તે પછી જે જીવનની ભૂમિકા ઊગે તે સ્થિતિમાં જે જે કંઈ પ્રારબ્ધ અંગે અવશેષરૂપે રહેતું-ભોગવવારૂપે તે તે વેળા સહજમેળે જીવને પ્રભુ પરમ કૃપા કરીને સુઝાડ્યા જ કરવાનો છે, તે કાળની જીવની કક્ષા કોઈ જુદા જ પ્રકારની હોય છે. એને સમજવા જેટલી હૃદયમાં જ્ઞાનયુક્ત ભક્તિ જીવતી બની શકે તો આપણને-આપણામાં આપણું ભાન પ્રગટ્યા જ કરે.

સ્વજન : નામસ્મરણનો મહિમા હવે ધીમે ધીમે સમજાતો જાય છે ખરો. સાથે સાથે આપને પણ યાદ કરું છું અને નજર સમક્ષ પ્રગટાવું છું.

શ્રીમોટા : નામનો મહિમા તો અનુભવથી સમજાય તો સમજાય. બુદ્ધિની સમજણ એમાં તદ્દન નકામી.

તમને એના મહિમામાં શ્રદ્ધા થતી જાય છે એ તો ઘણા જ આનંદની વાત છે. આવતાં મૌનની ભૂમિકા તમે બંને જમાવતાં રહો તો ઘણો જ આનંદ થાય. એ કાજે તમારા બંને વચ્ચે પરસ્પર સુમેળભાવના પ્રેમભાવથી યુક્ત હોવી ઘટે. પુરુષ અને પ્રકૃતિ બંને ચેતનાના જ વિભાગ છે. તે એકબીજાના આધાર વિના સ્વતંત્ર નથી. તેથી, તેઓ એકબીજામાં એકબીજાથી ભળેલાં જ છે. તેથી, તે એકબીજાથી કદી પણ અલગ નથી એવી ભાવના દઢાવી દઢાવીને એકરાગતા-બંનેના હૃદયમાં પ્રગટે અને બંનેના પ્રત્યેક પ્રસંગમાં એક જ વિચાર, એક જ ભાવ પ્રગટે તો જ એકધારું પ્રવર્તવાનું બની શકે.

જે નિર્ણય કરીએ તે મરણ આવે તોપણ પાળવાનું કરીએ તો જ નિશ્ચયબળ-ચેતનાપ્રાણ પ્રગટે જ પ્રગટે. નામસ્મરણ કરવાની સાથે સાથે જેટલા સદ્ભાવ, સદ્પ્રેમ અને સદ્ધર્મ જીવતાં બન્યાં હોય કે બનતાં હોય અને નામસ્મરણમાં જીવતાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ પ્રગટે તો એનો તત્કાળ લાભ થતો જીવ અનુભવી શકે છે.

આ જીવનું ખૂબ ઉત્કટ પ્રેમભાવથી રોજ સવારે ઊઠતાં અને રાતે સૂતાં પહેલાં એકાગ્રપણે ચિંતવન કરી કરી, એને મન, નજર સમક્ષ જીવતો કર્યા કરવો. તો એ પોતે એકતારપણાની પળમાં તમને પ્રત્યક્ષ પણ દેખાશે. એવો અનુભવ જ્યારે થશે ત્યારે જ સાચાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ એનામાં જાગી શકવાનાં છે.

દેહનાં દર્દને ઝાઝું મહત્ત્વ ના આપ્યા કરવું. મહત્ત્વ તો હૃદયનો ભાવ કેમ જીવતો થાય અને પ્રત્યેક કર્મમાં પ્રેમભાવ કેમ જીવતો રહે અને પ્રત્યેક કર્મ કેમ અને કેટલા અને કેવા સદ્ભાવથી થયે જાય છે એમાં આપ્યા કરવાનું છે તે ખ્યાલમાં રાખશો.

મૌનએકાંતવેળાએ

સ્વજન : મારી પત્નીનું મૌનએકાંત શરૂ થવાનું છે. એને માટે ખાસ સૂચના છે ?

શ્રીમોટા : નવ દિવસમાં રાતે ૮ થી ૯ સુધીમાં પોતે જાણે અનુષ્ઠાન કરવાનું હોય તેવી બધી તૈયારી કરે અને પોતે સૂવે અને 'મોટા' ત્યાં હાજર છે એવી ભાવના હૃદયથી એકાગ્રપણે સેવે અને તેવી પ્રાર્થના કરીને સૂવે અને પોતે 'હરિ:ૐ' 'હરિ:ૐ' મનમાં કરતી રહે. તે ગાળાનો અનુભવ નોંધ્યા કરે. એકવીસ દિવસનું મૌન રાખે અને તે ગાળાની નોંધ પણ રાખે અને તે

નોંધ બહાર નીકળ્યા કેડે મને વાંચવા મોકલી આપે. મેં એને કહેલું છે કે 'તું પોતે મોટાને નજર સામે જીવતા કરીને 'હરિ:ૐ હરિ:ૐ' બોલતાં બોલતાં જે તે કર્મ કરતી રહેજે. 'મોટા'ને તું પોતે પ્રત્યક્ષ દેખી શકશે. તો જ તને હૃદયમાં પાકી ખાતરી થઈ જવાની છે.' 'મોટા'માં જે ચેતનાશક્તિ-પ્રાણ છે તે તો શ્રીભગવાનનાં છે, 'મોટા'નું તો કશું જ નથી. એના શરીરના હાવભાવ તે તો પ્રારબ્ધવશ હોવા છતાં એની ભોગવાઈ જવાની દશામાં જે જે જીવનો સંબંધ છે તે જીવની વૃત્તિ પણ ઊંચે આવ્યા વિના ના જ રહી શકે, પણ તે ત્યારે જ બની શકે કે પેલા સામેના જીવમાં પોતાની ભાવાત્મક, ચેતનાત્મક ભાવના ઉચ્ચ પ્રકારની જીવતી થતી જતી હોય.

એના મૌનના ગાળામાં શરીરથી હું ભલે જુદો હોઉં અને શરીર મુંબઈમાં હોય છતાં ત્યાં રહ્યા કરવાનો. આવી હકીકત હું કોઈ માત્ર કલ્પનાથી કહેતો હોતો નથી, પણ આ જીવે પ્રભુકૃપાથી તેવો પ્રયોગ અનુભવ્યો છે અને તે સિદ્ધ પણ થયેલો છે અને જેની સાબિતી પણ છે, પણ તેવા પ્રકારની શ્રદ્ધા તમારામાં હજી પ્રગટેલી નથી. તેથી, તેવું તમને લાગતું નથી. બાકી, મારે પક્ષે તો ત્યાં પ્રત્યક્ષ હાજર રહેવાનો પ્રયત્ન થવાનો જ છે, પણ ધારો કે તેવો અનુભવ થાય તોપણ આપણા રાગદ્વેષ સંપૂર્ણપણે હઠે અને વૃત્તિવિચારની ભૂમિકા સાત્ત્વિક થયા કરે તો જ તેવા અનુભવનો અર્થ રહે છે.

સભાનતાનો ઝબકાર

સ્વજન : મોટા, હવે કામ કરતાં પણ હૃદયમાં લક્ષ રહે છે અને એ કામ મારામાં રહેલી કઈ વૃત્તિને પ્રબળ કરે છે અને એ

યોગ્ય છે કે કેમ એવી સભાનતા પણ જાગે છે. જોકે એવી અવસ્થા ટકતી નથી.

શ્રીમોટા : તેવી સમજણ પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે કેટલી જાગતીજીવતી રહે છે તે જોતાં રહેવું. તેવી સમજણ પ્રત્યેક કર્મને કરતી પળે જાગતી બની શકે તો જાણવું કે જીવની ગતિ જરૂર ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક પ્રદેશમાં પ્રવેશ પામતી બની શકેલી છે અને એવો આત્મવિશ્વાસ થતાં કે જાગતાં, કર્મ કરતી પળેની આપણી જાગૃતિ સવિશેષપણે બળવત્તર બનતી જતી હોય છે. જો એવી જાગૃતિ બળવત્તર બનતી જતી આપણે અનુભવી શકીએ તો તો પછી કલ્યાણ જ થઈ રહેલું છે, એમ પ્રત્યક્ષ જાણવું. એવા જીવને પછી કલ્યાણ વિશેની કશી જ ભાંજગડ કોઈ કાળે મનમાં ઊગતી હોતી નથી. પ્રત્યેક દશાનાં પ્રત્યેક લક્ષણને ઓળખતાં રહેવું. એવું જે ઓળખી ઓળખી પ્રત્યેક પગલું એ જીવનના વિકાસને કાજે રચનાત્મક દિશામાં છે કે કેમ તે જાણતો, અનુભવતો રહે છે એવો જીવ સાક્ષાત્ આત્માના સ્વરૂપમાં જ પ્રગટતો જતો હોય છે. તેવું તેવું પોતે જ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ છે.

રસ ન જાગવાનું કારણ

સ્વજન : નામસ્મરણ થાય છે, પણ એમાં જોઈએ તેવો રસ જાગતો નથી. એનું શું કારણ ?

શ્રીમોટા : નામસ્મરણમાં એકદમ કંઈ રસ ના જાગે. એનો સતત એકધારો અભ્યાસ થતો રહે તો તેમાંથી રસ જાગે જ જાગે. આપણે કોઈના પરિચયમાં આવ્યા વિના જેમ એની સાથે પ્રેમ જાગી શકતો નથી તેવું આનું (નામસ્મરણનું) પણ છે.

બધી નકારાત્મક જીવસ્વભાવની પ્રવૃત્તિ કે વૃત્તિ ઊઠે એને

વશ ના થવું. એને પસાર થયા કરવા દેવી. આપણે સાક્ષી જેવા તટસ્થપણે જ રહ્યા કરવું. એવો જીવતો અભ્યાસ કેળવવાની ઘણી જ જરૂરિયાત છે.

ખૂબ મસ્તીથી અને આનંદથી નામસ્મરણ કરતા રહેજો અને એમાં ક્યાંય શોક, ગ્લાનિ ન પ્રવર્તી જાય તે જોવું.

‘વર’ એટલે શું ?

સ્વજન-બહેન : મોટા, તમે મારા વર વિશે કશું સમજાવતા હતા. એ શું હતું ?

શ્રીમોટા : આપણો ‘વર’ એ કાંઈ શરીરધારી જીવ છે તે નથી, પણ એનામાં જે ભગવદીય ચેતના છે તે આપણો ‘વર’ છે. એને આપણે રાજી કરવાનો છે. એ વર તો આપણે એને રુચે તે રીતે વર્તીએ તો જ પ્રસન્ન થાય. એ આપણો વર તો શ્રીભગવાન છે અને શ્રીભગવાન તો ભગવાનની રીતિએ વર્તીએ તો જ પ્રસન્ન થાય.

તું તારે મસ્તભાવે નામસ્મરણ કરતી રહેજે. ‘મોટા’ને પ્રત્યક્ષપણે તું જોઈ શકે તો જ મને તો તારી ભાવના અને ધારણા મારામાં છે એમ ખાતરી થઈ શકે. બાકી તો ત્યાં લગી ગપાટાં જ સમજવાના રહે. આ વખતે તને જે કહ્યું છે તે મિથ્યા કાંઈ કહ્યું નથી. માટે, કૃપા કરીને હૃદયથી ખૂબ ખૂબ મસ્તીથી ‘મોટા’નામાં ભાવના અને ધારણા દઢાવતી રહેજે. તમારા વડે મારે તો દીપવાનું કે લજાવાનું રહેશે.

નામસ્મરણથી પ્રેમ

સ્વજન-બહેન : એકલા અનુભવથી જો જીવ જાગી જતો

હોય તો એની અપેક્ષા રાખી કામની અને એવા અનુભવો પોતાના અને બીજાના ઘણા અનુભવો જાણ્યા પણ મનને થવી જોઈએ એવી ઊંડી અસર હજી સુધી થઈ નથી. એટલે હું મારા મનથી એમ માનું છું કે અનુભવ થાય કે ના થાય પણ જો ખરા દિલથી ભગવાનનું નામ લીધું હશે તો નકામું જવાનું નથી. આજ નહિ તો કાલ એ જ એના નામમાં પ્રેમ જગાડશે જ.

શ્રીમોટા : આ તદ્દન યથાર્થ છે. તારી સમજણ પણ બરાબર છે, પણ તે પહેલાં આપણા જીવનનો હેતુ, આદર્શ અને તે કાજેનું આપણું થતું જતું વર્તન અને એ બધાંનો સુમેળ આપણા રોજબરોજના સકળ વહેવારમાં કેવો જીવતો થતો રહે છે તેના ઉપર જીવનની ગતિનો મુખ્ય આધાર રહે છે.

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ આદિ તો એના પડેલા ચીલા પ્રમાણે જે તે કંઈ આપણને વિચારાવશે. એટલે જે જે વૃત્તિ, વિચાર, લહરી, અન્યથાપણું પ્રગટે તે તે વેળા તે તે આપણું અસલ સ્વરૂપ નથી. તેથી, તે સાથે સંમતિ કે રસ ન ધરાવાનું કર્યા કરીને એનાથી અલગ રહ્યા કરવાનો આપણે અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો છે. જે તે કંઈ બને કે ઊગે કે થાય તેનાથી આપણે પોતે તો અલગ છીએ એવું ભાન આપણામાં જાગતું થવું ઘટે.

તારે આ કાળમાં માનેલા ‘મોટા’ની ચેતનાશક્તિમાં શ્રદ્ધાભક્તિભાવ દઢાવીને નામસ્મરણ પ્રેમભાવથી કર્યા કરવામાં મસ્તી-આનંદ અનુભવવો.

તમે બંને એકભાવે સુમેળપણામાં જીવતાં પરસ્પર બનો અને બંનેમાં એકપણું પ્રવર્તે તો મારું તમારી સાથે જોડાવાનું પ્રભુકૃપા સાર્થ કરાવે. તારી પાસે મારે એટલી ભિક્ષા માગવાની છે.

નામસ્મરણ કરવું તો મસ્તીથી. નદીના પૂર જેવા ઉત્સાહથી કરવું. તો જ જે તે બધું ઊગી નીકળે.

વાસનાના હુમલા

સ્વજન : વિષયવાસનાના હુમલા આવે ત્યારે કેવી ધારણાથી વર્તવું ? એવી વૃત્તિઓ કેમ જાગતી હશે ?

શ્રીમોટા : હવે, આપણે જીવનમાં સાંસારિક રસ રાખ્યે પાલવે તેવું નથી. તેવી વૃત્તિ ઊઠે તે તે વેળા પ્રભુમાં એનાં ચરણકમળમાં ઠેરવતા રહેવું. વાસના એ એકથી અનેક થવાની વૃત્તિના સહજ લક્ષણરૂપે છે. તે પણ સહજ છે. જીવમાં તે સહજપણે હોય છે. તે વ્યક્ત થતાં તે પણ પ્રભુની જ કૃતિ છે. અને તે પ્રભુની લીલા-કળા છે એમ જ્ઞાનપૂર્વક સમજીને શ્રીપ્રભુના અનંત સ્વરૂપમાં મન લગાડી દેવાનું. તે વેળા એકાગ્રપણે ભક્તિપૂર્વક સૂઝ્યા કરે અને તેનામાં મન પરોવી દઈને એ વહાલાની સાથે તન, મન, પ્રાણ કે અહંથી રમત રમ્યા કરીએ તો જીવમાં ઊઠેલી વૃત્તિઓ પછી આપણને સતાવતી નથી.

પ્રત્યેક વૃત્તિ એ શક્તિનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ-લહરીરૂપે- છે. એનો ઉપયોગ જેવા જેવા ક્ષેત્રમાં જેવી જેવી રીતે કરીએ તેવી તેવી રીતે તેનું ફળ નીપજે છે. એટલે હવે આપણે તો પ્રત્યેક વૃત્તિને, વિચારને, વહેવારને, સંબંધને વગેરે જે જે થયા કરે એને પ્રભુના સ્વરૂપની ભાવનામાં જ એકાગ્રપણે કેંદ્રિત કરતાં જઈએ તો જીવસ્વભાવ પણ બદલાતો રહે જ. જે જે ઊઠે તેનાથી અલગ છીએ એવી ધારણા, ભાવના, દૃઢપણે અંતરમાં સેવ્યા કરી એકમાત્ર શ્રીહરિનું જ સેવન કર્યા કરવામાં મનને લગાડી દેવાનું સહજમેળે બન્યા કરે તો વહાલો હાજરાહજૂર છે.

યોગ્ય ઉપયોગ

સ્વજન : મોટા, મને નોકરી એવી નિરાંતવાળી મળી છે કે મને સાધન કરવાની અનુકૂળતા રહે છે.

શ્રીમોટા : સાધન કરવાની અનુકૂળતા મળે તે શ્રીહરિની પ્રત્યક્ષ કૃપા છે એમ માનવું અને અનુભવવું. પ્રત્યેક જીવને તેવી સરળતા મળી શકતી નથી. આવી સરસ નોકરી અને તે કંઈ પણ મંથન વિનાની અને જેને અંગે મનને કશી પણ વિચારણા જગાડવી ના પડે તેનો હેતુ આપણને ઊગી જવો જ ઘટે. એવી રચનાવાળા પ્રસંગમાં ભલેને પ્રારબ્ધના સંજોગોએ કરીને મૂક્યા પણ તેવી નિરાંત-શાંતિ સાંપડવાનું કારણ અને હેતુ તો એની ભક્તિમાં આપણે સતત રત થયા કરીએ અને મળેલી ઉત્તમ તેવી તકનો તે રીતે લાભ મેળવતાં જઈએ તો પ્રભુએ દર્શાવેલી તકનો જીવે ઉત્તમ ઉપયોગ કર્યો ગણાય.

જેમ માબાપ પોતાના બાળકને ચાર પૈસા આપે અને તેનો જો તે યોગ્ય શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરે છે તો માબાપ ખુશી થાય છે અને રમતમાં ને રમતમાં તે મૂડી તે ખોઈ બેસે છે તો માબાપ નારાજ થાય છે. તેવું આપણા વહાલા પ્રભુનું છે. આપણને એ આવી રીતે તાવી જુએ છે. એ આપણી પરીક્ષા અને કસોટી કરતો રહે છે. એની એવી પરીક્ષા, કસોટીમાં આપણે મળેલી તકનો હેતુ સમજીને એની પ્રત્યેક પળ જ્ઞાનભક્તિયોગભાવે વિતાવ્યા કરીએ તો તો જગ જીતી જઈએ જ.

વૃત્તિઓ પ્રત્યે સાવધાની

સ્વજન : અંગત વાત કરું છું. જેમ ભગવાનનું નામસ્મરણ કરું છું તેમ તેમ મારા મનમાં વિચારરૂપે વિષય આવે છે અને

એનો ભોગ ભોગવવાની યોજનાઓ, કલ્પનાઓ અને યુક્તિઓ પણ થાય છે. વળી, હું ભગવાનના માર્ગે વળ્યો છું. આથી, સૌનાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસનું પાત્ર બન્યો છું. માટે, વિષયવિકાર ઉપર મારો સંયમ કેટલો કેળવાયો છે એ અન્યને સ્પર્શ કરીને જોઈ જવાની યોજના-યુક્તિ પણ મેં એક વખત કરી જોઈ, પણ એમાં હું ભડક્યો. મારો પ્રશ્ન એ છે કે મારા મનમાં આવા વિચારો ઊગે ત્યારે મારે શું કરવું ?

શ્રીમોટા : જ્યાં સુધી આપણી વૃત્તિઓને આપણે સમજતા નથી, વૃત્તિઓ ઉપર આપણને સંયમ મળ્યો નથી અને જ્યાં સુધી આપણી વૃત્તિઓની રમત અને લાલસાની તીવ્ર લાગણીને આપણે પારખી શકતાં નથી ત્યાં સુધી એવી રમતમાં પડવાનું આપણે માટે જોખમભરેલું છે. વિષયવિકારને જીતવો એ કંઈ સહેલું નથી, પણ તેથી કંઈ આપણે ડરવાનું પણ નથી, પરંતુ તે સાથે સાથે તેની સાથે આપણે ગતકડાં પણ કરવાનાં નથી. એને સાધનારૂપે સમજીને એની પવિત્ર મર્યાદાઓ આપણે સમજી લેવી જોઈશે. એ મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન આપણાથી કદાપિ ન થવું ઘટે. આપણામાં રહેલી લાલસાની વૃત્તિ ઘણી સૂક્ષ્મ રીતે આપણને પ્રેરતી નહિ હોય ? માટે, એ બાબતની કલ્પનાઓ આપણે તપાસવાની રહે છે. જ્યાં સુધી આપણી ચિત્તની વૃત્તિ કોઈ એક બાબતમાં સ્થિર થયેલી નથી, જ્યાં સુધી આપણે આપણા વિષયમાં (આપણા લક્ષ્યમાં) સ્થિત થયા નથી ત્યાં સુધી તેવી રીતે વર્તવામાં આડફંટે ફંટાઈ જવાનો પૂરેપૂરો, સોએ સો ટકા સંભવ છે. આપણે કોઈનું કશું દેખાદેખી કરવાનું નથી. આપણે બધાએ આ બાબતમાં ખૂબ ચેતતા રહેવાનું છે, નહિ તો આપણે ભગવાનને બદલે

અંદરની લાલસાને ભજવાનું કર્યા કરીશું અને ઉપરથી ભગવાનને ભજીએ છીએ અને ભગવાનને રસ્તે જઈએ છીએ એમ માન્યા કરીશું. મને પોતાને તો આ બાબતમાં ગંભીરપણે વિચારવાનું બન્યું છે. આપણે જો ભગવાનને શરણે જવું હશે તો જેના જેનાથી આપણી વૃત્તિઓ શમે તેવું આપણે કરવાનું છે, પરંતુ જ્યાં જ્યાં આપણી વૃત્તિઓ ઉશ્કેરાય એવું આપણે કશું કરવાનું નથી.

સ્વજન : મોટા, મારા એવા વર્તાવ માટે મને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, પણ મારા આવા વર્તનમાં ક્યાંય બળાત્કાર ન હતો. સામી વ્યક્તિની પણ સંમતિ હતી. એ તો સંયમ કેટલો કેળવાયો છે એની કસોટી કરવા માગતાં હતાં એટલે નિકટતા સાધી હતી.

શ્રીમોટા : આપણું મન તો સારાના બહાના હેઠળ આપણને આવી આવી બાબતમાં જરૂર નાખશે અને ‘સારું’ બતાવશે, પરંતુ આપણે ઊંડું વિચારતાં રહેવાનું છે. આપણે બધાં સંયમીને બદલે સ્વચ્છંદી ન બની જઈએ તે ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે. એમ નહિ થતું રહે તો આપણે બધાં એ પાપનો ભાર માથે ઉઠાવી શકીશું નહિ. માથે ભગવાનને રાખીને ભૂલેચૂકે પણ અંદર અંદરની સૂક્ષ્મ લાલસાને પોષણ મળ્યું તો એના જેવું ભયંકર બીજું કશું નથી. ભગવાનના નામ વિના કે એના ઓઠા વિના વિષયવૃત્તિને સંતોષવા ખાતર એવી વૃત્તિ ભૂલેચૂકે થાય કે પોષાય તો તે સારું છે, પણ પેલું આત્મઘાતક છે. આપણને બધાંને નિરુત્સાહ કરવાને માટે આ કંઈ લખતો નથી, પરંતુ આ તો ગંભીર બાબત છે. આપણે આવી રીતે એની સાથે વર્તીશું કે એવી જાતની કલ્પનાઓ મનમાં રાખીશું કે સેવીશું તે આપણે માટે જરાકે યોગ્ય નથી. આવી બાબતોની અંદર આપણે

જો જાગૃતિથી અને સાવધાનીથી કામ નહિ લઈએ તો આપણે આગળ વધી શકીશું નહિ.

આપણે બધાંએ જે તે બધાંનો, સાધના ફળે એ તરીકે જ, ઉપયોગ કરવાનો છે. આપણી વૃત્તિઓનું સ્વરૂપ એવું તો સૂક્ષ્મ હોય છે કે તે આપણને અનેક રીતે ફસાવે છે. મારી સાથેનો તમારો અનુભવ પ્રભુકૃપાથી એવો શુદ્ધ અને વાસનારહિત કરાવ્યો છે એથી તો ઊલટું વધારે ચેતવાનું રહે છે. આ બાબતની જવાબદારીથી હવે તો પ્રભુકૃપાથી વધારે જાગ્રત થવાનું રહે છે. એટલે કૃપા કરીને આ બાબતમાં આપણે વધારે ચેતતા રહેવાનું છે અને એમાં જ આપણું કલ્યાણ છે. આપણને કોઈક એવી વ્યક્તિમાં પૂરેપૂરી આદરની ભાવના હોય, એને વિશે ખૂબ ખૂબ પૂજ્યભાવ હોય, એની પ્રત્યે ખૂબ જ્ઞાનભક્તિ હોય અને એનો આપણા પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ હોય તો એવી વ્યક્તિ સાથે આપણે એક સાધનાની દૃષ્ટિથી વર્તીએ તો વાંધો નથી. તેમાં તો વિકાસ રહેલો છે. બહેનો પ્રત્યે, માતાઓ પ્રત્યે જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ પૂજ્યભાવ અને આદરની ભાવના પ્રગટી નથી ત્યાં સુધી આપણે આ બાબતમાં ચેતતા રહેવાનું છે. બહેનોને માટે પણ તેવો પૂજ્યભાવ અને ખૂબ આદરભાવની લાગણી કોઈક એવા યોગ્ય ભાઈમાં ન થઈ હોય ત્યાં સુધી તેવી છૂટછાટ લેવી તે પણ અયોગ્ય છે, પછી તે અમુક હોય કે અમુક બીજો કોઈ ભાઈ હોય. આની સાથે આપણે રમત નહિ રમી શકીએ. જ્યાં સુધી આપણને એ વૃત્તિને ઊર્ધ્વગામી કરવાની કળા સમજાઈ નથી અને એ વાપરતા રહેવાનું સતત જાગ્રત મન થયું નથી, જે વૃત્તિને અમલમાં મૂકવાથી તે વખત પૂરતું આપણું

આત્મભાન જાગ્યું ન હોય, આપણે તે વખત પૂરતાં ઊર્ધ્વગામી રહ્યા ન હોઈએ, મનમાં, ચિત્તમાં કે હૃદયમાં ભગવાનનું સ્મરણ ન રહ્યું હોય તો તે આપણી લાલસા જ હતી, એમ આપણે માની લેવાનું છે. એમ લાલસાને છૂટ આપીને પછીથી આપણે પસ્તાવો કરવો તે પણ યોગ્ય નથી. તેના કરતાં પહેલેથી જ સમજણરૂપી વાડને આપણે બાંધી લેવી એ આપણે માટે જરૂરનું છે.

જ્યાં સુધી આપણને સાધના માટેની તીવ્ર આકાંક્ષા પ્રગટી નથી અને ફળીભૂત કરવાને માટે મરી ફીટવાની તમન્ના પ્રગટી નથી અને જ્યાં સુધી આપણને વૃત્તિઓની ઉપરવટ રહીને તેની પાસેથી કામ લેવાની કળા આવડી નથી ત્યાં સુધી આપણાથી કશુંય આડુંઅવળું ના થાય. વળી, ઉપર કહી છે તેવી દૃષ્ટિ, જિજ્ઞાસા અને તમન્ના જાગી હોય અને વૃત્તિની ઉપરવટ રહીને તેને વાપરવાની કળા પ્રાપ્ત થઈ હોય ત્યારે પણ સાધક એનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરતો હોય તે તો કોણ જાણે ? પરંતુ એની પાછળ એનો કોઈ ગૂઢ હેતુ રહેલો હશે. આપણાં બધાંનાં દિલમાં આવું કશું ઊગ્યું નથી ત્યાં સુધી આપણે તો એ બાબતમાં જરૂર ચોંકતા રહેવાનું છે, પરંતુ ડરવાનું નથી.

સ્વજન : પણ આપને હું મારી અત્યંત વિચિત્ર વાત કરું. મને જે સ્ત્રી પ્રત્યે આદરભાવ-પૂજ્યભાવ હોય એને માટે પણ મારા મનમાં વિકારો જાગેલા છે. જોકે એનો ભોગ કર્યો નથી, પણ માનસિક રીતે એવું બન્યું છે. આવો પૂજ્યભાવ પણ અદૃશ્ય થઈ જતો હશે ? માટે, સાધક પતિપત્ની વચ્ચે વિષયનો ભોગ થાય તો વાંધો નહિને ?

શ્રીમોટા : ભાઈઓએ બહેનોની સાથેનો પરિચય પોતાની ભાવનાની દૃષ્ટિનો વિકાસ થાય, એવી રીતે સાધનાની દૃષ્ટિએ કેળવવાનો છે. સાધકને તે સિવાય બીજી દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ હોઈ શકે નહિ. સતત એવું જાગ્રત ભાન જે સાધક રાખી શકતો નથી, તે સાધકનામાં તેવી દૃષ્ટિ કદી પણ આવી શકવાની નથી અને તે તો તે વૃત્તિના ફંદામાં જ ફસાવાનો છે. તેથી, આપણે બધાંએ જેવી યોગ્ય રીતે રહેવું ઘટે અને વર્તવું ઘટે તેવી રીતે રહેવાનું છે, નહિ તો મારાયે બાર વાગી જશે અને તમારાયે બાર વાગી જવાના છે. આપણને ભલે જગતની ના પડી હોય, પણ આપણને આપણી પડી જ હોવી જોઈએને ? માટે, આપણે વિચાર ઊંડો ઉતારવાનો છે.

જ્યાં સુધી આપણી વૃત્તિને કોઈ નિર્મળ સાધનામાં એકાગ્ર કરી નથી અને તેમાં પૂરા શમ્યા નથી ત્યાં સુધી કોઈ બહેનને ભાઈ પ્રત્યે કે ભાઈને બહેન પ્રત્યે એવો નિર્મળ ભાવ રહેવો કે થવો શક્ય લાગતો નથી. અલબત્ત, જેની પ્રત્યે ખૂબ ખૂબ આદરભાવ, ખૂબ પૂજ્યભાવ અને અત્યંત ભક્તિની દૃષ્ટિ હોય ત્યાં એવું સંભવી શકે છે, પરંતુ ત્યાં પણ આપણે તો સતત સાધનાની દૃષ્ટિએ અને ભાવનાના વિકાસ અર્થે તેને જોયા કરવાનું રહેશે. માનવીની વૃત્તિને જ્યાં સુધી પ્રભુમાં સ્થિત થવાનું અને એનામાં જ ઓતપ્રોત રહેવાનું સમજાયું નથી અને એવી લગની લાગી નથી ત્યાં સુધી તે અધોગામી રહેતી હોય છે. એટલે વૈદ્યની દવા ખાતી વખતે જેમ ચરી પાળવાની હોય છે તેમ આપણે આપણી ચરી પાળવી પડશે....ની સાથે (પતિની સાથે) પણ એવી સાધનાની દૃષ્ટિ રાખશો. અને તેને ઊંડી ઉતારશો.

અને સમજણપૂર્વક અને જાગૃતિ રાખીને તેનો સહવાસ કરશો તો...ને અને તમને બંનેને લાભ મળવાનો છે. આપણે બધાં જો આ વાતને યોગ્ય રીતે બરાબર નહિ સમજીએ તો આપણે ક્યાંક ખોટવાઈ જવાના છીએ અને ભગવાનનું કામ ભગવાનને ઠેકાણે રહેશે. આપણે બધાંએ રમત માંડી છે ભગવાનની સાથે અને ભગવાનમાં આપણા જીવનને સમાવવું છે. તેથી, એ રીતે જ આપણાં સકળ કર્મ કરવાં ઘટે છે. હરેક કાર્ય વખતે તેમાં ભગવાનની દૃષ્ટિ રહે અને આપણી ભાવનાના વિકાસની દૃષ્ટિ રહે એ આપણી સમજણમાં ઉતારવું જ પડશે.

આ બાબતમાં ઝાઝો ખ્યાલ અને વર્તન આપણા બધાંમાં આવ્યાં નથી. આપણે બધાં જ, જો બેફામ બનીશું તો આપણે સર્વનાશ વહોરી લઈશું. મારું તો જે થવાનું હશે તે થશે. હું તો એકલો નમારમૂંડો છું તે ગમે ત્યાંયે ભટકીને ભીખ માગી ખાઈશ, પરંતુ આપણાં બીજાં બધાં સ્વજનોની આગળ આપણે કે જેમણે ભગવાનના થવા ધાર્યું છે તે, ઉન્નત મુખે શી રીતે જોઈ શકીશું? એટલે આપણા જીવનમાં સાધનાની મૂળ દૃષ્ટિ વધારે રહ્યા કરે, દરેક કર્તવ્યમાં અને દરેક બાબતમાં-એ ઉપર આપણે ખૂબ જીવતો ઝોક આપવો જોઈએ. મને આના ગંભીરપણાનો જેટલો ઊંડો ખ્યાલ આવ્યો છે તેટલો ઊંડો ખ્યાલ ભગવાન આપણને બધાંને કરાવે એવી એને પ્રાર્થના છે. આપણી સમજણ અને સમજ વધારે ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાવાળી થાય અને દરેક વૃત્તિના મૂળ જોતાં શીખે અને તે બાબતમાં વિચારવાનું રાખે તો તેથી આપણને ઘણો ફાયદો થતો રહેવાનો છે. એવું પૃથક્કરણ કરવાની ટેવ આપણને અયોગ્ય થતાં અને કરતાં જરૂર અટકાવશે અને આપણી

તે ટેવ આપણને ભગવાનની ગરજ સારશે. જ્યાં ત્યાં આપણને તે ટકોર્યા કરશે અને ભૂલોથી આપણને બચાવશે. આપણે બધાંએ એક થવાનું છે તે સાચું છે, પરંતુ પહેલાં આપણે વિચારમાં એક થઈએ પછીથી બુદ્ધિમાં એક થઈએ, પછીથી સમજણમાં એક થઈએ. આપણે એકબીજા પ્રત્યે ખૂબ ખૂબ આદરભાવ રાખીએ, ખૂબ ખૂબ પૂજ્યભાવ રાખીએ, ખૂબ પ્રેમભાવ રાખીએ. આવું હોવા છતાં પણ આપણે એકબીજાના પ્રેમવાળા ચોકીદાર બનીએ, કેમ કે બીજાના દોષ જોવાના નથી, પરંતુ આપણે જેટલાં સાથે છીએ તેમનું હકીકતરૂપે જે કંઈ વાંકાપણું છે એવી સમજ અને ભાવના રાખીને તેને બતાવ્યા કરવું જોઈએ. આપણે સમાજમાં એક થઈએ, તે પછી એટલે આવા બધામાં એક થયા પછી આપણે હૃદયથી એક બની શકીશું. જ્યાં સુધી આપણે કશામાંયે એક નથી, જ્યાં સુધી આપણામાં અનેક બાબતોનું અંતર પડેલું છે ત્યાં સુધી આપણે બીજી રમતમાં નહિ પડી શકીએ, પડીશું તો ઘવાયા વિના રહેવાનું નથી એ વિશે મને શંકા નથી.

સ્વજન : મોટા, વિષયભોગમાં માત્ર સ્પર્શનું જ સુખ હોય છે-એ તો બધાંનો અનુભવ છે. માટે, આવી વૃત્તિને પરમાત્માના ભાવમાં રૂપાંતર પમાડવા માટે કોઈ ઉપાય ખરો ? આપ, પ્રત્યેક હકીકતનો જ્ઞાનાત્મક સ્વીકાર કરવાનું કહો છો-તો આવી સ્પર્શસુખની વૃત્તિનો આત્મજ્ઞાનના અનુભવ માટે કેવી રીતે ઉપયોગ કરી શકાય ?

શ્રીમોટા : વિષયવૃત્તિને રૂપાંતર કરવા માટેની જે સાધના આપણે કરવાની છે તે જો હૃદયની ભાવનાથી કરવાની હશે તો સ્પર્શની પવિત્રતા આપણે પૂરેપૂરી સમજી લેવી પડશે. તે

વિનાનાં બધાં મંડાણ એકડા વિનાનાં મીંડાં જેવાં છે. કંઈ કશાના સ્પર્શ કે સંપર્ક વિના આપણને જ્ઞાન પેદા થતું નથી. દાખલા તરીકે, આંખની ઈંદ્રિય. જે વસ્તુનું જ્ઞાન આપણે મેળવવું છે તે વસ્તુના સંપર્કમાં એ આવે છે. તે બંનેનું સંધાણ થાય છે અને આટલું થવા છતાં પણ આંખની અંદરના જ્ઞાનતંતુઓનું સંધાણ જો મગજમાંના એના કેંદ્રમાં ન થયું હોય તો આપણને જ્ઞાન થતું નથી. એટલે મુખ્ય આધાર તો મગજના તે તે ઈંદ્રિયોના કેંદ્રની સાથેના યોગ્ય સંધાણ ઉપર જ રહેલો છે. આપણે જ્યારે કશાકમાં ખૂબ મશગૂલ હોઈએ છીએ ત્યારે આપણી આગળથી કોઈ પસાર થઈ જાય તોપણ આપણે તે જાણી શકતા નથી, તે આની સાબિતી છે. વળી, મગજના તે તે કેંદ્રમાં તે તે ઈંદ્રિયોના જ્ઞાનતંતુઓનું સંધાણ થતાં, આપણા તે તે કેંદ્રના અગાઉના અનુભવો પ્રમાણે એનું પણ જ્ઞાન આપણને સ્ફુરે છે.

આવાં કેંદ્રોના જે અનુભવો આપણને અત્યાર લગી થયા કરેલા છે, એનાથી ઊલટી જાતના અનુભવોમાં જો તે તે કેંદ્રોની સમજણ આપણે ફેરવવી હશે તો તેમને આઘાતો આપવા જ પડશે. આવા આઘાતો અપાય તે સારુ કેંદ્રોની સાથેના ઈંદ્રિયોના જ્ઞાનતંતુઓના સંપર્કને પરિણામે જે જે વૃત્તિ ઊઠે કે સ્ફુરે, તેમાં આપણે પરોવાઈ ન જવું. એની સામે ઝૂઝવું અને એમાંથી પ્રગટેલા તેના જોશથી વધારે તટસ્થપણું કેળવ્યા કરીને આપણાં કાર્યો કરીએ તો આપણે તે તે કેંદ્રોને જરૂર ઊર્ધ્વગામી કરી શકવાના છીએ. અખંડતા જાળવવા સારુ આપણે એમાં પણ લગાતાર લાગી રહેવું જોઈએ. તેમાં પછી જ્યારે પવિત્રતાની ભાવના ઊંડી પ્રવેશે છે ત્યારે જ આપણે આપણી વૃત્તિઓના

જૂના અનુભવો પ્રમાણેના સંપર્કની સામે ટકી શકવાનું બળ અને પ્રેરણા મળ્યાં કરે છે. પવિત્રતાની ભાવના આપણું દષ્ટિબિંદુ સતત ઊર્ધ્વગામી રખાવ્યા કરે છે. જેમ આપણામાં ઊઠતી ગમે તે ઊર્મિનો ઉપયોગ કરી લેવાનો રહે છે, તેમ સ્પર્શનો ઉપયોગ પણ સાધનાની રીતે જ સતત કરવાનો રહે છે. કશુંક પણ સર્જવવા માટે બે સામસામા પ્રવાહો (દાખલા તરીકે, વીજળીના બળ માટે પોઝિટિવ અને નેગેટિવ-પ્રવાહો)ની જરૂર છે. એટલું જ નહિ, પણ તેમના સંપર્કની પણ જરૂર છે, તેમ આપણી બાબતમાં પણ છે. પોઝિટિવ એટલે સારું અને નેગેટિવ એટલે ખરાબ એવું કશું નથી. આપણામાં દરેકમાં એ બંને ગુણો રહેલા છે અને આપણી સાથે સંપર્કમાં આવનારમાં પણ એ ગુણો રહેલા છે. પરમ દિવસે મને એક જણે કહ્યું કે પુરુષમાં સ્ત્રીની ઈંદ્રિય ઘણા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપમાં રહેલી છે અને સ્ત્રીમાં પુરુષની પણ, અને એ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થયેલું છે.

પણ જેમ આપણી ઊર્મિઓની શક્તિ જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં વહી જઈને વેરવિખેર થઈ જતી હોય તો એનાથી કશું પરિણામ નિપજાવી શકાય નહિ. તેમ જ આ આપણી સ્પર્શની શક્તિ પણ કેંદ્રિત રહેવી ઘટે એ પણ બસ નથી, એની પાછળનો હેતુ અને એની સમજણ દૃઢપણે જાગૃતિથી રાખી શકાય એટલું જ નહિ, પણ તે સમજણ ઉત્કટ ભાવમય રહ્યા કરે તો એવી એકમાં જ કેંદ્રિત થયેલી સ્પર્શની ભાવના આપણને ઇચ્છ્યા વિના રહેવાની નથી તે જાણશો. શસ્ત્રની ધાર જેમ વધારે તેજસ્વી તેમ તેનું કાર્યસાધકપણું વધારે ને વધારે ચોક્કસ નીવડે છે, પરંતુ એકલી તીણી ધાર જ શસ્ત્રના કાર્યસાધકપણા

માટે પૂરતી છે એમ નથી. શસ્ત્રના વાપરનાર ઉપર પણ ઘણો આધાર રહે છે. જો તે યોગ્ય કુશળતાથી, ચપળતાથી, લક્ષવેધીપણાથી અને યોગ્ય પ્રમાણમાં બળના કુશળ ઉપયોગથી તે વાપરે તો જ તે શસ્ત્ર કાર્યસાધક બને છે. તેવું જ આપણી સાધનામાં પણ છે. આ સાધના ઘણી સૂક્ષ્મ છે ખરી, પણ એનું પરિણામ પણ તેવું જ સૂક્ષ્મ છે, એ તમને સમજાયું હશે એવી આશા રાખું છું.

સ્વજન : મોટા, આપે જે સ્પર્શ દ્વારા જ્ઞાનતંતુઓના સંસ્કારના ઉદયની અને સમજણની વાત કહી એથી બહુ રાજી થયો, પણ આપણને જે અનુભવો થયા હોય છે એને જ આપણું મન સમર્થન આપતું હોય છે. અમારાથી વસ્તુના મૂળમાં જવાનું કેમ બનતું નથી ? અમારામાં રહેલો ભગવાન અમને કેમ જાગ્રત કરતો નથી ? મનના જ વલણને કેમ વળગી રહેવાતું હશે ?

શ્રીમોટા : આપણે જો આપણને થતા આઘાતો અને પ્રત્યાઘાતોના પરિણામે ચાલવાનું અટકાવી દેવું હોય તો તટસ્થતાની વૃત્તિ આપણે કેળવ્યે જ છૂટકો છે. આઘાત પ્રત્યાઘાતના પરિણામે જ વૃત્તિઓ આપણને વિચારોની પરંપરામાં ડહોળાવી નાખે છે અને એનાથી જુદી રીતે જુદા થઈને કંઈ કશું જોવા દેવાની દૃષ્ટિ આપણને આવી શકતી નથી. આપણે એક યા બીજી તરફના વલણના હોઈએ છીએ, કોઈ પણ પ્રકારના વલણ વિનાના-પક્ષ કે ઝોક વિનાના-રહેવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. વળી, આપણને જે કંઈ સમજાય છે, તે બધું પરિસ્થિતિના સંપર્કને લીધે અને એને લીધે આપણી અંદરના તેના કેંદ્રના થયેલા આગળપાછળના અનુભવોની પરંપરાને

આધારે તે આપણને નિર્ણય ઉપર આણે છે. એથી કરીને વસ્તુના મૂળમાં જવાની આપણને તક મળતી નથી. માટે, તટસ્થતાની ઘણી જરૂર છે.

અનુભવોની પરંપરાની આપણી સમજણ કે વલણથી આપણે જો દોરવાઈ ન જવાનું હોય, તોયે પણ તટસ્થતાની વૃત્તિ કેળવવાની રહેશે. આપણે આપણા મનની વૃત્તિઓને જ વળગીને દોરાતા હોવાથી આપણામાં જીવરૂપે રહેલા જીવને આપણને દોરાવાની તક કદી પણ મળી શકતી નથી. એ તો સુષુપ્તપણે જેમનો તેમ પડી રહે છે. આપણે આપણા મનના વલણને જેમ વધારે વળગીએ છીએ, તેટલું વધારે આપણું શિવપણું વધુ ઉત્કટ બનતું જાય છે. એટલે આપણે જેમ જેમ તટસ્થતા કેળવતા જઈશું તેમ તેમ આપણા જીવમાં જીવ-પ્રાણ આવવા માંડવાનો છે. એના તરફની આપણી દૃષ્ટિ ખીલવા માંડવાની છે. મન કરતાં બીજા કશાક તરફ આપણે આધાર માગીએ છીએ, એવું આપણા આધારમાં જ્યારે દૃઢ થયેલું હશે ત્યારે મન પણ ઉપર આવ્યા વિના રહેવાનું નથી. તટસ્થતાની માત્રા પણ વધતી જશે. એમ તટસ્થ રહ્યા કરાય તો જ આપણે વૃત્તિ સાથે ભળી જતાં અટકી જવાના છીએ.

સ્વજન : મોટા, પણ જે સંસ્કારો જાગે છે એ તો જાણે સાચા જ હોય એમ ભાસે છે. એ પ્રમાણે વર્ત્યા પછી ક્યારેક એમ સમજાય છે કે આ બરાબર થયું નથી. ઘણી વાર નવી સમજણ આપે છે. એ સમજણ અમારા પરંપરાવાળા સંસ્કારો કરતાં જુદી હોય છે, પણ બુદ્ધિબળ એ સમજણને સ્વીકારતું નથી તો એવી પળે બુદ્ધિને કેવી રીતે વાળવી ?

શ્રીમોટા : આપણામાં જે બધા સંસ્કારો પડે છે, સંસ્મરણો જાગે છે અને જે આપણને આપણી સમજણની બાબતમાં દોરતાં કે દોરવતાં હોય છે, તે બધા કંઈ સંપૂર્ણપણે સત્યના આધાર ઉપર આપણામાં પડેલાં નથી હોતાં. એમની ભૂમિકા શુદ્ધ-નિરપેક્ષ સત્યની નહિ પણ જુદા પ્રકારની હોય છે અને એમના આધારે આપણો વહેવાર ચાલ્યો જતો હોય છે. એટલે એ કૂંડાળામાંથી પણ આપણે અલગ થવાનો કાળજીપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે. આપણી સમજણ પણ બદલાતી જાય છે. એ દરેકના જીવનનો અનુભવ છે. અમુક વખતની એવી સમજણના આધારે આપણે જે કાંઈ કર્યું હશે તેમાં આપણી સંપૂર્ણ પ્રામાણિકતા હોય તોપણ નવી સમજણના આધાર ઉપર આવતાં જો પાછલા કરેલા નિર્ણયો કે કાર્યો કે હકીકત આપણા રચનાત્મક વિકાસને રૂંધનારાં લાગે અથવા તો ત્યારનું ભાન એ અભાન હતું કે એક પ્રકારના, એક જ બાજુના ઝોકવાળું હતું, એમ સમજાય તો એને વળગી જ રહેવું જોઈએ એવું કશું નથી. આમ સમજાયા છતાં પણ આપણાં તર્ક, દલીલ, બુદ્ધિ વગેરેને આપણી નવી સમજણ અને તે પ્રમાણેનું વર્તન અયોગ્ય લાગ્યા કરે તોપણ એ બધાંને (તર્ક વગેરેને) આપણે માન આપવાનું નથી. આપણે જે કંઈ નવું કરીએ છીએ, તેમાં આપણા દિલમાં બીજી કોઈ જાતની આડીતેડી દોરવણી નથી, પણ આપણને સૂઝેલી કે જાગેલી સમજણના આધારમાં ચાલવાનો નિશ્ચય છે એવી ખાતરી હોય તો પછી તે બાબતમાં બુદ્ધિને મચક ન આપવામાં કશો વાંધો નથી. ધારો કે એકવાર મેં દારૂ પીધો અને તેના ઘેનમાં તમને દસ હજાર રૂપિયા આપવાનું વચન આપ્યું. હવે, જાગ્રત થયા અને જો એ વચન પ્રમાણે ચાલવાનું

રાખું તો તે બેભાનપણાની સમજણને વશ થઈને ચાલવાનું થાય. સામો માણસ આપણને કદાચ જૂઠા કે અપ્રામાણિક ગણે તો તેવા ગણાવા દઈને પણ-એવું કશું મનમાં ન આણવા દઈને-આપણે આપણી જાગેલી સમજણને આધારે ચાલવું ઘટે. એમાં કશું ખોટું નથી. એટલું જ નહિ પણ તે જ યોગ્ય છે. એમાં આપણો ઈરાદો વચનમાંથી છટકી જવાનો નથી, પરંતુ અગાઉની આપણી બેભાન જેવી સમજણમાં જે થયેલું તે ઊલટું સુધારી લેવાની દૃષ્ટિ છે. અલબત્ત, મારી પાસે પેલા માણસનું નૈતિક માગણું હોય તો વાત જુદી છે, પણ આપણા ત્યારના ઝોકના એકબાજુના વલણને લીધે જે થયું હોય, તે સુધારવાનો આપણને હક્ક છે. ગાડાનાં પૈડાં બનાવતાં બનાવતાં એનું એક પૈડું જો વાંકવાળું બની ગયું હોય તો જ્યારે ગાડું ચાલવા માંડે અને તેના ચાલવામાં પૈડાના વાંકને લીધે કંઈ મુશ્કેલી લાગે તો તે ઠીક કરવું જોઈએ. એટલે આ બાબતમાં આપણા દિલમાં કશું પણ ન રહેવું જોઈએ અને કશો ખટકો ન રહેવો જોઈએ.

સ્વજન : મોટા, વધારે સ્પષ્ટતા મેળવવા માટે કદાચ મારા પ્રશ્નમાં પુનરાવર્તન થતું હોય તો માફ કરજો. વિષયવાસનાને સંયમમાં રાખવી જોઈએ એમ હું સમજું છું. એ બરાબર છે ? વિષયવૃત્તિનો ઉપભોગ બંધ કરવાથી એ ધીમે ધીમે કાબૂમાં આવી જાય ખરીને ?

શ્રીમોટા : આપણને મળેલી ઈન્દ્રિયો અને એની પાછળની પ્રવૃત્તિની રચનાથી આપણામાં જે છાપ ઊઠતી રહે છે અને એ છાપમાંથી જે વલણ જાગે તેના ભેગા આપણે ભળી ન જઈએ, પણ અલગ રહીને વિચારી લેવાની ટેવ આપણે પાડવી પડશે.

વળી, તે તે ઈંદ્રિયોને એમની રીતે આપણે વાપરવાની નથી. દાખલા તરીકે, વિષયની વાસના એ એક પ્રકારના સર્જનની પ્રેરણા-ગોદાટી માટે મૂળરૂપે તો છે. એને એમ ને એમ સંયમમાં આપણે નહિ રાખી શકીએ. એ વૃત્તિને નહિ વાપરવાથી આપણે એને કાબૂમાં રાખી શકીએ છીએ કે આણી શકીએ છીએ, એ પણ યોગ્ય ખ્યાલ નથી, કારણ કે એના સ્વભાવ પ્રમાણે એ તો એનું કામ સૂક્ષ્મપણે આપણામાં કર્યા કરતી રહેવાની અને અસર પાડતી રહેવાની. એટલે એના કરતાં તો એ જે પ્રેરણા આપણામાં છે, એને આપણે જરૂર વાપરતા રહેવાનું છે પણ તે એની રીતે નહિ, પણ સાધનાની રીતે. સાધનાની રીતે એનો અભ્યાસ દઢ થતો રહેતાં એનો સ્વભાવ સર્જનનો છે તે સર્જન બીજી રીતે જરૂર થવા માંડશે. એ રીતે વપરાતાં એમાં જે એક પ્રકારનું બળ છે તે બળ પણ આપણને મળ્યા કરવાનું છે. આમ, જે કાંઈ આપણને મળેલું છે, એ બધાંનો આપણે રચનાત્મક રીતે ઉપયોગ કર્યા કરવાનું શીખવાનું છે, પણ એમની વૃત્તિ (સ્વભાવ મુજબની) પ્રમાણે એનો ઉપભોગ ન થઈ જાય, તે માટે શ્રીભગવાનના પ્રિય નામ સાથે એની કૃપાથી જાગૃતિ અને પુરુષાર્થ એમાં રાખ્યા કરવાનાં છે. આપણી વાસનાની વૃત્તિને પડી રહેવા દેવાથી મરી જવાની છે એમ કદી પણ આપણે માની લેવાનું નથી. આપણે એનો ઉપયોગ કરીને એના વલણને બદલવાનું રહે છે.

સ્વજન : જે પુરુષે જીવનને દિવ્ય બનાવવું હોય એ એની પત્નીને કેવી રીતે સાથે રાખી શકે ? પત્ની, પતિની ખાતર બધું ત્યજવા રાજી હોય તો એને સાથે રખાયને ?

શ્રીમોટા : આપણે જુવાનિયાઓ સુધારાના જોશમાં પોતાની પત્નીને સાથે રાખતા નથી, એને એમાં રસ ઉપજાવવાને મથતા નથી. પરિણામે આખરે તે ભારરૂપ જ જણાવા લાગે છે. એમ કરતાં તેમના જીવનમાં એકરૂપપણું રહેતું નથી. કેટલાક સાધકો તેવું જ કરે છે, પણ એ લોકોને ન્યાય આપવા ખાતર એટલું તો કબૂલ કરવું જ જોઈએ કે તેઓ પ્રયત્ન કરતા હશે, પણ ફાવી શકતા નહિ હોય અને મૂકી દેતા હશે. આપણે ક્યારે ફાવી શકવાના છીએ તે આપણે જાણી શકતા નથી અને જ્યાં આપણને નિરાશાની છેક છેલ્લી મર્યાદા જણાતી હોય છે ત્યાં જ કદાચ એક ડગલું આગળ જતાં જ આશાના અંકુર ફૂટે છે, પરંતુ એવી પણ આવતાં પહેલાં જ આપણે ભાંગી પડીએ એવું બનવું સંભવિત છે અને કદીક બને છે પણ ખરું. માટે, આપણે એમ કરવાનું નથી. આપણે મન આશા કે નિરાશા એવું કશું તોળવાપણું રાખવાનું નથી. જ્યાં સુધી આપણને ભગવાન પોતાના સંપૂર્ણ યંત્ર તરીકે સ્વીકારે નહિ ત્યાં સુધી આપણે તો એનામાં જ રમમાણ રહેવાનું છે. એ પંથમાં આપણે જે પરિસ્થિતિમાં આપોઆપ મુકાતા જઈએ, તે પરિસ્થિતિને સ્વીકારતા જઈએ અને એનો ધર્મ બજાવતાં બજાવતાં તથા એને છોડતાં છોડતાં-એ બંને દશામાં-એને જ સમર્પણ કરતાં જઈએ. નમ્ર રહ્યા કરીએ, કશાનીયે પકડમાં ન રહીએ કે ન જકડાઈએ (વિચારની પણ પકડ હોય છે), એને જે તે બધું કહ્યા કરીએ, એની કૃપા માગ્યા કરીએ, બધીયે અવસ્થામાં બને તેટલું સ્વસ્થ રહીને વર્તીએ, કંઈ કશાની સાંકળમાં ન પડીએ, એને શરણે રહ્યા કરી Thy will be done (તેરી ઈચ્છા પૂરણ હો) એમ

ધાર્યા કરીએ, અને આપણા આગ્રહો, મમતો, મતો, ગણતરીઓ છોડતા જઈએ. એટલે આપણે તો પત્નીને સાથે લેવાના છીએ.

પણ આ બાબતમાં એમની ઈંતેજારી એમણે વધારવી પડશે. એમણે જો આ માર્ગમાં આવવાનું અને રહેવાનું ઈચ્છ્યું હશે તો એમણે ઘણુંયે છોડવાનું છે, એ પરત્વે એમણે ઘણો ઘણો વિચાર કરી લેવો ઘટે છે. આપણે અંધારામાં ભૂસકો મારવાનો છે એ વાત સાચી છે, પણ સમજીને તેમ કરવાનું છે. જે કંઈ કરીએ તે સમજી-વિચારીને કરીએ કે પછીથી પસ્તાવાનો વારો ન આવે.

એમણે કપડાં-ઘરેણાંનો મોહ, પૈસાનો મોહ, છોકરાંનો મોહ, સારા દેખાવાનો મોહ-એવા અનેક પ્રકારના મોહ છોડવા જ પડશે. જો તેમ કરતાં જીવ ક્યવાય કે કંટાળાથી થાય, બેબેબેબે થાય, પતિની પાછળ તણાવાની વૃત્તિથી બને તો જીવનમાં આનંદ નહિ રહે, બળાપો રહ્યા કરશે. વળી, જો તેમ કરવાનું સાધનાના હેતુથી નહિ પણ પતિની ખાતર ત્યાગની ભાવનાથી બનશે તો સાચા ત્યાગમાંથી તો આનંદ જ જન્મે છે. એટલે હૃદયની પ્રેરણાથી થયેલો તે ત્યાગ આનંદ તો ઉપજાવશે, પણ સાધનાના પ્રદેશમાં એથી પ્રવેશી શકાશે નહિ. આપણે આપણી જાતને છેતરી શકવાનાં નથી. આપણે કદાચ બીજાને છેતરી શકીશું. માણસ ઘણી વખતે પોતાની જાતને પણ છેતરતો હોય છે. એવો ભાર લઈને કોઈ પણ માણસ બહુ ડગલાં ચાલી શકવાનો નથી. એનો ભાર જ એને તોડી નાખશે.

સ્વજન-બહેન : પત્ની એના પતિની મરજી ખાતર કરે એ યોગ્ય ન ગણાય ? મોટા, અમારો મોટા ભાગનો સમય ઘરકામમાં જ જતો હોય છે. ત્યાં વળી વિચારવાનો-ચિંતવવાનો સમય જ

ક્યાંથી મળે ? આમ તો આપ બહેનોનો ઘણો પક્ષ કરો છો છતાં પાછા અમને તો મોંએ જ ઠપકારો છો. અમારામાં મોહ છે એમ જ કહ્યા કરો છો. શું પહેલાં કરતાં મારામાં થોડી પણ સમજણ વધી હોય એમ નથી લાગતું ?

શ્રીમોટા : યોગ્ય કાળે શું શું હોવું જોઈએ તે અને ઘરમાં જે જે હોય તે પ્રત્યેકની વૃત્તિને સમજવી અને એને શું શું, કેવું જોઈશે તે પણ આપણે આગળથી જાણી લેવું જોઈશે, કારણ કે આપણા વહેવારનું એ મુખ્ય કર્તવ્ય છે. એ બધાં કામમાં જો આપણે એકતાનતા ન બતાવી કે ન લાવી શકતાં હોઈએ તો યોગમાં લાવી શકવાનાં જ નથી. આપણે તો તે કાર્યો કર્યા કરતાં હોઈશું. વળી, તે કાર્યોમાં આપણે આપણું અહમ્ તો રાખતાં હોઈશું જ નહિ, એટલું જ નહિ પણ તે ભગવત્ પ્રીત્યર્થે કરીએ છીએ એમ ભાવના કેળવવાને મથતાં હોઈશું અને તે તે બધું ‘તારી મરજી હોય એમ બન્યા કરો’ એવા પ્રાર્થનાભાવ સાથે જ કરતાં હોવાથી એમાં આપણી મરજીનું મહત્વ-પ્રાધાન્ય નહિ રહેવા પામ્યું હોય અને તે તે બધું પાછું એને જ સમર્પણ થયા કરતું હશે. એટલે એમાં આપણને કશું ખોવાપણું તો રહે જ નહિ. એટલે કર્મ કંઈ સાધનાની આડે નથી આવતાં. મુખ્ય સવાલ તો આપણી ઈચ્છા આપણે એવી બળવત્તર પ્રાણવાળી કરી છે કે કેમ ? આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તે તરફ ગયાં છે કે કેમ ?- એ જ છે. બાકી, અઘરું કશું નથી. અમારી સંગાથે જે હોય તે ભલેને ઢીલા હોય પણ હૃદયની સાચી જિજ્ઞાસાવાળા, તમન્નાવાળા હોય એમ અમારે જોઈએ. તમારામાં એવું કશું નથી કે જેથી આપણે એવા ન થઈ શકીએ.

અમારા કરતાં તમારામાં ત્યાગની શક્તિ, શ્રદ્ધાવિશ્વાસ વધારે હોય છે. માત્ર, અમારા કરતાં તમારામાં મોહ વધારે હોય છે. એકને જકડાઈ રહેવાની વૃત્તિ પણ હોય છે, પણ એ તો હવે છૂટવા પણ માંડ્યો છે અને સમજણ તો વધવા જ માંડી છે તો હવે દઢ નિશ્ચય કાં ન કરો ?

સંયમ કે સંતતિનિયમન

સ્વજન : આજના જમાનામાં સંતતિનિયમન અનિવાર્ય છે તો જીવનના વિકાસના હેતુની ભાવના આવા નિયમન દ્વારા કેવી રીતે કેળવી શકાય-એ સમજાવોને ?

શ્રીમોટા : હાલના સમયમાં જીવનવહેવારનો સંઘર્ષ વધ્યો છે. મુશ્કેલીઓ વધી છે અને જીવનનું ધોરણ પણ ઊંચું થતું ચાલ્યું છે અને તેથી ધનની પણ પહેલાંના કરતાં વધારે જરૂરિયાત પડે છે. તેથી, માનવીએ સમજ-વિચારીને બાળકોની સંખ્યા જેટલી ઓછી હોય તેટલી રાખવી. બાળકને વધારે મોકળાશ રહે અને જો ઓછામાં ઓછાં બાળક હોય તો તેમને ઉત્તમ નાગરિક તરીકેની યોગ્ય કેળવણી આપી શકવાની શક્યતા પણ સાંપડી શકે. વળી, સંયમથી સંયમ વિશેષ પ્રગટે અને ભોગથી ભોગેચ્છા. ભોગની તૃષ્ણા, ભોગની લોલુપતા વધારે ને વધારે તેજલાં પ્રગટ્યાં કરે, એમ એનો અંત તો આવી ન શકે. ભોગવતાં ભોગવતાં ભોગવવાની તૃષ્ણા, લોલુપતા ઘટે તો નહિ જ બલકે વધે છે. તેથી, સંસારવહેવાર અને જીવન-વહેવાર ચલાવવાની દૃષ્ટિએ પણ વિશેષ બાળકો ન હોય તે હિતાવહ છે. આ તો થઈ સ્થૂળની હકીકત.

જીવનભાવનાની દૃષ્ટિએ વિચારતા પતિપત્નીના જીવોનું

સામંજસ્ય, સામ્ય, સુમેળ-બંને વચ્ચેની હૃદયની સહાનુભૂતિ, સદ્ભાવ અને પરસ્પરના દિલનો ભાવ તો બંનેએ ભોગેચ્છાની તૃષ્ણાથી મુક્ત થવાતાં, તેવા કેળવાયેલા સંયમની ભાવનામાંથી તેવા ગુણો પ્રગટતાં અનુભવાય છે. પરસ્પર પરત્વેના દિલના ભાવને ત્યારે સાચી રીતે આપણાથી પારખી શકાય છે અને સાચો સખ્યભાવ તો સંયમની સ્થિતિ પ્રગટતાં જ પ્રગટતો હોય છે. સંયમ વિના માનસિક બળ, વિવેકશક્તિ, સમતુલા, શાંતિ વગેરે કશું યોગ્ય પ્રકારનું પ્રગટી શકતું નથી. સંપૂર્ણ સંયમ તો પ્રભુમાં લગની લાગ્યા વિના શક્ય હોતો નથી, તેવી લગની ન હોય તોપણ માનવીની જ્યારે સત્ત્વગુણમાં નિષ્ઠા થાય ત્યારે જ તેવો જીવતોજાગતો એકધારો સંયમ પ્રગટી શકે. આ થઈ એના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની હકીકત.

સ્વજન-બહેન : મોટા, મારા પતિ મને એક વખત આપના વિશે સમજાવતાં કહેતા હતા કે મોટાના હૃદયમાં પરમાત્મા પ્રગટ છે. આપણે બધાં એમને નિમિત્તયોગે મળ્યાં છીએ. આપણામાં રહેલા અપ્રગટ પરમાત્માને જાગ્રત કરવા એ સમર્થ છે, પણ આપણે એવી જાગ્રતિ માટે ઈચ્છા-સંકલ્પ-નિશ્ચય-શક્તિ જન્માવવી જોઈએ. વળી, એ એમ પણ કહેતા હતા કે પરમાત્માની ગૂઢ શક્તિ દ્વારા તેઓશ્રી આપણી વૃત્તિઓના મૂળ સુધી પહોંચીને આપણી વૃત્તિઓનું રૂપાંતર પણ કરવા સમર્થ હોય છે. મને આવી ઝીણી વાત ઓછી સમજાય છે, પણ આપના સંબંધ પછી આપના સ્મરણથી મને જીવનમાં ઘણા ફેરફારો તો અનુભવાયા છે જ. આવું બધું કેવી રીતે બનતું હશે ?

શ્રીમોટા : ભગવાન (બધાંની) વૃત્તિની સાથે વૃત્તિ રખાવે છે. એટલે વૃત્તિના છેડાની પણ સમજણ પડી જાય છે અને એને ક્યાં આગળ આઘાત દેવાનું સહેલું છે તે પણ જણાય છે. એટલે એવા વખતે કેટલીક વાર મને સમજવામાં અને મનની સમજણના આધાર પ્રમાણે ગણતરી કરવામાં અને માપ કાઢવામાં ભૂલથાપ ખાઈ જવાય છે, પણ એ બધાં જોખમો મારે વહોરવાં જ જોઈએ. ગેરસમજ થાય કે માથે મોટો આરોપ આવે કે ગમે તેવું એવું બીજું જણાયા કરે તોપણ જોખમ ખેડવું રહ્યું. મને એ તો કશુંય વિસાતમાં નથી. આ તો માત્ર આમાંના હકીકતના ભય ગણાવ્યા છે, પણ એ વૃત્તિની સાથે વૃત્તિ રખાવ્યાને લીધે પેલાના દિલમાં એની જીવ પ્રકારની વૃત્તિને લીધે એને જો પ્રત્યાઘાત થાય અને જો એનું સ્થિરપણું રહી ન શકે, ત્યારે ઊલટી એ વૃત્તિ ઊંડી જવાનો સંભવ ઊભો થાય છે, એ વાસ્તવિકતા ભારે છે. પ્રભુએ અત્યાર લગી મને ઠગ્યો નથી. એનાથી ઠગાવાપણું છે પણ શું ? પણ આમાં એક વાત સ્પષ્ટ છે કે એ જાતની ઊર્મિ તમારે કેળવવાની છે.

મારામાં અને ભાઈમાં ઘણો ફેર છે. એ તો ભૈરાંનો પક્ષ તાણનારા રહ્યા. મારે કોઈ પક્ષ નથી. મને સમજતાં જેને આવડે તે આ હકીકત જાણી શકશે. મારું વર્તન પણ કઠોર છે. મારી ભાષા પણ આકરી હોય છે. જીવનમાં કઠણાઈ વધારે પડેલી છે. તેથી કરીને કહો કે બીજાં કારણોથી તે કઠણાઈની છાપ હજીયે રહી હોય એમ જણાતું હશે. વળી, ભાઈની દૃષ્ટિ અને મારી દૃષ્ટિ એક નથી. મારે તો ડોક્ટરનું કામ કરવાનું હોય છે. કોક ઠેકાણે ગૂમડાં જોઈને કાપ પણ મૂકવો પડે. એમાં જો આપણે

ક્યવાટ બતાવીએ અને તે કામ ઉમળકાથી અને આનંદથી ન સ્વીકારી લઈએ તો તે કામનું ફળ યોગયોગ્ય આવી શકતું નથી. ભાઈ કંઈ ડોક્ટર નથી. એટલે ભાઈ જેવું વર્તન મારી પાસેથી નહિ મળે. મારી પાસેથી કદીક ધપ્પા, તો કદીક ગુસ્સો, તો કદીક કઠોર વચનો-એવું એવું મળશે અને તમને જે કંઈ નહિ ગમતું હોય તે તે બધું ખાસ કરવાનું આવશે.

પતિ સાથે પ્રેમ

સ્વજન : મારા પતિ મને ઘણા જ અનુકૂળ છે એનો મને સંતોષ છે.

શ્રીમોટા : તને જે ઘણી મળ્યો છે તે તારું અને મારું સદ્ભાગ્ય છે. કોઈ ભવેભવના પુણ્યે કરીને તે આપણો પતિ બનેલો છે. એના સદ્ગુણ તો અપાર છે. એની સહાનુભૂતિ અને પ્રેમ આપણા ઉપર તો હોય જ, પણ આપણે હજુ એનામાં સર્વભાવે અને એકતાને ભરપૂર લીન થઈ ગયેલાં નથી. એ આપણો દિલદાર-આપણે એનાં દિલબર, પણ હૃદયોહૃદય એકગાને એકતાને-એકભાવે હજી નાચી શકતાં નથી, હજી આપણે એવા ક્યાં અભેદ થયા છીએ ? એવું આપણે થવું પડશે. એનામાં પણ એવો જ પ્રભુભાવ આપણે હૃદયથી, ભક્તિભાવથી જીવતો કરવો પડશે. એ કરે કે ના કરે એ પ્રશ્ન આપણો નથી. એવું ઈચ્છીએ તો તો એ તો સોદો થયો ગણાય. આપણે આપણો ધર્મ પાળીશું તો હક્ક તો મળવાના જ છે. ધર્મના હૃદયપૂર્વકના, સદ્ભાવભર્યા વર્તનમાંથી જ જીવન ઊગે છે.

તારામાં મને ઘણી આશા-ઉમેદ-ચેતના છે. તું ધારે તો અમને જરૂર ઉજાળી શકે, પણ એ કાજે તારે પ્રયંત પુરુષાર્થ

અને શરણાગતિભાવ કેળવવો પડશે. તારું જે કંઈ યોગ્ય હશે તે અમે માનવાને તૈયાર જ હોઈશું, પણ એની પાછળ એ મનાવવા કાજે તે જીવની, મનની વૃત્તિ અલોપ થઈ જવી ઘટે. માને તોયે ઠીક અને ન માને તોયે ઠીક. એવી અનાગ્રહી વૃત્તિ આપણે કેળવવાની છે.

અનુષ્ઠાન પહેલાંની તૈયારીમાં ભગવાનની ભક્તિમાં મનને ખૂબ કેળવવાનું એકધારું કર્યા કરજે અને ભજન, ભક્તિભાવ જીવતો વધે તેટલું કરજે.

પેલો ફોટો તમે લોકોએ કેવો રેઢિયાળ રીતે રાખ્યો છે ? જો રાખવો હોય તો એને ઉત્તમ રીતે રાખો. મેં તો મારા ગુરુનો ફોટો રાખ્યો ન હતો. હૃદયમાં જ એને રાખવાનું ઉત્તમ ગણાય, પણ બહાર સ્થૂળ રીતે રાખવો હોય તો એને સારી રીતે રાખવો ઘટે. એનો કાચ પણ કેવો તૂટેલો-ફૂટેલો છે ! તમારું વલણ કેવું એ જીવ પરત્વે છે એ તો એટલા ઉપરથી પણ જાણી શકાય તેવું છે. જીવ કોને કેટલું મહત્ત્વ આપે છે તે એના અનેક વર્તન-રીતભાતમાંથી જણાઈ આવ્યા વિના રહેતું નથી.

ભગવાનમાં જીવતો ભાવ પ્રેરાય એવી ભાવનાથી, એવી ધારણાથી પ્રત્યેક કર્મ-સંબંધ-વહેવાર રાખ્યા કરશો અને એનું નામ ખૂબ ખૂબ પ્રેમભાવે લીધા કરશો.

જેમાં તેમાં એકમાત્ર ભગવાન ઉપર આપણે હૃદયથી આધાર રાખતા બની જઈએ અને જગતમાં જે મળેલાં છે તે એને જ મેળવી શકવાને કારણે મળેલા છે. તેથી, તેમનામાં તેવી જ ભાવના રાખીને વર્તીએ એ જ પ્રાર્થના.

સુમેળ સાધના

સ્વજન : મારી પત્નીને હંમેશાં મારા માટે અન્યથાભાવ રહ્યા કરે છે. જોકે મારાથી પણ બીજા પ્રત્યે અન્યથાભાવ થાય છે ખરો હોં !

શ્રીમોટા : કેટલીક વાર તો આપણે આપણી બિન-આવડતથી અને આળસ તથા પ્રમાદને કારણે બીજા જીવોના મનમાં અન્યથાપણું પ્રગટાવતા હોઈએ છીએ. આપણા અંગેનું જે જે જણાવવા યોગ્ય હોય તે બધું તેમને જણાવતા રહીએ તો તે સુમેળ પ્રગટાવવામાં અને સદ્ભાવ જન્માવવામાં મદદરૂપ થઈ પડે છે.

‘હરિસ્મરણમાં મશગૂલ એ જ જીવન,’ એટલું પ્રભુકૃપાથી દિલમાં કોતરાઈ જાય તો આનંદ આનંદ.

હરિસ્મરણમાં મશગૂલ થવાય ત્યારથી જ સાચા જીવનની શરૂઆત થાય તે હકીકત તો તદ્દન સાચી છે, પરંતુ એ તો તેવો અભ્યાસ પાડતાં પાડતાં થઈ શકવાનું છે. તમે બંને મળીને હરિસ્મરણનો ખરેખરો યજ્ઞ ચલાવો તો ઘણું ઉત્તમ થાય.

હરિસ્મરણ વિના આપણા માટે બીજું કોઈ સરળ સાધન નથી. અને તે તમારે ગળે ઊતરેલું છે તે સારી વાત છે. માટે, કૃપા કરીને મથ્યા કરજો.

તમે બંને પરસ્પર એકબીજાનું સહનશીલતાથી, પ્રેમથી સહી લઈ એકબીજાના ગુણને જોઈ, વિચારી એકબીજામાં રમ્યા કરો-ભાવનાથી-તો તે ઉત્તમ યજ્ઞ છે.

મુક્તાત્માનો સ્પર્શ

સ્વજન : મોટા, ઘણીવાર આપ કહો છો એની અસર તો

મને બહુ થતી નથી, પણ તમારી સાથેનો થોડોઘણો સંબંધ જ અદ્ભુત કામ કરે છે.

શ્રીમોટા : ભાઈ, તેમાં મારું કશું નથી. આ શરીર-ખોળિયું તો નાચીજમાં નાચીજ છે. માનીએ તો એનું ઘણું મહત્ત્વ અને મૂલ્ય છે અને ન મનાય તો કોડીનું પણ નથી. અને સંબંધ તો મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત-પ્રાણ-અહમ્ અને હૃદય સાથે છે. જો સંબંધને સ્વીકારાય તો જીવતો રહે છે, નહિતર તે એમ ને એમ પડ્યો પણ રહે છે. અને કેટલીક વાર કોઈનામાં તો વિરોધનું પણ કામ કરે છે.

પ્રભુકૃપા જો મનાય તો અને સ્વીકારાય તો તમને બંનેને હું મારાં પોતાનાં સ્વજન ગણું છું. જેમાં ઈચ્છો છો તેમાં તમને ઉપયોગમાં આવવાને પણ તૈયાર છું. જ્યારે તેવું લાગે ત્યારે તમારે મને જરૂર બિલકુલ સંકોચ વિના ખુલ્લી રીતે કહેવું કે ‘મોટા, તમે આટઆટલું અને આવી રીતે કરો.’ એમ કહેતાં જરૂર મારાથી થઈ શકે તેટલું બધું કરવાને પ્રભુકૃપાથી તત્પરતાવાળો જીવ છું. અને તે તમારે ખાતર કરું છું તેવી ભાવના પણ મનમાં નહિ હોય. હું પણ પ્રભુકૃપાથી તમારા બધાંના જેવો જ છું. માત્ર એટલી જ તમોને પ્રાર્થના છે કે જો ગણી શકાય અને જો દિલ થાય તો તમારો પોતાનો ગણશો.

સંબંધનો અને પ્રેમનો આધાર મુખ્ય તો હૃદયની ભાવના ઉપર રહે છે. પ્રભુકૃપાથી અમે તો ખુલ્લે ખુલ્લું કહીએ છીએ કે અમારામાં કંઈ જ, કશી ભાવના નથી. જે કોઈ જેવી ભાવના કે જેવી વૃત્તિ આપે છે તે તે પ્રમાણે અંદર આવે છે અને જાય છે. ખાલીના ખાલી અને ભરેલાના ભરેલા. એટલે કેટલીયે વાર નરકેય આવે છે, તાજાં મધુરાં ફૂલોની સુવાસ પણ આવે છે.

પ્રભુની આ દ્વંદ્વની રચનામાં એ પોતે જાણે છે જ નહિ એવી રમત ત્યાં રમી રહેલો છે. અને એ પોતે તે તે બધાંમાં હોવાથી તે તે બધાંનો, પરિસ્થિતિમાં તેમની તેમની જાગ્રતિ અને ભાવના પ્રમાણે વિકાસ થયા કરે છે.

‘બીગડી સુધારે કોન ?’ એ ભજન સાધનાકાળમાં ઘણી વાર હું ગાતો. માટે, કૃપા કરીને વહાલાનું સુકાન હાથમાં રાખી ભરદરિયે ઝુકાવવાની જરૂર છે. આ નોકરી, છોકરાં એ બધું તો ઠીક છે. આપણે ખરી નોકરી તો ભગવાનની કરવાની છે. ચેતન પરત્વેની તમારી ભાવના આ જીવ સાથે સંબંધમાં આવવાથી બધી વણાઈ ગઈ એમ જો ભૂલેચૂકે પણ લાગેલું હોય તો તેવી સમજણ યોગ્ય પ્રકારની નથી. પ્રભુકૃપાથી જો પુરુષાર્થ સધાયા કરાય તો ધીરે ધીરે જાગૃતિ જરૂર પ્રગટે છે. માત્ર, અનંત અને અતૂટ ધીરજ રાખીને ખંત, ઉત્સાહ અને કાળજીથી પોતાના પ્રયત્ને વળગી રહેનાર જીવ અંતે જરૂર ફાવે છે. જે અંત સુધી વળગી રહે છે અને જેની ભાવનામાં પારદર્શક પ્રામાણિકતા, હૃદયની વફાદારી, નેક દિલ અને દાનત પ્રગટેલાં હોય છે તે પ્રકૃતિના અનેક થરોમાંથી આરપાર નીકળી જઈને પણ વ્યક્ત થવાને મથ્યા જ કરે છે. તેવી ભાવના જો પ્રગટે તો તે એકની એક દશામાં પડી રહી શકતી નથી. જેમ જીવ પ્રકારની વૃત્તિ સ્થિતિયુક્ત રહી શકતી નથી તે તો અનુભવની હકીકત છે, તેવી જ રીતે ઉપરની હકીકતનું સમજવાનું છે.

માટે, ફરીથી એ તમારા મનના ચેતનને પ્રાર્થના છે કે ઉપર જણાવેલી ભાવના પ્રમાણે પ્રાણ પ્રગટાવીને સાધનને વળગી રહેવાનું થાય તો ઘણું ઉત્તમ અને તેમાં જ્યાં આડે આવે તો તેને

જરા પણ ગાંઠવું નહિ. અને એ એનો વિરોધ કરશે તો પછી તે પોતે મરશે. માટે, કૃપા કરીને જાગજો અને ચેતજો. એટલી ફરીને તમારા હૃદયને પ્રાર્થના છે.

સુમેળ ન જાગે તો ?

સ્વજન : ક્યારેક તો એવું લાગે છે કે જીવનમાં સુમેળ થશે જ નહિ. જ્યારે છેક નિરાશ થવાય છે ત્યારે મરવાનું મન થાય છે.

શ્રીમોટા : સંસારવહેવારમાં એવા ઘણા દાખલા મળી આવે છે કે એવો સુમેળ ન જ જામે તેવું માનનારાઓ વચ્ચે પણ સુમેળ જામ્યો હોય. જોકે આપણી પોતાની વૃત્તિ ઉપર તે આધાર રાખે છે.

કોઈની સાથે મેળ મેળવવો એ બહુ અઘરી વાત મને તો લાગતી નથી. છેક ગરીબાઈમાં જીવન ગાળેલું હોવાથી અને ઘણાં કુટુંબોમાં રહેવાનું થયું હોવાથી ગરીબીના કારણે ઘણું ઘણું સાંભળવાનું મળેલું છે. અન્યાય થતા પણ અનુભવેલા છે, તેમ છતાં જ્યારે હૃદયમાં વળગી રહેવાની સાન પ્રગટેલી હોય છે ત્યારે તેમ સરળતાથી થઈ શકે છે.

પુરુષજાતિએ સ્ત્રીઓને ઘણા અન્યાયો કરેલા છે. તેના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે પણ આપણે તેને વળગી રહેવું એ આપણો ધર્મ છે એમ મને તો લાગે છે અને મરણને વાંચ્છવું એ તો નિરાશાની અંતિમ પરાકાષ્ટા છે. આપણે ભાગે આવેલો ધર્મ મરદની માફક હિંમતપૂર્વક અને પુરુષાર્થથી કશી આશા અપેક્ષા રાખ્યા વિના આદર્યા કરવામાં સાચી માનવતા રહેલી છે.

નામસ્મરણની ધૂન તમને હજી ચઢી નથી તો કૃપા કરીને જરા ભાવના રાખીને મહેનત કરશો તો કશો વાંધો આવવાનો

નથી. જે કર્મ મળ્યું તે કર્મથી ભાગી છૂટવું એને તો હું કાયરતા ગણું છું. તમે બંને પ્રેમભાવે રહો અને ભગવાનનું નામસ્મરણ કર્યા કરો તેવી મારી તો આશા છે. બને તેટલું આનંદમાં રહીને અને જીવીને ભગવાનનું નામ લેવાનું છે.

જ્ઞાનપૂર્વક દુઃખ

સ્વજન : આપ સમજાવો છો એ રીતે વર્તવા જતાં દુઃખનો અનુભવ થાય છે, પણ એ પળે સમજણ જાગે છે. આથી, હળવાશ લાગે છે ખરી.

શ્રીમોટા : પ્રેમી હૃદયનો મર્મ હૃદયમાં ઊંડો ઉતારીને ઘણી વાર સાલે છે, અને જરાક લાગે અને વાગેલું હોય ત્યારે તે ઘણું વધારે લાગે. માટે, જો લગાડવું હોય તો ભાવ જ લગાડવો. ભાઈ સાહેબ ! એટલી મહેરબાની કરવી. અમારી ખાતર જે કોઈ દુઃખ વેઠે છે તે અમને વહાલું લાગે છે, પરંતુ તે દુઃખમાં જો જ્ઞાન હોય તો તે અનંત પ્રકારનું સુખ આપે છે.

જીવનમાં જે સંગ્રામ છે, તે સંગ્રામ ખેલવાને તો જીવનમાં તનમનાટી પ્રગટી શકે. જીવનમાં સંગ્રામ ખેલાવા કાજે મરણિયો નિરધાર પ્રગટેલો હોય. જેમાં જીવનને ફના કરી દેવાની તાકાત જન્મેલી હોય, તેવા શૂરાનું આ જીવને કામ છે.

સદાય આનંદમાં રહેવું. તે જો રહેતાં ન આવડ્યું તો તો જીવ્યાં તોય સરખાં અને ન જીવ્યાં તોય સરખાં.

સાયો સંબંધ

સ્વજન-બહેન : અમે બંને એકસાથે રહીએ એવી અમારી તો ભાવના છે, પણ કોઈ અમારી વચ્ચે વિક્ષેપ પાડે તો શું કરવું?

શ્રીમોટા : આપણે જો પતિની સાથે રહેવું હોય તો પતિ જેવું નામસ્મરણ કરવું જ જોઈએ. રથનાં બે પૈડાં એક જાતનાં અને સરખી ઢબનાં હોય તો જ ગાડું બરાબર ચાલે. તમે બંને પરસ્પર એકબીજાને ખૂબ પ્રેમભાવથી ચાહો અને તે ચાહવું તે ચેતનને કાજે ચાહવાનું છે.

‘પરસ્પર ચાહી ચાહીને તને ચાહતાં અમે શીખતાં.’

મારી તો પ્રભુકૃપાથી સાધનાકાળમાં પણ એવી જ રીત હતી. આજે પણ દરેક જીવને તેની તેની પ્રકૃતિ દ્વારા તે તે રીતે ચેતનનો સંબંધ જાગ્રત કરવાને જ તેમાં તેમાં પ્રવેશતો હોઉં છું.

પ્રભુકૃપાથી જે જે સ્વજનો મળેલાં છે, તે તે જીવનામાં કોઈ ને કોઈ રીતે આ જીવ વિશે રાગ પેદા કરી દેવો છે કે જેથી કરીને તે તે જીવો આ જીવથી કદી કાળે છૂટા પડી શકે નહિ.

ભગવાનનું નામસ્મરણ ખૂબ લેતા રહેજો.

તમારા બંને વચ્ચે ખોટી રીતે કોઈ વિક્ષેપ કરાવવાનું કરે તો કૃપા કરીને જાગ્રત બનજો. અને હંમેશનો સાથી કેવો છે અને કોણ છે અને તેની ભાવના શી છે, તેનું being કેવું છે તે બધો વિચાર કરજો. તમે બંને પરસ્પર ભાવનાને જાગ્રત કરવાને અને ચેતનાભાવથી જીવવાને મારા ઉપર મહેરબાની કરો તો જીવવું કૃતાર્થ થાય.

આ સંસારમાં તમારા બંને જીવનો આ એક કોઈ જીવ સાચો સગો છે તે નક્કીપણે ગળે ઊતરી શકે તો ઉતારવાનું કરજો અને તેમ નહિ કરી શકો તો તમે જાણો અને તમારો દેવ જાણે.

ભગવાન સમર્થ છે. સૌ કોઈને માટે સૌ કંઈ કરે છે, પરંતુ અમારાં સ્વજનોને તે અમારાં બનાવતો નથી. એ જ એનામાં

મોટી ખાટલે ખોડ છે. ‘એ’ની નથી પણ સ્વજનોની જ છે. માટે, ભગવાનની કૃપાથી બધાં કંઈ જાગે તો કંઈ જીવવામાં રસ પડે. માટે, બંને કૃપા કરજો. દયા વરસાવજો.

પરસ્પરનો અંતરાય

સ્વજન : હું મોટેથી ભગવાનનું નામ દઉં તો મારી પત્નીને ક્યારેક ગમતું નથી. ‘માથું દુઃખે છે’ એમ કહે છે. સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ આવો કેમ ?

શ્રીમોટા : જપયજ્ઞ વાચિક જેટલો વધે તેટલો ઉત્તમ છે. જપ કરવામાં પત્નીની નારાજી વહોરવી પડે તો જરૂર વહોરવી. અને જપ સાંભળવામાં એનું માથું દુઃખતું હોય તો એ બીજે ઠેકાણે સૂવે. દોષ માત્ર એકનો હોતો નથી, દોષ બંનેનો હોય. જ્યારે આપણને દરેક ઠેકાણે ન ફાવે તો દોષ આપણો છે એમ જાણવું.

જીવનમાં પરસ્પર સુમેળની ભાવના હૃદયમાં પ્રેમભાવ પ્રગટ્યા વિના કદી પણ બની શકવાની નથી તે નક્કી જાણશો. પ્રત્યેક સમજુ અને શિક્ષિત પુરુષ સ્ત્રીજીવનને અમુક પ્રકારની મોકળાશ મળે તેવી અને તેના જીવનને ફૂલવા-ફાલવાની સહૃદયપૂર્વક અનુકૂળતા કરી આપે, કારણ કે સ્ત્રીઓને તેમને પણ લાગણીની વેલ હોય છે.

આજે સ્ત્રીઓનાં જીવન તદ્દન કચડાઈ ગયેલી સ્થિતિમાં છે. તે ઉપર આવ્યા વિના ભારતની સ્વતંત્રતા કદી ભોગવાઈ શકાવાની નથી, તે નક્કી જાણશો. આપણે તો ઘરમાં બેઠે બેઠે યજ્ઞ કરવાનો છે. એ યજ્ઞજીવનમાં આપણે જાતે હોમાઈને સર્વસ્વ સમર્પણ કરીને આહુતિ આપ્યા જ કરવાની છે.

કંટાળીને કે ત્રાસ પામીને કે હેરાન થઈને કે પરસ્પર મનમાં આમ કે તેમ થઈને ભેગાં જીવવું એમાંથી કશો સાર છૂટવાનો નથી તે પણ નક્કી વાત છે. માટે, પરસ્પર સમજીને ચાલીશું અને પરસ્પર પ્રેમની છોળો ઉછાળીને એકબીજાને હૃદય હૃદયથી ચાહ્યાં કરીને પરસ્પરને તેનાં તેનાં દૃષ્ટિબિંદુથી ઉદાર મનથી સમજવાનું કરીશું તો કશી ગૂંચ નડવાની નથી.

સર્વની પ્રકૃતિમાં ભળીને અમારે તો સર્વમાં ઊતરીને પ્રભુકૃપાથી તેના તેના જીવનમાં ભળવાનું છે.

પતિપત્ની વહેવાર

સ્વજન-બહેન : મોટા, અમારા બંને વચ્ચે વિરોધીભાવ શમે એવું કેવી રીતે કરાય ?

શ્રીમોટા : આપણા મન અને સ્વભાવની સંકુચિતતાનો પૂરો લય થયા વિના જીવનમાં સદ્ભાવનાનો વિસ્તાર થઈ શકવાનો નથી. એટલે આપણે વારે વારે મન અને સ્વભાવનું બરાબર પૃથક્કરણ કરીને નીરખતા જ રહેવું. અને ક્યાં ક્યાં સંકુચિતપણું છે અને ક્યાં ક્યાં વક્તા છે તેને બરાબર પકડી પાડીને તેનો જે રીતે લય થાય તે વિશે ઉપાય અને પ્રયત્ન કર્યા કરવા.

જીવનમાં કોઈ આપણા શત્રુ નથી અને વેરી નથી. કોઈ પણ જીવ પરત્વે આપણને મનમાં અન્યથાભાવ ન રહે તે આપણે માટે તદ્દન યોગ્ય છે.

જીવનમાં બધી રીતે સરળતા, શાંતિ પ્રવર્તે તેવી રીતે આપણે વર્ત્યા કરવું. આપણા તરફથી એને અશાંત થવાનું કોઈ કારણ ન બને અને ભવિષ્યમાં તે આપણને કંઈ કશી બાબતમાં આંગળી ન ચીંધે તેમ આપણે વર્તવાનું છે.

બધી રીતના આગ્રહો છોડતી રહેજે અને તું પણ ભગવાનનું નામ જેટલું લેવાય તેટલું લેતી રહેજે. નહિતર ભવિષ્યમાં ગાડીનાં બે પૈડાં સરખાં નહિ ચાલે અને પછી પંચાત આવીને ઊભી રહેશે. મળેલાં છીએ ત્યારે પૂરેપૂરાં મળવું અને મળેલાંનો અર્થ સારવો.

પતિપત્ની વચ્ચે અંતરાય

સ્વજન-બહેન : હજુ અમારી વચ્ચે બરાબર સુમેળ કેમ જામતો નથી ?

શ્રીમોટા : તારે આગ્રહવૃત્તિ મોળી પાડવાની જરૂર છે. આમ જ થયું અને તેમ જ થવું જોઈએ એ વૃત્તિ મોળી ન પડે ત્યાં લગી બંનેનો પરસ્પર સુમેળ નહિ જામી શકે. માટે, તે અંગે બને તેટલી કાળજી રાખવી. અને નામસ્મરણ તો ખૂબ કરતાં રહેવું. હાલતાં ચાલતાં, ફરતાં બસ બોલ્યા જ કરવું.

ભગવાનનું નામ પ્રેમભાવથી લેતાં રહેવું અને પતિ ઉપરના આગ્રહો મોળા કરતાં રહેવું. એ આમ કરે કે તેમ કરે એવું ના ઈચ્છવું. સૌ કોઈને પોત પોતાની રીતે જ વહેવા દેવા. અને તમારી બંને વચ્ચે જેટલો પરસ્પરનો સુમેળ થાય અને એક ભાવનાથી રહેવાય તેટલી ઉત્તમ વાત છે.

પતિપત્ની વચ્ચે પૂર્વગ્રહ

સ્વજન : મોટા, મનમાં કોઈનાય વિશે કોઈ પણ પ્રકારનો પૂર્વગ્રહ પેસી ગયો હોય છે તો એ પછી જલદી હઠતો નથી.

શ્રીમોટા : કોઈ પણ પ્રકારનો કોઈનાયે વિશે પૂર્વગ્રહ પેસી ગયેલો હોય તો આજ અથવા કાલ તે ઉપર તરી આવ્યા વિના રહેતો નથી અને તેવા પૂર્વગ્રહ અનેક જાતના હોય છે. તે બધાને સંગ્રહી રાખવા-દબાવી રાખવા અથવા તો એવી બીજી રીતે જાણે

હોય નહિ તેમ છતાં તે હોય તેવી રીતે તે પડ્યા રહ્યા કર્યા હોય છે. તે બધું જેમ છે તેમ ને તેમ આપણે રાખ્યા કરવું છે કે ચાલવા દેવું છે કે કાઢવું છે ? કોઈ સ્વજનને દેખીતી રીતે હણી નાખવાનું કદાચ સરળ બની જાય, પણ આવા પૂર્વગ્રહો-ટેવો-માન્યતાઓ-સમજણો આ બધાંને હણી નાખવાં અને એ પણ આપણાં સ્વજન છે-કદાચ સ્વજન કરતાં પણ વધુ સ્વજન છે-એ બધાંને હણી નાખવાં તો બહુ જ મુશ્કેલ છે. અને સાચી રીતે તો જેને પોતાના માન્યા હોય તેની આગળ ગમે તે રીતે વ્યક્ત થતાં વાંધો આવતો નથી.

જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાનો હોય તો એ બધાં સ્વજનો હણાયા વિના આપણાથી આગળ જવાવાનું નથી. જીવનવિકાસના પંથીએ તો Frankness એટલે કે સર્વ પ્રકારથી ખુલ્લાપણું અને એવી દિલની સરળતા અને મુલાયમતા તેમ જ એ બધાનું વ્યક્તત્વ અને દર્શન આપણા રોજિંદા વહેવારમાં પણ પ્રગટાવવાં જોઈશે. આમ બને ત્યારે જ આપણાથી Frank થવાવાનું છે એમ આપણને સમજણ પડતી જશે. આપણને પોતાને જીવન પરત્વેની ખરેખરી ગરજ જાગશે ત્યારે આપમેળે Frank-મુલાયમ અને સરળ થવાતું જવાશે.

સ્વજન-બહેન : આપણે ગમે તેટલું કરી મરીએ તોય જ્યારે આપણને પ્રેમભાવ જ ન મળે તો દુઃખ થાય કે નહિ ?

શ્રીમોટા : જીવનની મહત્તા અને મહત્ત્વ એ બંનેને વેગળાં મૂકીએ તોપણ સંસારમાં પોતાના પતિ સાથે સુખી રહેવા માટે તેના પરત્વેનો કોઈ પણ જાતનો પૂર્વગ્રહ મનમાં બંધાઈ ગયો હોય તે ટળે તે જરૂરનું છે. તેનો આપણા ઉપર હૃદયનો ખરેખરો

પ્રેમ નથી એમ માન્યા કરવાથી દુઃખ અને ક્લેશ તો આપણને થવાનાં છે. અને જો ધારો કે સાચી રીતે તેમ નથી-ભાવ નથી તો તેનું કારણ પણ આપણે પોતે જ છીએ. આપણામાં એવી કળા પ્રગટેલી હોવી ઘટે કે જેથી કરીને સામાને આપણે આકર્ષી શકીએ. જો હું પત્ની હોઉં અને મારો ઘણી મને બરાબર પ્રેમ ના કરતો હોય તો અનેક રીતે તેના એટલા બધા ઉપયોગમાં અને ખપમાં આવું અને એકદમ સરળ ભાવે મારી પોતાની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવને એના ઉપર લાઘા વિના અને સંપૂર્ણ નિરાગ્રહભાવે મારે પોતે એનો ભાવ મેળવવો છે, તેવા હેતુથી એટલું બધું એના ઉપર વારી જઉં અને જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રો અને પાસાંઓમાં એને એટલો તો સંતોષ આપું કે તે મને વહાલ કર્યા વિના રહી જ ના શકે.

સ્વજન-બહેન : પણ ખરેખર એમને મારા પ્રત્યે બિલકુલ ભાવ નથી !

શ્રીમોટા : આ તો આપણે-તું એકલી નહિ-ઘણાં ખરાંને મેં કહેતાં સાંભળ્યાં છે કે ‘મારા સ્વજનને મારા પ્રતિ ભાવ નથી.’ પરંતુ આવું બોલનારો કોઈ પણ જીવ કદી એમ તો વિચારતો હોતો જ નથી કે તે અંગે મારામાં કાંઈક ખામી હોવી ઘટે ! વળી, કોઈક અક્કલનો ખાં મને એમ કહે છે કે ‘તમે ઉપર કહો છો તે સાચું પણ કોઈકની પત્ની ઘણી કદરૂપી હોય અને તેના પતિનો તેના તરફ ભાવ ના જાગે તો શું કરવું ?’ આ પ્રશ્ન વિચારવા જેવો ખરો. માનવજીવન એ માત્ર સ્થૂળ જાતનું હોતું નથી. વેરીમાં પણ વાસ કરીને તેને પોતાનો કરી લેવાની એક કળા છે ખરી. કદરૂપી સ્ત્રી હોવા છતાં પણ જીવનના એક એક

પાસામાં અને ક્ષેત્રમાં તેની ઝાઝી નજરે ચડ્યા વિના (નજરે ચઢવાનું થતાં તેનો અણગમો વધે તેવી શક્યતા ખરી-કદરૂપી પત્ની હોય ત્યારે) તેને એટલી બધી સરળતા અને મદદ કરવાનું થઈ પડવાનું બને કે પોતે એનામાં તન્મય થઈ જાય તો કોઈક કાળે તેના પતિનો એવી કદરૂપી પત્ની પરત્વે પણ વહાલ જાગવાની-ભાવ જાગવાની શક્યતા ખરી.

આ તો આપણને પોતાને જ આપણો પતિ કોઈ બીજી સ્ત્રી કે છોકરી સાથે ચાહવામાં પડ્યો હોય તેનું આપણને જે શૂળ દિલમાં પ્રગટેલું હોય અને તે માટે આપણે અનેકગણાં મનમાં કે મનથી ધૂંઆપૂંઆ થયા કરતાં હોઈએ છીએ. આ એક મોટામાં મોટી મડાગાંઠ છે. આપણે જ આપણા પતિને હૃદયથી જો ખરેખરો ચાહવો હોય-પછી તે આપણને ચાહે કે ના ચાહે તેની પરવા કર્યા વિના-તો આવી બધી મડાગાંઠો જ્ઞાનપૂર્વક સમજી સમજીને આપણે તોડવી જ જોઈએ અને આપણો પતિ આપણને ચાહતો નથી એ માન્યતામાં પણ ક્યાંક ભ્રમણા હોવાની શક્યતા ખરી.

દરેક જણ પોતે પોતાના સ્વભાવની રીતે ચાહી શકે. શરીરને ચાહવાની સ્થિતિમાં અને ક્રિયામાં તો તે એકસરખી રીતે વ્યક્ત થાય તે વાત સાચી, પરંતુ જીવનની બીજી બાબતમાં તેમ થઈ શકતું નથી. કોઈની એવી પણ ખાસિયત હોઈ શકે કે તે એક પણ શબ્દ તેની સાથે બોલતો ન હોય તોપણ તેનામાં તેની પરત્વેનો ભાવ હોય ખરો. કેટલાક ભાવને ‘ભારેલો’ રાખ્યા કરે, કેટલાક ભાવને વ્યક્ત કરતા હોય. જે ભાવને ભારેલો રાખ્યા કરતો હોય તે પણ કદીક તો વ્યક્ત થતો હોય, તેમ

જણાયા વિના ન રહે. દરેક વખતે એ ભાવ પોતાની રીતે વ્યક્ત થતો હોય, પરંતુ મારી સમજણથી આ પ્રશ્ન ખોટો છે. આપણે કેટલાં વારી વારી જઈને ચાહીએ છીએ તે જ પ્રથમ વિચારો. આપણે તો પ્રેમ લેવો છે, માગવો છે, એ બધું ખરું; પણ પ્રેમ આપવો છે અને સંપૂર્ણ દિલથી ચાહવું છે એ આપણે કરી બતાવવું નથી. બસ ત્યારે, આમ જ આપણે કરી બતાવો એટલે જીવન જીવી શકીએ.

પ્રણયત્રિકોણ

(એક બહેનના જીવનમાં પ્રણયત્રિકોણ રચાતાં, એને માર્ગદર્શન આપતાં લખાયેલા આ છ પત્રો છે.)

(૧)

વહાલાં બહેન,

તા. ૧૬-૬-૧૯૫૪

તમારો કાગળ અને તેની સાથેનો કાગળ મળ્યો છે. આપણો આદર્શ તો નિરપેક્ષ પ્રેમનો છે. આપણે જેને ચાહતાં હોઈએ તો તેને માટે આપણે ચાહવાનું કરતા નથી, પણ આપણા પોતાને માટે કરીએ છીએ. આપણે જે કોઈને ચાહવાનું છે તેની પાસે અમુક પ્રકારના વર્તનની અથવા તો તેની અમુક અમુક રીતભાતની અથવા તો એવા કોઈ પણ પ્રકારની આશાઅપેક્ષા દિલમાં રાખીએ તો તેવો આપણો 'પ્રેમ' નામને યોગ્ય નથી. આપણાથી એટલે ઊંચે ન ચડી શકાતું હોય તેનો વાંધો ન હોય, પરંતુ આપણો પ્રામાણિક પ્રયત્ન તો તેવી દિશા પરત્વેનો હોય અથવા હોવો ઘટે. આવી દિશાના પ્રયત્ન કરતાં કરતાં ભલેને આપણે અનેક વેળા પડીએ, તેમ છતાં આપણું મુખ સદાય આપણા આદર્શ પરત્વેનું જ જો રહ્યા કરે અને આપણી ઊર્ધ્વગતિ

તે પરત્વેની જીવતીજાગતી હોય તો પછી આપણને નિરાશા સાંપડવાની નથી.

જગતમાં કોઈ પણ આપણને મૂર્ખ બનાવે, આપણી હાંસી ઉડાડે, આપણને તદ્દન ભોટ છે એમ સમજે તો તેને સમજવા દો, આપણે તો નિસ્બત છે એકમાત્ર ચાહવા સાથે. કોઈના કહેવાથી કરીને, તેના માનવાથી કરીને કે સમજવાથી કરીને આપણે જેવા હોઈશું તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ જવાનો નથી. આપણે જે હોઈએ છીએ તે જ રહી શકવાના છીએ. જગત તો અનેક ઉપનામથી આપણને સંબોધે, પરંતુ તે જો આપણે દિલમાં ન સંઘરીએ અને તેના પડતા આઘાત પ્રત્યાઘાતને સમતુલાથી જાળવીને જો પ્રભુકૃપાથી તટસ્થ રહી શકીએ તો આખરે તો આપણને મૂર્ખ ગણનાર જાતે જ મૂર્ખ ઠરવાનો છે. વિશેષતા તો ઊલટી એમાં છે કે આપણે આપણા ચાહનારની પ્રકૃતિ, સ્વભાવ જાણતા હોવા છતાં તેને તેટલા જ પ્રેમથી ચાહીએ અને તેનું આડુંઅવળું હોવા છતાં તેની ઘટના ઉપર પણ આપણું લક્ષ એકાગ્ર અને કેંદ્રિત ન થવા દઈએ. એટલે કે તે ઘટનાને મહત્ત્વ જ ના દઈએ. વળી, આપણા પોતાના પ્રિયજનને છોભીલા પાડવાની પણ જરૂર ન હોય, તેને બતાવી આપવાની પણ જરૂર ન હોય, ઉઘાડો પાડવાની પણ જરૂર ન હોય, તેમ છતાં ધારો કે આપણને તેનું અમુક અમુક ના રુચે તો વિરોધ કરવાની અથવા તો ફ્લેશ-કંકાસ કે એવું કંઈ કરવાથી તેવાની પ્રકૃતિ, સ્વભાવ સુધરી જ જવાના છે એવું કશું નથી. અને એથી તો આપણે વધારે દુઃખી થવાના છીએ. તે તો યેનકેન પ્રકારેણ પોતાને જે ગમતું હોય તેમ કરી શકવાને સમર્થ છે. જ્યારે આપણી સ્થિતિ તેવા પ્રકારની નથી.

કોઈનો માનમોભો જાળવવાની ખાતર, આદર્શ તો, ઉપર જણાવેલી પ્રેમની ભાવના પ્રમાણેનો છે અને તે જ સાચો માર્ગ છે, તેનું ચઢાણ આકરું તો છે. અને તે સાચું તપ છે એમ જો માનીએ તો પછી રસ્તામાં આવી મળતા આવા પ્રસંગો એ તો આપણા પોતાના દિલની ભાવનાનો પ્રકાર કેટલો ઊર્ધ્વ થયેલો છે તે નીરખવા માટેની એ તો એક આરસી છે, કૃપા છે, તક છે. સામેથી મળી આવતા અઠીક પ્રસંગમાં પણ આપણે ઊંચા તરતા રહી શકીએ તે જ સાચું જીવન છે. બીજા ગમે તેમ વર્તે તેની સાથે આપણને નિસ્ખત કશી નથી. આપણને નિસ્ખત તો આપણા જીવન સાથે અને જીવનના આદર્શની ભાવના સાથે છે. સૌ કાંઈ સુતરું સુતરું અને સરળ સરળ હોય ત્યાં ભાવનાને જીવતી રાખવા માટે કશી મથામણ નથી પડતી. સાધારણ અને ઊલટાસૂલટી વહેતા પ્રચંડ પ્રવાહમાં આપણે ભાવનાની ટોચ ઉપર હાલ્યા ડોલ્યા વિના સ્થિત રહી શકીએ તો તે જ જીવનની સાચી મૂડી છે, શક્તિ છે, ગૌરવ છે અને શોભા છે-આપણે તેવા થવાનું છે.

હું કોઈની પત્ની હોઉં અને મારો પ્રેમપાત્ર મારાથી ધારો કે બેવફાઈ કરે તોપણ હું તો તેને ચાહવાનું જ સમજું. પોતાના પ્રેમીને જેમાં તે સુખી થાય અથવા જેમાં તેને સરળતા મળે તેમાં આપણે મદદગાર થવાનું છે. જગતવહેવારના નીતિનિયમોના સામાન્ય ધોરણે, ધારો કે તે યોગ્ય ન લાગતું હોય તો આપણે પોતે જ વિશેષ અશાંતિ અને દુઃખમાં પડવાના. વળી, આપણો એવા પ્રકારનો વિરોધ નથી કે જેથી તેની સક્રિય, સીધી અસર કોઈ નીપજી શકે. એવો વિરોધ તો ઊલટું આપણને પોતાને જ

હેરાન કરનારો નીવડી શકે છે. આપણે પોતે મનથી દુઃખી થઈને રવડ્યા કરવું અને સામાને પણ તેવી સ્થિતિમાં આપણાથી કરી મુકાઈ જવાનું બન્યા કરે તો તે પરિસ્થિતિમાં નથી આપણને મળવાનું સુખ કે નથી તેને મળવાનું સુખ.

આપણને આઘાત લાગે છે તેનું મૂળ આપણે તપાસવું ઘટે. આપણને વિશ્વાસમાં લઈને તે (પતિ) તેમ કરે અને પોતાની આખી પરિસ્થિતિનો તે ખ્યાલ આપે અને પોતાનું દિલ અમુક પરત્વે સ્વાભાવિકપણે રહે છે, આકર્ષાય છે. માટે, ‘દયા કરીને મને સુખી કરવામાં તું મદદ આપ, પ્રોત્સાહન આપ, પ્રેરણા આપ,’ એવી રીતે જો આપણને તેની હકીકતથી માહિતગાર કરે તો હું જો પત્ની હોઉં તો જરૂર તેને તે રીતે સુખી થવા દઉં. દુનિયાદારીનો આ રસ્તો નથી, તેની મને ખબર છે. દુનિયાદારી તો તેવાને હલકટ સમજી તેને દુઃખી જ કરવાને એકદમ તૂટી પડે-પેલી ત્રીજી વ્યક્તિને પણ જગતમાં સુખ ન વળવા દે એટલું જ નહિ, પણ તેને ખરાબ કરવાને પોતાથી બનતું બધું કરે. અને ધારો કે આપણે દુનિયાદારીની રીતે જ વર્તવાનું કરીએ તોપણ ઉપરની રીતે આપણે વર્તી શકીએ એમ નથી. અને એ રાહ આપણા માટે યોગ્ય પણ નથી. કોઈક જીવ મનમાં દંશ રાખે ખરો અને તે દંશની અસરથી પ્રેરાઈને તેને યોગ્ય રીતે પૂરેપૂરો વર્તનમાં પણ ઉતારી શકે. કોઈક જીવ દંશ રાખે ખરો, પરંતુ તેની અસરથી દોરવાઈને તે પ્રમાણેનું સંપૂર્ણ વર્તન કરવાને તે શક્તિવાળો હોતો નથી.

કેટલાક જીવ અપકૃત્યની સામે સિંહની જેમ બદલો લે. જ્યારે કેટલાકને તેવું અપકૃત્ય ગમે નહિ અને તેને પછાડવાનું પણ ઈચ્છે ખરો, પણ તે રીતે તેનાથી તેમ બની શકવામાં તે

કામયાબ નીવડી શકતો નથી. એટલે તે પોતાની લાચારીને લીધે વધુ ને વધુ દુઃખી થતો હોય છે, પરંતુ આપણે તો દુઃખી થવું નથી.

વળી, તે પુરુષ છે અને આપણે સ્ત્રી છીએ. આપણા સમાજમાં સ્ત્રીજીવનની અમુક પ્રકારે, અમુક અંશે લાચારી છે, તે મારે સખેદ કબૂલ કરવું પડે છે. એવી ધૂંસરી ફગાવી દઈને સંપૂર્ણ નિર્ભ્રાંતપણે મુક્ત થયે આપણે પણ વિચરી શકીએ, એવી પ્રતિભાવાળાં અને શક્તિવાળાં હજી આપણે ખીલેલાં નથી. વળી, પુરુષ આપણો બહિષ્કાર કરી શકે અને આપણે તેમ કરવા જઈએ તો આપણું પોતાનું જ વાતાવરણ આપણને સાંખી શકનારું નથી. હું પોતે તો એક જ વસ્તુને બધી રીતે વિચારનારો છું. બેળે બેળે પરિસ્થિતિને સ્વીકારવી અને લાચારી ભોગવવી-એનું નામ તો હું મૃત્યુ ગણું છું. એવી સ્થિતિ તો હું કદી પણ પસંદ ના કરું. એના કરતાં તો જે પરિસ્થિતિ હોય તે પરિસ્થિતિને યોગ્ય રીતે સ્વીકારી તેનું સમાધાન મેળવી આપણે મનથી શાંતિ અને પ્રસન્નતા જળવાઈ શકે તેમ વર્તવું. અને તેવા વર્તાવથી જીવનમાં શક્તિ અને ગુણ બંને પ્રગટવાનાં છે. કૃપા કરીને તમે હાલી ઊઠશો નહિ. થવાનું થયા કરે પણ એનાથી આપણે દબાઈ ન જઈએ, કચરાઈ ન જઈએ, તે જરૂરી છે.

(૨)

તા. ૨૬-૬-૧૯૫૪

કોઈને સુખી કરવાનું સાચેસાચું પ્રામાણિક દિલ પ્રગટે તે તો ઉત્તમ છે. અને તેમાંય વિશેષ કરીને પોતાને મળેલા, થયેલા અને ગણેલા સ્વજનને તેમ કરવાનું પ્રભુકૃપાથી તેમ બને ત્યારે

તેમાં આપણે જે કંઈ કરવું પડે છે, યા તો ત્યાગ કરવાનો આવે છે. તેવું બધું જો ખરેખરા દિલના ઉમળકાથી બને તો તે સાચેસાચી પ્રભુની ભક્તિ છે. જગતમાં, વહેવારમાં, સંસારમાં અને આ સકળ સૃષ્ટિમાં સર્વ કોઈને એકબીજાને માટે ત્યાગ કરવો જ પડે છે. ત્યાગ વિના આ સંસાર ચાલી પણ ન શકે. ત્યાગથી તો જીવન પાંગરે છે. અને ત્યાગ એ યજ્ઞ છે અને એમાંથી જ જીવનનો સાચો વિકાસ અનુભવી શકાય છે. જ્યારે કોઈને પણ સુખી કરવાનું દિલ થાય અને તેના પરત્વે આપણું દિલ પ્રેમના ભાવથી ઊછળતું હોય ત્યારે જ આમ બની શકે. બુદ્ધિની સમજણથી કરેલા નિર્ણયો લાંબા ગાળા સુધી ટકી શકતા નથી, કારણ કે બુદ્ધિથી કરાયેલા નિર્ણય અને તે કાળની આપણી તેવી બુદ્ધિ પણ નિશ્ચયાત્મક અને નિર્ણયાત્મક સ્વરૂપની હોતી નથી. એમાં પણ સ્વરૂપ બદલાતાં રહે છે. અને એની કક્ષા પણ બદલાતી રહે છે, ત્યારે પાછું જે તે રીતે વિચારવાનું બનતું હોય છે. એના કરતાં તો પોતાનાં સ્વજનને માટે દિલનો પ્રેમભાવ જેટલો હોય તેને તેના ઉત્કટપણામાં એકાગ્રતાથી પ્રગટાવી પ્રગટાવીને તેના માટે થયેલા નિર્ણયને આપણે જો દિલના સાચા એકાગ્ર ભાવથી વર્તનમાં મૂક્યા કરીશું તો તેથી કરીને આપણામાં પ્રામાણિકતા, સચ્ચાઈ, વફાદારી, ભક્તિ-આ બધી ભાવનાઓ વિકસવાની છે. જે કંઈ કરીએ છીએ તે આપણા પોતાના વિકાસને ખાતર કરીએ છીએ તેવી ભાવના વિશેષ ને વિશેષ જ્ઞાનપૂર્વકની જેમ દઢીભૂત થયે જશે અને તેનું નિર્ણયાત્મક સ્વરૂપ લેવાતું જશે, તેમ તેમ કોઈ પણ પરત્વેના આશાઅપેક્ષા

આપણા મનમાં પ્રગટ્યા કરશે નહિ. તમે તમારા પતિને સુખી કરવાનો જે નિર્ણય લીધો છે તે આપણા પોતાના હિતને ખાતર છે અને નહિ કે પતિને ખાતર. આવી ભાવનાથી આ પ્રસંગને આપણે પ્રેમભક્તિપૂર્વક સ્વીકારીશું તો ભવિષ્યમાં પણ આવા પ્રકારના કોયડાઓ આપણને ઊઠશે નહિ.

સામાન્યપણે આપણા સમાજની એક સામાન્ય પત્નીના કરતાં તો તમે જે વલણ અખત્યાર કર્યું છે તે કક્ષા ઘણા ઊંચા પ્રકારની છે, ભાવનાશાળી છે. અને એવા ભારે આંચકા પણ તમે ન અનુભવ્યા અને પ્રમાણમાં તમે ઠીક ઠીક શાંતિ અને સમતા જાળવી શક્યાં છો, જોકે થોડીક વાર સ્તબ્ધ થઈ ગયાં પણ પાછાં સ્વસ્થતા મેળવીને તમારાથી સાચો નિર્ણય પ્રભુકૃપાથી લેવાયો એ ઘણા આનંદની વાત છે.

આપણું પોતાનું સ્વજન હોય, તે તો ધારો કે દોષ કરે અથવા તો અન્યાય કરે અને વધુમાં વધુ ધારો કે આપણને અવગણે, તેમ છતાં આપણે તેને ખરા દિલથી ચાહીએ તેમાં જ આપણા જીવનનું સાચું સાર્થક્ય છે. આપણું સ્વજન ધારો કે સ્વૈરવિહાર કરતું હોય તેથી કરીને અમુક અમુક રીતે આપણે તેના માટે માનવું, સમજવું, તે પણ યોગ્ય નથી. નૈતિક મૂલ્યાંકનોની કક્ષાઓ પણ જુદી જુદી બદલાતી રહેતી હોય છે. તે કાંઈ અંતિમ સત્ય નથી બની શકતી. માનવી અમુક અમુક કરે માટે તે તદ્દન ખરાબ જ છે, એમ માની લેવામાં નક્કી ભ્રમણા છે. એક માનવી અનેકને ચાહી શકે અને અનેક પરત્વે વફાદાર અને પ્રામાણિક પણ રહી શકે. એનો મને જાતઅનુભવ છે. કોઈને પણ સારો ધારવામાં-માનવામાં અને સમજવામાં કલ્યાણ આપણું

પોતાનું છે. તેથી, આપણે તો એને ચાહવાનો જ છે. તે ગમે તે કરે, તેની સાથે આપણને નિસ્ખત ના હોવી ઘટે.

(૩)

તા. ૩૦-૬-૧૯૫૪

તમારા બધા કાગળો વાંચ્યા છે. તમારી ભાવના અને શક્તિ વિશે દિલમાં એક પ્રકારનો ભાવ જાગે છે. જીવનમાં આપણે કશુંક કરવાનું છે અને કોઈક જુદી જ દિશામાં જીવનનું વહન કરવાનું છે એવા નવ સર્જનની ભાવના જે જીવને જાગેલી છે તેવા જીવને તેવા જીવનમાં કેટલીય વાર ઓપરેશન મૂકવાની પરિસ્થિતિ જાગી જાય છે. પ્રભુકૃપાથી જીવનમાં આંચકા તો ઘણી જાતના અને ઘણી વાર આવવાના અને એ આંચકાને આપણે કેવી રીતે ઝીલી શકીએ છીએ અને તેને કેવા ભાવથી સ્વીકારીને તેવા વલણના આધારે જીવનવિકાસ પરત્વે વળી શકીએ છીએ તે ઉપર બધો આધાર રહે છે અને તેવો જો લાભ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક લીધા કરીએ તો જીવનમાં તો આનંદ જ પ્રગટે. આ જીવન-વહેવારમાં બધું સુતરું સુતરું, સરળ સરળ પ્રગટ્યા કરે એવું કદી પણ બનવાનું નહિ અને આપણામાંનું બધું એકદમ ઊથલપાથલ થઈ જાય તેવી પરિસ્થિતિ અને સંયોગ પણ જીવનની ભાવનાને કેળવવાને માટે તેને આપણી પોતાની ભાવનાની સ્થિતિ કેવા પ્રકારની છે તે અનુભવવાને માટે તેવું તેવું થવું તે ઘણું જરૂરનું પણ હોય છે.

હાલમાં એકપત્ની વ્રતનો કાયદો છે. પહેલાં તેવું ન હતું. જોકે સ્ત્રીઓને પણ તેવું દિલ હોય તો તેવો હક્ક હોવો ઘટે. એ વાત વળી સાવ જુદી. મારે બેચાર પત્ની હોય અને મારા દિલમાં

એવી ભાવના હોય તો હું બધાયને ખરા દિલથી ચાહી શકું ખરો, પરંતુ તે બહેનો તે પ્રમાણે તેવું સમજી શકે કે કેમ તે વળી એક જુદો પ્રશ્ન છે, પરંતુ મારો દિલનો પ્રામાણિક અને વફાદાર પ્રયત્ન તો તેવો જ હોય. તેમાંથી એકાદ કોઈક બીજી વ્યક્તિ સાથે બહુ તુચ્છકારના ભાવથી વર્તે અને આપણા દિલના યથાયોગ્યપણાના ભાવને તેના સાચા સ્વરૂપમાં ન પ્રીછી શકે અને આપણને પોતાને બીજી રીતે સમજે કે ગણે તો તે આપણા વિકાસ માટે ઉત્તમ છે. મેં પોતે મહાત્મા ગાંધીજીના આશ્રમમાં ઘણાં વર્ષો કામ કર્યું ત્યારે બધા મને ‘ભોટ’ ગણતા અને સમજતા અને તે રીતનું મારી સાથે વર્તન દાખવતા. અને કન્યા છાત્રાલયની બહેનો પણ મારી મશ્કરી કરતી. મને ‘ગાંડિયો’ ‘ગાંડિયો’ પણ કહેતી. આથી, મને તો પ્રભુકૃપાથી આનંદ પ્રગટતો. એટલે તમે મારું દષ્ટાંત લેજો.

(૪)

તા. ૬-૭-૧૯૫૪

કોઈ પણ રીતે દિલને આળું થવા દેવું નહિ. આળું થયેલું દિલ સાચું સમજી શકવાની તત્પરતાવાળું હોઈ શકતું નથી. પતિ પરત્વેનું તમારું વલણ તદ્દન યોગ્ય છે, પરંતુ તે મુક્ત દિલથી તેને તેવું સ્વીકારવાનું કરાવીને દિલ તેને માત્ર ચાહવાનું જ સમજે તો જ ફરી પાછાં તમો બંને આનંદમાં પ્રગટી શકો.

દિલના પહેલા ઘા રૂઝાતા નથી અને ઘવાયેલાં દિલ ફરી આનંદથી એક થઈ શકતાં નથી, એવું લાગણીના સાહિત્યના કવિઓએ ગાયું છે, પરંતુ મને તો એ હકીકત સાચી લાગતી નથી. જો આપણા દિલની ખરેખરી ભાવના હોય અને આપણે

જો આપણા ચાહનારને દિલની પ્રેમઉમળકાની ભાવનાથી ચાહતા હોઈએ તો પડેલી તરડ દિલ જરૂર સાંધી શકે છે. દિલની પ્રેમ કરવાની અને ચાહવાની તાકાત અનંતગણી છે. એકીસાથે અનેકને તે ચાહી શકે છે, અને તેમાં વતુંઓછું એવું કશું કોઈ પ્રમાણ હોતું નથી. પરિચય, સહવાસ, નિમિત્ત અને દિલનો જેવો ઉછાળો તે તે પ્રમાણમાં સૌ કોઈને ચાહવાનું બની શકે. તેથી, આપણને આપણું કોઈ સ્વજન નથી ચાહતું એમ માનવામાં દિલની સંકુચિતતા છે. જોકે તમે તો સદાય એમ લખ્યા કર્યું છે કે તમારા પતિનો તમારા ઉપર ઘણો ભાવ છે. અને તેમને વિશે તમારા દિલમાં તમે ઓછું આણ્યું નથી અને તેમને તમે મુક્ત કર્યા છે અને દિલની ભાવનાથી તમે એમનું સુખ વાંચ્છ્યું છે તે પણ સારી વાત છે, પરંતુ તમારા કે તમારા પતિના દિલમાં કોઈ પ્રકારનો ડંખ ન રહેવો ઘટે. તમે બંને પાછાં દિલથી એકબીજાને ચાહતાં થઈ જાઓ અને આનંદ-પ્રમોદમાં પ્રવર્તી શકો ત્યારે જ અમોને સખ વળવાનું. અમને પણ દિલની સંપૂર્ણ નિરાંત તો ક્યાંથી થઈ શકે ?

(૫)

તા. ૧૩-૭-૧૯૫૪

આપણા ઉદાર દિલની કોઈ કદર ન કરી શકે એટલું જ નહિ, પરંતુ આપણને પોતાને ભોટ અને મૂર્ખ સમજે તો તેથી એક સામાન્ય સ્ત્રી જરૂર વેરના અગ્નિમાં પ્રજ્વલિત થઈ જાય અને તેનો બદલો લેવાને આતુર બની જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તમને હું એક સામાન્ય જીવની કોટિની વ્યક્તિ ગણતો નથી. એટલે તમારી પાસેથી આનાથીયે વધુ ત્યાગની અને ઉદાર

દિલની માગણી મારી તો હોય તે સમજી શકશો. માટે, હવે આ પ્રકરણનો અંત આણી દો. જ્યારથી જાણ્યું છે ત્યારથી દિલમાં ચેન નથી. હર્યાફર્યા કરું છું. આમતેમ આંટા માર્યા કરું છું, બીજાં કાર્યોમાં પણ દિલ પરોવું છું, પત્રવહેવાર પણ કરું છું, પરંતુ આ ખણખોજમાંથી નીકળીને તમને સંપૂર્ણ સ્વચ્છ-મોકળાં થયેલાં જોવાને મારું દિલ તલપાપડ બનેલું છે. આનાથીયે પણ વધુ મનને ઉશ્કેરાટ ઉપજાવે એવી હકીકતથીયે પ્રભુકૃપાથી આપણે સ્વસ્થ રહીએ ત્યારે જીવનમાં ખમીર પ્રગટ્યું છે એમ ગણાય અને હજી હું તો કહું છું કે આ ઘટના એની કૃપાથી એક ઓપરેશન છે. અને તે તમે ઠીક સહી શક્યાં છો. ઓપરેશન વેળા થોડીક તો વેદના થાય અને લોહી આવી નીકળે ખરું. તેટલું પણ તમને ના લાગે ત્યારે જ મને તો સાચી ગુરુદક્ષિણા મળી ગણાય.

જીવનમાં કોઈ પણ એક વ્યક્તિ પરત્વે આપણને હૃદયમાં હૃદયથી હૃદયનો ખરેખરો પ્રેમ જાગ્યો હોય તો તેવો પ્રેમ ગમે તેવો ત્યાગ સહજપણે કરાવી શકે છે.

(૬)

તા. ૨૪-૭-૧૯૫૪

આપણે માટે તો એક જ ધ્યેય છે કે આપણે જેને દિલથી ચાહવાનો છે તેને ચાહવાનો જ છે. પછી તે વ્યક્તિનું શું થાય તે તો તેણે પોતે વિચારવું રહ્યું. આપણે જેને ચાહતાં હોઈએ તેની સ્થિતિ ગમે તેવી થાય કે બને તોયે આપણા દિલનો ભાવ તો ઘટે નહિ. કોઈક પ્રસંગે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે ચડતીપડતી થાય, પરંતુ પડતીમાં તો દિલની આપણી સહાનુભૂતિ સવિશેષ પ્રગટવી

ઘટે. તો જ તે સાચો ભાવ, પરંતુ બે જણના પ્રશ્ન કરતાં હવે તો ત્રીજી વ્યક્તિના પ્રશ્નનો મુદ્દો તમારા કાગળમાંથી ઉપસ્થિત થયો છે. એટલે તે તરફ એકાગ્ર અને કેંદ્રિત લક્ષ કરીને જે લખવાનું પ્રભુકૃપાથી થાય છે તે તમે વિચારજો. મારે તો બધાંની સાથે ભાવ છે. કોઈ પણ સામાન્ય જીવકક્ષાનો માનવી યાને પતિ આવા પ્રકારના સંબંધમાંથી એકદમ મુક્ત થઈ શકે નહિ. તેમ છતાં કોઈ સખત આઘાત લાગે અથવા તો કોઈક સંજોગને કારણે પોતે મરણિયો નિરધાર પ્રગટાવે તો તેવા સંબંધથી મુક્ત થઈ શકે ખરો, પરંતુ તેવા દાખલા તદ્દન અપવાદ ગણાય.

હવે, જે ત્રીજી વ્યક્તિ પતિની પ્રેયસી હોય તેની દશા વિચારવાનું કામ, જો આપણને તેના પરત્વે સાચો ભાવ હોય તો આપણું પણ ખરું જ. તેનું સ્થાન સમાજમાં તેના કુટુંબ-વહેવારમાં અને બીજી બધી રીતે સચવાય અને તેનું જીવન સરળ સરળ વહી શકે તેવી સ્થિતિ ઉપજાવવામાં આપણે ‘અ’ અને ‘બ’ એ (અ એટલે પત્ની, બ એટલે પતિ અને ક એટલે પ્રેયસી) ‘ક’ને સાચા મદદગાર બનવું જોઈએ અને ધારો કે આપણે એટલે ‘અ’ પતિ સાથેના સંબંધથી મુક્ત થઈ શકીએ તોપણ તે (ક) થઈ શકે કે કેમ તે પણ વિચારવા જેવું છે. વળી, બીજો એક ખાસ મુદ્દો એ ઊભો થાય કે બ અને ક નો જીવનના અંત સુધી આવા જ પ્રકારનો સંબંધ આવી જ રીતથી ટકી શકવાની શક્યતા કેટલી તે પણ વિચારવા જેવું. ક પણ સામાજિક મોભાવાળી વ્યક્તિ અને કુટુંબવાળી વ્યક્તિ છે. અને તેનો વહેવાર પણ છે. તે લોક પણ સમય પાકતાં કંઈક રસ્તો કઢાવવાને જરૂર મથવાનાં અને તેમ થતાં અને ધારો કે પ્રભુકૃપાથી તેમ બની જાય તો તો

વળી ધીમે ધીમે ‘બ’ અને ‘ક’નું વલણ ઘટતું જવાનું. સંજોગોને કારણે પણ મળવા કરવાનું ઓછું બનવાનું અને તેવો પરિચય ઘટતો જવાનો અને દિલનાં આકર્ષણ પણ ઘટવાનાં. અને ધારો કે કનું તેવું છૂટા થવાનું ન બની શક્યું અને આખર સુધી તે બેયને, હાલ જેમ છે તેમ, રહેવાનું બન્યું તોપણ તે તેની મુનસફીની વાત લેખાય. જોકે તેવી શક્યતા બહુ ઓછી ગણાય. ‘બ’એ પોતાની પ્રેયસી પ્રતિની વફાદારીની અને પ્રામાણિકતાની નિષ્ઠા પોતાના દિલની સાચી ભાવનાના પ્રમાણમાં પ્રગટાવીને તેને તે સ્વરૂપમાં અમલમાં મૂકવી જોઈએ. જો સાચી રીતે કરવાનું હોય તો તેના જીવનનું એટલે કે ‘ક’ના જીવનનું હિત કઈ સારી રીતે થઈ શકે તે રીતે ‘બ’એ વિચારવું ઘટે. બાકી, ‘અ’ને માટે ‘બ’ને ‘ક’ના જીવનમાંથી નીકળી જવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. આપણે તો ભાવની સાથે કામ છે. આપણો ભાવ જેટલો સજીવ અને ખરેખરો પ્રગટેલો હોય તો તે નીકળી જવાની વાત કરી શકતો નથી. હાલ તેવા કોઈ સંજોગ પણ નથી. ‘બ’ પોતે ‘ક’ સાથે સમાજનો સામનો વહોરીને પણ લગ્ન કરવાની કે સાથે રહેવાની સંપૂર્ણ તૈયારી બતાવે ત્યારે ‘અ’ને માટે તે પ્રશ્ન ઊભો થાય ખરો. અને તેવી સરળતા કરી આપવાને માટે આપણે એટલે ‘અ’ એ આનંદથી લગ્નગ્રંથિથી છૂટા પડવાનું રહે. તેમ છતાંય ‘બ’ની સાથે તો જરૂર રહીએ. આ મારો તે પ્રશ્ન અંગેનો મત છે.

સાચો પતિ

સ્વજન-બહેન : મોટા, આપ મને મારા પતિ ઉપર વારી જઈને જીવન ન્યોછાવર કરવાનું કહો છો, પણ એ વાત સમજાતી

નથી. એકરૂપ બનવામાં શરીરની ભૂમિકા આવી જતી હોય છે !

શ્રીમોટા : જેને આપણે ‘વર’ ગણીએ છીએ તે જ આપણા જીવનનો સ્વામી છે, તે સ્વામી કંઈ માટીનું ખોળિયું છે અથવા જેને ‘વર’ તરીકે જાણવામાં આવે છે તે નથી, પણ એનામાં જે ભગવાનનું ચેતન છે તે જ આપણો સાચો સ્વામી છે. આપણે તો ‘વર’ કાજે જે તે કશું કર્યા કરીએ તે વેળા એનામાં રહેલા ચેતનને હૃદયથી વરવાને આપણે જે તે એને રાજી કરવાને માટે કરવાનું છે. આપણે એના ઉપર નદીના પૂરની જેમ વારી જવાનું છે અને માત્ર તેની સાથે આપણા શરીરના સંબંધના અંગે કરીને નહિ, પણ તેનામાં રહેલા ચેતનને આપણા જીવનમાં ઓતપ્રોત કરી દઈને-એને આપણે રાજી કરવા છે. તે કાજે એવી ભક્તિપ્રધાન સમજણ અને હેતુ જે જે કર્યા કરીએ તેમાં અને એ પ્રભુનું જ મનન, ચિંતવન દઢાવ્યાં કરીને અને ધર્યાં કરીએ અને એને જે તે બધું સમર્પણ કર્યા કરીએ તો આપણું જગત-સંસાર બધું એ જ બની જાય છે. અને ક્યાંય ઘર્ષણ, ક્લેશ, સંતાપ, દુઃખને પછી અવકાશ રહેતો જ નથી. આ હકીકત તને કેવી રીતે ગળે ઊતરાવી શકું ?

તમે બંને એકમાત્ર ભગવાનના નામની ધૂને અને ભાવે રગેરગથી રંગાઈને મસ્ત થઈ જાઓ અને દેહભાવમાં પણ એ રંગની છાંટ પ્રગટે અને ઉત્કટ ભાવમયતામાં તેનો લીલો રસ અનુભવાય તેવું હૃદય પરિણમે તો કેટલો અને કેવો આનંદ ! સંસારી રસ કે આનંદ તો ક્ષણજીવી જ હોય છે, તેવા રસ પાછળ તો ખેદ જ પ્રગટતો હોય છે. તે પણ પૂરો યોગ્ય રીતે ભોગવાય તેવું તો છે જ નહિ. તો પછી સમજીને હવે ઝંપલાવવામાં જ સાર

રહેલો છે. માટે, કૃપા કરીને મનને સમજાવીને એમાં જ પડતું મૂકજે.

મૌનએકાંતની વિશિષ્ટ વિધિ

સ્વજન-બહેન : મોટા, આ શિયાળામાં અમે બંનેએ મૌનએકાંત લેવાનું નક્કી કર્યું છે. એમાં આપની ચેતના પ્રસાદીથી જીવદશાની સ્થિતિ મોળી પડે એવી પ્રાર્થના કરું છું.

શ્રીમોટા : શિયાળામાં મૌનએકાંત લેવાનું મન છે તો તેમ ભલે કરો. એમાં મારી પૂરી સંમતિ છે. છેલ્લા સાત ઉત્થાન-વિધિના નિયમ પ્રમાણે નાહીઘોઈને સૂઈ જવાનું. પોણો કલાક સુધી એકાગ્રપણે કેંદ્રિતપણે તેવી પ્રવૃત્તિમાં રહેવું. આ જીવ સાથે તે કાળે ચેતનાત્મકપણે ભાવનાનું તાદાત્મ્ય જો સાધી શકાશે તો જરૂર અનુભવ થશે. એના વિશે મારા દિલમાં શંકા નથી.

મૌનએકાંતના ગાળામાં ગુરુભાવની ચેતનાત્મક ઉત્કટ ભાવના હૃદયસ્થ જીવતી રહ્યા કરે એવો અભ્યાસ કૃપા કરીને કેળવશો તો તે લાભકારક જ છે.

આ કાળની અંદર નામસ્મરણની સાથે જીવનની ભાવના અને જીવનનો આદર્શ સાથે સાથે કેળવાતાં રહે તે પણ જરૂરનું છે.

સ્વજન-બહેન : જો રજા મળે તો એમની (પતિની) ઈચ્છા પણ મારી સાથે જ મૌનએકાંત રાખવાની છે. આપના સંપર્કમાં આવનાર સૌ કોઈને કોઈ ને કોઈ પ્રકારના ઉચ્ચ અનુભવો થાય છે. અમે પણ એવા અનુભવો દ્વારા આપની નિકટ રહીએ છીએ.

શ્રીમોટા : જો તારા પતિને રજા મળે તો તેનું મૌનએકાંત રાખવાનું છે, પરંતુ પરસ્પર એકબીજાને બિલકુલ જોવાનું રાખવાનું નહિ. કોઈ કોઈનું અંગ જરા સરખું પણ ન જોવાઈ

જાય તેની પૂરતી કાળજી રાખવી અને નાહીધોઈને પવિત્ર થઈને ભજન ગાતાં ગાતાં અને નામસ્મરણ કરતાં કરતાં રસોઈ કરવાનું રાખવું. આપણે સ્પર્શસ્પર્શ ભેદ રાખવાનો નથી તે વાત તદ્દન સાચી છે, પણ એનો અર્થ એવો નથી કે આપણે પૂરેપૂરી શુદ્ધિ અને પવિત્રતા જાળવવાં નહિ. ન્હાયા-ધોયા વિના ગમે ત્યાં અડકાઅડક કરીને જે રસોઈ થાય છે તેથી કરીને જે અણુ-પરમાણુઓ વિશુદ્ધિવાળા નથી તેનો પ્રવેશ આપણામાં થઈ જતો હોય છે. એટલે તેવી કાળજી આપણે રાખવી. જોકે માનસિક શુદ્ધિ એ આપણા માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારની છે, પરંતુ એની સાથે શારીરિક શુદ્ધિ પણ એટલી જ જરૂરની છે. આ સેળભેળના જમાનામાં શારીરિક શુદ્ધિની પૂરેપૂરી યોગ્યતા ઘણા લોકોના ખ્યાલમાં આવેલી નથી, પરંતુ આપણે તો તેના અંગઉપાંગ સાથે પૂરેપૂરી જાળવવાની છે.

હજી જ્યાં લગી હૃદયમાં ભક્તિપ્રધાન ઉત્કટ ભાવના પ્રગટ ન થાય ત્યાં લગી ગમે તેવા અનુભવ થાય તે પણ મિથ્યા જતા હોય છે. એટલે હવે ભગવાને સુઝાડ્યું છે કે જીવમાં એવી ઉત્કટ ભાવનાનું સેવન ન કરવું. અત્યાર લગી જે કંઈ જેને જેને જેવું કંઈ થયેલું છે તે મારા મનથી તો મિથ્યા ગયેલું નથી, પરંતુ તેમને તેમને ઊંચે આણવાને તે અનુભવ ખપમાં લાગી શકેલો નથી, એ વાત તો નક્કી છે. ઊલટું ઘણીયે વેળા તે તે જીવ તરફથી અવગણાઈને પાછું પડવાનું બનેલું છે, પરંતુ ભગવાન સરખો ઘણી છે. તે સર્વસમર્થ છે. એટલે ભગવાન તો કૃપાનો જ સાગર છે અને આપણને બધાંને તેની કૃપાથી વિમુખ કરી શકવાનો જ નથી. એટલે ‘આજ’ કે ‘કાલ’ એની ગણતરી મારા

દિલમાં નથી, પરંતુ તેનો અનુભવ તો આપણને થવાનો જ છે એટલી વાત નક્કી છે.

કૃપાનું કાર્ય

સ્વજન-બહેન : મને ઘણા પ્રસંગોમાં એમ લાગે છે કે ભગવાનની મારા ઉપર કૃપા નથી.

શ્રીમોટા : ભગવાનની કૃપા જો તારા ઉપર ના હોત તો તારા પતિનું તારી બાબતનું વલણ આવા પ્રકારનું થયેલું છે તે ના હોત તે વાત તો નક્કી છે, પણ એ વાતનું ગંભીરપણું અને એનું રહસ્ય તારે ગળે પૂરું ઊતર્યું નહિ અને થયેલી કૃપાનું તાત્પર્ય અને તેની મહત્તા તેના તેવા પ્રમાણમાં ગળે ના ઊતરી અને બીજી રીતે જ સમજવામાં બન્યા કર્યું એટલે કૃપા પણ શું કરે ? કૃપા તો ત્યાં જ વરસતી અનુભવાય છે જ્યાં એનો જ્ઞાન-ભક્તિભાવે, હૃદયના ન્યોછાવરભાવે નદીના પૂરની જેમ ઉત્સાહથી સ્વીકાર થયા કરતો હોય અને પોતે પોતાની જાતને એથી કૃતકૃત્ય અને ધન્ય થયેલો અનુભવે અને તેથી કરીને મનને શ્રીભગવાનની કૃપામાં તરબોળ થયેલું અનુભવે. તેવું થયા વિના કૃપા હોય તોપણ તે કપટભાવે જ પ્રગટતી હોય છે. એને સમજવી શક્ય નથી.

તેમ છતાં મારે મન તું ગુલામડી રહે તેવું જ કરવાની જરાકે મરજી નથી. જોકે બંનેમાંથી કોઈ તારી સાથે તેવું વર્તતું તો નથી જ, તેમ જ તેવી ભાવના પણ સેવતું નથી. છતાં તારું મન તારા પતિનામાં ચેતનભાવે ઓગળી જાય તો જ તારા તેવા વિચાર પણ ઓગળી જાય, પણ તું કશું પણ દબાવી દબાવીને ગમે તેટલું રાખ્યા કરવાનું કરશે તેથી તો ઊલટું અંતરમાં તેનું

જોશ જામ્યા જ કરવાનું છે. ઘડિયાળની ચાવી જેમ જેમ બળ દઈને દેવાતી જતી હોય છે તેમ તેમ તેનું જોશ વધે છે તેવું આમાં પણ છે. તેથી, તેને મારે તેમ કરાવવાનું પણ નથી, પણ તેમ કરાવાય તો ઊલટું જીવદશામાં જ રહેવાય છે. તેથી, જેને તારણહાર માનતા હોઈએ તેનામાં તેવો જીવતો જ્ઞાનભક્તિ-પૂર્વકનો ભાવ મળે તો જ તેની ચેતનાશક્તિ આપણને ઉઠાડી શકે. માટે, નામસ્મરણ લીધા કરીને-તેવો ભાવ પ્રત્યેક ઊગતા વિચાર-વર્તન-ખ્યાલ-સંબંધ-વહેવાર-સંસાર-જગત અને જગતની પ્રવૃત્તિ સાથે આપણે જીવતો રાખ્યા કરવાનો છે અને એમ થશે તો જ ઊગરવા વારો છે.

‘ગુરુ’ની ચેતના

સ્વજન-બહેન : આપ અમારા ઘરને સ્મરણમંદિર બનાવોને ?

શ્રીમોટા : તમારે ત્યાં સ્મરણમંદિર પ્રભુકૃપાથી બનાવવાનું દિલ હતું જ, પણ તમે બંનેએ મારા દિલના ભાંગીને ચૂરેચૂરા કરી નાખેલા છે, પણ તેથી કરી તમારા ઉપરનો પ્રેમભાવ કંઈ ઘટ્યો નથી. ત્રાટક તથા નાકના ટેરવા ઉપરની દૃષ્ટિ એ બે સાધન કરતાં કરતાં ખૂબ પ્રેમભાવે-હૃદયની મસ્તીથી નામસ્મરણ કર્યાં કરવાનું છે. હૃદયનો રણકાર હજી ‘મહીં’ સ્પર્શતો નથી. માટે, કૃપા કરીને હવે તો બસ ઝંપલાવીને-મનને વેગળું મૂકીને-તેવા તેવા વિચારને નકારીને એકભાવે સ્મરણમાં જ ગુલતાન બની જાઓ એવું જ આ જીવ તમારામાં વિચાર્યા કરે છે.

ગુરુની ચેતનાશક્તિમાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને ભક્તિ રાખીને એનામાં તાદાત્મ્ય જન્મે એવા પ્રયાસ તમારે કરવાના છે. મન

જ્યારે એના વિશેનું કશું પણ નકારાત્મકપણે વિચારવાનું બંધ કરે તો જાણવું કે હવે એની ચેતનાએ કામ કરવા માંડ્યું છે. ત્યાં લગી જાણવું કે આપણો જીવસ્વભાવ હજી મોખરે જ છે.

બધાં કરતાં નામ જ લીધા કરવું અને સ્થૂળ ‘મોટા’ને નહિ પણ ચેતન ‘મોટા’ને હૃદયમાં રાખી-રાખી કર્મમાં એનો ભાવ ઉતાર્યા કરવાનો છે. ચેતન ‘મોટા’ જીવનમાં વણાયા કરે તે કાજે એવી જીવતી ધગધગતી તમન્નાથી સ્થૂળ ‘મોટા’નો સંગ થાય તોપણ સમજણ ઊગી જ જાય.

પત્ની અને નોકરી

સ્વજન : મોટા, મારી પત્નીને નોકરી મળી છે, પણ એ નોકરી કરવી એને ગમતી નથી અને પાછી કહે છે કે મોટા કહે છે માટે નોકરી કરું છું.

શ્રીમોટા : તમે બંને જણાં ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખીને તેનું સ્મરણ કરશો. આપણે વળગવું તો છે પણ બકરીને ગળે આંચળ છે તેની પેઠે વળગી રહેવાથી કશું વળવાનું નથી. માટે, તેમાં હૃદય પરોવશો એવી વિનંતી છે.

તમારી પત્નીને ખરાબ લાગે તોપણ મારી સલાહ તો એ છે કે શરીર હાલે અને તેનું મન ગોઠે તો નોકરી ઉપર રહેવું એ સલાહભરેલું છે. અલબત્ત, રજા પૂરી થયે તે નોકરી કરતી હશે તો સગાંવહાલાંમાં અને બીજે તેની કિંમત અંકાવાની છે તે નક્કર હકીકત છે. વળી, મનને આરોગ્યપ્રદ ઉદ્યમ મળી રહે છે. બેસી રહેવાથી શરીરની વધારે ખાનાખરાબી થાય છે. એવું મારું માનવું છે, પરંતુ મારા કહેવાથી જ નોકરી કરતી હોય તો ના કરે. મારું કહેવાનું ગળે ઊતરતું હોય તો જરૂર નોકરી કરે.

ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખીને નામસ્મરણ કરે તો તેને પણ દિલમાં આશ્વાસન મળતું રહે.

નવરાં બેઠાં નખ્ખોદ વાળે-એવું તો મન છે. તેના કરતાં કોઈ નિર્દોષ પ્રવૃત્તિમાં તે પરોવાઈ રહેતું હોય તો તે ઉત્તમ છે. પળેપળ સ્મરણભાવનામાં તો મન રહી શકે તેવું હોતું નથી.

વળી, આ સંસારમાં જેની તેની કિંમત પૈસાથી અંકાય છે. પૈસાનું જોશ જ્યાં ત્યાં બધે જ છે. કમાનાર વહાલો લાગે છે. સંસારવહેવારમાં પણ પૈસા માનઆબરૂ અપાવે છે. મૂર્ખ અને ડફોળ જીવ જો પૈસાદાર હોય તો બધા તેને સલામો ભરતા જોઈએ છીએ. આપણે તેવી રીતે તો નથી થવું, પણ સમય એવો બરબાદ જાય તેના કરતાં બાળકોની સોબતમાં જાય તે ઉત્તમ. શરીરને થોડુંક તેથી વધારે કામ કરવું પડે તેવું થાય તો તેમાં કશો વાંધો ના થાય. જે કરીએ તે પૂરું સમજીને કરવું.

વિષયભોગની સાપેક્ષતા

સ્વજન-બહેન : (પત્રમાં લખેલું) ઘરસંસારમાં તે પતિપત્ની બંને છે. પતિને વિષયવાસના જાગ્રત હોય તો પત્નીથી એનો ઈન્કાર કે વિરોધ કેવી રીતે થાય ? મારો સ્વભાવ આગ્રહી છે એમ આપે મને વારંવાર લખેલું છે, પણ આ બાબતમાં મારી બિલકુલ ઈચ્છા ન હોય તો મારે શું કરવું ?

શ્રીમોટા : વિષયવાસનાની તૃપ્તિ એટલે કે છોકરાં થાય એ વૃત્તિ. એમાં જો તારું કશું ન ચાલતું હોય તો અને એમાં તારી ફરિયાદ હોય તો તે તારે ખુલ્લા દિલે જણાવવી. મનમાં ને મનમાં ભરી રાખીને, ઉપરથી એક વાત કહેવી અને અંતરમાં બીજી વાત રાખવી તો તે દ્રોહ કરનારી ગણાશે. પ્રભુના માર્ગમાં કશી

વાતના કે કશાના મૂળને દબાવીને આપણે આગળ ચાલી શકવાના નથી. દબાવી રાખેલું કોક વાર એવું તો જોરથી ઊભળશે કે તે આપણને ગુલાંટ ખવરાવી દેશે.

જે જે બાબતમાં તારું ન ચાલતું હોય તે કૃપા કરીને ખુલ્લે ખુલ્લા દિલે લખજે. બાકી, મને તો તારો સ્વભાવ આગ્રહી લાગેલો છે. બધા આગ્રહ આપણે તો મૂકી દેવાના છે, પણ તે સમજી સમજીને જો આપણે ચેતનના હોઈએ અને જે તે કંઈ ચેતન વડે જ કરતાં હોઈએ તો પછી જે જે કંઈ થતું હોય તે ચેતનનું જ ગણાય. એટલે આપણને જે જે કંઈ થયા કરે કે થયા કરતું હોય, ઊગતું હોય કે જતું હોય તે તે ચેતનનું જ છે. અને તે તે ચેતનને જ સોંપ્યા કરીએ તો પછી તેમાં આપણાપણાની લાગણી રહી શકતી નથી.

જો તારે પોતાને એક સંસારી જીવન જીવવું હોય અને છોકરાં છૈયાંથી મહાલવાનું કરવું હોય તો અમારે તને બેળે બેળે ખૂંદી ખૂંદીને આમાં ધકેલી દેવી નથી, કારણ કે તારા દિલનો અસંતોષ એ કંઈ તારો નથી. એ અસંતોષ પછી મને જે સાલે અને મને જે દુઃખ દે તેની અવધિ કેવી રીતે તને સમજાવું ?

જગતમાં-વહેવારમાં પણ અભેદ જ પ્રવર્તે છે અને આધ્યાત્મિક અર્થમાં પણ અભેદ જ છે. જગતમાં સારુંનરસું એવાં જે ધોરણ છે તે પણ બધું અભેદરૂપે જ છે. એટલે તારું જો ના ચાલતું હોય અને જો તે પૂરેપૂરું યોગ્યતાવાળું હોય અને તેથી જીવનવિકાસને રોકનારું ન હોય તો તારા પતિને પણ હું હુકમ કરું (તે માને તો), પરંતુ આપણે કશું પણ દબાવી દબાવીને અંદર ભરી રાખીશું તો કશો દહાડો વળવાનો નથી.

વિષયભોગનો હેતુ

સ્વજન-બહેન : (પત્રમાં લખીને) બાળકની ઝંખના સાથે વિષયભોગ કરવામાં દોષ ખરો ?

શ્રીમોટા : વિષયની બાબતમાં હવે તારે સમજવાનું છે કે જો છોકરાંની ભૂખ હોય તો તેની જવાબદારીનો પાકો ખ્યાલ કરવો પડશે. છોકરાંને કેળવવાં અને એમને યોગ્ય શાસ્ત્રીય રીતે ઉછેરવાની દાનત, કામ અને ખંત-ઉત્સાહ હોય તો તેવી ઈચ્છા હોવી તે પણ કંઈક ઠીક ગણાય. માત્ર, ચામડીની ખંજવાળને સંતોષવા જતાં જતાં ગર્ભ રહી જાય તેમ બની જાય તો તે તારે કે તારા પતિ માટે યોગ્ય નથી. તારે મનમાં તે બાબતમાં લોલુપતા હોય તો તે કાંઈ પાપ નથી, દોષ પણ નથી. એ તો હોય જ. એને જો સંતોષવાનું કરવું હોય તો એનાં જે જે થનારાં પરિણામોનો પણ વિચાર કરવો ઘટે જ.

બાળઉછેર એ કંઈ રમત વાત નથી. ગર્ભધારણ કર્યા પહેલાં મનની જે પવિત્ર અને શુદ્ધ સાત્ત્વિક ભાવનાભરી યોગ્યતા સાંપડ્યા વિના માત્ર ચામડીની ખંજવાળ સંતોષવાને જે કંઈ જરાક જેટલું કર્મ થઈ જાય તેમાં મજા પણ શી અને આનંદ પણ શો ? એમાં શરીરને પણ આનંદ નથી. એ તો ઊલટું વેઠ છે, અને પ્રસવવેળાની વેદના અને પછી બાળકની જે યોગ્ય પ્રકારે સંભાળ, કાળજી, ધ્યાન અને સંસ્કાર આપવાની યોગ્ય આવડત એ બધું જો ના બની શકવાનું હોય તો બાળક થવાનો વિચાર કરવો એ નર્ચુ અજ્ઞાનભર્યું ગાંડપણ છે. બાળક વિના-બાળકના ખ્યાલ વિનાનું-શરીરની ખંજવાળ ખાતર જરાતરા કામવાસનાને પોષવાનું ઈંદ્રિયજન્ય કર્મ બનવા દેવું તે તો ઘોર અજ્ઞાન છે.

તેવા કર્મમાં પણ પૂરેપૂરી સાવચેતી, સાવધાની, ચેતનપણું અને સજીવારોપણ અને ભાવમયતા તથા તે તે કર્મની કેંદ્રિતતા સાથેનું ચેતનાભર્યું આત્મસ્થિતિનું જીવતું લક્ષણ તથા તેવા તેવા કર્મની પરંપરામાંથી ઊગતું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન-એ બધું પણ રહી શકવાનો સંભવ હોય તો તેવી વેળાનું જે બાળક થાય તે તો શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ જેવું કે નરસિંહ મહેતા જેવું પાકે. એટલે કે અવતારી જેવું તે બાળક થાય. તેવું બાળક જન્માવીએ તો વિષય ભોગવ્યો પણ સાર્થક થઈ જાય. આ તો પશુ પણ ભોગવે. જરાક જેટલા કાળનો ઉંદર-ઉંદરડી જેવો ક્ષુલ્લક વિષય ભોગવવો તેમાં તે જીવ શી લોલુપતા ધરાવતો હશે તેની મને સમજણ પડતી નથી. માટે, આ બધું આત્મભાવથી વિચારજે. અને ત્યાં આવું ત્યારે ખુલ્લા દિલથી વાત કરજે.

ખાલી ઉંદર-ઉંદરડીની રમત રમવા જેવી બાબતમાં મન જે લોલુપતા સેવે તે આપણને છાજતી હકીકત નથી. તેથી, તે એકમાત્ર ભગવાનની જ ભક્તિમાં મનને લગાડી દેવાનો, સમર્પણનો જીવતો અભ્યાસ કેળવીને-એનાં ચરણકમળે ન્યોછાવર થઈ જવાનો મરણિયો નિરધાર જ આપણને ઉગારી શકે તેમ છે.

આપણો 'વર' જેવો વર મળેલો છે તેવો વર બીજો કોઈ આપણને મળી શકે તેવો નથી. એની યોગ્યતાનું ભાન આપણને હૃદયની યોગ્ય ભાવનામાં પ્રગટ્યા કરો એવી દિલમાં તારા પ્રતિ અપેક્ષા રહે છે.

હજી તારી ભાવના આ જીવ પરત્વે પણ ઉત્કટ, પ્રચંડ ભક્તિવાળી બનેલી નથી. શરીરનો શરીરભાવ જ ખ્યાલમાં રહેલો હોવાથી એનો ચેતનાભાવ તને સ્પર્શી શકેલો નથી. માટે તો

ચેતનાભાવ સ્પર્શે તો જ કંઈક કામ આવે. બાકી, અલૌકિક ભોગ એવી એક દશા છે તેમાં તો સર્વ લક્ષણ આત્મદશાનાં જ પ્રવર્તે છે. એ હકીકત તો જે ભક્તિયોગની પરાકાષ્ટાએ પહોંચે તે જ સમજી અને જાણી શકે.

બાળકોને સંસ્કાર

સ્વજન-બહેન : નાનાં બાળકોને સારા સંસ્કાર મળે એ માટે માબાપે શું કરવું જોઈએ ?

શ્રીમોટા : બાળક આપણા વાતાવરણને કેવી ઝડપથી ગ્રહણ કરી લેતું હોય છે, એની આપણને કલ્પના સરખી પણ હોતી નથી. એની ગ્રહણશક્તિ એટલી તો તેજસ્વી હોય છે કે તેથી આપણામાં જે સૂક્ષ્મપણે ચાલી રહેલું હોય છે એની છાપ એના ઉપર પડ્યા વિના રહેતી નથી. એનામાં જેને Subconscious state કહેવાય એ અંતઃસ્થ ચેતનાવસ્થા સજાગ છે. એટલે કે આપણી ઊંઘ દરમિયાન પણ જે જાગ્રત હોય છે તેની બાળકનામાં સતત જાગૃતિ હોય છે અને તે એટલું તો બળવાન હોય છે કે આસપાસનું બધું કેમેરાની માફક રેકર્ડ ઊતરાવીએ, ત્યારે રેકર્ડની માફક ઝટ ગ્રહણ કરી લે છે. આથી, આપણા મનના મેળ, આપણા રાગદ્વેષ, આપણા ઝઘડા, આપણો ક્લેશ, કંકાસ અને આપણા પાજી મન અને હૃદયના બળાપા-એ બધું એના દિલમાં આપણા વારસા તરીકે એને મળ્યા કરે છે. એ વારસામાંથી આપણાં બાળકોને ઉગારવાં હોય તો માબાપોએ વધારે ઉન્નત બનવું જ પડશે. જે સંસ્કારો બાળકોને નાનપણમાં મળે છે તે એના હૃદયમાં સૂક્ષ્મપણે એકદમ ગ્રહણ થતા હોય છે અને કોઈ ને કોઈ કાળે એ સંસ્કારો ફૂટી નીકળે છે.

બાળકોને રમાડતાં 'સાવધાન'

સ્વજન : નાના પુત્રને રમાડતી વખતે તે સારો બને એવી મનમાં ઈચ્છાઓ જાગે છે.

શ્રીમોટા : તમારા પુત્ર વિશે તમે-માબાપ-કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા મનમાં સેવશો નહિ. જે બાળકો ઉપર તેમનાં માબાપોની એવી રાગાત્મક ઈચ્છાઓના હુમલા થયેલા છે, તેઓ ઘણી વાર માબાપો ઈચ્છે તે કરતાં ઊંધાં નીવડેલાં છે, એવું પરિણામ આવેલું ઘણી વાર જોવામાં આવે છે. એટલે એમને જેવાં થવું હશે તેવાં થશે. આપણે મનમાં તેમના વિશેના આ બાજુના કે તે બાજુના કશા વિચાર ના આવવા દેવા અને રમાડતી વખતે તો ખાસ.

ભાવનાયુક્ત કર્મ

સ્વજન : મળેલું કર્મ કરવામાં કંટાળો, અણગમો અને ક્યારેક ત્રાસ કેમ અનુભવાતાં હશે ?

શ્રીમોટા : પ્રભુકૃપાથી જે કરવાનું છે તે કરવાનું જ છે. અને જો કરવાનું છે તો પછી પ્રેમથી કેમ ન કરવું ? પ્રભુકૃપાથી પ્રત્યક્ષ જીવીને અમે તો મળેલાં બધાં સ્વજનોને કહીએ છીએ કે જે મળેલું કર્મ છે તેમાં જો ભાવના જીવતી કરી શકીએ અને કર્મના હાર્દમાં ભાવનાને જીવતીજાગતી રાખ્યા કરીએ અને તે કર્મને ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરવાની હૈયાસૂઝ પ્રગટાવ્યા કરીએ તો તેવું થતું કર્મ એ પણ પ્રભુભક્તિ છે. અને કર્મમાં ભાવના જીવતીજાગતી રહ્યા કરે તો કંટાળો, ત્રાસ, સંતાપ, ક્લેશ કંઈ કશું થતું નથી.

પરમાત્માની યોજના મંગળમય જ હોય છે, તેવી ભાવના સેવ્યા કરવામાં આપણું પોતાનું કલ્યાણ છે. આપણે કોઈ વાતે અકળાઈ ન જવું. પૂરેપૂરી શાંતિ જાળવવી અને જે તે બધું પ્રેમથી પ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્યા કરવું. આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ભગવાનને માટે કરીએ છીએ એવી ભાવના તે તે કરતી વખતે મનમાં દઢાવતા જવું. ભાવના વિનાનું કરેલું કર્મ તે સાચી રીતે કર્મ નથી. ખાલી તે તો આળપંપાળ ગણાય. મળેલું કર્મ જે કોઈ ભાવનાથી કરે છે, તેનામાં એક પ્રકારનો ઊંડો આત્મસંતોષ પ્રગટે છે. ભાવનાથી થતાં રહેતાં કર્મમાંથી શાંતિ અને પ્રસન્નતા નીપજે છે અને આપણે હળવાં ફૂલ રહ્યા કરીએ છીએ. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ હોવા છતાં જો ભાવના જીવતી રહ્યા કરે છે તો તે આપણને વળગી શકતાં નથી. માટે, જીવનમાં ભાવનાને પ્રાધાન્ય અને મહત્વ આપ્યા કરવું અને ભાવનાને જીવતી રાખીને પ્રભુપ્રીત્યર્થે સકળ કર્મ કર્યા કરવું.

દુઃખમાંથી મુક્તિ

સ્વજન : દુઃખ અને વ્યાધિમાંથી છૂટા કેવી રીતે રહેવાય ?

શ્રીમોટા : હજી સુધી તો આપણા શરીરને અસહ્ય કંઈ થયું નથી. તે પ્રભુની કૃપા જાણવી. જે કંઈ આવ્યું છે તે પ્રેમથી, સંતાપ, ક્લેશ પામ્યા વિના ઘણા પ્રેમથી જો ભોગવી લઈશું તો તેમાંથી મુક્ત થવા કાજે અને મુક્ત થવાની કેળવણી કાજે તે મળેલું છે. આમ તો પ્રત્યેક જીવ અંધારામાં જ અટવાતો હોય છે, પરંતુ તેનું તેને જ્ઞાનભાન પ્રગટેલું હોતું નથી. આપણે તો પ્રભુકૃપાથી અંધારામાં અટવાવું નથી. જે મળેલું છે તે મુક્ત થવાની કેળવણી કાજે મળેલું છે એમ દિલમાં દઢાવીને વર્તવાનું

છે. દુઃખ, દર્દ તો એની કૃપાપ્રસાદી છે. ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ શાંતિ પ્રસન્નતા ધારણ કરીને તે પસાર કરવી તે આપણું કર્તવ્ય અને ધર્મ છે.

જે કંઈ થયા કરે તે આનંદથી ભોગવવું, શાંતિથી ભોગવવું, ધીરજથી ભોગવવું. કંટાળો, ત્રાસ કે એવું કંઈક થયું તો તે ફરીથી પાછાં સોગણા પ્રમાણમાં સામે આવીને ઊભાં રહેવાનાં છે તે જાણશો. જેટલું શાંતિથી, પ્રસન્નતાથી, ધીરજથી ભોગવીશું તેટલા પ્રમાણમાં તેની પકડ હળવી બનવાની તે નક્કી જાણજો.

મુક્તાત્મા જીવાત્મા સાથે

સ્વજન : મોટા, આપનું આંતરિક જીવન અમારાથી કળાય એવું નથી. અમે તો આપના પ્રત્યે લાગણી રાખીએ છીએ.

શ્રીમોટા : જીવનમાં કોઈ જીવને કોઈ વાર પણ મળ્યો ન હોઉં છતાં પણ તેવા જીવ માટે મને લાગણી છે. આ હકીકત કોઈના માન્યામાં અને સમજવામાં ન આવે અને તે ન માને તેમાં કોઈનો દોષ ન ગણાય, પરંતુ તે હકીકત છે.

મારે આમ જ વર્તવું જોઈએ કે તેમ વર્તવું જોઈએ અથવા તો બીજાની આશાઅપેક્ષા પ્રમાણે ચાલવું જ જોઈએ. એવું હવે કશું રહ્યું નથી. પહેલાં પ્રભુકૃપાથી તેમ બનતું તે તમારા દિલનો આ જીવ પરત્વે ભાવ પ્રગટાવવા માટે અને હજી પણ કોઈ નવું સંબંધમાં આવે તો તેને માટે તેમ જરૂર કરું ખરો. એટલે દરેક જીવ સાથે વર્તવાનું ધોરણ પ્રભુકૃપાથી નોખું નોખું હોય છે. જોકે દરેક જીવનું પણ તેવું જ છે. છતાં મને એકલાને તે માટે લઈ પડે છે. આટલી હકીકત સ્પષ્ટતાથી એટલા માટે કહું છું કે તમારા

માટે વિશેષ પ્રેમ પ્રગટાવવો અને ભાવ પ્રગટાવવો. ખાલી વાણીમાં લૂલું લૂલું લખવાથી કે બોલવાથી કશું વળવાનું નથી. તમે તો ઊલટાનું આ જીવને ભાંડવામાં અને ગોદા મારવામાં કશું બાકી રાખ્યું નથી. અને જો, આખું હશે તો ત્રાસ આપ્યો છે. જેના હિતમાં અને જેના ચિંતવનમાં જ જે જીવનો સમય જાય છે અને જેનું શ્રેય પ્રભુકૃપાથી હૈયે વસ્યું છે તે પણ જે જીવોથી પરખાઈ શક્યું નથી તેવા જીવોને મારે શું કહેવું ?

‘મોટા’નું વ્યાપક રૂપ

સ્વજન-બહેન : મારા પતિનું શરીર હવે ઘણું કથળવા માંડ્યું છે અને ચિંતા થાય છે. વચગાળે આપના શરીર જેવી એમના શરીરની વેદના હતી. મોટા ! આપનો સહારો યાયું છું.

શ્રીમોટા : મારા પગ ભાંગી ગયા છે અને ઢસડાય છે એટલી બધી શરીરમાં અશક્તિ છે અને તેવો અનુભવ તારા પતિને થયો છે તે ઉપરાંત એના શરીરનું આ શરીર બીજું પણ ઘણું ભોગવે છે. જે જે જીવની સાથે આ જીવનો સંબંધ છે, તે તે જીવની પ્રકૃતિ અને આ જીવની પ્રકૃતિ એક છે. પુરુષ પણ એક છે અને પ્રકૃતિ પણ એક છે. પુરુષનો પૂરેપૂરો પાકો અનુભવ થઈ ગયા પછીથી અને તેમાં નિષ્ઠા પામ્યા પછીથી પ્રકૃતિથી પણ એક જ છે. એનો અનુભવ એવા આત્માને થતો રહે છે.

જગત અને સમાજ હંમેશાં મડદાને પૂજવાવાળો છે. જીવતાંને કોઈ સમજતું નથી અને ઓળખતું પણ નથી. આ શરીર નહિ હોય ત્યારે જુદા જુદા જીવની પ્રકૃતિનું આ જીવનું શરીર જે ભોગવતું હતું, તે બધું જ્યારે તેના જીવનવૃત્તાંતમાં લખાશે ત્યારે લોક નવાઈ પામશે અને ત્યારે વિચારશે કે અરર ! જીવતા હતા

ત્યારે લાભ ન લેવાયો ! માટે, તારે કોઈ વાતે ફિક્કર-ચિંતા કરવી નહિ. એટલું જ દિલથી વિચારવું કે માથે સમર્થ ધણી છે. તેનો આશરો તે મોટો આશરો છે. માટે, તારે ગમે તે બને તો તેથી ગભરાઈ જવું નહિ કે અટવાઈ જવું નહિ. સગાંવહાલાંને બોલાવવાં નહિ. તેની સાથે મારી પૂરેપૂરી સંમતિ છે. ઊલટાં તે લોક વાતાવરણ બગાડે. તારે ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા જ કરવું અને રજા લઈ લેવી. તારે તારા પતિથી કોઈ રીતે છૂટા પડવાપણું નથી. જાય તો શરીર જવાનું છે, કંઈ દિલ જવાનું નથી. માટે, પૂરી હિંમત રાખજે અને ‘મોટા’ને સાથે ને સાથે રાખજે. એને વિખૂટો પાડીશ નહિ.

તારા પતિને આપણાથી શાંતિ મળે તેવું કરજે. તારા શરીરની પરવા ન કરવી. એને રાખવાવાળો રામ છે એવો ભરોસો પાકો રખાવજે. એની સાથે જેમ શરીરથી છું તેમ દિલથી પણ છું જ.

તું કોઈ વાતે ગભરાઈશ નહિ. તારી પડખે રહેવાને દિલ છે જ. કૃપા કરી હિંમત રાખજે. પ્રભુ સમર્થ છે. પ્રાર્થના કરી કરી એની કૃપાશક્તિ માગ્યા કરજે. હરિસ્મરણ ખૂબ કરતી રહેજે. તું કોઈ વાતે ઢીલી ન પડીશ. હિંમત, બળ રાખી ટટ્ટાર રહ્યા કરજે. એની મદદ મળ્યા કરવાની.

એના શરીરની હકીકત મને લખતી રહજે. પ્રભુ કરે અને કંઈક આડુંઅવળું હોય તો તાર પણ કરાવવો. છેલ્લી વેળા જ ન પ્રગટે તે તો ઉત્તમ અને તેમ થાય તો ત્યાં હોઉં એમ થયા કરે છે. મારાથી શરીરમાં કેમ ચાલ્યા કરે છે તે કહેવાથી પણ શું ? એની સાથે હોવાનો પ્રભુકૃપાનો પ્રયત્ન હોય છે. આ તો

ભાવનાની ઝીણી વાતો છે. તારા ઉપર મારો આધાર છે. તું હિંમત રાખજે અને મરદ બનજે.

‘સુખદુઃખ ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ ટળે.’

માટે, તેના પરત્વે કશું જ લક્ષ ન જાય તે ઉત્તમ. એને હૃદયનાં વહાલ કહેજે.

અમારામાં પણ લાગણી હોય છે. તટસ્થતા, સમતા એટલે કાંઈ પથ્થર નહિ. ગુજરાતમાં હોઉં તો આવે ટાણે કંઈ નહિ તો હાજર તો જલદી રહી શકાય. વજુના શરીરની આવી દશામાં ત્યાં વધારે રહેવાનું દિલ થાય જ નહિ. એથી કરીને તો તને તે તારી સેવામાં બહુ જ મુશ્કેલી પડે. હવે, તારી નિશાળે કપાતે પગારે રજા લઈ લેવી. નહિતર જગત વગોવી મારે. જોકે એવું થાય તેની પંચાત નથી, પરંતુ આપણી સેવામાં ખામી પડે.

એના ઉપર આ પત્ર લખી આપું છું એ આપજે.

(હવે પૂજ્ય શ્રીમોટાના એ દંપતી ઉપરના પત્રો છે. તેમ જ પતિના અવસાન પછીના સમયગાળામાં સ્ત્રીના વહેવાર અંગેનું માર્ગદર્શન છે. -સંપાદક)

પ્રિય ભાઈ,

તા. ૨૭-૭-૧૯૫૭

કંટાળો પ્રગટવાથી કંટાળો ઓર વધારે થવાનો. બને તેટલાં શાંતિ, સ્વસ્થતાથી તે ભોગવાશે તે ઉત્તમ. જાણી જોઈને શરીરને વિખૂટું પાડી દેવામાં પણ સાર ન હોય. બને તેટલું હરિસ્મરણ, પ્રાર્થના આદિમાં રહી શકાય તેવા પ્રયત્નમાં જીવવાથી કંઈક હળવાશ ટકવાની. આ જીવનમાં કંટાળો, ત્રાસ, અશાંતિ, ક્લેશ જેટલાં જન્માવ્યાં તેટલાં જ બલકે વધારે પ્રમાણમાં તે સામે આવીને ઊભાં રહેવાનાં જ છે તે નક્કી જાણજે. તેવાં

બધાં ભૂતો મારા સાધનાકાળમાં સામે આવીને પ્રગટેલાં. તેને વળાવતાં વળાવતાં તો દમ જ નીકળી ગયો હતો. એ તો પ્રભુકૃપા જો વર્ષતી ન હોત તો શક્ય પણ બન્યું ન હોત. માટે, કૃપા કરીને ત્રાસ કે કંટાળો થતાં જાગૃતિ સેવી સેવી હરિસ્મરણમાં લાગવાથી ડહાપણ છે. ચેતજો, ચેતજો !

પત્રો

મૃત્યુને આવકાર

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૭-૭-૧૯૫૭

દુઃખ આવે છે ત્યારે ચારેબાજુથી આવે છે. માટે, એ તો ધીરજથી, પ્રેમથી, શાંતિથી તેને સહેવાનું છે. રિબાઈ-રિબાઈને મરવામાં માણસાઈ નથી. રિબાઈ-રિબાઈને તો કોણ મરે ? આપણે મૃત્યુને તો હર્ષથી સ્વીકારીને વધાવવું છે. અથવા ‘મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ’ એવું કોઈક કવિનું ગીત છે એમ આપણે તો હરિકૃપાથી જીવવું છે. માટે, કૃપા કરજો. કૃપા કરજો.

અનંત જીવન

મારા વહાલા,

તા. ૨-૮-૧૯૫૭

પ્રભુ તારા દિલમાં હરિસ્મરણની ભાવના જીવતી રાખે એટલી જ પ્રાર્થના છે.

કૃપા કરીને જિજીવિષાની ભાવના તો અખંડ અને સમગ્રપણે પ્રત્યેકમાં રહેલી જ હોય છે. તે તોડી તૂટી શક્તી જ નથી અને તેથી તો જીવનની અનંતતા ટક્યા કરે છે. શરીરનો અંત તે કંઈ જીવનનો અંત નથી. શરીરના અંતથી પુનર્જીવનની નવી શક્યતાઓમાં પ્રવેશવાનું બનતું હોય છે. આપણે જૂનું વસ્ત્ર

ઉપયોગમાં લેતા નથી અને નવું ધારણ કરીએ છીએ-તેના જેવું તે શરીર પણ કરે છે એવી સહજ રચના છે. જે કામ હવે શરીરથી થઈ શકે તેવું નથી હોતું, તે નવા શરીરથી થવાનું છે. હરિસ્મરણની ભાવના દઢાવવાનું કર્યા કરશો તો મારા ઉપર પરમ ઉપકાર થવાનો છે.

મૂઝવણમાં શું કરવું ?

પ્રિય બહેન,

તા. ૮-૮-૧૯૫૭

મારો આધાર હવે તારા ઉપર છે. માટે કૃપા કર. હિંમત રાખી ધીરજ, શાંતિ પકડીને સેવા કરજે. રડીશ કરીશ નહિ, તો જ મારી લાજ રહે. તું પ્રેમથી સ્થિર ચિત્તે શાંતિથી હરિસ્મરણ કરતાં કરતાં જે કરીશ તે એક યજ્ઞ છે. તારે જે કહેવું હોય તે પ્રાર્થનાથી એને નિવેદન કરી શકાય.

નિરાશામાં આધાર

પ્રિય ભાઈ,

તા. ૨૯-૮-૧૯૫૭

આપણાં બધાંની લાજ રાખવાવાળો તો તે હજાર હાથવાળો ધણી છે. ધીરે ધીરે ખાવાનું પણ ઓછું થતું જાય છે અને અશક્તિનો વધારો થયે જ જાય છે. એટલે હવે મને લાગે છે કે વધારે વાર થવાની નથી. માટે, નિશ્ચિંત થવું. જીવનમાં સંપૂર્ણ નિરાશાથી શરીરને છોડવું એ હિતાવહ નથી, પરંતુ માનવીને કહેલું કંઈ થોડું જ બધું ગળે ઊતરતું હોય છે ! ભગવાનની કૃપાનાં લક્ષણ પ્રત્યક્ષ જીવનમાં વર્તાતાં હોવા છતાં જે જીવને નિરાશાનો પાર નથી તેવા જીવને શું કહેવું અને શું કથવું ? અમનેયે સોબત તો મરદની ગમે છે.

‘મોટા’ની ગૂઢ શક્તિ

પ્રિય,

તા. ૩૦-૮-૧૯૫૭

જત, તમારો તા. ૨૮-૮-૧૯૫૭નો કાગળ મળ્યો છે. તા. ૨૮-૮-૧૯૪૧ની તારીખ તમને યાદ આવે છે તે પ્રભુની કૃપા છે. તેને આજે લગભગ ૧૬ વર્ષ થઈ ગયાં. એ ૧૬ વર્ષની કક્ષામાં આપણે જીવસ્વભાવની કોટિએ પણ ખરેખરા રાગવાળા ન થઈ શક્યાં. સંસારની રીતે પણ મિત્ર મિત્રને ઉત્કટતાથી, આવેશથી અને આવેગથી ચાહે તેટલું પણ આપણું પ્રભુકૃપાથી બની શક્યું નહિ તે મારે મન એક અફસોસની હકીકત નથી.

માનવીના જીવનનું અસલ વલણ અને વહેણ કેવા કેવા પ્રકારનું હોય છે, તે તો મને પ્રભુકૃપાથી નિકટનાં મળેલાં સ્વજનના જીવનમાં આજે પણ જોવા મળે છે. પ્રભુમાર્ગે ધપવાની ખરેખરી દિલની તાલાવેલી પ્રગટેલી નથી એટલે પછી કોઈની પ્રગતિ થઈ શકતી નથી. તથા આ માર્ગે જવાને માટે જે શ્રદ્ધાની અનિવાર્ય જરૂરિયાત હોય છે તે પણ કોઈનામાં જોતો નથી. એટલે મારાથી પ્રયોગની રીતે પ્રત્યક્ષ કશું કામ કરી બતાવાતું નથી.

ઉપર ચઢવાને માટે સદ્ગુરુરૂપી નિસરણીમાં જે દિલનો નીતરતો, નીતર્યો ઊછળતો પ્રેમભાવ હોવો ઘટે તેની પણ ઘણી ઘણી ઊણપ જોઈ છે. એટલે કશું ન વળી શકે તો તે પણ યથાયોગ્ય છે. તેમ છતાં ભગવાનની એવી મરજી એવું કદી આશ્વાસન પ્રભુકૃપાથી આ જીવે લીધેલું નથી. પ્રભુકૃપાથી તે તે સ્વજનોના જીવનમાં આ જીવે બનતો ભાગ લીધેલો છે. રાજકોટમાં આ શરીરનું ઓચિંતું માંદું પડવું એ કોઈ આકસ્મિક ઘટના ન હતી. હજી મારું શરીર વળ્યું નથી. બપોર પછી થોડોક તાવ

આવી જાય છે. થોડુંક શરીર વળે અને એની સારી સ્થિતિ થાય ત્યાર પછી અમુક તાંત્રિક વિધિ કરવાની હકીકત મેં તને જણાવેલી તે થઈ શકે. એવી જાતની શરીરની શક્યતા થતાં હજી ઓછામાં ઓછા પંદરવીસ દિવસ તો થાય.

શરીરની ગંભીર સ્થિતિ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨-૯-૧૯૫૭

હજી મારી તબિયત મુસાફરી કરી શકે એવી સ્થિતિની થઈ ગઈ નથી. હજી નબળાઈ, અશક્તિ ઘણી છે અને ભૂખ બરાબર લાગતી નથી. હજી પંદર દિવસ સુધી શરીર વળે તેવું લાગતું નથી. એટલે હાલમાં મારી આશા રાખશો-કરશો નહિ.

ભાઈના શરીરની સ્થિતિની હકીકત જાણી. મહીંમહીંથી એને બોલાય નહિ અને આંખો વગેરે ચઢી જાય, માથાનો અમુક ભાગ બહેરો થતો જાય છે. એ બધાં લક્ષણો એની ઈચ્છા પ્રમાણેનાં જ બન્યા કરે છે. પ્રભુની કૃપાથી એના જેવા રોગવાળાને જે ભયંકર દર્દ થાય છે તેવું તેને થતું નથી એ ભગવાનની મોટી કૃપા છે. એ કૃપાનો અનુભવ જાણીને ભગવાનના અહેસાનમંદ થાઓ !

જિજીવિષાનું રહસ્ય

પ્રિય બહેન,

તા. ૪-૯-૧૯૫૭

ખરી રીતે એને મરવાની જરાકે ઈચ્છા નથી. કોઈ પણ જીવને મરવાની ઈચ્છા નથી, કારણ કે જિજીવિષાની વૃત્તિ કાયમ જીવતી રહેતી હોવાથી જ આ શરીરના જીવન પછીનું બીજા જીવનનું અનુસંધાન કાયમ રહે છે. દરેક પ્રાણીમાત્રમાં- જડ અને ચેતનમાં-બંનેમાં જિજીવિષાની ભાવના માળાના

મણકામાં જેમ દોરો આરપાર નીકળતો પરોવાયેલો રહે છે તેમ છે. માનવી ગમે તેમ બોલે. તેનો બોલવાનો તે કાળ પૂરતો જ કશો અર્થ હોય તો હોઈ શકે. જેને મરવું જ છે, તેને કોઈ રોકી શકતું નથી. મારું શરીર હજી વળેલું નથી.

મારા દેહનો સગાંને માટે - તમારા લોકોને માટે જેવો ભાવ છે, તેવો ભાવ તેમને માટે નથી. છેક ત્રિચિનાપલ્લીથી તમારે માટે જ ગુજરાતમાં આવીને આ વખતે વસવાનું કર્યું છે, એમાં કંઈ કોઈના ઉપર ઉપકાર નથી, પરંતુ સ્વજનને માટે આ જીવની ભાવના કેવી પ્રત્યક્ષ છે તેનો જીવતોજાગતો તે પદાર્થપાઠ છે. જેનામાં કદરભાવના નથી, તે સજ્જન કોટિનો જીવ પણ નથી એટલું નક્કી જાણજો.

કૃતજ્ઞતાનું શિક્ષણ

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન,

તા. ૧૧-૯-૧૯૫૭

પૂજ્ય બાસાહેબ આપણાં ઉપર કેટલો બધો પ્રેમ અને સદ્ભાવ રાખે છે, તે પ્રત્યક્ષ જોઈને આપણે પણ જીવનમાં જેમને જેમને મળેલાં છીએ તેમના પરત્વે તેવું વર્તન આપણે રાખવું ઘટે. આપણે પૂજ્ય બાસાહેબ જેવાં બીજાંઓના સદ્ભાવનો ભોગ ભોગવી લઈએ અને આપણે પોતે બીજાંઓ પરત્વે તેવો ભાવ ન દાખવીએ તો ભગવાને આપણને શીખવા અને કેળવવા કાજેનો આપેલો પદાર્થપાઠ મિથ્યા જાય. આ નાનકડું માનવીનું જીવન કેટકેટલી શક્યતાઓથી ભરપૂર પડેલું છે, તેની આપણને હજી ક્યાં ખબર છે ?

બીમારની ખબર પૂછવાનો રિવાજ

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૩-૯-૧૯૫૭

તારા પતિની સારવારમાં અને સેવામાં આપણા તરફથી કંઈ પણ કશા પ્રકારની કમીના ન રહે તેની તો ઘણી ઘણી કાળજી રાખવી. આપણે ત્યાં કોઈ આવે-જાય એટલે એના શરીરની સેવામાંથી આપણું લક્ષ જરાકે ઘટવું ન જોઈએ. તેના તરફનું ખૂબ ખૂબ મહત્વવાળું આપણું ધ્યાન સદાય તેનામાં ચોંટેલું રહે એ ઘણું જરૂરનું છે.

માંદગીની વેળાએ આપણામાં જોવા જવાનો જે રિવાજ છે, તેની પાછળનો હેતુ તો આપણને તે લોક ઉપયોગી થઈ પડે અને મદદમાં આવે તે હતો અને છે. આજે અમદાવાદમાં જ્યાં ત્યાં હું જોઉં છું કે માંદગીના ઘરવાળાએ આવનારની ઊલટી વધારે સારવાર અને દેખરેખ રાખવી પડે છે. ચાપાણી કરવાં પડે છે, નહિતર કહેશે કે અમારો ભાવ પણ ન પૂછ્યો. તારા પતિને જોવા આવવા ત્યાં આવવાને માટે મારી કોઈ સલાહ પૂછે તો હું તો ઘસીને ના પાડું. એને માટે જેને ખરેખરો દિલનો સાચો પ્રેમ હોય તે દિલમાં દિલથી એને માટે પ્રાર્થના કરે. લાગણીનો તે સાચો ઉપયોગ છે. કોઈ આપણને જોવા આવતું નથી, એવું તો આપણને કદી થવાનું નથી અને ઓછું આવવાનું પણ નથી, ઊલટું તેથી કરીને એવી સેવામાં આપણે વિશેષ એકધારાં ટકેલાં રહી શકીએ એ હાલમાં તેની ઘણી જરૂર છે.

સંબંધનો હેતુ

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન,

તા. ૧૫-૯-૧૯૫૭

જે સંબંધમાં દિલની ભાવના નથી, તેવો સંબંધ મને હવે એની કૃપાથી કરી બહુ જ કઠતો હોય છે. જે સંબંધથી કરી

જીવનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ભાવનાનો ઉઠાવ ન થતો હોય અને ભાવનાથી કરી ત્યાગ, બલિદાન, સમર્પણ, ઉમળકાથી ન જાગતાં હોય અને જો ન થતાં હોય તો સંબંધનો કશો જ અર્થ નથી. સંબંધનો હેતુ તો ભાવના કેળવવા અને પ્રગટાવવા માટેનો છે. તેમાંનું જો કશું ન અનુભવાતું હોય તો તે વેળા સંબંધમાં કશો જ માલ નથી. પ્રભુકૃપાથી અમારું તો એ ચલાવ્યા કરે છે.

છેવટની ઘડી

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન, તા. ૨૦-૯-૧૯૫૭
 એનું ધાર્યું થવાનું છે, Let thy will be done એવો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો શરણાગતિનો આશરો આપણે કેળવવાનો છે. જેને શ્રીભગવાન ઉપર પૂરેપૂરાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે તે તો જે કાંઈ મળે તેને પ્રસાદી તરીકે પ્રેમથી સ્વીકારે છે.

કલ્યાણકારક રીત

પ્રિય બહેન, તા. ૨૫-૯-૧૯૫૭
 કોઈ પણ સંજોગોમાં તારે ગભરાઈ ન જવું. હૈયે પૂરતી ધીરજ રાખવી અને પાકી હિંમત દઢાવજે અને કોઈ જાતની ચિંતા કરવી નહિ. ખરી લાગણી તેનું નામ જે આપણું પ્રિય હોય તેની જ રીત આદરવી. લોકોની પેઠે ડળક ડળક આંખમાંથી આંસુ પડે તે કંઈ લાગણીનું સાચું સ્વરૂપ નથી. આપણે તો એની સેવામાં એકતાર લાગી જવું. આપણી સેવાથી એને પૂરતો આત્મસંતોષ થાય તો જ આપણી સેવાનું સાચું મૂલ્યાંકન ગણાય. એટલે આપણે એની સેવામાં કોઈ જાતની કમીના ન રહે તે જોવું અને એની સેવામાં લગાતાર રહ્યા કરવું.

મન થાય ત્યારે

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન, તા. ૨૫-૯-૧૯૫૭
ભાઈને માલૂમ થાય કે તું ગભરાય તેનાથી તો અમને નામોશી લાગે અને શરમ આવે. માટે, કૃપા કરીને અત્યાર સુધી જે શાંતિ અને સ્વસ્થતાથી ભોગવ્યા કર્યું છે તેને જીવતાં રાખજે. અને જ્યારે તને મન થાય ત્યારે મને બોલાવજે.

કેન્સરની પીડામાં સ્વસ્થતા

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન, તા. ૨૬-૯-૧૯૫૭
હજી તારું મગજ અને બુદ્ધિ સ્પષ્ટપણે ચોક્કસ કામ કરે છે, એની મને ખાતરી થયેલી છે. જે હકીકત તારા જેવા દર્દની સ્થિતિના બીજા દર્દીઓને શક્ય હોતી નથી. કૃપા કરીને કોઈ પણ રીતે ગભરામણમાં ન પડવું અને અટવાઈ પણ ન પડવું. સર્વ કોઈના શરીરનું પરિણામ તો નિશ્ચિત છે જ તેવું આપણું હોય.

અનંત જીવન

વહાલા ભાઈ, તા. ૩૦-૯-૧૯૫૭
શરીર તો પોતાનાં લક્ષણો જુદાં જુદાં બદલ્યાં કરે. હવે, આપણે કોઈ વાતે ગભરાવાનું નથી. બધો ભો રાખ્યે કંઈ પાલવે તેવું નથી. માટે, એના ઉપર જ તે દેવો અને જે થવાનું છે તે તો થવાનું જ છે. પ્રત્યેક જીવમાં સતત એકધારી ચાલુ રહેતી જિજીવિષા જીવનની અનંતતાની સૂચક છે. એવી જિજીવિષાની ભાવનાને અંગે જ જીવનની સળંગતા રહેલી છે. માટે, જીવન મળવાનું છે, તે તો સદાય છે.

અપાર કૃપા

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન, તા. ૨-૧૦-૧૯૫૭
 પ્રભુકૃપા અપાર છે. માત્ર, શરીરની બાબતમાં આપણે માગીએ અને ઈચ્છીએ તેરીતે ફળતી આપણને લાગતી નથી એટલું જ. તેમ છતાં જીવનની બાબતમાં તે કામ પણ લાગતી હોય.

સ્વજનના મૃત્યુટાણે પ્રાર્થના

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન, તા. ૨૨-૧૦-૧૯૫૭
 પ્રભુકૃપાથી મળેલા સ્વજનના શરીરના મૃત્યુકાળે મતિગતિ શ્રીપ્રભુનાં ચરણકમળમાં જ પ્રગટે એવી મારી પ્રાર્થના એને હંમેશાં થયા કરતી હોય છે. આ હકીકત પણ પ્રયોગસિદ્ધ છે. નંદુભાઈની બાને મરણટાણું પ્રગટેલું. બે કલાક સુધી નાડી પણ ડૉક્ટરોને હાથ આવતી ન હતી અને ત્રણ ડૉક્ટરોની કમિટી બોલાવેલી. તેમના શરીરની એવી ગંભીર સ્થિતિ હતી, તેવી વેળાએ પણ એકમાત્ર હરિનું સ્મરણ તે કર્યા કરતાં હતાં અને તે પણ મોટેથી. ડૉક્ટરને પણ નવાઈ લાગતી હતી કે તેમના શરીરની આવી ગંભીર હાલતમાં તેઓ આવી રીતે બોલી શકે છે કેવી રીતે ? એટલે ભઈલા, તું નિશ્ચિંત થજે. શરીરથી તારાથી દૂર હોવા છતાં મારું દિલ તારામાં છે અને તારી ભાવના-તારા દિલની ભાવના ભગવાનમાં પ્રગટ્યા કરે એ જ મારું તો ધ્યેય છે. તારા શરીરની સ્થિતિ અને તેનું દર્દ જોતાં કોઈ પણ માનવીથી તારી જેમ ટકી શકાવું શક્ય નથી. શ્રીભગવાનની કૃપાનો તને જરૂર સાથ છે.

બહેનને માલૂમ થાય કે એની સાચી રીતે સેવા કરવાનો આ જ ખરો કાળ છે અને હવે જ ખરેખરી હિંમત પકડવાની છે.

કોઈ પણ રીતે તેને ઓછું આવવા દેશો નહિ અને તેને જેમ સરળતાથી અને શાંતિ રહે તેમ વર્ત્યા કરશો.

પુનર્જીવનની પળનું આગમન

પ્રિય ભાઈ તથા બહેન,

તા. ૨૬-૧૦-૧૯૫૭

પુનઃસર્જનના નવજીવનના વિકાસ માટેની અલગ શરીરની ખરેખરી પળ આવી ચૂકેલી છે. પળ ચૂકે તે બધુંય ચૂકે. માટે, આપણે હવે તો આ ગાળો પ્રભુકૃપાથી ઘણી ખબરદારીથી, હિંમતથી અને પરાક્રમથી ચેતવાનો છે. અંતરની જાગૃતિ એ જ જીવનવિકાસનો પાયો છે. પ્રભુકૃપાથી એને ટકાવજે. શરીર તો એવી જાગૃતિ પ્રગટાવવા માટેનું એક સાધન છે. શરીરના કરતાં અંતરનાં સાધનોનું બળ કેટલાયગણું મોટું હોય છે અને એ બળ જ અત્યારે કામ આપી રહેલું છે. હવે શરીરની પળો નજીક છે. માટે, કૃપા કરીને અંતરમાં જાગૃત રહીને ચેતજે.

(પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન-મિત્ર ઉપરનો તેઓશ્રીનો આ છેલ્લો પત્ર છે. સ્વજન-મિત્રનું અવસાન થયું. હવે પછીથી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમનાં પત્નીને જે પત્રો લખેલા તે રજૂ કર્યા છે - સંપાદક)

શિક્ષિકાનો વહેવાર

પ્રિય બહેન,

તા. ૬-૧૨-૧૯૫૭

હવે, પરિસ્થિતિ બદલાઈ છે. માટે, હવે આપણે નિશાળમાં બધાં સાથે વધારે સદ્ભાવ, સુમેળ અને પ્રેમથી વર્તી વર્તીને બધાંની ચાહના મેળવવાની છે. અત્યાર સુધી શિક્ષક ભાઈઓ તથા બહેનો સારી રીતે વર્તતાં, પરંતુ હવે તેવું કદાચ ન પણ બને તો તેથી મનમાં રંજ લગાડવાનું કશું કારણ ન હોય. બહુ વાતો

કરવાનો સ્વભાવ ન હોય તે ઉત્તમ. આપણા વિશે બધાંને સારું લાગે અને તેને લીધે કરીને જેની વાત થતી હોય તેની પ્રતિષ્ઠા ઘટે તેવું આપણે કદી ન બોલીએ અને બને તેટલું નિઃસંગ રહેવાય તેટલું ઉત્તમ.

હરિ:ૐ આશ્રમમાં પ્રભુભાવ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૩-૧૨-૧૯૫૭

આપે મારા ઉપર પ્રભુકૃપાથી જે ભાવ દાખવ્યો અને જે ભાવ રાખ્યો છે તેનું સ્મરણ ભુલાય તેવું નથી. ચેતનની ભાવના માનવીના દિલમાં પ્રગટે એવી પ્રવૃત્તિનો આરંભ કરાવવાની પ્રેરણા ભગવાનની કૃપાથી દિલમાં જાગેલી અને એની કૃપાથી આશ્રમોની પ્રવૃત્તિ ચાલી છે. સાબદાને તો સૌ કોઈનો ટેકો મળી રહે, પરંતુ મારા જેવા ગરીબ અને અનાથને તો ભગવાનનો જ ટેકો છે અને આપ જેવાની ઉદારતા દ્વારા શ્રીભગવાન મદદ કરાવી રહેલો છે, તે એની પરમ કૃપા છે. આપનું શરીર બરાબર સારું થાય અને આપનું દિલ થાય ત્યારે એકવાર આપ નડિયાદ આશ્રમમાં પગલાં પાડો તો ઘણી કૃપા થાય. આપની બધી સગવડ સચવાય અને બધી અનુકૂળતા મળી શકે એવી દિલની તૈયારી તો છે, પરંતુ અહીં દિલની તો તાણ નથી અને ખેંચ પણ નથી. આપનું સ્વાગત કરવાનો દિલનો પૂરેપૂરો ઉમળકો છે. અહીં જગાની તાણ ખરી, પરંતુ અહીં પધારશો તો આપને કોઈ અનેરા આનંદનો અનુભવ થવાનો.

નવી અવસ્થાનો ધર્મ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૦-૧૧-૧૯૫૭

હવે, તારે જીવનમાં વિચારીને વર્તવાનું છે. બધાંની સાથે આપણો સદ્ભાવ વધે અને જેના તરફ આપણને આશ્રમો હોય

તેને આપણે પોતાનાં કરી શકીએ તો જ જીવનની કંઈક વિશેષતા ગણી શકાય.

મુક્તની શરીરદશા

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૩-૧-૧૯૫૮

મારું શરીર બિલકુલ બરાબર નથી હોતું. કોઈનું વહોરી લેવાનું બનતું નથી. વહોરી લેવાનું જો કરીએ તો તે પણ જ્ઞાનની આત્યંતિક કોટિનું ન ગણાય. એ તો આપમેળે સહજપણે બન્યા કરે. અને એવું આ શરીરમાં કેટલુંય આવજાવ કર્યા કરે છે. અને આ શરીર હાલે છે, ચાલે છે, હરે છે, ફરે છે, એ જ ભગવાનની મોટી કૃપા છે. તારા શરીરને કૃપા કરીને તું સંભાળજે.

વર્તનકલા

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૪-૧-૧૯૫૮

કૃપા કરીને ભગવાનનું બહુ જ સ્મરણ કરતી રહેજે. આપણો સહારો તો તે ભગવાન છે. આપણે હવે તેના ઉપર જીવવાનું છે.

નિશાળમાં હવે બધાંની સાથે ઘણી ઘણી સારાસારી રાખજે અને સદ્ભાવ વર્તાવજે. આપણે માથે જે મોટી ઓથ હતી તે ઓથ હવે નથી. અત્યાર સુધી આપણું કોઈ નામ લેતું ન હતું, પણ હવે તો ઘણાં વચકાં પણ પાડે, પરંતુ આપણે તો પ્રેમથી નભવાનું છે. માટે, કાળજી રાખજે. આપણે કોઈનીયે નારાજી વહોરી લેવી ન પડે તેમ વર્તવાનું છે.

પરાર્થે ભોગ

પ્રિય બહેન,

તા. ૩૧-૧-૧૯૫૮

આ શરીરમાં બીજા જીવોના શરીરનું દર્દ પ્રગટ્યા કરે છે

એ હકીકત પ્રત્યક્ષ નજરોનજર જોઈ શકાય અને અનુભવી શકાય તેવી છે. એના શરીરની નાડીના ધબકારા તથા હમણાં પ્રભાબહેનનું લોહીનું દબાણ તથા કમ્મરે થયેલું દર્દ-તે બધું તો પ્રત્યક્ષ વર્તી શકાય તેવું હોય છે અને કેટલીય વખત કેટલાંય સ્વજનોને પ્રત્યક્ષ નજરોનજર તેવું જોવાનું બન્યું છે.

જીવનની આધ્યાત્મિક પ્રકારની અમુક ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી જ આવા પ્રકારનો તાદાત્મ્યભાવ પ્રગટતો હોય છે અને તેવા ભાવની કોઈ ઉચ્ચ કક્ષાની શ્રેણીઓમાં તેનાથી વટાવાઈ જવાનું થતાં પણ અમુક અમુક જીવોની સાથેનું પ્રેમભાવના કારણે જે તાદાત્મ્ય પ્રગટે છે, તે તાદાત્મ્ય કોઈ સામાન્ય કોટિનું નથી હોતું. તેવા ભાવની કક્ષામાં ભોગવાયેલું કે ભોગવાતું જતું તાદાત્મ્ય તે માત્ર શરીર જ ભોગવતું હોય છે, એવું કશું નથી. સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણ જુદાં જુદાં હોવા છતાં પાછાં એક સાથે સંકળાયેલાં હોય છે. આથી, જેમ તે સ્થૂળનું કશુંક ભોગવે છે તો તેની સામે સૂક્ષ્મ અને કારણનું પણ કંઈક તો હોય છે.

મારા ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી મારાં સ્વજનોને પ્રભુકૃપાથી બતાવી આપેલું છે કે તેની સ્વજનો પ્રત્યેની વફાદારી અજોડ અને અતૂટ છે, પરંતુ સ્વજનોની એવી વફાદારી મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રભુકૃપાથી હજી સાંપડ્યું નથી એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. આ કાગળ વાંચીને નંદુભાઈને મોકલી આપજે, કારણ કે આ કાગળ બધાંએ વાંચવા જેવો છે, અને દિલના દર્દથી તે લખાયેલો છે.

વર્તનથી શોભા

પ્રિય બહેન,

તા. ૪-૨-૧૯૫૮

કઢીક કઢીક તારા શરીરનું મને અનુભવાત્મક ભાન પણ થાય છે. અમદાવાદમાં પેશાબ તપાસડાવેલો પરંતુ તેમાં કશું નીકળ્યું નથી, પરંતુ કિડ્નીમાં કશુંક થાય છે એટલી વાત મને ચોક્કસ લાગે છે. થાપો તો ફૂલેલો છે અને સાથળની નીચે પણ સબાકા મારે છે. આ બધી હકીકત તને ચિંતા કરાવવાને માટે લખતો નથી, પરંતુ તારું કોઈક સાચું ખરી રીતનું સ્વજન છે તેનું તને પ્રભુકૃપાથી સાચેસાચું પૂરેપૂરું ભાન જાગી જાય તો ઉત્તમ. કિડ્નીની તો બહારથી બીજા કોઈને કશી ખબર ન પડે, પરંતુ લોહીના દબાણ કે ફૂલેલા થાપાની હકીકત તો પ્રત્યક્ષ ગણાય. તેં યોગ્ય ગૌરવશાળી વર્તન કર્યું તેથી તેં મારી શોભા વધારી છે. તેવી રીતે હવે તારા જીવનમાં તું ભાવનાથી વર્તીવર્તીને દરેક મળનાર સંબંધી સાથે હૃદયનો સદ્ભાવ પ્રગટાવી પ્રગટાવીને રાગદ્વેષ મોળા પાડતી જાય અને બધાંની સાથે માત્ર ચાહવાનું જ સમજે અને કોઈનાયે અવગુણ ન જોવાતાં તેના સદ્ગુણની કદરભાવના આપણા દિલમાં પ્રગટે, એવું તું વર્તન જીવે તો મારું માથું હંમેશાં પ્રભુકૃપાથી ટટ્ટાર રહી શકે. માટે, તેવી રીતની તારે મારા ઉપર કૃપા કરવી.

નક્કર વહેવારદૃષ્ટિ

પ્રિય બહેન,

તા. ૫-૨-૧૯૫૮

જત, તને શરીરે શરદી, ઉધરસ અને તાવ હજી મટતાં નથી તો તારે દવા કરાવવી જોઈએ. દવા કરાવવામાં તું ગફલત રાખે છે, તે બરાબર નથી થતું, શરીરને યોગ્ય રીતે જાળવવામાં

તારે ઘણી ઘણી કાળજી રાખવાની છે. તારા શરીરની મને ફિકર રહે છે, તે એટલા માટે કે તારા શરીરની સેવા પછી કોણ કરી શકશે? માટે, તારે મારા ઉપર કૃપા કરવી અને મારી દાઝ જાણીને તારે તારા શરીરને સરખું રાખવું એટલી વિનંતી છે.

કાયરતાને ફિટકાર

પ્રિય બહેન,

તા. ૭-૨-૧૯૫૮

કૃપા કરીને તારે રડવું નહિ. તારા રડવાથી કરીને અમને ખરાબ લાગે છે. જીવન મળેલું છે મર્દ માણસને. મને સોબત ગમે છે પણ મર્દ માનવીની. જીવનમાં જે કોઈ સ્વજનની નરી કાયરતા અને નામર્દપણું નિહાળું છું ત્યારે દિલથી ફિટકાર કર્યા વિના રહી શકતો નથી. મારી પાસેના ઘણા લોક મને સમજી શકતા નથી. પ્રભુકૃપાથી મળેલું સ્વજન પ્રસંગે પ્રસંગે નામર્દાઈ બતાવે ત્યારે મારી પાસેનો સરપાવ તેને એક ફિટકાર જ હોય. સ્વજનની અનેક પ્રકારની નાલાયકી મને જે ત્રાસ આપે તે મારું દિલ જાણે છે. માટે, તેવી નાલાયકી તારે ના કરવી. એની સેવામાં તેં જે ખડતલપણું દાખવ્યું છે (તારી શરીરની શક્તિ ન હોવા છતાં, રોગથી પીડાયેલી હોવા છતાં) અને તેના શરીરના અવસાન પ્રસંગે તેં જે ખમીર બતાવ્યું છે તેથી મારું માથું ગૌરવથી ઊંચું રહે છે. મારા સ્વજનના વર્તનથી મને ગૌરવ થાય એવું તેમનું વર્તન હોવું ઘટે. તો જ મને કંઈક જંપ વળે. માટે, તારે કૃપા કરીને મારા ઉપર દયા રાખીને રડવા કરવાની વાત ન કરવી અને તારા શરીરની તારે કાળજી રાખીને દવા કરાવવી.

શરીરની સંભાળ

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૧-૨-૧૯૫૮

તારા શરીરની સંભાળ રાખીને દવા બરાબર કરાવજે. તું

દવા બરાબર કરાવતી નથી અને દવા બરાબર લેતી નથી તે બરાબર થતું નથી. મને તો દવાની હીક(તાકીદ) જરાકે લાગી નથી તોપણ નિયમિત દવા લઉં છું.

ભગવાનનું સ્મરણ જો દિલથી કર્યા કરશે તો તને સહન કરવાની તાકાત પણ મળી રહેશે અને શાંતિ પ્રસન્નતા પણ મળી રહેશે અને ટકશે. પ્રભુકૃપાથી મળેલા ‘મોટા’માં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ જીવતાં પ્રગટાવતી રહેજે.

પુનર્જન્મ

પ્રિય બહેન,

તા. ૮-૪-૧૯૫૮

અમારા સ્વજનના શરીરમાં જે આત્મા હતો તેનો પુનર્જન્મ તેં ધાર્યું છે તે ઠેકાણે થયો નથી. એના જેવાને માટે કોઈ વધારે લાયકાતવાળું સ્થળ અને વધારે પવિત્ર ભૂમિકાવાળું સ્થળ જોઈએ. હજી તેનો જન્મ થયો નથી.

મુક્તના સ્પર્શનું દૃષ્ટાંત

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૧-૪-૧૯૫૮

જીંથરી દવાખાનામાં ચૂની તમાકુવાળાના શરીરની સ્થિતિ હવે સુધારા ઉપર છે. તેણે ઘણી હિંમત બતાવી. સવા બે કલાક ઓપરેશન ચાલ્યું અને તે બધો વખત તેણે મોટેથી ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરેલું. ચામડીને બેભાન બનાવવાની દવાની અસર ઓછી થવા માંડેલી એટલે એને ઘણું દરદ થતું હતું તોપણ તે ડગ્યો નહિ અને હિંમત રાખી. તેના દાક્તર પણ તેના ઉપર બહુ રાજી થયા અને આનંદથી કહ્યું કે ‘તારા ગુરુ કોઈ સાચા છે.’

‘મોટા’માં વિભુત્વ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૯-૪-૧૯૫૮

તારે આ વખતે મૌનમાં બેસવાનું છે ત્યારે ખૂબ ઉમળકાથી

અને ભક્તિથી એકાગ્ર દિલ કરીને ઝંપલાવવાનું છે. કોઈ પણ પ્રકારની મનમાં સગડગ રાખવાની નથી અને પ્રેમભક્તિથી ભગવાનના સ્મરણમાં તલ્લીન થઈ જવાનું છે.

જે વૃત્તિ સતાવે તે વૃત્તિને તે તે પળે આપણે ભગવાનને સોંપી દેવાની અથવા જેને આપણે ‘મોટા’ માન્યા છે તેને આપણે તે તે આપતા રહેવું. તેને તો પુણ્ય પણ ખપે છે અને પાપ પણ ખપે છે. ભગવાનની કૃપાથી તે તો બધું હજમ કરી શકે તેવો છે, પરંતુ કોઈ જીવની તેવી આપવાની જીવતીજાગતી તાકાત પ્રગટેલી નથી. માટે, તારે આ વખતે ખરેખરો પ્રયોગ કરવાનો છે.

પ્રભુકૃપાથી આ જીવના ઘણા અનુભવો થયેલા છે અને તે તારી જાતમાહિતીની વાત છે. માટે, હવે આપણો દિલ મેળવ્યા વિના આરો આવવાનો નથી. માટે, કૃપા કરીને હવે તો દિલમાં દિલથી દિલ મેળવી લેવાનું રાખ. તારું શરીર સદાય માંદલું રહ્યું અને માંદું હતું છતાંય તારા પતિના શરીરની સારી રીતે સેવા કરી શકી તેની પાછળ પણ કોઈનું બળ હતું તેમ માનજે અને સમજજે.

પ્રભુકૃપાથી મળેલાં સ્વજનોની પાસે અમારું દિલ હોય છે. અને અમારા દિલને તેવી જાતનું તે છે તેમ ભગવાને સાબિત પણ કરી આપ્યું છે. તેમ છતાં સ્વજનનાં દિલ હજુ વળતાં નથી, તે કેવો મોટો કોયડો ગણાય ?

સદાનો સાથી

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૧-૬-૧૯૫૮

કૃપા કરીને અમને તારા દિલમાં રાખવાને જો જીવતો પ્રયત્ન પ્રેમભક્તિપૂર્વક કરશે તો ‘મોટા’નો સાથ તને મળતો તું

પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીશ અને તને કદી એકલું એકલું નહિ લાગે એની ખાતરી તને પ્રભુકૃપાથી આપી શકું છું.

હવે તો આપણે ‘મોટા’નામાં જ દિલ પરોવવાનું છે. ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરજે. તને એકલું લાગે છે એવું તું લખે છે. તેથી, અમને લાગી આવે છે પણ તું હિંમત રાખજે.

પ્રિય બહેન,

તા. ૪-૭-૧૯૫૮

જેટલું જીવવાનું હોય તેટલું શાંતિથી પ્રસન્નતાથી જીવીએ તો તેમાં શ્રેય છે. શરીર માંદલું ભલે રહે અને હોય, પણ જેનું મન માંદલું તેનું જ જીવતર રંડાયું એમ જાણજે.

તું એકલી છે એમ કદી માનતી નહિ. તારા શરીરની હવે તો બરાબર તારે જ સંભાળ રાખવાની છે.

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૩-૭-૧૯૫૮

શરીરના દરદથી આપણને અકળામણ થાય ખરી પણ એ અકળામણને જો ટકવા દઈએ તો તો તે આપણને બુડાડી જ દે. એટલે તેવી વેળાએ પ્રાર્થના કે નામસ્મરણ કરવાનું રાખે છે તે ઘણી સારી વાત છે.

પ્રેમથી પ્રતિકાર

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૮-૮-૧૯૫૮

કુદરતની એવી કૃપાશક્તિ છે કે દુઃખ કે રોગની સામે તને સહનશક્તિ પણ એ પ્રેર્યા કરે છે. કોઈક બૂમો પાડે, ત્રાડો પાડે, કોઈક કંટાળે, કોઈક રિબાય અને કોઈક શાંતિથી પડી રહે તે તે બધાંયને તે તે રીતે સહન તો કરવું જ પડે છે. એટલા કાજે જ હું કહું છું કે જે ભોગવવું પડે તે પ્રેમથી, શાંતિથી અને ધીરજથી ભોગવવાનું કરીશું તો તે ઊગી નીકળવાનું છે.

ઔષધની આવશ્યકતા

પ્રિય બહેન,

તા. ૨-૯-૧૯૫૮

શરીરની બાબતમાં તું બેપરવા બને અને લાસરિયાવેડા કરે તે બરાબર નથી લાગતું. સરકારી દવાખાનાના દાક્તર ધક્કા ખવડાવતા હોય તો આપણે પૈસા ખરચીને કોઈ સારા હોશિયાર દાક્તરની દવા કરાવવી. તું વૈદની દવા લાવી છે તો તે હવે કરી જોવી. જો ઠીક થાય તો પૈસા ખરચીને પણ કોઈ સારા ડોક્ટરની દવા કરાવવી. નડિયાદ, ભાદરવા વદ યોથને દિને તું આવવાની છે, તે તો ઘણી સારી વાત છે, પરંતુ જો તારું શરીર ઠીક ન રહેતું હોય અને જો વરસાદ હોય તો એકબે દિન માટે દોડાદોડી કરી તારે આવવું નહિ.

સ્મરણનો સહારો

પ્રિય બહેન,

તા. ૬-૧-૧૯૫૮

સૌથી ઉત્તમ તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. તે તું જેટલું ભાવનાપૂર્વક કરશે અને તેને જીવંત રાખશે તો તને શાંતિ અને પ્રસન્નતા જરૂર રહેશે. બીજું બધું ચુકાય તેનો વાંધો નથી, પરંતુ આ ચુકાય નહિ તેનું કૃપા કરીને તું જીવતુંજાગતું લક્ષ રાખજે.

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૧-૧-૧૯૫૮

ભગવાનના સ્મરણની ભાવના અખંડ એકધારી જીવતીજાગતી દિલમાં દિલથી જો પ્રગટે તો સર્વ કંઈક થવાને માટેની શક્યતા હોય છે જ. આપણે જે કરવાનું છે તે કરવામાં જ એકધારા મંડ્યા રહીએ તો જે બનવાનું છે તે બન્યા વિના છૂટકો નથી. માટે, કૃપા કરીને હરિસ્મરણમાં મંડ્યા કરજે.

‘મોટા’નો પ્રેમ

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૧-૧-૧૯૫૯

પ્રભુકૃપાથી આપણે દિલમાં દિલથી પરસ્પર એકબીજાની નજીક આવીએ અને એકબીજાનાં ખરેખરાં દિલનાં સ્વજન બનીએ અને એમ બનીને એક દિલનાં થઈએ એ જ મારી તો દિલની અભિલાષા છે.

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૧-૧-૧૯૫૯

સ્વજનને તો અમે ગળે વળગાડીને ફરીએ છીએ, પરંતુ બકરીના આંચળની જેમ નહિ. ઝંખી ઝંખીને ચાહવાનો તો અમારો દિલનો ધંધો છે. રંગવાનો તો અમારો બાપદાદાનો ધંધો. રંગવાને તો અમે ઘણુંય મથીએ છીએ, પણ હજી કોઈને દિલમાં દિલથી દિલનો રંગ ચઢતો નથી, પરંતુ તે વિના અમારો આરો નથી. પ્રભુકૃપાથી અમારું કામ પૂરું થયા વિના અમને જંપવારો નથી.

હરિ ઉપર ભરોસો

પ્રિય બહેન,

તા. ૩૧-૧-૧૯૫૯

જ્યાં ત્યાં ફરજ સમજીને જવું પડે ત્યાં જવું. આપણને, તને અને મને સાચવવાળો એક શ્રીહરિ જ છે. એનો વિશ્વાસ કેળવવો અને જીવતો કરવાનો છે.

સ્વજનના સ્મરણનો ઉપયોગ

વહાલી બહેન,

તા. ૭-૨-૧૯૫૯

તારો પોકાર કેટલીય વાર દિલમાં દિલથી પ્રગટે છે તે વેળા હું તો તારા દિલભર્યા સ્મરણને પ્રાર્થનાભાવે યથાયોગ્ય થવા શ્રીપ્રભુનાં ચરણકમળે સમર્પણ કરી દેતો હોઉં છું. આપણો

સંબંધ તો શ્રીપ્રભુનો આપેલો છે. એ જ આપણને જીવનમાંથી તરી પાર ઉતારવાનો છે. એની ઓથ, હૂંફ, સહાનુભૂતિ આપણને મોટામાં મોટી છે. તેથી, એના સ્મરણથી કરી દિલને ભર્યું ભર્યું રાખવાનું છે.

પોતાનો દાખલો

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૨-૨-૧૯૫૯

દિલનો ભાવ અને તેનું આકર્ષણ કોઈ અનોખું જ હોય છે. અમે તો દિલ દિલ પોકાર્યા જ કરીએ છીએ. શરીરનું તો જેમ તેમ ચાલ્યા કરે છે. હું પણ શરીરની કેટકેટલી સંભાળ રાખું છું ? એટલે તારે પણ મારો દાખલો લઈને સંભાળ રાખવા દવાદારૂ કરાવવાં જ જોઈએ.

તારા શરીરને જ્યારે જ્યારે દુઃખ થવાનું સાંભળું કે તારા કાગળમાં તેવી હકીકત જાણું ત્યારે મને જરૂર અકળામણ થાય, પરંતુ અકળામણ પણ કશી ખપમાં લાગતી નથી. જે કંઈ ઉપાય કરવા ઘટે તે કરીએ અને તેથી કરીને શરીરની સંભાળ રાખવાનું બને તે વધારે ઉત્તમ. કૃપા કરીને અમારી ખાતર તું તારા શરીરને ઠીક રાખે તો મારા જેવાને અહીં રહ્યે રહ્યે પણ કંઈક સારું લાગે. એનો અર્થ એવો નથી કે તું શરીર ઠીક નથી રાખતી, પરંતુ લોલુપતા રાખ્યા વગર શરીરના રોગની કાળજી કરીએ, સંભાળ લઈએ અને એમ કરીને શરીરને ટકાર રાખવાને મથીએ.

ચેતનનિષ્ઠમાં ચેતના

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૫-૭-૧૯૫૯

જે ઢાળમાં ગીત બનાવવું હોય તે ઢાળને પહેલાં ઘણા વખત સુધી મનમાં ને મનમાં ગણગણવો અને તે ઢાળ બરાબર

દિલમાં અને કંઠમાં બેસી જાય ત્યારે તે જ ઢાળમાં ગીત બનાવવું સરળ બને છે. શરૂશરૂમાં મારે આવી રીતે પ્રયત્ન કરવો પડતો. એટલે તને તેમ લખ્યું છે.

આવાં પ્રાર્થનાકાવ્યો લખવાથી જેનામાં આપણે આપણા દિલનો ભાવ ટકાવવો છે અને કેળવવો છે તેવો આપણા દિલનો ભાવ તેના પરત્વે જાગતો રહે છે કે કેમ તેની તપાસણી કરતાં રહેવું જોઈએ. પ્રાર્થનાકાવ્યો લખ લખ કરીએ અને તેના પરત્વેનો આપણા દિલનો ભાવ જો જાગ્રત ન થતો અનુભવાય તો આપણું બધું કોરું સમજવું. આ તો સમજવા અને દોરવણી પૂરતું લખ્યું છે.

જે ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલો આત્મા છે, તે પોતાની સ્થિતિ તેની સાથે સંપર્કમાં આવનાર જીવને પ્રભુકૃપાથી ૨-૪-૫ વાર બતાવે છે. એવા કેટલાય પ્રસંગોની તને જાણ છે અને બુદ્ધિથી પણ તે નકારી શકાય તેમ નથી. તારા પતિની અને અમારી નાડીના ધબકારા તથા એવું બીજું ઘણુંયે જે છે તે અમારી સ્થિતિને પુરવાર કરવાને માટે પૂરેપૂરી સાબિતીવાળું અને ખાતરીવાળું છે, પરંતુ આપણાં દિલ હજી ઓગળ્યાં નથી અને મળ્યાં નથી એટલે શું થાય ?

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૫-૭-૧૯૫૯

ગયા શુક્રવારની રાતે કોઈક બિચારું સખત દાઝી ગયું હશે તેનો તાદાત્મ્યભાવ શરીરમાં પ્રગટેલો અને તેનાથી કરીને શરીરમાં એવી તો ગરમી પ્રગટી કે જે ગરમી સહી જ ન જાય. અંદરનું માંસ, હાડપેશીઓ એ બધું સુકાઈને એટલું બધું તો સંકોચાઈ જતું લાગે ! અને એ સંકોચાવાને કારણે શરીરમાં જે દર્દ-પીડા થાય

તે એટલી તો ભયંકર વેદના હતી કે જો ભગવાનની કૃપાની શક્તિ આ શરીરના આધારમાં કામ કરતી ન હોત તો જીવ ટકી શક્યો ન હોત. મથુરીએ અને ભાઈ રમાકાંતે આખી રાત શરીરની સેવા કરી. છેક સવારના પોણાપાંચ વાગ્યે રમાકાંત સૂતો.

ગુરુના અખંડ સ્મરણની રીત

વહાલી બહેન,

તા. ૩૧-૭-૧૯૫૯

સ્મરણને જીવન સમજી એમાં અખંડતા પ્રગટાવવાને દિલમાં દિલથી જેને સદ્ગુરુ માનીએ તેને સતત મનમાં નજર સમક્ષ વારંવાર પ્રેમભક્તિભાવથી પ્રગટાવવાનો જીવતો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો છે. એમ કરતાં કરતાં તેનામાં સજીવારોપણ પ્રગટી શકે.

‘જીવ’ના કલ્યાણ માટે

પ્રિય બહેન,

તા. ૩-૮-૧૯૫૯

પહેલા વર્ગની મુસાફરી કરવાનું રાખ્યું છે, તેમ છતાં શરીરને જરૂર થાક લાગે છે ખરો, પણ તે અનિવાર્ય છે. જે કર્મ આપણે માથે લીધું તેના પરત્વે જો આપણે પ્રામાણિક, વફાદાર ન રહી શક્યા તો આપણે આપણી જાતને છેતરીએ છીએ તે નક્કી. એટલે પ્રભુકૃપાથી જીવનમાં મેં શરીરને એવું મહત્ત્વ કદી પણ આપ્યું નથી. તેમ છતાં તેની કદી અવગણના પણ કરી નથી.

આજે કેટલાય વખતથી ઊંઘ આવતી નથી. કેટલા બધા દિવસ થયા અને ઊંઘ ન આવવાને કારણે શરીર પણ થોડું લથડેલું લાગે. ડોક્ટરને પણ બતાવેલું. તેમની દવાની અસર પણ થતી નથી. પ્રભુકૃપાથી જેમ તેમ ગાડું ગબડ્યે જાય છે. એની કૃપાથી એવું કામ મળેલું છે કે એમાં મને પૂરેપૂરી દિલથી

મદદ કરે એવા માણસો જો મળ્યા હોત તો રાહત ઘણી થાત. મને મળેલાં તમે બધાં સ્વજનો ભાવના અને લાગણીની વાત કરો, પરંતુ તે ભાવના અને લાગણીને પ્રામાણિક અને વફાદારીપૂર્વક પ્રતિભાવાત્મક જવાબ હૃદયના ઉમળકાથી કોઈ વાળી શક્યું નથી. હવે તારો વારો છે.

જન્મોજન્મનો સાથ

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૭-૧૦-૧૯૬૦

તારો તા. ૧૫મીનો પત્ર આજે મળ્યો છે. તને તાવ ઊતરી ગયો છે. હવે, કમ્મરથી પિંડી સુધી દુખાવો છે, તે ભગવાનની કૃપાથી ઓછો થશે ખરો. કંઈ કશાની ચિંતા ન થાય તે ખરું, પણ હું પથ્થર કે લાકડું નથી. કોઈ કાળ પ્રભુકૃપાથી જીવતું પડ્યું રહેવાય તે હકીકત વળી જુદી, પરંતુ એને કંઈ લાગણી, ઊર્મિ, ભાવ, ભાવના ન સ્ફુરે તેવું હોતું નથી. એટલે તારા માટે મને જે થાય છે તે થાય છે.

તને મેં મારી કંઈ આજની થોડી જ કરેલી છે, પરંતુ તને જ્યાં લગી હજી એકલતા સાલે તેથી અમને ભારે દુઃખ થાય છે. આપણા દિલમાં જો કોઈકને માટે ખરેખરો સાચો ભાવ દિલથી પ્રગટેલો હોય તો એકલતા સાલે જ કંઈ રીતે તે મને સમજાતું નથી. ખૂબ આનંદમાં રહેજે અને સ્મરણ કરજે.

રજાનો સદુપયોગ

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૯-૧૦-૧૯૬૦

તારો મૌનમાંનો કાગળ મળ્યો.

આપણે એકલાં છીએ જ નહિ એવો ભાવ તને જ્યારે જાગશે ત્યારે તને એકલતા સાલશે નહિ. એવી પણ જાગે છે

ત્યારે તેમાંથી જન્મતી ભાવનાનો તું ઉપયોગ કરે છે તે તો ઉત્તમ વાત થઈ. ત્યાં બપોરના ગાળામાં વાંચતી રહેજે અને સાથે હરિસ્મરણ પણ કરજે. આ જગત અને સંસારવહેવારમાં બહુ જ ઓછા જીવો ભાગ્યે જ કોઈક જ પોતાને મળેલી રજાઓનો આવો સદુપયોગ કરતા હશે. આનંદમાં પ્રગટજે અને રહેજે.

સાકાર નિરાકાર

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૧-૧૦-૧૯૬૦

બહારની દુનિયા કરતાં અંદરની મૌનએકાંતની દુનિયા કોઈક જુદી છે. મારી મૌનએકાંતની પદ્ધતિની શરૂઆત ખરી રીતે તો સાયલાના આપણા ગઢમાંથી થઈ છે. આપણાં મોટીબા, હેમંતભાઈ વગેરેને સાયલાના ગઢમાં બેસાડેલાં અને ભોંયરાનો વિચાર તો તે પછીથી આવેલો.

આપણે શરીરને એટલું બધું મહત્ત્વ આપી દઈએ છીએ અને શરીરની હાજરીને લીધે જ તે હયાત છે એમ માન્યા કરીએ છીએ. આપણા દિલમાં ખરેખરી ઊંડામાં ઊંડી જે કોઈના વિશે ભાવના પ્રગટે છે ત્યારે એનું અસ્તિત્વ આપણા દિલમાં લાગ્યા કરે છે અને તેના પરત્વેની આપણા દિલમાંની ભાવનાને લીધે આપણને તેના પરત્વેની એકલતા સાલતી નથી. શરીરનું મહત્ત્વ તેવી ભાવના પ્રગટાવવા માટે છે અને તેવી ભાવના કેળવવા માટેનું છે. આપણાં મનાદિકરણ આકારને ગ્રહણ કરી શકે એવી શક્તિવાળાં હોવાથી શરીરનું હોવું જરૂરી છે. જ્યારે મનાદિકરણ દિલમાં દિલથી દિલની ભાવનાને પકડીને પેલા સાકાર સ્વરૂપને પકડી શકે અને તેનામાં જો એકરૂપ થઈ જાય ત્યાર પછી શરીરનું

એટલું મહત્ત્વ રહેતું નથી. ભાવના પોતે જ સાકારમાં રમ્યા કરે, તેથી તે તેમાં રમમાણ રહ્યા કરે છે.

પ્રયત્ન કરતાં કરતાં અને તેવા પ્રકારના અભ્યાસમાંથી એવા પ્રકારની ભાવના પ્રગટવાની છે તે નક્કી. આ ગાળામાં ભાવનાનો ઉઠાવ જેટલો થાય તેટલો મથી મથીને પ્રગટાવવો તથા લાગણી અને ભાવના જે થાય તેનો ઉપયોગ સ્મરણમાં કરવો.

મુક્તના મિલનનો હેતુ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૮-૧૦-૧૯૬૦

તારી સમજણ વધતી જાય છે અને તારા લખાણમાં તે વ્યક્ત થાય છે, તે વાંચી મને તો આનંદ થાય છે.

ભગવાનની કૃપાથી આપણે મળેલાં છીએ તો મળવાનો હેતુ આજ કે કાલ ફળવાનો જ છે, તેના વિશે મને શ્રદ્ધા છે. માનવી ખરી રીતે તો પોતાની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ વડે જ જીવતો હોય છે. શ્રદ્ધાના બળથી માનવી ટકી રહી શકતો હોય છે. શ્રદ્ધા નવું બળ જન્માવે છે. શ્રદ્ધા વડે જ માનવી જ્ઞાન પામી શકે છે અને ભક્તિનો મૂળ પાયો જ શ્રદ્ધા છે.

ભણવાનો ફાયદો

પ્રિય બહેન,

તા. ૫-૧૧-૧૯૬૦

તારી માએ તને ભણવા દીધી. બાકી, નાનપણમાં ઘરના કામકાજમાં તને રોકી લીધી હોત તો ? તું ટ્રેઈનિંગ કોલેજમાં ભણી તો આજે પ્રભુકૃપાથી શારીરિક રીતે, તારી વિધવા સ્થિતિમાં, સ્વતંત્ર મેળે તું કમાઈ શકે છે. અને આજે સંસારની સ્થિતિ જોતાં આર્થિક રીતે જે કોઈ જેટલું સ્વતંત્ર, તેનું મૂલ્ય સંસારમાં બહુ છે. આજે જો તું ભગવાનની કૃપાથી કમાતી ન હોત તો તને સમજણ પડત.

અને એ જ કારણથી ભાઈને હું કરકસર કરાવડાવીને પણ કંઈક બચત કરાવવાને પ્રેર્યા કરતો કે જેથી લાચારી ન ભોગવવી પડે. એને જ્યારથી નોકરીનું વેતન મળવા માંડ્યું ત્યારથી તેને કરકસર કરાવવામાં ભગવાનની કૃપાથી પ્રેરાયા જવાતું અને એની પાછળનો હેતુ પણ એવો જ હતો અને તે કરકસરને કારણે ભાઈને કશું ભોગવવું પડ્યું નથી. મારી પોતાની જે સમજણ છે તે એવી છે કે માનવીએ પોતાની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ જે હોય તેવી જ લઢણથી તેણે ન વર્તવું જોઈએ. તેનો સ્વભાવ બહુ હાથ છૂટો. એટલે તે રીતે પણ મેં તેને સમજાવેલું.

ભણવાથી કરીને તારામાં આજે જે સમજણ પ્રગટી, આજે તું સ્વતંત્ર રીતે તારો નિભાવ સારી રીતે કરી શકે છે. આ બધું સંસારવહેવારની રીતે પણ જરૂરી હતું.

આપણે બધાં ભગવાનની કૃપાની વાત બોલીએ ખરાં, પરંતુ કૃપાનું સાચું મહત્ત્વ આપણને હજી સમજાયું નથી. કૃપાની હકીકત તો જેના દિલમાં પ્રગટે છે, તે તો પોતે સમર્થની ઓથ અનુભવી શકે છે, તે તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ. માટે, પ્રભુકૃપાથી તારે નિત્ય નિત્ય આનંદમાં જ પ્રગટવું. આનંદ વિના આપણે બીજું કોઈ જીવન નથી.

દુઃખનું ગાણું ન હોય !

પ્રિય બહેન,

તા. ૬-૨-૧૯૬૧

દરદને બને તેટલું તું પ્રેમથી સહન કરી લેવાનું રાખે છે અને રોજનું જે થઈ ગયું તેને ગાવું શું ? તે તારી બહુ ખરી વાત છે. માણસને દરદ તો હોય. તે મૂળમાં એક તો દરદ હોય. તે

દરદની તે પાછો ચિંતા કરે અને પાછું તેનાં રોદણાં રડે. આમ, દરદ ત્રેવડાય છે. એટલે તારી વાત મને બહુ ગમી.

ભગવાનનું સ્મરણ વિશેષ ને વિશેષ તું કરતી રહે તો જ તેનો આશરો આપણને દિલમાં ચોંટે અને લાગે.

આ સંસારના જીવનમાં જે જીવને ભગવાનનો ખરેખરો દિલમાં ભરોસો લાગ્યો તે કોઈ પણ પ્રકારના દર્દથી કે ઉપાધિથી કદી પણ તૂટી નહિ પડે. દિલનો દિલમાં દિલથી પ્રગટેલો ભગવાન પરત્વેનો ભરોસો આપણને સમર્થ બનાવે છે અને તેની એટલી મોટી તો ઓથ જીવનમાં પ્રગટાવે છે કે જેથી કરીને આપણે એકલાં છીએ એવું કદી લાગતું જ નથી.

નુકસાનકારક ઈચ્છા

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૧-૨-૧૯૬૧

તારું શરીર ઠીક નથી તેવા સમાચાર જ્યારે જ્યારે મળે ત્યારે પાછો મનનો ઉધામો થાય છે. તું દવા કરે તો ઘણું સારું.

શરીર વહેલું છૂટી જવાની ઈચ્છા કરવાથી તે કંઈ વહેલું છૂટી જતું નથી. તેવી ઈચ્છા ઊલટું નુકસાન કરે છે. એવા દુખાવાથી તું ભાંગી પડતી નથી અને નિશાળે પણ જાય છે, તે જાણી તારી સહનશક્તિને માટે દિલમાં રાજી થાઉં છું. તેવી વેળા કોઈની યાદ કેવી અને કેટલી તને થતી હોય તે બરાબર સમજી શકું છું.

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૧-૨-૧૯૬૧

ભગવાનની કૃપાથી તું દુઃખ જીરવે છે અને તેની ખોટી ખોટી હૈયાવરાળ કાઢતી નથી. એટલે તારા વિશે મને કશો અજંપો થતો નથી. દુઃખને પ્રેમથી સહેવાથી દુઃખ આપણને દબાવી દેતું નથી.

વૃત્તિનો ઉપયોગ

પ્રિય બહેન,

તા. ૨૧-૨-૧૯૬૧

તું મને કેટલીક વાર તો બહુ જ યાદ આવે. સ્મૃતિ એ જુદાં જુદાં જીવનની સાથે સંકળાવી રાખનાર એક જીવનની શક્તિ છે. એવી આપમેળે પ્રગટતી સ્મૃતિશક્તિને જ્ઞાનભક્તિભાવે જે ઉપયોગમાં પ્રવર્તાવે છે તેવાને તેવી સ્મૃતિ મોહ પ્રગટાવી શક્તી નથી. અથવા તો બીજા કોઈ પ્રકારની વૃત્તિ જન્માવી શક્તી નથી.

વૃત્તિનો જ્ઞાનભક્તિભાવે સદુપયોગ કરવાની કળા એ મારા ગુરુમહારાજનું એક આગવું અને અનોખું લક્ષણ છે. જે કંઈ છે તે બધું પ્રભુથી સભર છે અને એની શક્તિ વિના બીજું કશું જ નથી. વૃત્તિ પણ એની શક્તિ જ છે. એટલે અનેક સ્વજનોની સાથે સ્મૃતિ-વૃત્તિના ભાવે પ્રભુકૃપાથી સંકળાવાનું બનતું હોવાથી તે સ્મૃતિના ભાવને ભગવાનનાં ચરણકમળે સમર્પણ કર્યા કરીને તેનું તેનું યોગ્ય થવા દેવા કાજેની હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના થયા કરે છે.

શરીર ખાતર પૈસા

પ્રિય બહેન,

તા. ૭-૮-૧૯૬૧

તને હજી વાનો દુખાવો ઓછો થતો નથી તે હકીકત જાણી છે. કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રાર્થનામાં, ભજનમાં, વાંચનમાં ચિત્ત લગાડજે. તારું લખવું સાચું છે કે ‘એકલપેટું મન જ્યારે બેકલતાનો અનુભવ મનથી કરશે ત્યારે તેનું દર્દ તેને સતાવી નહિ શકે.’

ભગવાન કરે અને એવું થાય તો ઘણો ઘણો રાજી થાઉં. ભગવાનની કૃપાથી આપણી પાસે બે પૈસા છે તો તું કૃપા કરીને

તારા શરીરની સેવા માટે વધુ પૈસા આપીને એક બહેનને રાખીને સેવા જરૂર લેજે તો મને નિરાંત વળે.

તારા શરીરને માટે તું ઝાઝો ખર્ચ કરતી નથી તે મને બરાબર લાગતું નથી. પૈસા આપ્યેથી માણસ તો મળી શકે. તારા શરીરની સેવા કરવાને બીજું કોઈ આવી શકે તેમ નથી. હું પણ એવો જ થઈ ગયો છું કે મારાથી આવીને કશી સેવા ન થઈ શકે. તે એકલું રહી પણ શકાય નહિ માટે કૃપા કરીને મારા સુખની ખાતર તું તારા શરીરની કોકની પાસેથી સેવા લેવાનું કરશે તો રાજી થઈશ.

શરીરની મર્યાદા

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૬૧

આપણે જાણીએ છીએ કે આપણા શરીરને કંઈ ને કંઈ અવનવું તો થયા કરવાનું છે અને એમાંથી સંપૂર્ણ મુક્તિ મળે એવું તો બનવાનું નથી એમ પણ હાલના સંજોગો ઉપરથી લાગે છે અને તે બધું પ્રેમથી સહન કરવાની તાકાત આપણને આપણા હૃદયની પ્રગટેલી ભાવનામાંથી મળનાર છે તે વાત નિશ્ચિત છે. તો તેવી ભાવના પ્રગટાવવા, કેળવવા અને જીવંત રાખવા માટે સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન અને સદ્વાંચન એ આપણો એક જ સાચો આધાર છે. માટે, તેવા પ્રકારના પ્રયત્નમાં જીવતી બનજે. એ પ્રાર્થના.

જનમજનમના સાથી

પ્રિય બહેન,

તા. ૧૩-૧૦-૧૯૬૧

આપણો સંબંધ કેટલાંયે વર્ષથી છે અને એ સંબંધથી હૃદયનું આકર્ષણ પ્રગટે અને એ આકર્ષણમાં પ્રાણ પ્રગટે તો તેનાથી કરીને

પણ જીવસ્વભાવથી કોઈ વાર તોબાહ પોકારી ઉઠાય છે. તેવી વેળાએ કંઈક રાહત મેળવી શકાય ખરી. પૂરેપૂરી જીવ પ્રકૃતિની પકડમાંથી આ જન્મમાં તો નહિ છુટાય પણ આપણે બધાં આવતા જન્મોમાં પણ સાથે રહીએ એવી મારી હૃદયની પાકી નેમ છે.

મનની લાક્ષણિકતા

પ્રિય બહેન,

તા. ૫-૭-૧૯૬૨

મનજીભાઈને સમજાવવા માટે તેં જે કાવ્ય લખ્યું છે તે વાંચ્યું છે. મૌનવેળાએ તને આ વખતે શરીરે જે જે પીડા થઈ તે બધી તેં લખી તે વાંચી.

પગની અંદર તળિયે એકવાર મને એટલી બધી બળતરા થયેલી કે જેના ડાઘ હજી પણ રહી ગયા છે. ભાઈ રમાકાંતે તે પીડા જોઈ હતી ખરી. અને તું લખે છે તેમ બળતરા કઢીક કઢીક તે ભાગમાં મને પણ થાય છે. અને ઈંદ્રિયનો કેટલોક ભાગ તદ્દન કાળો થઈ ગયેલો હજી પણ છે. તેવી બળતરા ઘણા દિનો સુધી ચાલ્યા કરે. ઘણાં દર્દ થઈ જાય એટલે કાં તો મન તદ્દન નિરુત્સાહ બની જઈ તદ્દન પાંગળું અને નમાલું થઈ જાય અથવા તો સહન કરી કરીને રીઠું બની જાય. જોકે તેમ થવું મુશ્કેલ છે.

માનવીનું મન વચન સાંભળી સાંભળીને રીઠું બની જાય ખરું, પરંતુ દર્દના હુમલાઓથી તે રીઠું બનતું નથી, પણ દર્દની વેદનામાં જો ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરીએ તો દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ પ્રગટે છે અને વધે છે એવો ઘણાનો અનુભવ છે.

વળી, જો કોઈ જીવંત એવા શરીરવાળા આત્મામાં આપણી ખરેખરી ભક્તિ પ્રગટી જાય તો તેવી શ્રદ્ધા એ આપણું આંતરિક બળ બની જાય છે. અને એવી શ્રદ્ધાના બળે આપણે ગમે તેટલાં

દુઃખો સહન કરવાને તત્પર થઈએ છીએ. ‘જેવી શ્રદ્ધા તેવું જીવન.’ શ્રદ્ધાની જ મૂળમાં આપણાં બધાંમાં ખામી હોય છે, પરંતુ તેનોય વાંધો મને તો કશો નથી. જે જે સ્વજનો મને મળ્યાં છે, તેમને હું તો ચાહતો આવ્યો છું.

વિવેક-વહેવાર

વિધવાનો વહેવાર

સ્વજન-બહેન : કોઈ વ્યક્તિ આપણા પ્રત્યે સદ્ભાવ તથા ભાવના દર્શાવતી હોય તો આપણે આપણી બધી જ વાતો એને કહીએ એમાં ખોટું કર્યું કહેવાય ? એવી વ્યક્તિઓને આપણે ઘણી વાર તો વ્યક્ત કરીએ છીએ તો ભોંઠા પડવાનો વારો પણ આવે છે. માટે, વાણીનો ઉપયોગ કરવામાં વિવેક કેવો રાખવો ?

શ્રીમોટા : કોઈ જીવ ઘણો સદ્ભાવવાળો અને ભાવનાવાળો લાગે પણ સદાકાળ તે તેવો ન પણ રહી શકે. જીવને ક્યારે અંટસ ચઢી જાય તે કહી શકાતું નથી. માટે, કેટલુંક કહેવામાં સાર છે અને કેટલુંક ન કહેવામાં સાર છે. માટે, જ્યાં ત્યાં વિવેક વાપરવો. શું કહેવાય તેમ જ શું ન કહેવાય અને કેટલું કહેવાય તેની પણ કળા છે. ગમે તેવો કોઈ પણ જો તે ભોંઠપ પામીને ઘણો કોચવાય અને સામે કઢીકને તે શિંગડાં મારતો થાય તેવી દશા જાતે કરીને ઉદ્ભવવાનું ન થાય તે આપણે કાજે સારું છે, આપણે કોઈ પણ જીવને ભોંઠપ ન વહોરાવીએ. ભોંઠપ આપણે પોતે આપણે માથે લઈ લઈએ અને ભવિષ્યમાં ભોંઠપ લેવાના કારણમાં પડતાં નિશ્ચિતપણે અટકી જઈએ તેમાં જીવનની શોભા છે. અન્યાયના ભોગ આપણે ભલે બન્યા કરતાં હોઈએ, અને તે સાચેસાચી હકીકત હોય તેમ છતાં અન્યાયને જરા પણ સ્પર્શવા ન દઈએ તો મન,

ત્રાસ, કંટાળો, સંતાપ કદાપિ પામે નહિ. સંસારવહેવારમાં ક્યાં ખુલ્લાં ન થવું એનો પણ વિવેક જાળવવાનો રહે છે. દિલમાં જે સત્ય હોય તેને જ્યાં ને ત્યાં ઓકી નાખવામાં ડહાપણ નથી. તે ન કહેવા જતાં અસત્ય થાય છે એમ આપણને લાગે, પણ તેમ માનવું યોગ્ય પ્રકારનું નથી. જે જે કંઈ સત્ય હોય તેને હૃદયમાં રાખીને એવી રીતે કહેવાય કે જે સત્યનો ભંગ પણ ન હોય અને અસત્યનું ઉચ્ચારણ પણ ન હોય. આવા કોમળ, નાજુક પ્રસંગો જીવનમાં પ્રગટે છે, તેવી વેળા બહુ સાવચેત રહેવાનું છે. આપણા કોઈ તેવા સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણથી જીવનના સદ્ભાવથી કોઈ વેગળું ન પડી જાય કે ન થઈ જાય, તેનું આપણે જ્ઞાનભાન પ્રગટાવવું પડશે. આપણે કોઈને પણ ભડકાવવાના નથી. આપણે તો જેમાંથી-તેમાંથી સમજવામાં સાર છે. સામાનો દોષ જાણવા છતાં પણ આપણે જ્ઞાનયુક્ત અણજાણમાં છીએ તેવી રીતે પ્રવર્તવું તે કંઈ જેવા તેવા જીવનું કામ નથી.

આ જીવે ઘણી ગરીબાઈમાં જીવન ગાળ્યું હોવાથી ઘણે ઠેકાણે અન્યાયનો ભોગ તે થઈ પડેલો હતો. હજી પણ તે થઈ પડતો હોય છે. નાનપણના ઘણા એવા પ્રસંગો સ્મૃતિમાં છે, પરંતુ તેમાં તે તે કાળે અન્યાયનો સામનો કરવાની અને અન્યાયની સામે ન જોવાની જ્ઞાનયુક્ત દશા પ્રગટેલી ન હતી, પરંતુ ગરજ લાગેલી હોવાથી ત્યાં ત્યાં એ અન્યાયને ગળી જવાનું કરેલું એમ તો નથી કહી શકતો, કારણ કે ગળી જવામાં તો અન્યાયનો ડંખ સાલતો રહે છે, પણ તે કાળે પણ એવી સમજણ તો જાગેલી અને પોતાની સ્થિતિના તફાવતનો તીવ્ર ખ્યાલ રહેતો નહિ. ‘તે તે દશામાં તેવા જીવો તેમ જ વર્તે એમાં તેમનો દોષ શો ગણાય ?’ જેમ તેમ કરીને આવી

રીતે મનમાં સમન્વયાત્મક સમાધાન મેળવતો. સદાય જેની તેની સાથે ઘણા આનંદથી સુમેળભાવે વર્તવાનું કરતો. જે તે બધાંનું કામ કરી ચૂકતો. એટલે જે તે બધાંનો પ્રેમપાત્ર થઈ પડતો. કોઈ પણ જીવને આ જીવ અકારો થઈ પડેલો હોય તેવું સ્મરણ સ્મૃતિપટમાં હજી જાગતું નથી.

વિધવાની સ્થિતિ

સ્વજન-બહેન : મોટા, આપણા સમાજમાં વિધવાની સ્થિતિ ઘણી વિચિત્ર હોય છે. ઘરમાં પણ લોકો એને દબાયેલી જ રાખતા હોય છે. બહારનો વર્ગ પણ એની એવી સ્થિતિનો ગેરલાભ લેતો હોય છે. તો શું આવો અન્યાય મૂંગે મોએ વેઠી લેવો જોઈએ ?

શ્રીમોટા : આજે સમાજમાં સ્ત્રીઓનું ખાસ કરીને વિધવાઓનું સ્થાન દબાયેલા-ચંપાયેલા જેવું કંઈક છે, તોપણ તેથી કરીને તેમનું મહત્ત્વ સંસારમાં ઘટી ગયેલું હોય તેવું કશું નથી. કોઈ પણ જીવમાં કાયમને માટે સદ્ભાવના પ્રગટેલી રહ્યા કરે એવું કદાપિ ન પણ બને. તે પરિસ્થિતિનો ગેરલાભ ક્યારે ઉઠાવે તે કહી શકાય એવું નથી હોતું. તેથી, વહેવારમાં તો કોઈનાય સંકંજામાં આવી ન પડીએ અથવા તો આપણા ઉપર કોઈ સવાર ન થઈ શકે કે તુમાખી ન ચલાવે એવી રીતે ચેતીને ચાલવામાં અને વર્તવામાં સાર છે.

આપણને કોઈ દબાવે તો તે જ્ઞાનપૂર્વક સ્વીકારી લેવાનું કરીએ તો તે એક જુદી વાત છે. તેમ છતાં આપણી સ્થિતિનો જો કોઈ ગેરલાભ લઈ જાય, તો તે સહન ન થાય એવી હકીકત છે. કોઈ પણ જીવ કોઈનો ગેરલાભ લઈ જાય છે તો તેમાં સામો જ

જીવ માત્ર દોષિત છે એવું નથી હોતું. આપણામાં પણ તેના પરત્વેની આંતરિક સહકારની ભૂમિકા પડેલી જ હોય છે. આ હકીકત સમજવા જેવી છે. માટે, જીવ પ્રકારની ભૂમિકાને નિવારવામાં ડહાપણ રહેલું છે.

બાકી, તારી સમજણ અને વિવેકશક્તિ માટે ધીરે ધીરે ખાતરી થતી જાય છે કે તું ગમે તેમ કોઈ ઠેકાણે બાફી તો નહિ મારે. તારી સમજણ માટે વિશ્વાસ પડતો જાય છે, પણ ભલા માનવી ! ચેતીને ચાલવામાં સાર છે તે હજી પણ કહું છું.

ભૂલેલાને પ્રેમ

સ્વજન : મોટા, સામાજિક વલણ અંગે એક પ્રશ્ન જાગે છે. કોઈ યુવક કે યુવતી સ્વચ્છંદતાના વેગમાં ભાન ભૂલીને ભોગ ભોગવી લે છે. એવી સ્થિતિમાં એ લોકો પ્રત્યે વ્યક્તિ તરીકે આપણું વલણ સહાનુભૂતિવાળું હોય છે, પણ એક સામાજિક તરીકે આ પ્રસંગની ટીકા કરી દેવાય છે.

શ્રીમોટા : સમાજની ઘરેડથી ભિન્ન રીતે ચાલનારા જીવો સમાજનો પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ ગુમાવી બેસે છે. પોતે તદ્દન એકલા અને એકલવાયા પડી જાય છે. એવા જીવો પરત્વે પણ આપણો ધર્મ તો હૃદયની પ્રેમપૂર્વકની ભાવનાથી કરીને પૂરેપૂરી ઉદારતા દાખવીને તેની સાથે સમભાવ દર્શાવવાનો હોય. આપણે એવા જીવોના વધુ ઉપયોગમાં આવી શકીએ અને એવો પ્રસંગ જરૂર પડે ત્યારે ઉમળકાભેર વધાવી લેવો. કોઈ બહેન કે ભાઈ, જુવાનીના તોરમાં અને સ્વચ્છંદતાના અફાટ તરંગમાં અને આ યુગની અનેક બલિહારીઓમાંની એક પ્રકારની મનપ્રાણાદિને ગલગલિયાં ઉપજાવે એવી બલિહારીમાં જે જીવો પડેલા હોય કે

પડી ગયેલા હોય, તેને તુચ્છકારવાનો કે અવગણવાનો આપણો ધર્મ નથી. ધારો કે કોઈ જીવની ભૂલ થઈ ગઈ કે તેનાથી દોષ થયો તો આજે લગભગ બધા જ એકદમ તેવા જ જીવો ઉપર તૂટી પડે છે. તેનો સંબંધ પણ સમૂળગો કાપી નાખે છે. આપણા સમાજનું આવું પારાવાર અજ્ઞાન અને એવી જ સંકુચિતતા છે. ધર્મની ભાવના જો અંતરમાં પ્રગટે તો તેથી કરીને હૃદયની ઉદારતા અને વિશાળતા વધુ કેળવાય. જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ધર્મનું સેવન કરનાર જીવ તો સારાયે બ્રહ્માંડને બાથમાં લેવાને મથે છે તો આપણાથી કોઈને તુચ્છકારાય તો કેમ જ ? ભૂલેલા જીવ ઉપર તો ઘણો ઘણો પ્રેમભાવ કેળવવો ઘટે.

સ્વજન : તો પછી એના પ્રત્યે વિરોધી વલણ કેમ પેદા થાય છે ? તિરસ્કાર, ઘૃણા જેવાં વલણો કેમ જાગે છે ? આપણા ધર્મની સંસ્કૃતિ આખરે તિરસ્કાર-અવહેલના શીખવે છે ? એવી વ્યક્તિઓ પ્રત્યે લોકો એમ કહે છે કે ‘કર્ચુ એ ભોગવે’-આ શું યોગ્ય છે ?

શ્રીમોટા : આ જીવો આજના સંક્રાંતિકાળમાં આવી રીતે અથડાઈ પડે એવું અનેક ઠેકાણે બને છે અને હજી પણ બનવાનું. સમાજની સજ્જડ નિષ્પ્રાણ બની ગયેલી ઘરેડને તોડવાને કાજે એવા પ્રસંગો તો આપણી આંખ ઉઘાડનાર છે. સમાજના ચેતનહીન બની ગયેલા ચોકઠાને ફરી જાગ્રત કરવાને કાજે તે તો હથોડો છે. તેનાથી કરીને સમાજનો પ્રાણ જો નહિ જાગે તો કુદરત બીજા વધુ ઉગ્ર ઉપાયો પણ લેવાની. આવા પ્રસંગો એ તો આપણને ચેતાવવા અને જગાડવા કાજે છે.

આપણા ધર્મની સંસ્કૃતિ હજી છેક મરી પરવારેલી નથી.

એ સંસ્કૃતિનું હૃદય અને તેનું બીજ હજી પણ જીવતાં છે. જે જે સમાજમાં મહાન આત્માઓ, મહાન ભક્તો, મહાન ચિત્રકાર, મહાન કવિ, મહાન વૈજ્ઞાનિક અને મહાન પરાક્રમી જીવાત્માઓ પાકે છે, તે તે સમાજના ધર્મની સંસ્કૃતિ હજી પણ જીવતી રહેલી છે અને તે તેનું પ્રત્યક્ષ જીવતું પ્રમાણ છે, તે નક્કી પ્રમાણવું. એટલે કોઈક કાળે તો આપણો સમાજ જાગવાનો છે અને ફરી પાછો બેઠો થવાનો છે એનો સંપૂર્ણ ભરોસો પ્રભુકૃપાથી છે. સમાજમાં આવા જે ઉધમાતના પ્રસંગો બને છે, તે સમાજને પોતાની યોગ્ય સ્થિતિમાં પ્રગટાવવા કાજેના હેતુને અર્થે છે. એટલે તેનું જ્ઞાન સમાજને આજ નહિ તો કાલે જરૂર થવાનું છે.

સમાજ અથવા જીવોનો તુષ્ટકાર કે અવગણના કરીને તે પોતાના સત્ત્વને જ હણતો હોય છે તેની તેને ખબર હોતી નથી. અને પેલા જીવને સમાજની તેના પરત્વેની તેવી અવગણના અને તુષ્ટકારને પરિણામે તેના દિલમાં કેવા કારમા આઘાતો થતા હશે અને તેને કેટલું લાગતું હશે તેની કોને પડી છે ? તે તો કોઈ સદ્ભાવી જીવ સમજે તો સમજે. આપણા લોક તો એમ કહેવાના કે ‘કર્યુ તે ભોગવે,’ પણ એમ કહેવામાં તો નર્યુ અજ્ઞાન રહેલું છે. ધરતીકંપ થાય, દુકાળ પડે, આગ લાગે ત્યાં આપણે સહાનુભૂતિ ધરાવીને તે તે સ્થળના દુઃખી જીવોને મદદ કરવાનો આપણો ધર્મ સમજીએ છીએ. ત્યાં આપણે એમ નથી કહેતા કે ‘એ તો એમનાં કરેલાં ભોગવે છે તેમાં આપણે શું ?’ સ્વચ્છંદ અને ભૂલથી કરીને અથડાઈ પડેલા જીવની ઊલટી વધારે કાળજી અને સંભાળ લેવાની હોય. તેવા જીવ પરત્વે તો વિશેષ ભાવ અને લક્ષ રાખવાનાં હોય. શ્રીભગવાન ઈશુ ખોવાયેલા ઘેટાની

સૌથી પ્રથમ સંભાળ લેવાને સદાય પ્રયત્ન કરવાનું કહેતા. સંસારવહેવારમાં પણ જે કંઈ ખોવાઈ ગયું હોય છે, તેના પરત્વે આપણે વધુ ચિત્ત અને લક્ષ પરોવીએ છીએ તો આ તો ખોવાઈ ગયેલો માનવી છે, પરંતુ એના તરફ એવું લક્ષ રાખવાની કોઈનીયે ભાવના જાગતી નથી. એ કેટલા અફસોસની વાત છે !

સ્વજન-બહેન : મોટા, હવે તો એમની ઉંમર પણ પીઠ થતી ચાલી છે, પણ સ્વભાવ તો એવો ને એવો જ છે, એવા જ આકરા છે. ઘાંટાઘાંટ કરી મૂકે છે. કોડીના કરી નાખે છે. અમે બંને આપની પાસે આવીએ છીએ ત્યાં લગી બધું સારું લાગે છે-પછી તો ધબડકો. મારે તો એમની સાથે કેમ વર્તવું એની આ ઉંમરે પણ મૂંઝવણ થાય છે. વળી, કામકાજ કરવામાં પણ આંધળિયાં કરે છે. આ ઉંમરે તો કંઈ સાહસ થતાં હશે ? લોકોય કહે છે કે ‘કાકા ! તમે બરાબર નથી કરતા’-તમે જ કહો મોટા, એમને કેવી રીતે વારવા ?

શ્રીમોટા : ભગવાનને પંથે જે ચઢ્યું એને એવા એવા પ્રસંગોમાં તે મૂકી દે છે કે જેથી કરીને એની પ્રભુ પરત્વેની ભાવના દઢીભૂત બની સાકાર બનતી જાય. ક્યાંયે સાહસ, હિંમતથી પડતું નાખ્યા વિના કશું કંઈ મેળવી શકાતું નથી. જીવનમાં સાહસની અને તે પણ જ્ઞાનપૂર્વકના સાહસની ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે. તેથી, પૂજ્ય કાકાને હૃદયની ભાવનાની પ્રેરણાથી એમના સાહસમાં સહાનુભૂતિ પ્રેરતાં રહેજો. જગતના વ્યાવહારિક માનવીઓ તો ફાલ્યો એને ડાહ્યો ગણવાના અને ન ફાલ્યો એને વખોડવાના પણ ખરા. જો કોઈ ફાવી જાય તો એની

હોશિયારી, બુદ્ધિ, સાહસ, હિંમત-એનાં વખાણ જગત કરે. આપણે તો તે ફાવે કે ન ફાવે, પરંતુ એમને જે સાહસ કરવાનું મન થયું છે તેમાં આપણો હૃદયનો સાથ હોવો ઘટે. એમનો આત્મવિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા કામ પરત્વે વધે, એવાં ઉલ્લાસ, આનંદ અને પ્રેરણા જો આપણે એમને આપી શક્યાં તો જ આપણે એની સહયરી સાચાં. એમની સર્વ સ્થિતિમાં આપણે શક્તિ, આનંદ, પ્રેમ, આહ્લાદ, ભાવરૂપે બની શકીએ તો આપણું જીવન ધન્ય-કૃતાર્થ બની શકે. આપણે જગત પ્રત્યે અવગણના ભલે ન કરીએ, પણ જગતની રીતે તો એનામાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ ન જ રાખી શકીએ. આપણો તો એ શિવ છે અને આપણે એની પાર્વતી છીએ. શિવને તાંડવ કરવું હોય તો તે ભલે કરે, પરંતુ એની શક્તિ માત્ર એક પાર્વતી જ ધરાવી શકે. બીજા કોઈનું ત્યાં ગજું નથી. એમની ધારણામાં સજીવારોપણ પ્રગટ્યા કરે, ઘેર આવે અને બધો માનસિક થાક ભાંગી-ઊતરી જાય, એના મનમાંની બધી માથાકૂટ ક્યાંયે અદૃશ્ય થઈ જાય અને સવારે જતી વખતે-જેમ હોડીને હંકારવાને માટે ચારેબાજુથી શઢમાં પવન ભરાઈ ભરાઈને તે ફાટું ફાટું થતા હોય, એવી એમની સ્થિતિ બનાવવાનું આપણા હૃદયના ભાવનું તે કર્મ છે. એટલે કે તે આપણા હાથમાં છે.

બહેનો સાચે જ માતાશક્તિરૂપે છે. અમારું જે તે કરવાની શક્તિ-પ્રાણચેતના બહેનોમાં છે. એવી શક્તિની ધારણારૂપે એને ઊડવા દેજો. ભાવના તો તેવા તેવા સંજોગોથી જીવંત બનવાની છે. હૃદયની ભાવનાને જીવતી કરવાને કાજે પ્રસંગનો જે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ઉપયોગ કરે છે, તે પ્રસંગના હાઈને જરૂર પામે

છે. જે કોઈ ભગવાનને શરણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ગયું એને તે કદી પડતું મૂકી શકતો નથી. એની જીવનની ભાવના દઢાવવા તેવા તેવા પ્રકારના અવનવા પ્રસંગો તેના જીવનમાં ઊભા થયા વિના રહેતા નથી. માત્ર, તેવા પ્રસંગોમાં હૃદયના-જીવનના ભગવત્ હેતુના ફલિતાર્થે હૃદયની જો ભાવના જળવાયા કરે તો તો જીવન કૃતાર્થ બન્યા કરે. એને પંથે જવાને માટે કંઈ ઓછા સાહસની જરૂર છે ! અને એવું સાહસ કંઈ એમ ને એમ થોડું જ આવવાનું છે ! જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક એવાં સાહસ કર્યા કરવાથી જ જીવનમાં તેનું વલણ સાકારરૂપે બનવાનું છે.

જગતના માપે, ગણતરીએ, સમજણથી આપણે દોરાવાનું તો હોય જ નહિ. જગત પણ પ્રભુરૂપે છે. તેથી, તેને અવગણવાનું પણ ન હોય, પરંતુ આપણા જીવનને પ્રભુરૂપે સાકારભાવે અનુભવવાનું હોય તો તે સંસારીભાવે જીવવાથી કદી પણ થઈ શકવાનું નથી. પૂજ્ય કાકા છેક આંધળિયાં કરે એવા તો નથી. એમને જરૂર એ કામનો અભ્યાસ છે, પણ જગત તો જ્યાં કશું સાહસ છે, ત્યાગ છે, બલિદાન અને સમર્પણ છે ત્યાં તે ખચકાતું રહેવાનું છે, એ તો એવો એનો સ્વભાવ છે. કશું એમ ને એમ મળતું હોતું નથી.

સ્વજન-બહેન : ક્યારેક એવી સ્થિતિ આવીને ઊભી રહે છે કે જીવનમાંથી શ્રદ્ધા તૂટી જાય છે. આપના આશીર્વાદ મળ્યા કરે એવી અમારી તો વિનંતી છે. જીવનમાં તદ્દન વિરોધી પ્રસંગો ઊભા થાય છે ત્યારે ફફડી જવાય છે.

શ્રીમોટા : કદી માનું હૈયું શ્રદ્ધાવિહોણું બની શકે ? માનાં અને બહેનોનાં હૃદય તો સદાય શ્રદ્ધાવિશ્વાસથી જીવતાં હોય છે.

માનું હૃદય જે દિવસે સુકાશે તે દિવસે અમે મરી પરવાર્યા સમજવું. મા જ અમારી તો પતિતપાવનની ગંગામૈયા છે. એનું જીવનદૂધ એ જ અમારું જીવન-ચેતન-પ્રાણ-અમૃત છે. માની નિરાશા એટલે ઘરના ભાવનો સર્વ સત્યાનાશ. તમે એવાં થઈ જ કેમ શકો તે સમજી શકાતું નથી. ભાવનાનો પ્રદેશ કદી નાશ પામી શકતો નથી. આપણી પ્રકૃતિથી કરી તે ભલે ઢંકાઈ જાય, પણ એ તો કદી સુકાયું જાણ્યું નથી. જો તેવું દેખાય છે તો તે ઝરણાંને અખંડ વહેતું અટકાવનાર પણ આપણે જ છીએ, બીજું કોઈ કારણ નથી. અમારી માતાઓનાં સાહસ, હિંમત અને પ્રેરણાબળે અમારે તો આભનીયે પેલે પાર ઊડવું છે. પ્રજા તરીકે સાવ પરાધીન અમો છીએ, અમારી પાંખો કપાઈ ગયેલી છે, ત્યાં મુક્ત થવાવાને કાજે મા જ અમને ખપ્પરમાં હોમવાની શક્તિ આપી શકવાની છે. એવી માનાં તમે તો સ્વયં ભાવમૂર્તિ છો.

તમારામાં ભાવના છે. તે જીવનના સાધકે તો મળતા પ્રસંગોમાંથી જીવનના હેતુના પ્રાણને બઢાવવાનો જ એકમાત્ર ખ્યાલ જીવતો રાખવો ઘટે છે. જીવનમાં મળતા સખત આઘાતોનું અને તે લગાડવાનું કારણ પણ આપણું મન જ છે. જગતમાં બીજું કશું નથી. આપણે જ જ્યાં ત્યાં વિસ્તાર પામેલા છીએ. જીવનમાં 'બીજા'ને માનવાથી જ બધી પીડા ઊભી થાય છે. જીવનમાં એક આપણે અને બીજો કોઈ હોય તો તે આપણો રંગીલો નટવર. આઘાત લગાડનાર પણ એ છે અને એમાંથી જીવનમાં પ્રેરાવનાર પણ એ છે. કાં તો તે કે કાં તો આપણે, તે વિના બીજું સંભવી શકતું નથી તે જાણશો.

આશીર્વાદ આપવાની શક્તિ તો એ રંગીલાની છે. મારી

તો આશીર્વાદ માગવાની કે લેવાની છે. મારી તો માત્ર તમને લળીલળીને એક જ પ્રાર્થના છે કે એને છોડશો નહિ. એને પ્રાર્થના કર્યા જ કરશો. એ બહેરો નથી. એ બધું જ સાંભળે છે. એ કંઈ કવિજનની ખાલી ખાલી કલ્પનાઓ નથી. સત્ય હકીકત છે, પણ એ પ્રાર્થનામાં જ જીવન એકધારું ગળાતું જાય, એ પ્રાર્થનાના ભાવમાં રસભીના ચિંતવનમાં જ જે તે બધાં કાર્યો થયા કરે છે, એટલી અને એવી કૃપા કરજો. જે જે જીવનમાં મળેલાં છે, એમના જીવનમાં રસ, ઉત્સાહ, આનંદ, સાહસ, હિંમત, સહાનુભૂતિ વગેરે બઢ્યા કરે, એવા મીઠા મીઠા પ્રેરણાત્મકપણે સદાય જીવ્યા કરજો !

મારી માને મને પરણાવવાનો કોડ જાગ્યો હતો. કઈ માને તેવા કોડ નથી જાગતા ? મારી મા જાણતી હતી કે આ છોકરાના રંગઢંગ જુદા છે. ઘેર તો સૂતો જ નથી. સ્મશાનમાં સૂવા જાય છે તેવું તેવું તે પ્રત્યક્ષ જોતી હતી, તેમ છતાં એને મને પરણાવવો જ હતો. એક બાજુ સંસાર ઊભો થતો હતો ! જે માએ એનાં જણ્યાંને ઉછેરવાને બે-બે મણ દળણાં-ખાંડણાં કર્યાં, એવી માના જીવનની ઈચ્છાને લાત મારીને એના જીવનની તે આશાને ભૂકા કરી દેવાનું મન થતું ન હતું. પરણવાની લાલસા તો ન હતી. તેને ઘણું સમજાવી જોયું, પણ તે તો મક્કમ હતી. પ્રભુના જીવનપંથે વળવાનો પાસો તો નંખાઈ ચૂક્યો હતો જ. એટલે ‘જે કર્મની અંતરમાં, આગળ કે પાછળ, આ જીવને કોઈ સંસારી ઈચ્છા કે વાસના ન હતી અને તેમ છતાં તે આવે છે તો ભલે. પ્રભુ સર્વ રીતે એની તરફની ભાવનાને અને ઉત્કટ ઝંખનાને મરવા દેવાનો તો નથી જ,’ એવાં શ્રદ્ધા-આત્મવિશ્વાસ એની

કૃપાથી કંઈક ઊગેલાં હતાં અને જીવનમાં જે આવેલું છે, આવી ચૂક્યું છે, એનો તુચ્છકાર કે અવગણના પણ ન થઈ શકે. માત્ર, જે હેતુથી તે તે આવે, તે હેતુના પ્રેરણાબળને જીવનવિકાસની પ્રાણચેતનાશક્તિમાં ફળાવવામાં પ્રભુ બળ આપી જ રહેવાનો છે, એવી શ્રદ્ધા જેને હૃદયમાં જાગેલી છે, એવો જીવ સદાસર્વદા નિર્ભય રહી શકે છે. ગમે તેવા પ્રસંગના હેતુને તેવો જીવ જીવનના ધ્યેયના હેતુમાં વાળી શકવા કે ફળાવી શકવાનું સામર્થ્ય તે વહાલાની કૃપાથી મેળવી શકે છે. એટલે સાધકના જીવનમાં આવી પડેલું તે નકારી શકતો નથી, કશાથી ભાગી શકતો નથી. બંદા તો વરઘોડે ચઢેલા અને ચોરીમાં જ લગભગ પોણા કલાક સુધી શરીરની ભાન વિનાની દશામાં હતા. પ્રભુની કૃપાબલિહારી ન્યારી તો એ થઈ કે એ બહેન-સાહેબ સાસરે આવ્યા વિના ચાર છ માસમાં સ્વધામ પહોંચી ગયાં અને આવ્યાં હોત તો મારો ભગવાન તો જીવતો હતો, એ કંઈ મરી ગયો ન હતો. જીવનધ્યેયની પ્રવૃત્તિને ફટકો પડે એવી પ્રવૃત્તિમાં પણ કઠીક તે વહાલો આપણને મૂકી દેવાનું કરે છે કે જેથી તે એના પરત્વેનાં આપણાં પ્રેમ, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને ભક્તિની પરીક્ષા કરી શકે. જ્યાં સર્વ પ્રકારની સરળતા રહેતી હોય છે ત્યાં જિગરનું અમી કે જિગરનું સત્ત્વ કે તત્ત્વ એને હાલવાપણું કશું રહેતું નથી. માનવીનું સાચું ખમીર તો એ જ્યારે વિરોધી કે અથડામણના પ્રસંગોમાં મુકાતો હોય છે ત્યારે પરખાઈ આવે છે. એવી રીતે ભક્તની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા જીવનમાં પ્રગટાવવાને કાજે પ્રભુકૃપા કરીને એવા જે પ્રસંગો આપે એ તો મહાન ઉપકાર છે, પરંતુ એવા પ્રસંગોમાં જાગતા રહેવાનું અને એના હેતુના જ્ઞાનમાં તે રીતે ફળાવવાનું કામ પણ આપણું જ છે, તે નક્કી જાણજો, માનજો

અને અનુભવજો.

સ્વજન-બહેન : અમને સ્ત્રીશરીર મળ્યું એથી ઘણી મર્યાદાઓ આવી ગઈ છે. સ્ત્રીનો અવતાર જ દુઃખ ભોગવવા મળ્યો હોય એવું લાગે છે.

શ્રીમોટા : શરીરના સ્થૂળને મહત્વ આપવાનું નથી, પરંતુ શરીર વડે કરીને જે ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના કેળવી શકાય એવું છે અને તે સાધન તરીકે છે, એવું જ્ઞાનભાન રાખી રાખીને શ્રીભગવાનની ભાવનાને સંસારવહેવારના સકળ કર્મમાં આપણે ઉતારવાની છે. જીવનમાં પ્રસંગ મળવાનું કારણ અને તેનો હેતુ કોઈ જુદા પ્રકારનાં છે, એ જો મનથી સાચી રીતે સમજી શકાય તો જ તેનો લાભ તે રીતે લેવાય. શરીરને કાજે જે તે આ બધું નથી તેવું અનુભવવાનું જો જ્ઞાનથી બને તો શરીરનું યોગ્યપણું તેમાંથી ઘટી જતું નથી હોતું, પરંતુ શરીરનો યોગ્ય ઉપયોગ થવાનું તેમાંથી જ્ઞાન પ્રગટે છે. ગુણનો આધાર મનની કઈ ભૂમિકા ઉપર તે રહ્યો હોય છે તેના ઉપર છે. જીવનમાં તમને આવી તપશ્ચર્યા કરવાનો મોકો સાંપડ્યો તે પણ જીવનનું એક સદ્ભાગ્ય છે.

આપણો સ્ત્રીનો અવતાર જીવાત્માને સાચી શરણાગતિ કેળવવા માટે મળેલી ભગવાનની અમૂલ્ય તક છે. જાણેઅજાણે સ્ત્રીને એ સ્થિતિમાં રહેવું જ પડે છે, પરંતુ આપણે તો અજાણે તેવું રહેવું નથી. આપણા જીવનના વિકાસ અર્થે જ્ઞાનભક્તિભાવે જીવનની આ સ્થિતિ આપણે સ્વીકારી છે. આ જમાનામાં સૌ કોઈને હક્કનો દાવો કરતાં સાંભળીએ છીએ, પરંતુ આજકાલ કોઈ પણ જીવ ધર્મપાલનનો દાવો કરતો હોય કે ધરાવતો હોય એવું જાણ્યું

નથી. જીવનના ધર્મપાલનમાં આપોઆપ હક્ક સમાઈ જાય છે.

બળાત્કાર થયો તોય શું ?

સ્વજન-બહેન : મોટા, સ્ત્રીઓનું જીવન ખૂબ લાચારીભર્યું હોય છે. મને ઘણી વાર એવો ભય લાગે છે કે બળાત્કાર થાય તો સ્ત્રીની કેવી કરુણ સ્થિતિ થાય ?

શ્રીમોટા : આપણે એકલાં હોઈએ ત્યારે અને તે વેળા એવા અવાજોથી હરકોઈ સ્ત્રીને ડર થાય તે સમજાય તેમ છે, પણ તું સામાન્ય સ્ત્રી નથી અને સામાન્ય સ્ત્રી આપણે રહેવાનું પણ નથી. ડર શાનો ? જાતનો ? તે ડર પણ શાને ? ધારો કે બેત્રણ જણ મજબૂત લોકો આપણને ઘેરી વળે અને ધારો કે પરાણે બળાત્કાર કરે તોપણ શું થઈ ગયું ? બળજબરીથી આપણો દાગીનો કે પર્સ લઈ જાય તો શું કરીએ છીએ ? તેની જેમ ચિંતા નથી કરતાં તેમ દેહની ચિંતા નહિ કરવાની. દેહ ઉપર બળજબરી થાય તેથી શું થઈ ગયું ? દેહ શું વિલાઈ ગયો ? અભડાઈ ગયો ? જીવન નકામું થઈ ગયું ? એવા બધા તરંગો જીનવાણીના છે. તેવા સંજોગોમાં આપણે ઝઝૂમીએ, તરત તાબે ના જ થઈએ. સામનો કરતાં કરતાં પરાણે પરવશ થવાનું બને જ તો ભલે તેમ બની જાય. જોરજુલમથી જે થાય અને જેમાં આપણો સાથ ના હોય તેના સંસ્કાર ના પડે. તેમાં આપણને કશું લાગેવળગે નહિ. મનથી અપવિત્ર થયા એમ માનવાનું હોય નહિ.

હું તો કહું છું કે મનથી પણ કોઈક સાથે સ્વેચ્છાથી આડો વહેવાર થઈ ગયો હોય તેવી વેળા પણ મનની તેવી દશા હોઈને તેમ થાય કે થયા કરાયું હોય અને પછીથી ભૂલ માલૂમ પડે અને અટકી જવાય તો તેથી તેમાં પણ કશું બગડી ગયું નથી હોતું.

દેહ તેથી કંઈ વટલાઈ કે અભડાઈ જતો હોતો નથી. મારે મન તો તેવો દેહ જેવો પહેલાં હતો તેવો જ છે અને રહે. આ વિચારસરણી સમજજે અને ડર કાઢજે. ડર રાખ્યેથી ઊલટું તે સામે આવે. ન હોય ત્યાંથી આવે તે પણ સાચું અને મન જેનો જેવો ડર રાખે તે પણ બની આવે તે પણ એટલું જ સાચું છે. એટલે તદ્દન નીડર બનીને રહેવું. સ્ત્રીઓની જાતને-દેહને એટલું બધું પ્રાધાન્ય આપીને ઊલટાં તેઓ બીકણ બન્યાં છે. ‘સમાજ શું ધારશે?’ તેથી, બીવાનું ના હોય. આપણે સમાજ માટે નથી જીવતાં, જાત માટે જીવીએ છીએ. જાતનો-દેહનો મુદ્દલે ડર રાખવો ના જોઈએ. આપઘાત કરવાનો વિચાર પણ બરાબર ના ગણાય. તેમ કરવાની જરૂર જ ના હોય.

કોઈ જાતની ચિંતા કે ડર ના સેવીશ. મર્દ બનજે. કશું થવાનું નથી. અને થાય તોપણ એની કૃપા સમજીએ. જેના ઉપર આપણો કાબૂ ના હોય, આપણા હાથની વાત ના હોય તેમાં આપણો દોષ નથી.

ઐક્ય-અભેદ

અભેદરૂપ

સ્વજન : મોટા, સંસારમાં બધું અભેદરૂપ કેવી રીતે છે ?

શ્રીમોટા : સંસારવહેવારમાં અજ્ઞાનની કક્ષામાં પણ અભેદ-રૂપે છે. એટલે જે કાંઈ જોવામાં, જાણવામાં, અનુભવવામાં અને ભોગવવામાં મળે છે તેનું મૂળ બીજ-ભૂમિકા આપણાં પોતાનાં જ કર્મ વડે આપણામાં જ હોય છે. તેથી જ તે બધું આપણા પોતામય જ છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાનદશામાં પણ છે.

બુદ્ધિ ગમે તે કહે પણ એના નામમાં અનેકગણો મહિમા

રહેલો છે. જીવના ઉદ્ધારકનો એકમાત્ર તે જ રામબાણ ઉપાય છે, તે મારે મન નક્કર હકીકતરૂપે છે. તમારે પણ બુદ્ધિ-મનને એ રીતે ઠસાવી ઠસાવીને એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે.

જે જે વાસના કે વિષયના વિચાર-વૃત્તિ ઊગે તેથી અલગપણે થતા રહેવું-એમાં ભળવું નહિ અને તે તે બધું સમર્પણ કરતાં રહેવું. બધું જ પળેપળ જ્ઞાનભક્તિયોગભાવે સમર્પણ થતું રહે તો જ જીવકક્ષામાંથી ઉચ્ચતર ભૂમિકામાં જવાતું હોય છે.

મુક્તાત્માનું દર્શન

સ્વજન-બહેન : મોટા, આ સંસારમાં તો પાર વિનાની મુશ્કેલીઓ જ આવ્યા કરે છે. એમ થાય છે કે બધાં ચક્રો ક્યારેય નહિ અટકે. આ વખતે હું મૌનમાં બેસવાની છું. પ્રભુ ! મારી દષ્ટિ બદલાય અને જીવન આનંદમય બને એવી વૃત્તિઓ ખીલે એવી પ્રાર્થના કરું છું.

શ્રીમોટા : દુનિયા તો હિંમતવાળાની છે. કાયરોને જે તે કોઈ દબાવી દે છે. તેથી, આપણે સાહસ, હિંમત, કેળવી કેળવીને જીવસ્વભાવને કદાપિ વશ થવાનું જ નથી.

મેં તો તને પ્રત્યક્ષ જોવાને કરેલું, પણ તારો માત્ર વાંસો જ જણાયા કરે. મને તો એવી ટેવ છે કે જેને જેને ભૂખ જાગે તેને તેને જોઈ લેવાનું કરતો હોઉં છું, તે હકીકત પણ તને કહી છે. તેવી વેળા તે તે જીવની જેવી ભૂમિકા હોય છે તે તે બધું નજરે પડે છે. ભાવપૂર્વક હૃદયની ભક્તિ પ્રગટે ત્યારે જ મારું તો કામ થાય.

હવે જ્યારે તું મૌનમાં વહાલાને રાજી કરવા જ બેસે છે તો

તારે પૂરતો સ-રસ (રસવાળો) પ્રયાસ હિંમત-સાહસથી, ભક્તિથી કરવાનો છે. બસ, ઝુકાવવાનું જ દિલ કર્યા કરવું. બધા સંસારને ભૂલી જઈને સંસારમાત્ર શ્રીહરિની જ વ્યક્ત લીલા, કળા છે એવું દર્શન થાય તો જ સંસારના આનંદની મજા કોઈ ઓર છે. તેવી વેળા જ પછીથી પ્રારબ્ધ સંજોગ અનુસાર તે તે જીવ સાથે બધું શ્રીહરિની ધારણા દૃઢ જ્ઞાનભાવે રહ્યા કરીને ભોગવવાનું થતું હોવા છતાં ત્યાં ત્યાં પણ શ્રીહરિની પ્રકૃતિ માયામાં પણ એની જ ચેતના જુદાં જુદાં રૂપોએ કેવી ખીલે છે તે અનુભવવામાં પણ કોઈ નિરાળો જ આનંદરસ પ્રગટે છે.

પ્રભુભાવમાં વળવા

સ્વજન-બહેન : મોટા, મારું મન ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પ્રભુભાવમાં ક્યારે વળશે ?

શ્રીમોટા : જીવસ્વભાવની જે જે વૃત્તિ ઊગે તે સાથે જો ભળીએ નહિ તો તટસ્થતા કે સાક્ષીપણું જળવાયા જ કરે. તથા, જે સારું કે નરસું થયા જાય, પછી તે વિચાર હોય, વૃત્તિ હોય, લાગણી, ભાવના, સંબંધ, વહેવાર કે બીજું જે કંઈ હોય તે તે બધું તે ઊગતી પળે જ જ્ઞાનભક્તિયોગભાવે સમર્પણ થયા કરવું ઘટે. છેવટે શ્વાસોશ્વાસ પણ સમર્પણ થયા કરે અને એમ પળેપળ જે જીવ ખાલી થયા કરે તેનું મન પ્રભુભાવમાં વળે જ વળે.

આપણા વરની કદરભક્તિ કરે છે તે તો મને પણ ઘણું જ ગમે છે. કોઈ પણ આપણું કંઈક કરે તો તેનો હજારગણો ગુણ માનવાનું જે જીવ કરી શકતો હોય તે જીવ ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશી શકવાનો છે તે નક્કી જાણવું. કોઈ આપણી કદર કરે છે કે નહિ તે જોવાનું કામ આપણું નથી, માત્ર, આપણે ભાગે આવેલો ધર્મ

આપણે પ્રેમભક્તિથી, હૃદયથી અદા કરતા રહેવામાં કલ્યાણ છે. એમ માની આપણે પોતાનું જે તે કર્યા કરવામાં મસ્તી, આનંદ અનુભવવો અને બીજું કંઈ કશું હજી ઊગે તે વેળા તેને ટેકો ન આપવો.

મૌનમાં હાજર

સ્વજન-બહેન : મોટા, મારા મૌન દરમિયાન આપ મારી પાસે રહેજો હોં !

શ્રીમોટા : હજી તને મસ્તીભરી એકાગ્રતા જામી નથી અને તેથી મનની કેંદ્રિતતા હૃદયમાં ઠરેલી લાગી નથી. મને દિલમાં એમ રહ્યા કરે છે કે તને કોઈ અનુભવ થાય કે જેથી તને તારા ‘મોટા’માં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ જન્મે.

માટે, તે કાજે હૃદયની પ્રેમભાવના જાગ્રત કરી કરીને મોટાના હૃદયમાં ભાવ પરોવ્યા કરજે.

સૌથી પહેલું અનુષ્ઠાન ભાઈ હેમંતભાઈનું આશ્રમમાં કોઈ પણ જાણતું ન હતું એ રીતે થયેલું. છેલ્લા વિધિના દિવસોમાં મારે દહેરાદૂન ગુરુકુળમાં વનુબહેન રહેતાં હતાં તેમને આશ્રમમાં તેડી લાવવા જવાનું બનેલું, તે વેળા હેમંતભાઈને કહેલું કે ‘રોજની જેમ તમે સૂતા રહેજો અને તમને હું પોતે છું એવું લાગશે.’ અને ખરે જ તેમને તેવું લાગેલું. તે હકીકત તું જાતે તેમને પૂછી શકે છે. તારી બાબતમાં પણ તેમ થાય તો જ મને સંતોષ વળવાનો છે તે જાણજે.

સ્વજન-બહેન : મોટા, આપણે ભગવાનનું નામ લેતાં હોઈએ એ કોઈને ના ગમે તો ?

શ્રીમોટા : જપ તો ગમે તે કરતાં કરતાં પણ થઈ શકે. તેથી,

તું કામ કરતાં કરતાં પણ જપ બોલ્યા કરે અને તે કોઈને ના ગમે તોપણ આપણે તો આપણામાં મસ્ત રહ્યાં કરવાનું જો બની શકે તો ક્યાંયે વાંધો ના આવે. તારે તારા-પોતાના વાતાવરણમાંથી બીજા જુદી જુદી જાતના વાતાવરણમાં રહીને મનની શાંતિ, ધીરજ, સહિષ્ણુતા, પ્રસન્નતા અને અનુકૂળતાથી વર્તી શકવાનું કરી શકાય. કેળવણી લેવાની તારે ખાસ જરૂર છે.

આપણાં સુખદુઃખ

સ્વજન-બહેન : મોટા, મને એવો પ્રશ્ન થાય છે કે સ્ત્રી-પુરુષનો સંબંધ શા માટે નિર્માયો હશે ? હું જપ કરવાનું વ્રત લઉં તો કેવું ? પણ શું કરું ? મારાં શરીર-મન સારાં નથી રહેતાં. મને આવું દુઃખભર્યું જીવન કેમ મળ્યું હશે ?

શ્રીમોટા : પ્રત્યેક શરીરમાં જીવ છે, તેમાં પુરુષ અને પ્રકૃતિ બંને રહેલાં છે. પુરુષ-પ્રકૃતિ કાંઈ જુદાં જુદાં નથી. તે તો ભેળાં જ પોતાનામાં રહેલાં છે. બંનેનો મેળ હોય તો જ શરીરનાં, મનનાં, ચિત્તનાં, પ્રાણનાં, મતિનાં અને અહમ્નાં કાર્યો થઈ શકતાં હોય. તેઓ એકબીજામાં રહીને જ જે તે કર્યાં કરતાં હોય છે. પ્રત્યેકને પરસ્પરના સાથ વિના કંઈ ના બને. સાથ હોય તો જ શરીર ટકે. એકલી પ્રકૃતિ પણ કાંઈ ના કરી શકે અને એકલો પુરુષ પણ કાંઈ ના કરી શકે. એવી શરીરની લીલા છે. તે જોઈને આપણે પણ સ્ત્રીપુરુષે તેવી રીતે વર્તવાનું છે. પુરુષ-પ્રકૃતિનું જોડલું તો શરીરમાં હાજર રહેલું છે.

વ્રત લેવાનું થાય તો જ નામ લઈ શકાશે. વ્રત એ તો નિશ્ચય-બળને દઢ કરવાનું તથા જીવતું કરવા કાજેનું ઉત્તમ સાધન છે.

દુઃખનાં રોદણાં તો નમાલો જીવ રહે. દુઃખ કાંઈ નથી.

જે કાંઈ દુઃખ હોય છે તે તો આપણાં જ કર્મનાં આપણામાં ઊગેલાં હોય છે. તેથી, તો આપણે ઊલટું ચેતવું ઘટે કે આપણાં દુઃખથી કરી આપણે કોઈને અગવડમાં મૂકી દેતા નથીને ? સહુ કોઈ સંગ શોધે છે કે કરે છે તે સુખી થવા કાજે, આનંદ મેળવવા કાજે, પોતાનાં કાર્યમાં વિક્ષેપ ન પડે, એમાં મુશ્કેલી ઊભી ન થાય તે તે કાજે સહુ કોઈ સંગાથ ખોળતાં હોય છે. તેથી, આપણે હંમેશાં તપાસતાં રહેવું કે આપણાં શરીર-મન વગેરેનાં દુઃખથી, કષ્ટથી, રોગથી, જેનો સંગ આપણે પામ્યા છીએ, એને કોઈ રીતે અંતરાયરૂપ, મુશ્કેલીરૂપ અથવા નડતરરૂપ તો નથી થઈ પડતાંને ? એવું વિચારવાનો આપણો ધર્મ છે. દુઃખ કેમ ઘટે એનો વિચાર ના કરવો. એ કાજેનું જે દવા, સાધન હોય તે શક્તિ મુજબ કરવું અને બાકી તો તે સહ્યાં જવું. સહેતાં સહેતાં જે એને ભગવાનની પ્રસાદી સમજીને, એને તપશ્ચર્યા માનીને તેથી કરીને ભગવત્ ચેતના પોતાનામાં પ્રગટાવવાનું જ્ઞાનભક્તિ-ભાવે કરે છે તે જીવ તરી જતો હોય છે. તારી કને મારી તો એવી અપેક્ષા રહે છે.

સ્વજન-બહેન : મોટા, બીજાને ગમતું જ આપણે કરીએ તો આપણે સારાં-એવું કેવી રીતે બને ?

શ્રીમોટા : આપણને અનેક જાતના ગમાઓ હોય છે અને અનેક જાતના અણગમાઓ પણ હોય છે. જે ગમે તે રુચે અને જેનો અણગમો હોય તે આપણને ન રુચે. આપણને ગમે તેમ જ બીજા વર્તે એવી ટેવ પ્રત્યેક જીવને પડેલી હોય છે. તેથી, આપણે એવું વર્તન રાખવું કે જેથી આપણે તો ગમા કે અણગમા એ બંને દશાથી પર દશામાં રહેવાનો આપણને

અભ્યાસ પડ્યા કરે. જે ગમતું હોય તેમાં રાજી રાજી ન થયા કરવું અને જે અણગમતું થતું હોય ત્યાં ત્યાં ખાસ સમજી સમજી રાજી રાજી થવાપણું કર્યા કરવાનું છે. પોતાની રીત પ્રમાણે જ બીજા વર્તવાને દરેક જીવ ચાહતો હોય છે, પણ જેને શરણાગતિ કેળવવાની છે એણે તો બીજાની મરજી પ્રમાણે જ ચાલવાનો જીવતો અભ્યાસ પાડવાનો છે.

તારા દિલમાં તને જે ન રુચતું હોય તે કરવાનું આવતાં મોઢું દિવેલ પીધા જેવું થાય છે તે જોઈને મને ખરાબ લાગતું હતું. વળી, તારે અંતરમાં હજી જીવનનાં રહસ્ય-મહત્ત્વ અને તેના આદર્શપણા વિશે પૂરતી સમજ તેના જીવતાપણામાં ઊગી નથી તો તે બાબતમાં આ ગાળામાં વિચાર કરવો જરૂરી છે.

અંતરમાં જ લક્ષ રાખીને મોટાના હૃદયમાં નજર-લક્ષ, ચિત્ત, પ્રાણ, મતિ, અહમ્ને સ્થિર કરીને એમાં લગની પ્રગટાવશે તો ચેતનાનો અનુભવ થયા વિના રહી શકવાનો નથી.

પ્રભુસ્મરણ સાથે સભાનતા

સ્વજન : મોટા, આપ ભગવાનનું નામ જપવાનું કહો છો, પણ એ પળે જાગ્રત અને સાવધાન રહેવાનું પણ કહો છો. હવે, ભગવાનનું નામ લેતાં શેની જાગ્રતિ અને કેવા કેવા પ્રકારની સભાનતા રાખવી ?

શ્રીમોટા : ધ્યેયને હાનિ પહોંચવી ન જોઈએ એવું જે જીવ સતત વિચાર્યા કરે છે તે જીવ હાનિના પ્રસંગ આવી પહોંચતા સાવધાનીભર્યો અને જાગ્રતિવાળો રહી શકે છે, હાનિને વટાવી શકે છે. જે કર્મ જેવી ભૂમિકાથી કરીએ તેવી ભૂમિકાના ભાવમાં જ તે કર્મ ફળ્યા કરે. એટલે આપણે તો ઉન્મત્ત, મસ્ત

ભાવથી, એકાગ્રપણે, કેંદ્રિતતાથી હૃદયે લક્ષ પ્રેર્યા કરીને અને હરિ:ઠુંની ચેતનાત્મક ધારણા રાખી રાખીને પળેપળે સર્વ કાંઈ જ્ઞાન- ભક્તિપૂર્વક એને સમર્પણ કર્યા કરીને ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરવાનું છે.

એવું સ્મરણ જ આપણી સાચી શક્તિ બની શકે છે. એવું સ્મરણ જ આપણને આપણા સ્વરૂપનું ભાન કરાવી શકે. પ્રત્યેક વૃત્તિ, પ્રત્યેક વહેવાર, પ્રત્યેક સંબંધ, પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ-બધું જે જે થયા કરે તે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક તે તે પળે જ એને સ્મરણમાં રાખીને જાગૃતિપૂર્વક એને સમર્પણ થયા જાય તો જીવ આજે જ સાબદો બની જાય. એટલે હાલ તો આપણે તેમ કર્યા કરીએ અને તેમ કર્યા કરવામાં જ આપણું જે કાંઈ સર્વસ્વ હોય તે ખપાવી દઈએ. એવા યજ્ઞનું ફળ તો આવવાનું જ છે. તે વાત નિશ્ચિત છે. એટલે જે જે કંઈ સંસ્કાર સ્ફુરતા રહેતા હોય તેમાં મન પરોવ્યા વિના ઊઠેલા સંસ્કાર ઉપરથી આપણાં કર્મના પાશને જાણીને, તેવા સંસ્કારના વહેણમાં તણાયા તો ફરીથી પાછા વધારે ને વધારે જીવદશામાં સંડોવાઈ જવાના છીએ. તેવું ભાન રાખી તેનાથી અલગ થવાનો અને તે પ્રાર્થના કરી કરીને ભગવાનને સોંપી દેવાનો જાગૃતિપૂર્વકનો અભ્યાસ જીવને તારી શકવાનો છે, તે નક્કી જાણવું.

ઉગ્ર સાધના કર્યા વિના કોઈ જીવ તરી શકેલો નથી. ગુરુ પણ આળપંપાળ છે. એ તો સાવ લૂલો અને પાંગળો છે. સાધકની ભૂમિકાનો યોગ્ય આધાર મળ્યા વિના, સાધકની તેનામાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની તમન્ના પ્રગટ્યા વિના ગુરુ ઈચ્છે તોયે તેનામાં કશું ચેતન લાવી શકતો નથી. ગુરુની તેવી સાત્વિક ઈચ્છા સાધકના ચિત્તમાં તેવા પ્રકારના સંસ્કારનાં બીજ મૂકે છે.

ગુરુમંત્ર

સ્વજન : ગુરુમંત્ર લેવાથી જીવનની ઉન્નતિ થાય ખરીને ?

શ્રીમોટા : ખાલી ગુરુમંત્ર લીધા કરવાથી કશું વળી શકતું હોતું નથી. જેને લેવો હોય તે ભલે લીધા કરે. એ પણ એક પ્રકારની ખાલી અજ્ઞાનપૂર્વકની ભ્રમણા છે. જગત તો ગાડરિયા પ્રવાહની જેમ વહેતું હોય છે. તેમ છતાં તમારે ગુરુમંત્ર લેવો હોય તો તેમાં ના ન હોય. જ્યાં સુધી જીવનનું મૂળ વહેણ બદલાઈ ન જાય ત્યાં સુધી લીધેલા હજારો મંત્ર નકામા છે. આશા, તૃષ્ણા, મોહ, લોભ, ક્રોધ, કામ, મદ, અહંકાર, કામના, વાસના, રાગદ્વેષ વગેરે બધાંને કાઢવાનું કે મોળાં કરવાનું જ્યાં સુધી ઝંખનાપૂર્વકનું ઊગી શકતું નથી, એવી તૈયારી જે જીવથી ચાહીને થઈ શકતી નથી, એવા જીવને સાક્ષાત્ ભગવાન પણ ઊંચે ચઢાવી શકવા સમર્થ નથી.

સ્વજન : અમે બધાં આપની પાસે આવીએ છીએ, વાતો કરીએ છીએ છતાં અમારામાં આપ જણાવો છો એવી પ્રભુસ્મરણની તમન્ના જાગતી નથી. તેથી, આપને નિરાશા થતી નથી ?

શ્રીમોટા : આ જીવને તો કંઈ કશા વિશે નિરાશા છે જ નહિ. મારે કોની સાથે અને કોની સામે નિરાશા હોય ? જ્યાં તમે પોતે જ મારાં છો, મારાં અંશરૂપે જ છો, ચેતનાસ્વરૂપ છો. એટલે કોઈ કાળે કોઈના વિશે નિરાશા થવાની નથી. એટલું યાદ રાખજો કે અથડાતાં-કુટાતાં, સમજીને કે બેળેબેળે, જે જે જીવ આ જીવને જાણે કે અજાણે વળગેલો છે કે હજી પણ વળગશે તેમની તેમની ગમે તેવી વૃત્તિ પ્રભુકૃપાથી આ જીવની સાથે હશે, છતાં

પણ તે તે જીવને શ્રીભગવાનને પંથે આવ્યા વિના રહી શકવાનું નથી તે નક્કી જાણશોજી.

બરો આશ્રમ

સ્વજન : તો પછી એ માટે આપ એક આશ્રમ સ્થાપોને ?
અમે આપની પૂજા કરીને કૃતાર્થ થઈએ !

(આ હકીકત હરિ:ૐ આશ્રમ સ્થપાયા પૂર્વેની છે)

શ્રીમોટા : મારે વળી આશ્રમ કેવો ? તમે બધાં જ ધારો તો જીવતો આશ્રમ થઈ શકો. જે કોઈ જીવ હૃદયમાંનું હૃદયથી બની જાય તો શા કાજે કોને વળગેલું છે, તેનું તેને સાચું જ્ઞાન પ્રગટે અને તો પોતાની માનસિક ભૂમિકા જરૂર ઊંચે લાવી શકે. જો તે સાચેસાચું આકાશભૂમિકાનું બની જાય તો તેની દ્વારા પ્રકાશ ફેલાવવાનું પ્રભુનિર્મિત કાર્ય કેટકેટલું થઈ શકે ? કેટકેટલું થવાની શક્યતાઓ પડેલી છે અને ભરેલી છે ? શ્રીપ્રભુકૃપાથી જે સ્વજન એવી ભૂમિકાવાળાં બને છે, તે જ મારે મન તો સાચો આશ્રમ છે.

સૌ કોઈની પાસે એવી શક્તિ છે. તેથી, પોતાની પાસે જે કોઈ આવે કરે, જેનો સંબંધ થાય, એમને એમને ઊંચી સમજણમાં લાવવાનું નમ્રતા ધારણ કરી કરીને કરે, એમને ધર્મભાવનામાં રસ લેવાનું અને સંસારી રાગદ્વેષ અને અદેખાઈના ઝઘડા ટાળવાનું સમજાવવાનું કર્યા કરે, શ્રીભગવાનના નામસ્મરણથી એની ભક્તિમાં મન પરોવ્યા કરવાનું કરે, જે જે કંઈ થયા કરે તે એ વહાલાને કાજે જ, અને એને જ જે જે કંઈ થતું હોય તે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સમર્પણ થયા કરે તો એના જેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ આશ્રમ ન હોઈ શકે.

મારે આશ્રમ કાઢવો હોય તો કશી વાર નથી. હવે, મને શ્રીપ્રભુકૃપાથી પૈસાની તો ચિંતા જ નથી. પૈસા તો જરૂર પડતાં એ વહાલો આપ્યા જ કરે છે. એ તો નિત્યનો અનુભવ છે. કિંતુ મારે ઘરેડ પ્રમાણેનો આશ્રમ જોઈતો નથી. જ્યાંથી ભગવાનની ચેતનાશક્તિ, ભાવના જેમ વીજળીના મૂળ કારખાનામાંથી જ્યાં ત્યાં બધે વીજળી પ્રસ્તરતી હોય છે, તેમ તેનું આપોઆપ પ્રસરવાનું બને અને એવું પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવ્યા કરે એવી અંતરમાં સહજ ભાવના પ્રગટે ત્યારે તેમ કરવું યોગ્ય છે. એની પ્રેરણા હજી તેવી મળી શકી નથી. જેટલાં પ્રભુપ્રસાદીરૂપે મળેલાં છે, એવાનું જીવન ભગવદીય થતું અનુભવી શકાય ત્યારે જ આશ્રમ તો એની કૃપાથી શોભે.

આ જીવને ખાલી ખાલી પુજાવું નથી. તેમાં તો જીવનનું મૃત્યુ છે. મારે તો તમારાં બધાંમાંનું સર્વકંઈ ખાવું છે. શ્રીપ્રભુ-કૃપાથી આ જીવનો વૈશ્વાનર જે તે પચાવવાને તત્પર છે, પણ તે માને કોણ અને સમજે કોણ ?

દિલનું દિલમાં ભરી રાખીને અથવા તો માથા ઉપર ભારનો ભાર લાદીને કોઈ પર્વતની ટોચ ઉપર ચઢી શક્યું જાણ્યું નથી. આપણે તો જે તે કંઈ શ્રીબાંકે બિહારીલાલના ચરણકમળમાં સર્વસ્વ પ્રેમભક્તિભાવે ધર્યા કરી કરીને સમૂળગું ખાલી થયા કરવાનું છે. સર્વભાવે પ્રેમભક્તિથી યાહોમ કરીને ઝંપલાવવાનું છે. જો એવું ખરેખરું થાય તો જ વહાલો આપણું બધું સંભાળતો બની જાય. આ તો મારે મન જીવતી હકીકતની વાત છે.

મારે મન કોઈ પણ સંત કે ઉચ્ચાત્માનો આશ્રમ આ જીવથી જુદો નથી. બધે બધું જ એકરૂપે જ છે. કોણ કોણને જુદું પાડી શકે એમ છે ? બધે જે તે સ્થળે મારો વહાલો ગર્જે છે, હસે છે, રમે છે, નાચે છે, કૂદે છે અને લીલા કર્યા કરતો હોય છે. એના પ્રેમના ભાવને લોક ફંદ માને છે, પણ પોતે જ જ્યાં ફંદમાં પડેલાં હોય છે, એ તો કોઈ જોઈ શકતું નથી, ત્યાં એવા પ્રકારના લોક પ્રભુના દિવ્ય, ભવ્ય અને રમ્ય પ્રેમને કેમ કરીને ઓળખી-પ્રીછી શકે ?

રૂપાંતરની ગૂઢ કળા

સ્વજન : આપના વિશે જ્યારે આપ કંઈ કહો છો એ ઘણી વાર અમારાથી સમજાતું નથી. ઘેર જઈએ ત્યારે આપના વિચાર આવે છે. એમ થાય છે કે ‘મોટા’ને આપણે કેમ સમજી શકતાં નથી ?

શ્રીમોટા : પોતાની અપેક્ષાએ જે ઠીક નથી લાગતું કે નથી સમજાતું, તે અન્યની અપેક્ષાએ કદાચ સમજાઈ જવા પૂરતો સંભવ રહે છે. બધે જ જ્યાં ત્યાં એ વહાલાની પ્રેરણાની આણ પ્રવર્તે છે, પરંતુ તમે કે કોઈ જીવનવિકાસ પરત્વેનું મારું કહ્યું હજી યોગ્ય ભાવમાં અને યોગ્ય રીતમાં કરી શકતાં નથી, તેવું દિલ પણ ઊગતું નથી અને આ જીવને યોગ્યે રીતે સમજી પણ શકતાં નથી. અને ઉપરથી મનમાં કેટકેટલું વિચારીને ગોદા મારો છો, તે તો એક તમે જાણો અને એક મારા પ્રભુ જાણે, તે તે તમારું તેવું બધું અમારે સહન કરીને, ભોગવીને જ્યાં ત્યાં અભેદ ભાવ જ છે એવા અનુભવમાં શ્રીપ્રભુકૃપાથી અમારે તો જીવવાનું બન્યા કરે છે.

જ્યાં સુધી જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી પ્રત્યેક જે તે કંઈ આપણાથી બને છે. પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહંકાર-તે બધાંથી જે જે કંઈ થાય છે કે ઉદ્ભવે છે, તે તે બધું જ ચિત્તમાં સંસ્કારરૂપે પૂરેપૂરું જડાઈ જતું હોય છે. તે તે બધું પાછું એના યોગ્ય કાળે ઉદય પણ પામ્યા વિના રહી શકતું નથી, એવો એનો અટલ કાયદો છે. કશા કંઈના ઓઠા નીચે ત્યાં છુપાઈ જઈને છટકી શકાય તેવું નથી. ભૂત વળગે તે તો કોઈ કાઢી શકે, પરંતુ ચેતનમાં પ્રગટેલા છે એવા કોઈ આત્માઓ કોઈને ગળે વળગે કે વળગેલા હોય તે છૂટી શકે તેવું હોતું નથી. ગમે તેમ કરીને કોઈ પાછા વાળવા મથશે તો તેના તેવા પ્રયત્ન પણ મિથ્યા થવાના છે.

તેથી, મારી તો જે તે બધાંને હવે વિનંતી છે કે જે જે સ્વજન આ અર્થે મળેલાં છે, તેમણે તેમણે સંસારની લોલપુતા શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળે પ્રેમભક્તિભાવે સમર્પણ કર્યા કરવી. સંસાર પણ એ જ શ્રીનટવર બાંકે બિહારીલાલની જ લીલા છે. તેમાં એની પ્રેમભક્તિના સ્વરૂપમાં જીવીને જે જીવ તે રીતે જીવન ગાળવાનું કરશે, તે ઊગરી જવાનો છે તે નિશ્ચે જાણશોજી.

ગુરુમંત્રનો ઉપયોગ

સ્વજન : આપની સાથે ઘણી વાતો કરી, પણ આ સંસારના ત્રાસમાંથી અલગ થવાતું નથી. સંસારનાં ક્લેશ-સંતાપ-મુશ્કેલી વગેરે તો સમજ્યા, પણ અમારી વૃત્તિઓ પણ પાર વિનાનાં તોફાનો મચાવે છે. એનાં મૂળ શેમાં હશે ? જીવનમાં આત્માની શાંતિનો અનુભવ ક્યારે થશે ?

શ્રીમોટા : બળાપો, ક્લેશ, સંતાપ, ગૂંચ, મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિ, કઢાપો, અજંપો તો આ સંસારમાં અને એના વહેવારમાં રહેલાં જ છે. એનાથી અલગ થવાની શક્તિ કોઈ જીવમાં નથી. એ તો ભોગવ્યે જ છૂટકો થશે. જે કોઈ જીવ બેળે બેળે, ત્રાસથી, કંટાળાથી એવું સંસારનું ભોગવશે, તેને તેને તે બધું અનેકગણા જોરથી વળગવાનું છે તે નિશ્ચે કરીને જાણજો. જે જે જીવ તે તે વેળાએ પ્રભુનું ભજન કરી કરી, એને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે પ્રાર્થના કરી કરી એ બધો દેખીતો થતો ત્રાસ પણ કશાક કોઈ બીજાથી નથી, પણ આપણા પોતાનાથી જ તે જન્મેલો છે એમ માનીને એનાં મૂળ જે જીવ પોતાનામાં જ અનુભવી અને તે તે પ્રકારના રાગદ્વેષના મૂળને સંપૂર્ણપણે બાળી નાખીને, એ વૃત્તિનું વલણ એકમાત્ર શ્રીભગવાનમાં જ વાળવાને મનાદિકરણથી ઉદ્યત રહ્યા કરશે, તેવા જ જીવને ગુરુમંત્ર લીધો ઉપયોગનો છે.

ગુરુમંત્ર લીધેલા અનેક જીવો જોયા છે. એમના કર્મ-વહેવાર, સંસાર વગેરે બધું જેમનું તેમ અનુભવવામાં આવે છે. તેવો લીધેલો ગુરુમંત્ર તદ્દન નકામો છે. એ બધું ખાલી આળપંપાળ છે. જે જીવને પોતાના જીવનને ધરમૂળથી બદલવાની તાલાવેલી હૃદયથી જાગેલી નથી, એવા જીવને ગુરુમંત્ર બિચારો શું કરી શકવાનો છે ?

વૃત્તિ એ તો શક્તિનું સ્વરૂપ છે. સંસારી જીવની વૃત્તિનું મૂળ તો અજ્ઞાનમાં છે. જ્યારે કોઈ રમ્ય, ભવ્ય, દિવ્ય, ઉચ્ચ આત્માની વૃત્તિનું મૂળ તો જ્ઞાનમાં રહેલું છે. તેથી, બંનેની વૃત્તિના મૂળમાં-ભૂમિકામાં ફરક હોવાથી, બંનેને એક રીતે જોવાની, માપવાની, અનુભવવાની મનીષા રખે આપણે રાખીએ !

અજ્ઞાની, સંસારી જીવની વૃત્તિ વધારે બંધનકર્તા અને રાગદ્વેષને વધારનારી છે, જ્યારે જ્ઞાની જીવાત્માની ભાવના મુક્તિના પ્રદેશમાં ખેંચનારી હોય છે. વધારે તો શું કહીએ ?

મનને ક્યાંય કશાથી અટવાવા દેશો નહિ. મનની શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા આદિ સાત્ત્વિક ભાવો ટક્યા કરે એવું જીવનમાં સમજણથી આપણે વર્તન કરવું. મસ્તપણે રહેશો. બંને એક જ જીવ હો તેમ ભાવનાથી જીવતાં થજો. એ જ એક તમને બંનેને પ્રાર્થના છે. તમારામાં પૂરું ભળવું તો છે, પણ તમારી વચ્ચે સ્થૂળપણે આવીને રહીને નહિ, પરંતુ હૃદયમાં હૃદયથી સાચું જીવન પ્રગટાવીને અને તે રીતે જીવીને. તેવી સરળ ભક્તિ-ભાવવાળી ભૂમિકાનું વાતાવરણ અને એવી સરળતા આ જીવને તમારા બધાંમાં પ્રવેશ આપવાને કાજે એવા પ્રકારની ભૂમિકા પ્રગટાવવાનું કામ તે તે બધાંનું છે. પ્રભુ આપણને બધાંને તેવી જ્ઞાનપૂર્વકની સદ્ભાવના જીવનમાં છે, તે પ્રમાણે વર્તાવવાને પ્રેરે એ જ તેને પ્રાર્થના છે.

સ્વજન : મોટા, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ના પ્રાકૃતિક ગુણધર્મો કેવા રૂપમાં ફેરવાય તો આપણામાં સાચી શરણાગતિ કેળવાઈ છે એ સમજાય ?

શ્રીમોટા : જ્યારે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ના બધા પ્રાકૃતિક ધર્મ બદલાય ત્યારે સાચી શરણાગતિ પ્રગટે. એટલે કે મન સંકલ્પવિકલ્પ કરતું અટકે, બુદ્ધિમાંથી શંકાકુશંકા, સંદેહો, અન્યથાપણું, તર્ક, દલીલ-આ બધું શમે અને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ બદલાય એટલે કે બુદ્ધિ પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ થવાની તૈયારીમાં હોય, પ્રાણના પ્રાકૃતિક ધર્મ-આશા, ઈચ્છા, લોલુપતા,

તૃષ્ણા તથા કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર એ બધું ઘટી જાય અને એકલી ભગવાન માટેની કામના પ્રગટ્યા કરે તથા અહમ્માંથી જીવપ્રકારનું અભિમાન, અહંકાર ઘટે અને ભગવાનની ચેતનાથી જ તે બન્યા કરે છે, એવી પ્રતિષ્ઠા કેળવાઈને જીવતી પ્રગટે અને ચિત્તમાં જીવદશાના સંસ્કારો ન પ્રગટતાં તે બધા મોળા પડી જઈ એકમાત્ર ભગવાન પ્રત્યેની ભાવનાના જ સંસ્કારો પ્રગટ્યા કરે ત્યારે શરણાગતિ પાકે.

નામસ્મરણ અને હૃદયસ્થ ગુરુ

સ્વજન : મોટા, હવે તો હું ગાડીમાં બેસી ગયો હોઉં એવી નિરાંત લાગે છે તોય દુર્વૃત્તિઓ અને શારીરિક હુમલા આવે છે. હવે તો મેં અમુક જપ કરવાનું વ્રત લીધું છે-એ બરાબર ગણાયને? આપનો ફોટો પેઈન્ટ કરાવવાનું નક્કી કર્યું છે.

શ્રીમોટા : ગાડીમાં બેસી ગયા છીએ એવી પ્રતીતિ ભલેને ગમે તે પ્રકારની તમને બેસી ગઈ છે, તે ઘણા આનંદની વાત છે. એવી પ્રતીતિ બેસી ગયા પછીથી કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી તેને તે પ્રતીતિ દશામાંથી હડસેલી શકશે નહિ. કદી કદી આંચકા આવે ખરા, પણ તે આંચકા પણ ખાલી ખાલી જ જવાના છે.

દુર્વૃત્તિઓ અથવા શારીરિક વિચારો જાગે ત્યારે નિર્ભયપણે જરૂર કહેજો, ‘આવો આવો ! હે મારા મિત્રો ! અને વહાલાં સ્વજનો ! પધારો. તમે મારા વહાલાનું સ્મરણ કરાવનારાં છો.’ અને એમ આભાર માનીને તેમને પણ ભગવાનનાં ચરણકમળમાં સુપરત કરી દેવાં.

પ્રત્યેક જે કંઈ મળેલું છે તે શક્તિસ્વરૂપ જ છે. માત્ર, એનો સદુપયોગ કરવાની કળા અને એવી પળેપળની જાગૃતિ

સાધકના હૃદયમાં રહે તો તેને જીવનના તેવા ગાળામાં જીવવામાં અત્યંત રસ પડતો હશે એમ માનવાને પૂરતાં કારણો છે. એવો માનવી કદી આળસ કે પ્રમાદ સેવી શકતો નથી.

નામસ્મરણ ૩૫,૦૦૦થી માંડીને ૪૪,૦૦૦ સુધીના રોજના પહોંચવાની તમારી નેમ છે, તે તો મને ઘણું જ ગમ્યું છે, કારણ કે તમારા મૌન પછી તમે ૩૦,૦૦૦ જાપ કરો અથવા ૨૦,૦૦૦નું તો વ્રત જ લો એવું તો મેં સ્પષ્ટ કાગળમાં લખેલું હતું પણ તમને કહેલું ન હતું, પરંતુ તમારે નોકરીની તો કશી ઉપાધિ નથી તો એથી પણ વધારે કરો તોયે શો વાંધો છે ?

નામસ્મરણ તરવાનો ઉપાય છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ મનને એકાગ્ર રાખવામાં તથા કર્મના બીજા આડાઅવળા સંસ્કાર ન પડી જવામાં અને જાગેલા સંસ્કારને મોળા પાડવામાં તથા ભગવાનના પ્રેમમાં મનને લગાડવામાં ઘણો મોટો ફાળો ભજવે છે.

મોટાનો ફોટો પેઈન્ટ કરાવવાની કશીય જરૂર નથી. એ તો અક્કલ વિનાની વાત છે. મેં મારા ગુરુનો ફોટો સરખો પણ રાખેલો નથી. એને તો આપણે હૃદયમાં જ જીવતા કરવા જોઈએ.

॥ હરિ:ૐ ॥

પરિશિષ્ટ

પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રણીત

લગ્નવિધિ

અગ્નિ પ્રગટાવવાની પ્રાર્થના

(અનુષ્ટુપ)

અગ્નિ પ્રત્યક્ષ શક્તિ છે અગ્નિ પ્રકાશ પ્રેરતો,
અગ્નિ સર્વને શુદ્ધ કેવો પવિત્ર બનાવતો.

અગ્નિની પ્રેમ જ્વાળાઓ પ્રગટે ઉચ્ચ ઉચ્ચ શી !
ધારણા જીવને હૈયે આપણે તેવી રાખવી.

પ્રચંડ શક્તિ અગ્નિની ચેતાવવા હૃદયે પૂરી,
અગ્નિની સાધના ઉગ્ર જીવને કરવી રહી.

અગ્નિ ચેતાવવા અગ્નિ શો સંપડાવવો રહ્યો !
તે જ છે સાધના જાણો અગ્નિ છે સાધના ખરી,
અગ્નિ પેટાવવા કાજે સાધના શી જરૂરની.

જિજ્ઞાસારૂપ અગ્નિને ચેતાવીને ફરી ફરી,
એવી પ્રચંડ જ્વાળાથી પ્રવેશવાનું કરો ચહી.

અગ્નિ તેથી જ ચેતાવી જીવને પ્રતિષ્ઠા થવા,
આજે હું અગ્નિને ભાવે પ્રગટાવું સૌ સમક્ષમાં.

(તલ-જવની ૨૧ આહુતિ અર્પવી)

આહુતિ મંત્ર

(અનુષ્ટુપ)

ઉલ્લાસ, સુખ, શાંતિ ને આનંદ પ્રગટાવવા,
ભાવથી દિલ પ્રાર્થાને આહુતિ અર્પીએ હવાં.

(હાથમાં નારિયેળ રાખીને ૧૧ વખત મંત્ર બોલીને
નારિયેળ હોમવું.)

યજ્ઞપૂર્ણાહુતિ મંત્ર

યજ્ઞ પૂર્ણાહુતિ અંતે હૈયાના ભાવથી કરી,
કરીએ પ્રાર્થના ભાવે, નિષ્ઠા રખાવજો ખરી.

॥ હરિ:ૐ ॥

ગૃહશાંતિ માટે પ્રાર્થના

(અનુષ્ટુપ)

- આજે પ્રસંગ આવ્યો છે મ્હાણવા મ્હાલવા રૂડો,
હૈયે ઉમળકો ઊંચે કુવારા જેમ ઊડજો. ૧
- એવા હૈયાતણો ભાવ થવા કાજે બધાંયમાં,
શાંતિ, આનંદ, ઉલ્લાસ હોવાં ઘટે પૂરેપૂરાં. ૨
- ક્યાંય વિચ્છેદ ના થાય ક્યાંય અશાંતિ ના ઊગે,
એવી અગમચેતી તે રખાજો અમથી હૃદે. ૩
- કોઈનાં મન તે ઊંચાં ભૂલેચૂકે કદી રખે-
અમારાથી બનો ના, ને થજો પ્રસન્ન સર્વયે. ૪
- સુખ શાંતિ બધાંનીયે સચવાજો પૂરી રીતે,
બધાંનાં મન ભાવેથી સચવાજો અમો થકે. ૫

- રાજી રાજી પ્રસંગે આ રખાજો સર્વને ચહી,
સગાં સંબંધીનો હોજો સત્કાર આવકારથી. ૬
- રૂડા પ્રસંગમાં આજે મળેલાં સર્વ સાથનું,
વાતાવરણ ઉખ્માનું ભાવથી હો ભીનુંભીનું. ૭
- ભાવના તાંતણે ભવ્ય રમ્ય ને સખ્ય જીવને,
થવા પ્રસંગ શો એક તેને વધાવજો હૃદે. ૮
- શાંત પ્રસન્ન તો હૈયાં રહેજો સર્વમાં ગૃહે,
પડે પ્રસંગમાં તો જ મજા શી સર્વને હૃદે. ૯
- સન્માન સર્વને દેવા હજો ઉમળકો હૃદે,
યોગ્ય તે ભાન પ્રેરાવા આ ગૃહશાંતિ યજ્ઞ છે. ૧૦
- ગૃહશાંતિ અનિવાર્ય એટલા કાજ નિશ્ચયે,
સર્વ સંબંધીઓને તો વર્તવા તેમ પ્રાર્થીએ. ૧૧

॥ હરિ:ૐ ॥

લગ્નવિધિ

કન્યાનાં માતાપિતાનું ઉદ્બોધન

(અનુષ્ટુપ)

પોતાનું અંગ જાણીને જેને ઉછેરી છે સદા,
તે પુત્રી ભાવથી આજે લગ્નયજ્ઞે સમર્પિતા.

વિદ્યાકેરા અલંકારે સુપુત્રી જે વિભૂષિતા,
થયેલી ભાવથી આજે લગ્નયજ્ઞે સમર્પિતા.

એકબીજાની સંગાથે પ્રેમભાવેથી જીવને,
યજ્ઞ જીવનકેરો આ આદર્યા કરજો તમે.

કાંતિને પ્રેરનારું તે જીવવું, જીવવું ગણો,
'જીવનકેરી ઉત્કાંતિ થવા' લગ્ન પ્રમાણજો.

કામના પોષવા કાજે લગ્ન તે લગ્ન ના હજો,
વૃત્તિ સમર્પવા કાજે લગ્નનો હેતુ જાણજો.

બંને આજે થતાં એક એકભાવેથી જીવજો,
ઉભયે એકબીજાથી વર્તને કરી શોભજો.

(હવે, વરકન્યા એકબીજાને હાર પહેરાવશે.)

॥ હરિ:ૐ ॥

લગ્નભાવના

(અનુષ્ટુપ)

હાજરીમાં વડીલોની પ્રતિજ્ઞા લઈએ અમે,
યજ્ઞ આ જિંદગીકેરો સાથે આચરશું અમે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧

જિંદગીકેરું જાણીને અનોખું મૂલ્ય જીવને,
યજ્ઞની ભાવના પેરે માંડીશું ડગલાં અમે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૨

આહુતિ વૃત્તિઓકેરી સમર્પ્યા કરીને પથે,
સંયમે જીવનપુષ્પ વિકસાવીશું પ્રેમપે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી,
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૩

વ્રત આ જિંદગીકેરું સહેલું તે નથી પાળવું,
જાણીને આજ તે બંને જોડાઈએ ચહી ઊંડું.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૪

ભોગવાઈ જતાં પ્રેમ ભાવ તો ઊડી જાય છે !
ત્યાગ સમર્પણે પ્રેમ ઓર શો તે ખીલ્યા કરે !
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૫

પ્રેમના ભાવનું જ્ઞાન કેળવી કેળવી હૃદયે,
ચાહી ચાહી અમે બંને સાથે ઊડીશું જીવને.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૬

ડગલાં સાત તો સાથે ચાલ્યાથી મિત્રતા સ્ફુરે,
જીવનની ભૂમિકામાં વર્તીશું તેમ ઉભયે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૭

મ્હાણવા મ્હાલવા કાજે જિંદગીકેરું મૂલ્ય શું ?
જિંદગી તપને અર્થે ભાવે એક થયાં જશું.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૮

ગુલાબકેરું સોંદર્ય નરુ ના ભરુ જીવને,
કાંટાયે સાથ છે જાણી જોડાઈએ અમે હૃદયે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૯

સુખ ને દુઃખ ને શોક હર્ષાદિકેરી વૃત્તિઓ,
વેદાવા સમભાવે તે, મળીએ આજ જીવને.

‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧૦

મહત્વ આપી સાથીને મિટાવી દઈ જાતને,
આપ ઉગાડવા કાજે જોડાઈએ પરસ્પરે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧૧

પ્રેમ ના ભોગવી જાણે, આપતાં આપતાં ચહી,
ભાવ ખીલવવાને તે આજે જોડાઈએ અમે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧૨

આનંદ જિંદગીકેરે ભીંજાઈએ જ ભાવથી,
બીજાને સ્પર્શવા કાજે એક તો બનીએ અમે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧૩

દિલ તલસતા ભાવે આજે બેઉ અમે પથે,
જિંદગી પામવા કાજે એક તો બનીએ ખરે.
‘અગ્નિને સાક્ષી રાખીને વર્તવા પ્રેમભાવથી
થવાને એક, આહુતિ અર્પીએ સાથ દિલથી.’ ૧૪

(વરકન્યાનો હસ્તમેળાપ-વચન આપે છે.)

॥ હરિઃૐ ॥

જીવનવ્રત

(અનુષ્ટુપ)

- બંને આચરશું સાથે વ્રત જીવનનું અમે,
અમે ઉભય જીવીશું પ્રેમથી જ પરસ્પરે. ૧
- વિચારોનો બળાત્કાર અમે એકબીજા પરે,
કરી ના શકીએ એવી જાગૃતિ રાખીશું હૃદે. ૨
- વૃત્તિ જે માલિકીકેરી અમે એકબીજા પરે,
ભોગવી શકીએ એવી થજો ના કદીયે ખરે. ૩
- અમે પરસ્પરે ભેળાં હળીને મળીને ચહી,
જીવને યજ્ઞ સંગાથે અમારાથી થજો સહી. ૪
- પ્રશ્ન અટપટા જાગ્યે ઓથ એકબીજાતણી,
લઈને દિલથી સાથે ઉકેલાજો અમો થકી. ૫
- સાથે ચાલીશું તો બંને આનંદ જીવવાતણી,
મુદાને માણવા માટે રાખીશું દિલ જાગૃતિ. ૬
- બંને એક થઈ પ્રેમે એકબીજા પરે ચહી,
વારી વારી જઈ હૈયે જીવવા મથશું સહી. ૭
- મુશ્કેલી, વિઘ્ન, ઉપાધિ સામે લડીશું ખંતથી,
ખભેખભા મિલાવીને સાથે અમે ઊભા રહી. ૮

લગ્ન શરીરનું ના છે, લગ્ન તો દિલનું થવા,
જોડાઈએ સમક્ષે સૌ, આશા, 'આશિષ પામવા'. ૯

જીવન જીવવાકેરી સદ્બુદ્ધિ જાગજો હૃદે,
પ્રાર્થના કરીને એવી આજે જોડાઈએ અમે. ૧૦

જે તે કેં સર્વ ત્યાગીને બાકી પ્રસાદ જે રહ્યો,
વિશ્વે ભોગવવાકેરો અમોને ભાન જાગજો. ૧૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સપ્તપદી

(અનુષ્ટુપ)

વર કહે છે :-

મળ્યાં પોષણ વૃદ્ધ્યર્થે ભેળાં શાં આજ બેઉએ,
બંને ચાલી ઘરે સાથે સુમેળે બેઉ વર્તીએ.

કન્યા કહે છે :-

આપણે ઘેર તો વૃદ્ધિ થવા પોષણની ખરે,
તેવું ને તેટલું ભાવે મથીશું બેઉ આપણે.

વર કહે છે :-

પ્રભુએ શક્તિને અર્થે સમર્પ્યાં આજ બેઉને,
એક રાહેથી સંસારે અનુસરીશું આપણે.

કન્યા કહે છે :-

પ્રગટે અન્નથી પ્રાણ, શક્તિ, ઓજસ, તેજ તો,
અન્નની યોજના તેથી કરીશું બેઉ તે રીતે.

વર કહે છે :-

પ્રભુએ લક્ષ્મી વૃદ્ધ્યર્થે સમર્પ્યા આજ બેઉને,
એકભાવેથી સંસારે પ્રેમે અનુસરીશું બે.

કન્યા કહે છે :-

લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ રક્ષાને યોગ્ય વર્તીશું તે રીતે,
વ્યવસ્થા તેની તે રીતે કરીશું બેઉ સૌ રીતે.

વર કહે છે :-

પ્રભુએ સુખ વૃદ્ધ્યર્થે સમર્પ્યા આજ બેઉને,
એકાગ્રતાથી સંસારે અનુસરીશું આપણે.

કન્યા કહે છે :-

સુખ-સમૃદ્ધિ વૃદ્ધ્યર્થે ભેદ બુદ્ધિ ત્યજી દઈ,
સુખી કુટુંબ આખાને મથીશું કરવા ચહી.

વર કહે છે :-

સુખ સાધન વૃદ્ધ્યર્થે સમર્પ્યા આજ બેઉને,
બંને થૌ એક સંસારે પ્રવર્તીશું પરસ્પરે.

કન્યા કહે છે :-

સંસ્કૃતિ-ધર્મ રક્ષાર્થે આચરવાનું હો પથે,
તે તે કરીશું તે ભાવે સાથે રહી પરસ્પરે.

વર કહે છે :-

સૌંદર્ય વૃદ્ધિને અર્થે પ્રભુએ મેળવ્યાં જગે,
સમર્પ્યા સર્વ સંસારે અનુસરીશું આપણે.

કન્યા કહે છે :-

પવિત્રતા થકી જન્મે સૌંદર્ય, તેથી આ પથે,
તેવાં થઈ ઋતુ પેરે આનંદીશું પરસ્પરે.

વર કહે છે :-

સાથે ચાલ્યાથી તો સાત પગલાં મિત્રતા થતી,
આજથી મારી તું મિત્ર બની છે સર્વ ભાવથી,
પ્રસન્ન રાખવા ધર્મ મિત્રનો હોય જીવને,
સંસારે સર્વ કેં ત્યાગી, ત્યાગી જીવીશું બેઉએ.

કન્યા કહે છે :-

થયા સખા તમે મારા, તે પરસ્પર ભાવના,
સંગાથે પ્રગટાવીને જીવીશું એકમેકમાં.
એકબીજાતણો સાથ સાહચર્યતણી રીતે,
જીવને પ્રેરી પ્રેરીને વર્તીશું પંથ આપણે.
એકબીજા થકી ભેદ રાખીશું નહીં જીવને,
વર્તી તેમ પ્રીતિ, શાંતિ, સુખ મેળવશું પથે.
બંનેયે મિત્રતામાં તો સરખાં છે પૂરેપૂરાં,
તેથી પરસ્પરે તેવાં રહી વર્તીશું સર્વદા.

(પરસ્પરની મૈત્રીભાવના દઢ કરવા અહીં વરકન્યા ચાર ફેરા ફરશે.)

મંગલભાવના

મંગલાષ્ટક

(શાર્દૂલવિકીરિત)

જેવો ભાવ ખીલ્યા કરે હૃદયનો, તેવી ખીલે ચેતના,
ને આધારતણાં બધાં કરણને સ્પર્શી હરે ક્ષુબ્ધતા,
કેવું જીવતણું કરે શિવપણું ! આનંદ શો નિશ્ચલ !
એવી તે શુભ ચેતના હરિતણી પ્રેરાવજો મંગલ. ૧
આ સંસાર-લીલા અવ્યક્ત હરિની, તેમાં છુપાઈ ઊંડું,
પોતે આપણું આપ ખેલ રમતો, જાણે ન કોઈ કશું,

- જેને ભક્તિ અને ભગીરથ તપે, સંતો હદે પામતા,
 એવા શ્રીહરિ, સંત, જ્ઞાનીજનના વર્ષો સદા મંગલ. ૨
- પોતે શાં નિજ ભક્તનાં દુઃખ સહી રક્ષ્યાં કરે જીવને,
 પ્રેરાવ્યાં કરતો સદા જીવનમાં શો સૂક્ષ્મ પોતે રહી !
 જેનો પ્રેમ વહે જ અસ્ખલિત શો ! તે પ્રેમ, લક્ષ્મી ખરી,
 તેવો પ્રેમ મળ્યાં કરી જીવનનું, પ્રાર્થુ થજો મંગલ. ૩
- ચાલે યજ્ઞ અનાદિ કાળથી જહીં, હોમાઈ પોતે સદા,
 આપી અંજલિ આપની હૃદયથી આ વિશ્વ સંચારતા,
 સૌમાં આપ ભળી, ગળી, જીવનને ભાવે પ્રભુ બક્ષતા,
 એવા આપ પ્રસન્ન પ્રેમથી થઈ બક્ષો પ્રભુ મંગલ. ૪
- જ્યાં ત્યાં ચિત્ર વિચિત્રતા, વિવિધતા, વિસ્તાર કેવાં રમે !
 લાગે ઉગ્ર પ્રચંડ ને ભય ભર્યો કેવો વિસંવાદ જે !
 તેમાં તોય ભર્યો પડ્યો સભર છે સંવાદ સૌ મૂળમાં,
 તે સંવાદનું લક્ષ્ય રાખી જીવને જન્માવજો મંગલ. ૫
- પોતે આપ પુરુષ ને પ્રકૃતિ છે, બંને છતાં એક છે,
 ખેલે છે જીવને સદા પ્રકૃતિ તે પોતાની રીતે ખરે,
 તોયે તે હરિ-ચેતનાથી કહીયે ના ભિન્ન છે કો રીતે,
 એ રીતે જીવને ચહી ઉભયના એક્યે હજો મંગલ. ૬
- આપે આપ રમે અનંત વિધિથી બ્રહ્માંડમાં શ્રીહરિ,
 પોતે એક અનેક રૂપ બનીને જે તે બન્યો શો હરિ !
 ના છે ભેદ કશે કશો સકળમાં પોતે રમે તે રીતે,
 બોધે માનવી, રીતે તે ગ્રહી હદે પામો તમે મંગલ. ૭
- સંસારે પ્રગટાવવા ખમીરને આવી મળે આપદા,
 છે દુઃખો, 'પ્રગટાવવા જીવનનો ઉત્કર્ષ' માનો સદા,
 કેવી ભાવભરી - દિલ ભરી - સંગે વરી,
 આજે શુભ ઘડી મહા યુગલની સંસારનું મંગલ. ૮

સ્મરણભાવના

(હરિગીત)

પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ પ્રેમથી,
 પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ રીતથી,
 પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ ખંતથી,
 તુજ નામનો પ્રભુ તંત જરી ના છોડશું હરગિજ કદી.... ૧

જીવનતણા અતિશય કઠણ દારુણ ઝંઝાવાતમાં,
 કે સહુ દિશે સૂઝે નહિ એવા જીવનઅંધારમાં,
 જીવનતણી ચઢતી અને પડતીમહીં પળપળ સદા,
 તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૨

સંસારનાં કર્તવ્યમાં, વ્યવહારીઓની સાથમાં,
 સહુ કામમાં, ખાતાં, પીતાં, ઊઠતાં અને વળી બોલતાં,
 જે જે કંઈ કરતાં, બધાંની સાથ વર્તતાં સદા,
 તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૩

મુશ્કેલીમાં નડતી અમોને ને ઉપાધિમાં જગે,
 ઝઘડા અને કંકાસમાં, દિલમાં થતાં સહુ દર્દમાં,
 દિલની અમૂઝણમાં અને આવી પડેલી ગૂંચમાં,
 તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૪

મનના વિચારોમાં અને મનની બધીયે વૃત્તિમાં,
 મન વાસનામાં, પાપમાં, ચિતના બધા સંસ્કારમાં,
 મનની રમત ને ગમતમાં, મનના રમણ ને વલણમાં,
 તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૫

અમ શરીરથી બનતી ક્રિયામાં, ઈંદ્રિયોના વિષયમાં,
 અમ શરીરકેરા રોમરોમે, હૃદયકેરા લોહીમાં,
 રગ રગમહીં, નખશિખમહીં, ને શરીરના નવ દ્વારમાં,
 તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૬

ખટ રસતણા સહુ સ્વાદમાં, મીઠી મીઠી બધી વાસમાં,
ઉર ચેતનામાં, બુદ્ધિમાં, ચિત પ્રેરણામહી, પ્રાણમાં,
અમ લાગણીમાં, ભાવનામાં, પ્રેમમાં, રસમાં બધા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૭

આધાર સૌ નિજનો સદા માની ઉપર જે ધારતું,
માને અતિશય વૂહાલથી જ્યમ બાલુડું પોકારતું,
વિખૂટું પડેલું માડીથી હરપળ કરે શું આરડ્યાં !
તેવી રીતે તુજ નામ પ્રભુ ! તારું સ્મરાજો તાનમાં.... ૮

જીવનતણા સહુ ભંગમાં, જીવનતણા સૌ રંગમાં,
જીવનતણા એ અટપટા આડા ઊભા સૌ તારમાં,
મારી ગમે તેવી ભલે હો સર્વ જીવનભાતમાં,
રસીલું વણાયાં ત્યાં કરો પ્રિય નામ તારું ભાવમાં.... ૯

સંબંધીઓ ને સ્વજનની સહુ વાતમાં ને ચીતમાં,
સંસારના વ્યવહારમાં ને જે થતાં સહુ કાર્યમાં,
પત્ની અને પરિવારમાં છોને પરોવાયેલ હો,
તે તે દશામાંહે પ્રભો ! તુજ નામ પ્રિય હૈયે વસો....૧૦

પ્રિય નામ - સૂર્ય ઊગ્યા થકી ફીટે જીવનઅંધાર સૌ,
એવું કૃપાથી જીવનમાં અમને ફૂલવજો, ફળવજો,
યાનક અમોને લાગજો તુજ દિવ્ય જે પ્રિય નામની,
પ્રગટી રહો અમ જીવન તે છાયા રૂપે તુજ પ્રેમની....૧૧

સારાય જીવનપટતણા તાણા અને વાણા વિશે,
ભીંજાયેલા હો રગરગે તુજ પ્રેમથી રંગાયેલા,
તુજ નામના પ્રિય સ્મરણના ઠોકે સદા ઠોકાયેલા,
એવું પ્રભુપદ હો સમર્પિત આ જીવન, હો તુજ કૃપા...૧૨

તુજ નામનો મહિમા ઋષિઓ કેંક ભક્ત કવિ કથે,
હું તો બિચારું રાંકડું તે શું કથી કથીને કથે ?
જ્યમ સૂર્ય આગળ આગિયો, દરિયા કને ખાબોચિયું.

હીરા કને જ્યમ કાય એવો સાવ હું નાદાન છું....૧૩

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથે સાથે હૃદયપ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બંનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં ‘મારું મારું’ ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં

રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.

૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજી ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે, તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો. ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દૃઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દૃઢતર કર્યા કરો. અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદ્યચ જ આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવનસાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

- જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪
સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,
માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.
- ૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.
૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.
૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.
૧૯૧૯-૨૦: વડોદરા કોલેજમાં.
તા. ૬-૪-૧૯૨૧: કોલેજ ત્યાગ.
૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.
૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.
૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.
૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે' તથા 'મનને'ની રચના.
૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.
૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.
૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.
૧૯૨૮ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.
૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.
૧૯૨૮:સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.
૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.
૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને ચરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'
૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અધોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઢી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोटानां पुस्तको

१. मनने (पद्य)
 २. तुंज यरझे (पद्य)
 ३. हृद्यपोकार (पद्य)
 ४. जवनपगले (पद्य)
 ५. श्रीगंगायरझे (पद्य)
 ६. केशवयरझुकमणे (पद्य)
 ७. कर्मगाथा (पद्य)
 ८. प्रशामप्रलाप (पद्य)
 ९. पुनित प्रेमगाथा (पद्य)
 १०. जवनसंत्राम (पत्रो)
 ११. जवनसंदेश (पत्रो)
 १२. जवनपाथेय (पत्रो)
 १३. AT THY LOTUS FEET
 ('तुंज यरझे'नो अनुवाद)
 १४. जवनप्रेरणा (पत्रो)
 १५. TO THE MIND
 ('मनने'नो अनुवाद)
 १६. जवनपगारझ (पत्रो)
 १७. जवनपगथी (पत्रो)
 १८. जवनमंडाझ (पत्रो)
 १९. जवनसोपान (पत्रो)
 २०. जवनप्रवेश (पत्रो)
 २१. जवनगीता (गद्य-पद्य)
२२. जवनपोकार (पत्रो)
 २३. आर्तपोकार (प्रार्थना)
 २४. छरिजन संतो (गद्य-पद्य)
 २५. Life's Struggle
 ('जवनसंत्राम'नो अनुवाद)
 २६. जवनमथन (पत्रो)
 २७. जवनसंशोधन (पत्रो)
 २८. नर्मदापट्टे (पद्य)
 २९. जवनदर्शन (पत्रो)
 ३०. जवनपराग (सारसंयय)
 ३१. अव्यासीने (पद्य)
 ३२. जिज्ञासा (पद्य)
 ३३. जवन अनुभव गीत (पद्य)
 ३४. जवनजळक (पद्य)
 ३५. जवनलडरि (पद्य)
 ३६. जवनस्मरण (पद्य)
 ३७. श्रद्धा (पद्य)
 ३८. भाव (पद्य)
 ३९. जवनरसाग्रह (पद्य)
 ४०. निमित्त (पद्य)
 ४१. रागद्वेष (पद्य)
 ४२. जवनआडूळाड (पद्य)
 ४३. जवनतप (पद्य)
४४. जवनसौरभ (पद्य)
 ४५. जवनस्मरण साधना (पद्य)
 ४६. जवनरंगत (पद्य)
 ४७. जवनमथामझ (पद्य)
 ४८. कृपा (पद्य)
 ४९. स्वार्थ (पद्य)
 ५०. श्रीसद्गुरु (पद्य)
 ५१. जवनकथनी (पद्य)
 ५२. प्रेम (पद्य)
 ५३. जवनस्पंदन (पद्य)
 ५४. मोड (पद्य)
 ५५. गुणविमर्श (पद्य)
 ५६. जवनपगड्डी (पद्य)
 ५७. जवनडेडी (पद्य)
 ५८. जवनयज्ञतर (पद्य)
 ५९. जवनधउतर (पद्य)
 ६०. लावकशिका (पद्य)
 ६१. लावरेझु (पद्य)
 ६२. लावज्योति (पद्य)
 ६३. लावपुष्प (पद्य)
 ६४. लावदर्था (पद्य)
 ६५. जवनप्रवाड (पद्य)
 ६६. जवनप्रभात (पद्य)
६७. कर्मउपासना (पद्य)
 ६८. मौनभेक्षांतनी डेडींजे (प्रवचन)
 ६९. मौनमंदिस्तुं छरिद्वार (प्रवचन)
 ७०. मौनमंदिस्तो मर्म (प्रवचन)
 ७१. मौनमंदिस्तां प्रभु (प्रवचन)
 ७२. मौनमंदिस्तां प्राणप्रतिष्ठा (प्रवचन)
 ७३. शेष-विशेष (सत्संग)
 ७४. जन्म-पुनर्जन्म (सत्संग)
 ७५. तद्रूप-सर्वरूप (सत्संग)
 ७६. अग्रता-ओकाग्रता (सत्संग)
 ७७. ज्योडाज्योड (सत्संग)
 ७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
 ७९. ग्रहग्रहण (सत्संग)
 ८०. ओकीकरण-समीकरण (सत्संग)
 ८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
 ८२. केन्बरनी सोमे (पत्रो)
 ८३. धननो योग
 ८४. मुकतात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
 ८५. संतहृदय (पत्रो)
 ८६. समय साधे समाधान (पत्रो)

आ उपरांत उपरनां पुस्तकीमांथी थयेवां १५ संकलनो.